

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ
Nr.9-10 2004 • ANUL XIV • CHIȘINĂU

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ
de știință și cultură

Nr. 9-10 2004
septembrie-octombrie

REDACTOR-ŞEF
Alexandru BANTOŞ

REDACTOR-ŞEF ADJUNCT
Grigore CANȚĂRU

COLEGIUL DE REDACȚIE

Alexei ACSAN, Ana BANTOŞ, Eugen BELTECHI (Cluj), Silviu BEREJAN, Vladimir BEȘLEAGĂ, Mircea BORGILĂ (Cluj), Leo BUTNARU, Gheorghe CHIVU (București), Mihai CIMPOI, Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huși), Anatol CODRU, Nicolae CORLĂTEANU, Nicolae DABIJA, Boris DENIS (consilier juridic), Demir DRAGNEV, Stelian DUMISTRĂCEL (Iași), Andrei EȘANU, Iulian FILIP, Gheorghe GONȚA, Victor V. GRECU (Sibiu), Ion HADÂRCĂ, Dumitru IRIMIA (Iași), Dan MĂNUCĂ (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Vasile MELNIC, Valeriu RUSU (Franța), Marius SALA (București), Gheorghe STOG (Bălți), Dumitru TIUTIUCA (Galați), Petru ȚARANU (Vatra Dornei), Vasile ȚĂRA (Timișoara), Ion UNGUREANU, Grigore VIERU

Pentru corespondență:
Căsuța poștală nr. 83,
bd. Ștefan cel Mare nr. 134,
Chișinău, 2012, Republica Moldova.
Tel.: 23 87 03, 23 46 98
e-mail: limba_romana@mail.md

Există un adevăr în cuvinte care poate urni munții. Pe acela merită să-l căutăm din când în când în cuvintele noastre, atunci mai ales când vrem să urnim către viața nouă ființa noastră.

Constantin NOICA

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

EDITOR: colectivul redacției
ISSN 0235–9111

LECTORI: Elena ISTRATI, Veronica ROTARU
PROCESARE COMPUTER: Oxana BEJAN
Com. nr. 043, Tipografia „Balacron”, mun. Chișinău, Calea Ieșilor 10

Coperta I, IV: Muzeul Național de Istorie a Moldovei
În paginile 22, 67, 96, 102, 107, 165, 182, 207
reproducem unele piese din patrimoniul instituției

Revista *Limba Română*

Contribuții importante la crearea unui spațiu al comunicării libere între toți cei interesați de limba, istoria și cultura românilor.

Rubrici permanente – *Starea de veghe, Sociolingvistică, Lecțiile istoriei, Analize și sinteze, Poesis, Comunicare și limbaj, Permanența clasicilor ș.a.* – susținute de specialiști notorii din Republica Moldova, România, Franța, Grecia, Germania, S.U.A., Canada ș.a.

Suport didactic pentru procesul de învățămînt, inclusiv pentru examenul național de bacalaureat.

Abonați-vă la revista *Limba Română*

Abonamentele pot fi perfectate la agențiile “Poșta Moldovei” și “Moldpresa”. În România – la Rodipet (a se consulta catalogul publicațiilor din Republica Moldova, poziția 77075).

Orice articol publicat în revista *Limba Română* reflectă punctul de vedere al semnatarului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.

Așteptăm pe **adresa pentru corespondență** a redacției cărți nou-apărute și reviste de cultură, pentru a fi prezentate și recenzate.

SUMAR

ARGUMENT

Lucian VASILIU. Despre Patrie
5

AKADEMOS

Constantin CIOPRAGA. Poe-
zia – un umanism magic
6

ANALIZE ȘI SINTEZE

Grigore CANȚĂRU. Mișcările
literare avangardiste
19

Ana BANTOȘ. Oralitatea dis-
cursului literar contemporan
30

Diana VRABIE. Personajul
cere dreptul la replică
36

PERMANENȚA CLASICILOR

Liviu REBREANU. În intimitate
(interviu)
39

POESIS

Vsevolod CIORNEI. De fapt;
Foaie verde și-un progres; Jos și
trăiască; Într-o parte; Nici un pas;
Cânt...
47

SOCIOLINGVISTICĂ

Silviu BEREJAN. Aspectul
vorbit al limbii române în spațiul
dintre Prut și Nistru
51

Gheorghe MOLDOVANU.
Rolul politicilor lingvistice în gesti-
onarea situațiilor plurilingve
54

Lidia COLESNIC-CODREAN-
CA. Reflecții despre dispariția
limbilor
62

SINTAXĂ

Vasile BOTNARCIUC. Despre
o altă abordare a fenomenelor de
sintaxă
65

CUM VORBIM, CUM SCRIEM?

Ion CIOCANU. *Un minut, o
minută; Deservirea și prestarea
serviciilor, Cine servește și cine se
servește?*
69

Ion MELNICIUC. Să apelăm
mai des la dicționarul explicativ
74

Ion CIOCANU. Limba, condu-
cătorii și condușii
79

GRAMMATICA

Elena ZGÂRCIBABĂ. Factorul
„abstractizare” în cadrul semiauxili-
arelor de modalitate
87

Silvia MAZNIC. Aspecte ale
dinamicii verbelor eventive ocazi-
onale
93

ANIVERSĂRI

VASILE MELNIC – 70

Vladimir ZAGAEVSCHI. În-
drăgostit de graiul strămoșesc
99

Ion CIOCANU. Verticalitatea
necesară
104

- CTITORII**
Ion CHIRTOAGĂ. Târgul Roman
110
- APĂRĂTOR AL PATRIEI ȘI AL CREDINȚEI**
Mihai CIMPOI. (Re)citirea lui Ștefan cel Mare
125
Dumitru NASTASE. Ștefan cel Mare împărat
128
Cărți rusești despre noi
152
- ORTODOXIE ȘI PANSLAVISM**
Constanța GOLOVATIUC. Biserica din Basarabia în secolul al XIX-lea
154
- FILOZOFIE ȘI ARTĂ**
Friedrich NITZSCHE. Despre savanți. Despre poeți
160
- LITERATURĂ UNIVERSALĂ**
Arthur RIMBAUD. Iluminările
166
- CO-LABORATOR**
Galina IONESI. Tipul inadaptatului în proza românească
173
Nina CORCINSCHI. Intuiția în eseistica lui Nicolae Dabija
179
Victorița BRAGA. Structura ritului de trecere
183
- PROFIL**
Mihail Gh. CIBOTARU. Omul cu flori în suflet sau un destin în serviciul muzeografiei naționale
190
- ISTORIE LITERARĂ**
Valeriu NAZAR. Theodor Codrescu și Basarabia
198
- PREZENTĂRI ȘI RECENZII**
Teodor COTELNIC. O lucrare meritorie despre neologismul eminescian
201
Steliana GRAMA. Izbânda luminii în poezia Galinei Furdui
204
Nicolae RAEVSCHI. *Limba română. Profil medical* – un manual necesar
206
Teodor COTELNIC. Istoriografia împotriva spiritului retrograd
209
- RETROACTUALITATEA**
„Пе друмул молдовенизэрий”
212
- O ANTOLOGIE A EPIGRAMEI ROMÂNEȘTI**
Plăcerea de a glumi – III. Rubrică îngrijită de Gheorghe BĂLICI
215
- REVISTA REVISTELOR CULTURALE**
218
- AUTORII NOȘTRI**
223

DESPRE PATRIE

Nu mai știi nimic despre voi, salcâmi
austeri ai adolescenței citadine.
A trecut vremea cu sânii ei mari
ca niște șenile peste mine

A trecut vara: s-au uscat rufele
întinse de mama în grădină.
Nu mai am putere să mă aburc în podul
cu gutui în toamna vecină

Nu mai sunt hidalgo, ca odinioară:
beau lacrima monadelor pure,
înot noaptea cu androgenul
prin mărire landurilor de mure

În serile sublime, cu magiștrii limbii
materne, reiau perorațiile despre patrie –
glorioasă floare de mac
înflorită în sângele meu suveran

Lucian VASILIU

Constantin CIOPRAGA

POEZIA – UN UMANISM MAGIC

Nu există o definiție (general-valabilă) a Poeziei. Fenomenul în cauză face obiectul unui val de aproximări; semnificativ, multe dintre acestea – niște subiectiveme – aparțin poezilor înșiși. De la sine înțeles, aceștia știu ceva fundamental, ceva care scapă privitorilor din afară, oricât de pătrunzători, oricât de dotați cu cea mai modernă instrumentație. Intră în discuție tot felul de indicatori. Într-un ambițios **Curs de poezie generală**, polivalentul Heliade își axa argumentarea pe ideea de **демиург**: „În limba hellenică, poet va să zică creator, și poezia nu este decât o a doua creație, ca toate artele: creația universului este creația realului. Poezia este creația idealului...” În momentul apariției acestui cel dintâi **Curs** de poetică la noi (1868), Eminescu avea optsprezece ani; în Franța se instaura simbolismul. Față de imensitatea formelor realului, innumerabile, ne putem spune că poezia vine cu variabilele ei, niciodată oprite în loc, deschizând perspective esențiale. Criticul de poezie se angajează în explorări, în deconstrucții și tipologii; istoricul aspiră să puncteze (dincolo de suprafețe și stratificări) o rețea de mentalități; filozofului îi stă bine să descopere în poezie plâsmuiri pluricategoriale. La o comunitate cu excepționale virtuți muzicale, cum

este cea germană, frații Schlegel considerau (în revista *Athenaum*, 1798-1800) că: „Poezia este muzică destinată urechii interioare și pictură cu contururi estompate”. Sinteză, deci, a mai multor limbaje. Stă în posibilitățile exegeților succesivi să compare, să adâncească, să ierarhizeze și să nuanțeze, pe scurt, să spună cum este poezia, încât, pornind de la texte, să ajungă la o relativă interioritate a acesteia. Dar ce sceptic era Novalis! „Poezia – motiv de subtile comentarii de **Jurnal intim** – e absolut personală, deci indescriptibilă și indefinisibilă. Cine nu cunoaște și nu simte direct ce e poezia, nu va putea niciodată să priceapă noțiunea. Poezia – e poezie, foarte departe de arta de a vorbi, de elocvență.” Într-un mod ori altul, se proclamă ideea de emanatism; aflat într-o complexă stare de grație, de auscultare, poetul (căutător **in aeternum**) aude voci; îl vedem selectând și luând în posesie (fragmentar) lumi impalpabile. În fapt, la construcția unui edificiu poetic durabil participă memoria abisală, acționează semnale arhetipale și rezonanțe inefabile, fascinează, dincolo de cunoscut, amintirea evenimentelor neîntâmpate, acestea, toate, componente ale infrastructurii, instituind o cunoaștere fabulatoare, magică, onirică, spontană. Pe de altă parte, în suprastructura ascensivă se interferează pulsiuni imanentiste și transcendențe, lumina diurnă și ora astrală, penumbre și halouri cosmice.

I

Acolo unde antenele cunoașterii și mecanismele silogistice ale rațiunii (obligatorii în toate științele)

nu sunt suficiente, începe spectaculos funcția cognitivă a artei. Poezia își asumă, nu rareori, un demers inițiativ, un rol percutant. Vizionarismul unui Rimbaud prodigios, sprijinit pe „dereglaarea” programată a „simțurilor” – vizionarism halucinatoriu tinzând spre **iluminări** și absolut – era o preocupare de „Savant suprem”. Relevantă, de asemenea, e o constatare a lui Nietzsche, contemporanul său: „Artistul, față de orice manifestare nouă a adevărului, contemplă totdeauna cu încântare ceea ce a rămas încă învăluit (...) Când, spre spaima lui, vede cum logica, în aceste puncte de limită, se încolățește în jurul ei și își mușcă coada – atunci se ivește în fața lui forma nouă a cunoașterii, **cunoașterea tainică**, pe care o putea suporta numai luând arta drept scut și leac.” (**Originea tragediei** în vol. miscelaneu **De la Apollo la Faust**, „Meridiane”, 1978, p. 246, 249). Întinzându-și aripile peste teritorii ascunse, clătinând obscuritățile și sugerând scenarii de început de lume – marea poezie se situează sistematic sub un cer al ei, punând între paranteze logica lui **trei ori trei fac nouă**. Într-un context ca acesta, Macedonski din al său **Curs de analiză critică** (în special **Despre logica poeziei**) era, la 1880, de o noutate neașteptată în gândirea estetică românească; o asociație verbală, formal nelogică, gândea el, poate fi genială în poezie: „A fi poet înseamnă a fi poet, și logica poeziei este, dacă ne putem exprima astfel, **nelogică în mod sublim**”. Versurile „frumoase”, „imaginile logice”, „înlănțuirea logică a ideilor” nu salvează de mediocritate. Pe scurt, poezia propune **meta-logisme**; în demersurile sale

integratoare, orice **deviere** poate instaura un adevăr care, neconcordant cu experiența pragmatică, încântă. „Poezia – considera Goethe – e mai adevărată decât adevărul...” (**Convorbiri cu Eckermann**). Limbaj identic la Novalis: „Poezia e realul absolut”. Optică analoagă la Pierre Emmanuel: „Poezie, rațiune ardentă” (titlu de eseu, 1949).

Adept al idealismului magic, în optica romanticului Novalis (continuând idealismul lui Fichte) poetul e un **voyant** și un **exorcizor**, iar poezia: **Una și Totul (Jurnal intim)**. Idealizant, esoteric este și Eminescu, un Eminescu senin suprapus cotidianului, un mitograf până la delir, care, proiectându-se în sublimul „unei lumi ce nu mai este”, exultă: „**O! te văd, te-aud, te caut...**” Altă dată, introvertit, abandonându-se melancoliei și întrebându-se „**Ce este poezia?**”, schițează o metaforă iconică dezvoltată, poezia fiind: *Înger palid cu priviri curate, / Voluptos joc cu icoane și cu glasuri tremurate, / Strai de purpură și aur peste țărâna cea grea (Epigonii)*. Antiromanticul Carducci, contemporanul lui Eminescu, se plasa și el sub steaua melancoliei, găsind că poezia ia naștere: *Când melancolia / Bate la poarta inimii*. E vorba, aici, de o melancolie propulsoare, de impactul cu Eul de profunzime, cu reacțiile lui informulabile. Referindu-se la poemele hugoliene, Baudelaire sublinia, într-un comentariu (1861), tentația perpetuă a poeziei spre „universală analogie”, punte între mobilitatea vieții cosmice și cea a individului.

De foarte multă vreme, începând cu Platon (în **Phedru**), se

vehiculează credința despre gratuitatea actului creator ca unul care ar fi expresia irepresibilă a unui **daimon**, a unei porunci din afară. Arta ca joc, iată o sintagmă echivocă pretându-se la confruntări; un reputat filozof al culturii, Johan Huizinga, încorporează în al său **Homo ludens** (versiune română, 1977), un capitol incitant: **Natura și importanța jocului ca fenomen de cultură**. Însă jocul de luat în seamă, scrie el, e doar cel **serios**, jocul cu statut formativ, reluat ciclic la vârste diferite. La Benedetto Croce, nici o raportare la arta-joc. Diferit de Croce, la care prin „arta pentru artă” se înțelege autonomia esteticului, G. Călinescu supraes-timează în absolut aspectul ludic: „Poezia este un mod ceremonial, ineficient, de a comunica irațional, este **forma goală a activității intelectuale**. Ca să se facă înțelegeși, poezii se joacă, făcând ca și nebunii gestul comunicării fără să comunice în fond nimic decât nevoia fundamentală a sufletului uman de a prinde sensul lumii” (**Principii de estetică**, 1938). În același ton, Gaston Bachelard: „Eu receptez imaginea poetului ca o mică nebunie experimentală, ca un bob de hașiș virtual fără ajutorul căruia nu poți intra în imperiul imaginației” (**La Poétique de l'espace**, P.U.F., 1970, p. 197). În realitate, artele, poezia în speță, reclamă eforturi serioase, tensiuni până la automistuire; fenomenul nu se mai cere comentat. Totul e grav în originalul **Joc secund** al lui Ion Barbu. Unui debutant, **Poetul necunoscut**, Arghezi îi recomanda modelul manolin, jertfirea propriei ființe pentru a capta cuvântul de-tonator:

*Altarul ca să fie și pietrele
să ție,
Cer inima și viața zidite-n
temelie.*

O confesiune de Nichita Stănescu, **Poezia** (în **Necuvintele**), cheamă, în modul ei, la reflecție:

*Poezia este ochiul care plânge
Ea este umărul care plânge
ochiul umărului care plânge
Ea este mâna care plânge
Ochiul mâinii care plânge
Ea este talpa care plânge
ochiul călcâiului care plânge
O, voi prieteni,
poezia nu este lacrimă
ea este însuși plânsul
plânsul unui ochi neinventat
lacrima ochiului
celui care trebuie să fie frumos,
lacrima celui care trebuie
să fie fericit.*

A te îndeletnici cu „crăparea cuvintelor”, cu „rânjirea miezurilor”, cu „depănarea în fir de ață a scaiurilor de umbră dinlăuntru lor”, considera Arghezi – din înaltul unui **foișor** –, iată probe că scrisul e „ceva cu totul grav, peste toate sensurile de vocabular”. Înaintare în necunoscut, aventură centrată pe vis, nu simplă „jucărie”. Elegiacul său **De-a v-ați ascuns** (din **Cuvinte potrivite**) e, în realitate, „un joc viclean” cu moartea: *Joc de slugi și joc de stăpâni / Joc de păsări, de flori, de câni, / Și toți îl joacă bine.*

Printr-un fenomen de supracompensare, jertfei poetului, care își pune sângele la temelia operei, îi succede o înălțare momentană într-un timp al plenitudinii. Artele, toate, își au martirii și eroii lor.

II

Privind în propriu-i Eu ori contemplând lumea, subtilul Novalis – scriitor nu doar ca poet, dar și în postură de comentator – credea ferm în puternicia cuvântului – nimic informabil! „Orice se poate descrie – **verbis...**” Performanțele de acest gen, rarissime, depun mărturie despre **măreția** unui creator. La polul contrar, Salvatore Quasimodo („Nobel” italian în 1959) declara stânjenit că n-a avut la dispoziție decât cuvântul, material precar. Mulți dintre modernii de ieri sau de astăzi invocă în consens **tragedia limbajului** non-consonanța dintre semn și semnificație, incongruența dintre cuvânt și idee, acestea motive de mortificări și incompletitudini. Sublimul, tragicul, anxietățile nu pot fi puse în portativ verbal; indicibile, inexprimabile, inefabile – acestea, la rândul lor, configurează **mizeria poetului**. Apropierea desăvârșită de cuvântul năzuit și regăsirea cuvântului pierdut solicită, în fapt, inventarea unui „limbaj în limbaj” (dezideratul lui Paul Valéry și al lui Michel Foucault), prag semantic spre iluminări și fulguranțe. Ilarie Voronca era sedus de imprezibilul ficțiunii: „E extraordinară lovirea cuvintelor într-un poem; sunetul pe care-l fac e asemeni aceluia al atomilor ciocnindu-se între ei în substanța lucrurilor; e zgomotul planetelor pe pleoapa cerului” (**Despre poem și antologie**, 1926). Drumul spre cuvântul-miraj, act de transgresiune în necunoscut, e drumul lui Harap-Alb în căutarea „paserii măiestre”. La Ioan, în chiar prima frază a Evangheliei sale, citim: „La început era cuvântul”; – **Deus erat**

verbum! Și în mentalul „blestematului” Baudelaire, cuvântul are „ceva sacru” (**quelque chose de sacre**). În transpunere elină, **verbum** era totuna cu **Logos** – însă acesta nu era doar „cuvânt”, ci – cum menționează Anton Dumitriu: „rațiune, gândire”. În complexul proces de cristalizare estetică, ceremonialul poetic tinde spre un fel de **mag-nificat**.

„Nici rimele, adică **potrivirea sau împerecherea versurilor**, nici numărul silabelor (cum observa Heliade) nu pot să facă Poezia”. „Ea stă în descrieri, în simțiment, întru înălțarea duhului și a inimii, și-ntr-aceeași vreme își are scaunul său în armonia vorbelor și mărirea limbei” (**Din istoria teoriei și criticii literare românești**, 1812-1866, E.D.P., p. 61 – antologie de G. Ivașcu). Era sintetizată, în termeni ca aceștia, funcția esențială a cuvântului în procesul de trans-substanțiere, de ridicare într-o ordine cosmică supremă. Orice poet cu personalitate aduce, desigur, în materie de limbaj, propriile-i convenții și opțiuni. Pentru un creator de tip laborios, precum Theophile Gautier, cuvântul era „o piatră prețioasă încă nefasonată”. Într-un alt stadiu al evoluției, Paul Valéry – practicând deviza leonardescă **ostinatio rigore** – conchidea că „un poem nu e niciodată încheiat –, totdeauna îl încheie un accident.” Profesor de poetică la Collège de France, el se ferește să propună un sistem, însă preferința lui vizează lucrul îndelung cizelat: „Zei ne dau pe gratis cutare prim-vers, dar e de datoria noastră să-l fasonăm pe al doilea”. Sau încă mai precis: „Mi-ar plăcea infinit mai

mult să scriu în toată conștiința și cu întreaga luciditate ceva slab, decât să produc sub semnul unei transe și în afara sinelui meu o capodoperă dintre cele mai frumoase...” Poetul, în speță (vechiul **poitis**), e un făcător, un inspirat, dar și un himeric: vizând concretizarea irealului, el se ciocnește de conștiința limitei. Orice poet autentic e un Don Quijote în perpetuitate, un imoderat aspirând spre infinitul textului, dar și un damnat, veșnic devorat de dubii.

Ar rezulta de aici că arta, altfel spus meșteșugul, acoperă ceea ce nu poate elanul întemeietor. Artă cuvântului, să recunoaștem, este totodată și o știință a cuvântului, o formă aparte a lucidității.

Dacă nu întâlnirea cu „infernul și divinul” baudelairean stă la originea frondei argheziene, sigur e că acestea au stimulat-o, fără a o canaliza în negație universală și satanism. Contestatar și excentric, cinic până la brutalitate, demonic, amar și patetic, autorul **Stârvului** discreditase irevocabil vechea concepție despre cuvintele „poetice în sine” sau funciar „nepoetice”. Baudelaire cunoștea **Principiul poetic**, eseul halucinatului Edgar Poe, potrivit căruia poezia este expresie, divinație, formă: o **Creștere Ritmică a Frumuseții**. „Cu intelectul sau cu Conștiința, ea nu are decât relații colaterale”. Sub un titlu înșelător, **Scrisori unei fetițe**, Arghezi redacta, în 1927, o ingenioasă **Ars poetica**, simulând regretul de a nu fi putut construi o „fabrică de jucării”. În lipsa acesteia, s-a jucat cu „ceea ce era mai ieftin și mai gratuit în lumea civilizată, cu materialul vagabond al cuvintelor

date...”. În realitate anatomist fără pereche, așa-zisul joc nu e „joc”, ci scotocire atentă în straturile vii ale limbii, pentru ca înainte de încorporarea în structuri și ansambluri inedite, toate virtualitățile cuvintelor să-i fie cunoscute: „Să mă păzească Dumnezeu, nu am căutat să fac literatură, dar am căutat cuvintele care sar și frazele care umblă, de sine stătătoare”. Practic, jocul presupune strategii, „socoteli” privind conotațiile, modulațiile, asocierile și respingerile, prilej pentru poet, după experiența **Cuvintelor potrivite**, să-și divulge metoda: „Pe lângă cuvintele care sar, m-au interesat tot atât cuvintele care se înțepenesc, care stau de tot, îngropate mult în pământ și ridicate mult în văzduh; cuvintele stancoase. Când nu le-am găsit, am luat cuvinte de celelalte și le-am bătut cu un cui înlăuntru și le-am lăsat așa, și acest cui e un cui care nu mai iese...” Drept de cetate tuturor cuvintelor – inclusiv celor în zdrențe. Nu printr-un proces de jonglerie verbală sunt posibile revelațiile fundamentale, ci printr-o răsturnare decisă a locului comun, pentru ca rezonanțele să devină altele, cu un alt suport semantic. Diferit de simboliztii de tip muzical, de verlaineenii preferând expresia difuză, „solubilă în aer”, poetul **Cuvintelor potrivite** aspiră, dimpotrivă, să dea corp vagului, să materializeze inefabilul, regândind, distilând și personalizând, făcând sesizabilă rotația aștrilor interiori. Alte motivații vin în sprijin: „Am căutat cuvintele virginale, cuvintele puturoase, cuvintele de râie; le-am avivat rănile cu sticlă pisată și le-am infectat pe unele complet; și cum de

la ele la azur e o distanță directă, o corespondență, am făcut pe cale artificială și cuvinte oglinditoare sau străvezii și am silit să intre în lumina lor eterogenul, ca într-o vitrină de optician ambulant. Mai pe scurt, m-a posedat intenția de a împrumuta vorbelor însușiri materiale, așa încât unele să miroase, unele să supere pupila prin scânteiere, altele să fie pipăibile, dure sau musculate și cu păr de animal...”

Dar nu cerea Victor Hugo punerea cuvintelor de rând pe același plan cu cele „patriciene”? Nu invocase Rabelais „**cuvinte băloase, cuvinte coclite, cuvinte de azur, cuvinte de nisip, cuvinte aurite**”? („des mots de gueule, des mots de sinople, des mots d'azur, des mots de sable, des mots dorés!” – **Livre quart**, LVI). Și nu dojenise Voltaire pe părintele lui **Gargantua**, găsindu-l „extravagant” și răspânditor de „imondii”, colportor de „prostii” scrise la beție”? Nu invocase galantul Ovidiu „lascivul adevăr al cuvintelor?...” Creația (adăuga Arghezi) începe prin a imprima „materialelor în libertate o viață esențială, concentrată”, un „destin” nebănuț, „o iuțire și o abreviere lapidară, un ritm” (*Cugetul românesc*, I, 1922). În alți termeni, **iuțirea**, concizia, **ritmul** implică o sinteză intensivă suplă, adecvată finalității, un mod particular de înaintare spre un punct de fugă. Nu din frecvența arhaismelor, regionalismelor și neologismelor, a nuanțelor biblice, ori a elementelor de alt gen – enumerate statistic – rezultă originalitatea lui Arghezi, ci din **ritmul subiectiv**, individual, irepetabil, din alternanța ori din paralelismul centrelor de interes pe

direcții sensibilizatoare.

Despre rafinatul Oscar Wilde se știe că trecea drept **geniu de cuvinte**, calitate aplicabilă și lui T.S. Eliot ori unui D'Annunzio. Mare virtuoz al stilului șocant, puțința lui Arghezi de a găsi echivalențe multiple pentru aceeași idee ține de o imaginație verbală prodigioasă, rareori egalată la noi în poezia secolului. Față de acestea, Mihai Ralea conchidea că autorul **Cuvintelor potrivite** a produs „în arta scrisului românesc, și în proză, și în versuri”, o revoluție filologică, ascendentul său fiind „de natură tehnică” (*Viața românească*, 1927, nr. 6-7). Trebuie spus totuși că lucrurile nu se reduc numai la probleme de atelier. Privilegiul creatorului de a pătrunde în inaccesibil, de a trimite sonde dincolo de orizont, sfârșește prin a da inefabilului dacă nu un corp și o carnație, cel puțin o vibrație de neuitat. Tehnicile argheziene sunt, în fapt, interferențe, împletite, complementare, făcând ca incandescenta vizionară (sau în accepție demiurgică **logosul**) și **slova făurită**, adică travaliul artistic, să acționeze convergent, amplificând la maximum forța de reprezentare.

Înainte de a ne referi pe scurt la I. Barbu, să ne întoarcem o clipă la Paul Valéry, care descoperea în Mallarmé un precursor excepțional: unul care „a îndrăznit să privească problema literară în întreaga ei universalitate”. Geniu „esențialmente formal” – adăuga Valéry –, Mallarmé a ajuns progresiv la viziunea „abstractă a tuturor combinațiilor de figuri și expresii”, concepând ca **algebră** ceea ce toți ceilalți n-au gândit decât în particu-

laritatea **aritmeticii**. (Și la Ortega y Gasset, concomitent, poezia e „algebra metaforelor”). După **Joc secund**, se știe, Barbu abandona ca și definitiv poezia, pentru a se consacra în totul matematicii. E ceea ce făcuse, la douăzeci și unu de ani, Valéry însuși, distanțându-se de poezie mai mult de două decenii: tentat de matematici, le va frecventa, de altfel, toată viața, în postura de nespecialist; pe scurt, în ochii săi arta poetului se întâlnește cu geometria, în aceeași căutare de forme simbolice sugerând esența. O spune în **Eupalinos**, prin intermediul umbrei lui Socrate: „Numesc geometrice acele figuri care sunt urme ale unor mișcări pe care le putem exprima în puține cuvinte...” Poezia și știința sunt, la Barbu, realități complementare, drept care: „în contemplația cosmică sau (în) reveria transcendentă, întocmai ca în actul rațional al abstragerii, spiritele se identifică...” (**Rânduri despre poezia engleză**). Declarativ, poetica barbiană se întemeiază pe valori și argumente clasice, de unde – ca la Mallarmé și Valéry – o mitologie moștenită, dar, în ciuda muștrărilor adresate modernilor, aceștia n-au rămas fără a-l influența. În opțiunile și refuzurile lui nete, autorul **Jocului secund** e un universalizant; de la Pindar până la Rilke și Blaga, poezia lumii e pentru el un text imens, cu linii de forță active sau actualizabile. Iritat oarecum când i se spune **modernist**, preferințele barbiene vizează explicit „formularea clară și melodioasă”, „construcția solidă a clasicilor” (**Fragment dintr-o scrisoare**).

Neputând fi doar produsul hazardului, zice el, ci „operă de voință și discriminare”, poezia dă curs unei noi ordini în Univers; revoluția poetică „permanentă” invocată de suprarealiști îi repugnă franc. Cuiva care practică „absurditatea dictéului suprealist i se întâmplă să prindă Pitiei interioare vorbe care, din când în când, miră...” În rest, procedeul născocit de André Breton e o „experiență iremediabil ratată”.

Realitatea e că, oricâte descoperiri de ordin hermeneutic se vor adăuga celor deja cunoscute, ceva rămâne mereu de domeniul irevelatului. „Cea mai frumoasă experiență pe care o putem avea – enunța un savant, Albert Einstein –, este experiența misterului.” Partizan al „transcendentalismului”, americanul Emerson credea că poezia ia naștere din poezie (**Essays**), iar argentinianul Borges, adept al „ultraismului” hispanic (antiromantic și antimodernist), sacralizând funcția metaforei, afirma că poezia se naște din limbaj (**Ensayos**). Nu de la cuvinte în sine începe starea de poezie și nu se încheie cu ele, dar tentația de a comunica le face indispensabile, de unde rolul lor de chei magice, deschizând porți spre miracol. Al. Philippide lansa o constatare capitală: „Ca să observi adevărata esență și valoarea unui poem, trebuie să înregistrezi și să studiezi cardiograma poemului. Aici cuvintele nu au atâta importanță, câteodată n-au mare importanță nici imaginile, dacă sunt; e vorba aici să percepi și să deosebești acel cântec interior, acea pulsație a inimii poemului, care e singurul indiciu sigur despre valoarea lui adevărată.”

Inima poemului e sub cuvinte, sub semnul inteligibil..." (**Considerații confortabile**, II).

În ultimă instanță, poezia e meta-realitate, un complex în care luciditatea și a-raționalul coexistă divers. Intrăm în interiorul unui poet, numai într-atât cât ne este îngăduit; de la un anumit nivel încolo antenele investigatorului sunt neputincioase.

Dincolo de tehnicile limbajului rămâne un fior inanalizabil.

III

Poate că rolul ultim al poeziei, indiferent de epocă, e unul de ordin metafizic, transcognitiv; excedat de conștiința solitudinii, bântuit de sentimentul finitudinii inevitabile, scindat și anxios, întrebându-se **pentru ce? ori până când?**, individul se încălzește cu himere, dându-și iluzia atingerii nevăzutului și întrezărind, dincolo de iubire, de tragic și moarte, limanuri consolatoare. Toate acestea, întreșuate, participă la vîi căutări recurente de caracter inductiv, unificând fervorile cu nălucirile, cu dezirabilul și cântul; orizontul apropiat lasă loc absolutului patetic; tangibilul intră sistematic în rezonanță cu un contrapunct enigmatic, iar nuanța se topește în melos. Dicțiunea incantatorie favorizează o antrenantă **musica humana**, o stare perceptivă simpatetică, totalizând și acompaniind cu mijloace specifice. **Chant** și **enchantement**, **canto** și **incantesimo**, **cânt** și **vraja** – acestea acționează convergent, co-eficient, sincretic; la Verlaine, la Baudelaire și Rimbaud, la Petrarca și Carducci, la Eminescu și Heine impresionează

ză acel aliaj intim de expresivitate și inefabil, durează impresia de rotunjime genuină sub cerul armoniei. Peste textele unor orchestratori de zile mari pribegind prin intermundii, suflă duhul dez-mărginirii. Sinonimia **Poezie-Carmen** (la plural **Carmina**), vizibilă la Horațiu, țintea infinitul logosului. „Poate prin Muzică (argumenta Edgar Poe) sufletul se apropie cel mai mult de marele țel pe care se luptă să-l atingă atunci când e animat de Sentimentul Poetic – crearea Frumuseții absolute” (**Principiul poetic**, ed. citată). Istoricește se vede că în orice poet puternic veghează un Prometeu reîncarnat, un temerar cu aspirația de a-i smulge cuvântului disponibilitățile latente ori ascunse, pentru ca astfel forța lui nucleară să înlesnească pătrunderea în lumi originare; mai mult, să introducă în mister, în lumi născânde, embrionare, în ceea ce Ion Barbu numea **increatul cosmic**.

Dacă admitem că poezia e un fenomen hipercomplex, felurime de agregări și convergențe, de conotații asigurând transcendența, admitem implicit că ea e, totodată, o imensă succesiune de **re-începuturi**. Actul demiurgic, tensiunea în care se așază poetul având în minte un punct de **mirum** îmbietor, punct care se îndepărtează perpetuu, e în fapt un act de cunoaștere. Un mod de gnoză în care unii văd o **co-naștere**, câtă vreme poetului i se cere să pună în acest act **ceva** din sine însuși. Nimic mai obișnuit decât cuvântul, totuși o dată investit cu atribute ale geniului, de partea lui stă eternitatea; așadar, devenit viziune, reprezentare ori fulguranță,

cuvântul se instalează în Pretutindenii și totdeauna.

Din repetatele încercări ale lui Blaga de a defini funcția plurală a poetului frapează una din **Discobolul**: „Poetul este nu atât un mântuitor, cât un mântuitor al cuvintelor. El scoate cuvintele din starea lor naturală și le aduce în starea de grație”. Nici un alt modern n-a avut la noi, ca autorul **Nebănuitor trepte**, o mai acută conștiință a insuficiențelor cuvântului; **strigării** adresate de către poet muntelui (reper simbolic) nu-i urmează dialogul. Între **semne** și **semnificații** apar sincope, denivelări, rupturi, drept care căutătorul de absolut își deconspiră drama: *Câteodată spun vorbe care nu mă cuprind, / câteodată iubesc lucruri care nu răspund*. Semnele, simbolurile, metaforele instituie uneori rezonanțe de profunzime, alteori ele, cuvintele, rămân în cețuri prelungind osânda de a nu ști. Peregrinul imaginar – planând peste ape în felul unui personaj biblic, își trimite **porumbii** (mesageri ai speranței și armoniei) „să-ncerce pajiștea cerului”, dar calea spre infinit, „subt semnul înalt al curcubeului magic”, e închisă. Câtă vreme posibilitatea de transgresare a limitei întârzie, s-ar părea că rămânerea lângă **glijii** și **ape** – în tangibil deci – ar duce la o provizorie reconciliere, dacă nu la acomodare cu cenușia **poveste** a lumii. Enigme teribile se întrepătrund însă și aici, în toate chipurile; semnale indescifrabile vorbesc despre misterul-sumă care e misterul cosmic. Pretutindenii hieroglifice! Dat fiind că instrumentul pentru stabilirea corelațiilor e imperfect,

lumea pare o criptografie imensă (cum și-o imagina Schopenhauer), entitate implicând relații oculte, ermetice între părți: *În chip de rune, de veacuri uitate, / poart-o semnătură făpturile toate...*

La autorul **Nebănuitor trepte** – cuvinte-vedete, cuvinte-semniale, cuvinte investite cu „sarcină mitică”, gata să opereze emblematic, acreditează ideea (plasă într-un aforism) că „toate lucrurile” sunt misterioase, unele fără corespondențe în limbaj. Păienjenii indis-pune, îndoielele proliferază, tensiunea frizează disperarea: *Unde și când găsi-voi singurul cuvânt / în cercul nopții să te-ncânt?...* Însă nu de **singurul** cuvânt e vorba aici, ci de cuvântul eminent propriu, atotcuprinzător, suprapus limbajului tocit, așezat ori copleșit de ambiguități. Ceea ce așteaptă întrebătorul, veghetor descurajat de polivalența sensurilor, e o certitudine ultimă, un suflu inițiind în dialectica internă a realităților, în insolitul cosmo-sacral; din păcate cuvântul nu revelează, ci ascunde sacrul. Vizând esența ultimă, adică absolutul, cuvântul năzuit de Blaga în excepționala-i **Ardere** se vrea un cifru magic, omnipotent, atoatelămuritor, în stare să sfârâme interdicțiile de orice fel ale comunicării: „sunet de-argint, de foc”, înlesnind „ritul unei rostiri egale”. Astfel înțeles, cuvântul se confundă finalmente cu logosul biblic instaurator, aspirând la articularea fragmentelor într-un spectacol uman integral: *Nepriceput pe lângă vetre, / dar înțeles de zei și pietre, / cuvântul unde-i – ca un nimb / să te ridice peste timp? // Cuvântul unde-i care leagă / de*

nimicire pas și gând?.. La conștiința acestui impas ajunsese, identic, T.S. Eliot în faimoasele „coruri” din **Stânca**, într-un ton mai cerebral decât la Blaga: *Neîncetatele invenții și experiențe / Duc numai la cunoașterea mișcării / Și niciodată la cunoașterea repaosului, / Cunoașterea cuvântului, dar nu a tăcerii, / Cunoașterea cuvintelor, dar ignorarea Cuvântului...* (trad. Aurel Covaci). Când vorba riscă să cadă în gol, un Blaga „în căutare, în mută, seculară căutare”, se retrage în ne-cuvânt; e modul de adâncire în Eu al slujitorilor lui Zamolxe și al isihăștrilor creștini din pădurea sadoveniană. „Fiecare tember se poate juca cu vorbele – afirmă un personaj shakespearian. Cred că peste puțin darul duhului se va rosti prin tăcere, iar vorba se va lăuda numai la papagali” (**Neguțatorul din Veneția**).

Orice cuvânt, notează într-un aforism poetul „Luminii”, nu e „decât o rană a tăcerii”: tăcere amintind de începuturile fără cuvânt, primordiale, dar și de **Cuvintele originare** (obiect de eseu în **Isvoade**) – „cuvinte de vrajă și de putere”. Expresionistul Alfred Klabund regreta și el, concomitent, destrămarea înțeleșurilor primare, motiv de panică, de melancolie și singurătate: *Noi am uitat / Întâiul cuvânt / Ce ne unea. / Am pierdut: / Sensul, / Am negoțat: / Ființa, / Am blestemat sufletul. / Să tăcem împreună, / Omule, / Poate ne-om înțelege...* Dar nu muțenie **stricto sensu** vrea Blaga, ci un **Einfühlung** de tip particular, o concentrare-fior, altceva decât **muțenia-înțelepciune** a lui Sado-

veanu, care prin tăcere înțelege reflecția, echilibrul, curăția morală. Să nu trecem ușor peste ideea de concentrare, la care poetul revine de-atâtea ori; în tăcere cristalizează „duhul”, asemenea „stalactitei” în grote. Muțenia mineralelor și muțenia șarpelui, *cel cu ochii de-a pururi deschiși*, cheamă la inițiere în marile mistere; *mut ca o lebădă* – cum se autocaracteriza într-un **Autoportret** – poetul *caută apa (...)* *din care curcubeul / Își bea frumusețea și neființa...*

Nimeni nu trece fără neliniște peste **cumpăna apelor**:

*Privește în jos! Privește-ndelung,
dar să nu vorbim.*

*S-ar putea întâmpla
să ne tremure glasul.*

Timpul preface cuvintele în „morminte”; acestea închizând anxietăți, tristeți, „suferințe”, reamintesc inexorabil **trecearea**. O linie tonală oraculară imprimă unei meditații despre destin un aer solemn, de amvon: *Sub bolțile-acestea, sub sfintele, / e bine, tu să știi, să vorbim mai puțin / și mai rar. Să nu ne jucăm cu mormintele... (Domnițele)*. Până și „Marelui Orb” îi e „frică de cuvinte”. Totuși instalarea în ne-vedere, în ne-cuvânt, în ne-spus e dramă, suspensie, preludiu al morții, idee amplificată într-o dezabuzată confesiune – **Către cititori**:

*Cuvintele sunt lacrimile celor
care ar fi voit
așa de mult să plângă și
n-au putut.*

*Amare foarte sunt toate
cuvintele.*

IV

Pe o poziție larg-cuprinzătoare, amintind de Blaga, se situează un Nichita Stănescu frenetic, iscoditor, cu nostalgia cuvântului total, acesta de negăsit în dicționare, însă deschizând zăriști cosmice sau relevând genuni interioare. Privirea lunecă lin de la **cuvinte** la **necuvinte**.

„Poezia este o tensiune semantică spre un cuvânt care nu există, pe care nu l-a găsit. Poetul creează semantica unui cuvânt care nu există.

Semantica precede cuvântul. Poezia nu rezidă din propriile sale cuvinte. Poezia folosește cuvintele din disperare.

Nu se poate vorbi despre poezie ca despre o artă a cuvântului, pentru că nu putem identifica poezia cu cuvintele din care este compusă.

În poezie putem vorbi despre necuvinte, cuvântul are funcția unei roți, simplu vehicul care nu transportă deasupra semantica sa proprie ci, sintactic vorbind, provoacă o semantică identificabilă numai la modul sintactic” (Respirări, 1982, p. 173).

Nimic nou sub soare! Mallarmé, „maestru suprem al magiei” (cum îi apărea lui A. Huxley), lansase cu mult înainte aceeași idee: „Versul care din mai multe vocabule reface un cuvânt total, nou, străin limbii și oarecum incantatoriu desăvârșește (achève) această izolare a vorbei: negând cu o trăsătură suverană, hazardul rămâne propriu termenilor în ciuda artificului reclădirii lor alternative în sens și sonoritate, și ne pricinuieste această surpriză de a nu fi auzit

vreodată cutare fragment ordinar de elocuțiune, în timp ce reminiscența obiectului numit se scaldă într-o nouă atmosferă” (**Divagation première**, în vol. **Vers et prose**, Librairie Académique Perrin, 1925, p. 190). Devenită aproape un loc comun, teza respectivă se întâlnește și la alții. Și extravagantul Boris Vian avea în vedere „înlănțuirile verbale” inedite, niște unde de șoc: „Cuvintele încetează a fi semne arbitrare pentru a deveni sau redeveni, în termeni de mentalitate primitivă, semnale, mecanism inductor a ceea ce ele chiar semnifică...” (Les **Bâtisseurs d'empire**, 1959).

Împărțindu-se între solar și nocturn, între cuvânt și tăcere, între râsul concesiv și tragism, și între mii de alte repere opozitive (cu accente pe o pantă ori pe alta), creatorul de excepție, căutător înverșunat, acționează într-un **mobilism** continuu. Numai moartea, începând cu momentul Marii Treceeri, e imobilism definitiv: moartea-finitudine (la Platon ritm în circularitatea lumii) a fost și rămâne sursă de profundități. Dincolo de **coincidentia contrariorum**, dincolo de **conștiința nefericită**, invocată de Hegel ca efect al nepotrivirilor dintre **existență** și **esență**, poetul (demiurg în modul său) aspiră la o re-construcție alinătoare. Rațiunea, constituentă tuturor artelor, mediază, ocrotește și propune non-capitularea. La Paul Valéry, bunăoară, „azurul e lacrimă” (**Vae**), dar de partea poetului (cerebral) e „Gândul-știință” (**Orphée**). Un alt mediteranean, Odysseas Elytis („Nobel” grec, 1979), avansează ideea unui umanism proiectiv, coa-

gulant, reconfortând o lume în care experiența generală și viziunea solitară se ridică deasupra traumelor; de la „un anumit nivel de plenitudine”, poezia nu e „nici optimistă nici pesimistă”, ea sugerând mai degrabă „o a treia stare a spiritului în care contrariile încetează”. Consecință încurajantă: „Nu mai există contrarii deasupra unui anumit nivel de altitudine” (**Orientări**, 1943). Poziție identică (încă din 1930) ia turbulentul André Breton – în al doilea **Manifest suprealist**: „Totul îndeamnă să credem că există un oarecare punct al spiritului în care viața și moartea, realul și imaginarul, trecutul și viitorul, comunicabilul și incomunicabilul, înaltul și afundul încetează de a fi contradictorii...” Bipolaritățile se dispersează.

V

Construct spiritual din perspectiva unui artifex, rețea de solilocvii complexe (despre Chronos, Eros și Thanatos), sistem de semne alternând între memoria abisală și predicție, marea Poezie se vrea (și este) o sinteză de viață, de gândire și plăsmuiri, un mod de inserție într-un timp unificat și, concomitent, introducere într-o axiologie universală. Toate acestea sunt de găsit în infinitul unui text persuasiv, spectacol inițiind, provocând și revelând. Deși Faurul, centru al lumii, vorbește în nume propriu, el crede în participarea mai mult decât simbolică a lectorului receptiv. Câtă vreme poezia se întemeiază pe esențe, pe constante și variabile, pe analogii și invenție, destinul ei e asigurat. Nu e de imaginat moartea

ei. Marea Poezie e un umanism în perpetuitate: un umanism magic!

Din dezbaterele de po(i)etică din ultimele decenii preia fiecare ce i se potrivește. Într-un eseu din **Lectura poeziei** (1980, p. 364-365), doctul Ștefan Augustin Doinaș vorbea de propria-i experiență: „Acum, după ani de zile de meditație asupra cuvântului poetic; după ce disciplinele limbajului m-au ulcerat, și m-au tămăduit tot ele; după ce am scris mai multe poezii despre cuvântul *iubire* decât despre iubire – iubirea mea pentru cuvânt îmi întărește, mereu, impresia că poezia e un tărâm de mijloc: un spațiu virtual, înlăuntrul limbajului, deci obligatoriu *între* mine și lucruri, pe care trebuie să-l creez de fiecare dată pentru a putea să-mi construiesc geometria verbală, imagistică, afectivă. Sunt absolut convins că nu există poezie fără un minimum de retorică, adică fără un minimum de artă a figurilor de stil, că poezia unui limbaj nud – dacă așa ceva este cu puțință – se obține numai prin savanta ei despuiere de vestminte, și că ea nu se naște nicidecum goală, așa cum Pallas se năștea gata înarmată din fruntea lui Zeus. Acum știu că inefabilul nu există, dincolo de cuvinte, ca o substanță impalpabilă, ca un ceva pentru care nu se poate găsi o expresie adecvată. *Inefabilul* e un rezultat al poeziei însăși, și trăiește numai în poezie, pentru că numai poezia poate să ajungă la o expresie care nu poate fi formulată altfel decât a fost formulată, care – cu alte cuvinte – este intraductibilă în alți termeni. Cum să traduci în alți termeni: *Nu credeam să-nvăț a muri*

vreodată..., vers care nu conține nici o imagine? Cu atât mai mult nu se poate traduce în alți termeni o metaforă...”

La 18 ianuarie 1825, Goethe considera că Byron „e mare numai când creează poetic; îndată ce reflectează, el este un copil” (**Convorbiri cu Eckermann**). De mult, totuși, poezii de tip reflexiv se alătură normal celorlalți, tentați deopotrivă de întrebări și resimțind anvergura necunoscutului. Repercutarea misterului în conștiință, tipic proces preocupant, va fi totdeauna – pentru gânditorul sistematic, pentru poeți și savanți, pentru orice ființă interogativă – motiv de călătorii în **fără timp** sau **peste timp**, în ceea ce preexistând (ipotetic) se divulgă sub forma unui **fascinans** incifrat.

Pentru Paul Valéry, opera unui poet e „un fragment perfect constituit dintr-un edificiu imaginar” (**Variété**, I). Limbaj eminent codificat tinzând spre completitudine, confesiune cu reverberații specifice vremii, poezia contemporană participă cu mijloacele sale la intelectualizarea emoției; viața și demersul cogitativ se potențează reciproc, deși nu de puține ori rostirea abstractă, frigidă, barează zborurile. Începutul (antisentimental) de nou mileniu, unul marcat de absurd și violențe planetare, început neliniștit și răsturnător, dă probe tot mai dese de o „dezvrăjire a lumii...”

Pentru o necesară „re-vrăjire” – la care cheamă Rudolf Steiner – pledează, în modul lor, Poezia, toate Artele.

Grigore CANȚĂRU

MIȘCĂRILE LITERARE AVANGARDISTE*

Promovarea ideilor reformatoare, expunerea principiilor doctrinare, declarațiile de intenții și exprimarea conștiinței de sine iau – toate – în mod obligatoriu, „calea *Manifestului*, a prozelitismului estetic – forme tipice de avangardism literar. (...) Marile doctrine inovatoare ale secolelor XIX și XX vin, fără excepție, cu manifeste, prefețe, interviuri programatice, sloganuri”, însă avangarda e cea care „le reia, le repetă și le amplifică până acolo încât manifestul devine un adevărat **gen literar**. (...) Aceste manifeste se dovedesc, în timp, aspectele cele mai interesante ale avangardei moderne, programul – fapt simptomatic – fiind mai totdeauna superior «creației» propriu-zise” [1, p. 200]. Însă trebuie să adăugăm imediat că *Manifestele* sunt mult mai diferite decât se pare la prima vedere. Le unește, după cum a observat pe bună dreptate Adrian Marino, „ritmul binar: afirmativ și negativ. Ele propun o nouă formulă și atacă o veche formulă”. Textele *Manifestelor* au, mai spune el, și „savoare literară”, care stă „în intransigența lapidară și fanatică” [1, p. 200]. Atât.

Prin ce se distinge atunci fie-

care dintre ele?

Citit cu atenție, *Manifestul DaDa 1918* se dovedește a fi cel mai contradictoriu. Fiecare idee ce pare să se înfiripe, să capete contur este negată brusc prin fraza următoare, fiind reorientată, în mod **deliberat**, către absurd și illogic. Afirmând și spunând contrariul în aceeași clipă manifestul își pulverizează – cu fiecă alineat – propriul conținut, ideea esențială pe care vrea să o comunice fiind cea a **(auto)distrugerii**. Imită (dar imită numai!) modul de a fi al unui program ideologic-estetic revoluționar, însă sfârșește prin a nu mai lansa nici un program, persiflând tăios însăși ideea de program și de manifest. Dincolo de evidențele stilului violent transpare o dimensiune parodică, dublată de anumite accente ludice. El face jocul unui text experimental, suficient sieși, ce-și ascunde și își suprimă mereu mesajul, subminând posibilitatea propriei definiri. El poate fi citit ca un poem. E cel mai **poetic** manifest avangardist. În sensul că impune cititorului un tip de relație pe care i-o impune acestuia în actul lecturii poezia.

Primul manifest al suprarealismului seamănă mai mult cu un tratat teoretic. El lansează un nou concept de poezie în care aceasta nu mai este expresie lirică, nici confecțiune simbolică, ci o revelație onirică a unui mare „mister”. E scris într-o manieră destul de echilibrată. Exceptând unele extravagante negatoare, mai puțin stridente decât în *Manifestul dadaist*, el este pătruns – de la un capăt la altul – de suflul afirmației. Întrunește toate calitățile

* Continuare. Vezi *L.R.*, nr. 7-8, 2004.

unui eseu, ale unui eseu lizibil și azi, prezentând interes, mai ales, prin insistența asupra legăturii dintre poezie, inconștient și psihicul uman.

Voind să-și asigure o audiență cât mai largă din chiar momentul lansării, futuriștii imprimă *Manifestului* lor un caracter profund retoric, mobilizator. Prima parte a lui amintește, prin frenezia limbajului, de poemele în proză ale lui A. Rimbaud. Se mai distinge prin forța de sugestie excepțională a modalităților stilistice utilizate. Cu o vădită orientare propagandistică, pare a fi scris pentru a fi declamat în agora. Mesianic, este și cel mai agresiv manifest, futuriștii atribuindu-i agresivității... funcții estetice. („Nici o operă fără caracter agresiv nu poate fi o capodoperă” [2, p. 330]. Cu toate acestea, este unul dintre puținele *Manifeste* care-și articulează clar principalele teze și direcții de activitate, reușind să-și păstreze calitățile literare, altminteri – incontestabile. Este scris într-un ritm trepidant, parcă în intenția de a ține pasul cu ritmul rapid al transformărilor erei industriale.

Primul manifest constructivist, intitulat *Manifestul realismului 1920*, își expune ideile într-o succesiune logică, telegrafică. Abuzează de un lexic sec, tehnicizant, direct, și nu prezintă interes estetic, decât la nivelul unor simple digresiuni și reflecții eseistice.

O notă comună, cea mai însemnată, a manifestelor avangardiste rămâne totuși stilul declarativ, superior-mesianic.

Ar mai fi de menționat aici o curiozitate de ordinul acelora care nu-și găsesc prea lesne explicația:

În nici unul din *Manifeste* (manifestul fiind, am putea spune, certificatul de naștere și buletinul de identitate al fiecărui curent avangardist) autorii nu aplică mișcărilor pe care le (re)prezintă metafora „avangardei”. Unii cercetători explică faptul prin repulsia avangardiștilor față de orice etichetă și față de însăși ideea de definiție. (Asupra acestui lucru insistă mai ales Ion Pop, un remarcabil cunoscător și interpret al fenomenului avangardist.) E aici un adevăr incontestabil, dar se iscă imediat întrebarea: dacă avangardiștii „s-au ferit, în general, să-și dea definiții, pentru că le considerau forme ale încremenirii, puncte terminus, limite” [3, p. 9], atunci cum se face că își inventează propriile etichete și se mândresc – fără excepție – de ele? Cum se face că dadaiștii, suprarealiștii, futuriștii ș.a.m.d. dau, în *Manifestele* lor, ample **definiții** curentelor pe care le întemeiază? (Că aceste definiții sunt uneori paradoxale ori de-a dreptul ilogice e o altă problemă.) Noi credem că explicațiile de până acum ale chestiunii în discuție pot fi completate: oricât de paradoxal ar părea, refuzul etichetei de „avangardă” se explică mai mult prin tendința spre noutate, prin acea voință de originalitate absolută proprie fiecărei avangarde. Or, fiind la acea vreme uzată, făcând parte din setul terminologic al diferitelor foiletoane critice etc., dacă ar fi fost acceptată ca termen definitiv metafora „avangardei” ar fi plasat mișcările **noi** – în chiar momentul nașterii lor – sub semnul **vechiului**, iar pe de altă parte, le-ar fi subordonat, de-a valma, unui concept unificator, ceea ce ele

nu și-au dorit niciodată. Spiritul exclusivist, dorința de unicitate împinsă până la paroxism, iată factorii care au determinat fiecare avangardă să-și inventeze propriul arsenal definitiv (un arsenal individualizant), forțându-le să lase la „groapa” istoriei culturale metafora „avangardei”. Adoptarea acesteia ca etichetă identitară ar fi contrazis și ideologia, și logica, și însuși modul de existență al avangardelor. De unde se poate deduce că începutul evitării metaforei *avant-garde*-iste coincide, în timp, cu declanșarea mecanismului de **specializare** a avangardismului literar.

Pe parcursul evoluției sale literatura a cunoscut o serie lungă de procese anti-literare: de la expulzarea poeților din cetate, la arderea bibliotecilor; de la exilarea scriitorilor, la instituirea cenzurii dure etc. Literaturii i se incriminau, ca delict, toate acțiunile ce decurg din chiar funcțiile ei intrinseci și extrinseci. Însă confruntarea se producea în afara esteticului, scopul și mijloacele folosite depășind și ele acest cadru. Abia subversiunea romantică, apoi și cea modernistă, pătrund în spațiul literaturii, atacându-i din interior formele vechi. Negația avangardistă merge, în acest sens, până la capăt: ea vrea să desființeze însăși ideea de literatură, devastând bazele organizării estetice a **operei** literare, iar la limită – orice principiu ordonatoriu. Elocventă în acest sens este celebra lecție a dadaștilor despre „cum se face un poem”, cea cu „săculețul umplut cu cuvinte decupate din ziar” și dispuse apoi „în ordinea extragerii” [4, p. 42].

O lecție însușită parțial și de supra-realității care spun la un moment dat că „este îngăduit să intitulezi *Poem* ceea ce obții din asamblarea cât mai gratuită cu putință a unor titluri și fragmente de titluri decupate din ziare” [5, p. 310]. O lecție însușită și de futuriștii ce preconizau „distrugerea sintaxei așezând substantivele după hazardul nașterii lor” [6, p. 10]. Lozinca lui Victor Hugo *Paix à la grammaire!*, sfidată încă de Arthur Rimbaud, este acum complet strivită sub forța negației antiliterare a avangardismului estetic absolutist.

Însă spre deosebire de atitudinea anti-poetică platoniciană, spre deosebire de acțiunile antiliterare ale totalitarismelor religioase ori politice, demersul antiliterar al avangardismului are, în profunzimi, o motivație întemeietoare: visul ascuns de a atinge, după marea lucrare higienică, poezia pură, spontană, originară, care să nu fi trecut prin viciile normelor prestabilite ale sistemelor estetice. Iar prin ea – reabilitarea sensibilității „Primitive” (majuscula aparține futuriștilor), primordiale, asimilabilă, ca și cum, celei de dinaintea „căderii” omului în cultură. Toate *Manifestele* abundă de asemenea nostalgii, de mare impact estetic și literar, cum, altminteri, a și demonstrat istoria literaturii ulterioare. Sub acest aspect, „avangardele sunt, în marea lor majoritate, constructive, nu demolatoare. Nu întâmplător curentele avangardiste se numesc *constructivism, suprarealism, futurism*” [7, p. 120] și – mai adăugăm noi – *integralism, suprematism* etc.

Dacă e să schițăm conturul unei tradiții avangardiste, am pu-

tea susține că ea este alcătuită din pleiada acelor vizionari, de la începutul secolului trecut, care au căutat (după ce A. Rimbaud făcuse de unul singur o avangardă) să dea poeziei șansa unei **alte** condiții, a unei condiții depășind cadrul *crea-tris*-ului. Poetul era mînat pe calea aceasta nu de inspirație, ci, pe de-o parte – de calculul precis al succesului asigurat, iar pe de alta – de anumite stări mistice pe care nu ezita să și le provoace deliberat. (De unde și interesul adepților avangardismului pentru **in-** și **sub-**conștient, pentru demență, vis, idioțenie, nebunie etc.) O poezie nouă cerea și tehnici noi, așa încât vor fi inventate și practicate: asociațiile ilogice (pe modelul imagisticii onirice), montajul, repetiția infinită, dicteul automat, tehnica reportajului ș.a. Toate acestea formează, dacă am putea spune așa, un **stil** al avangardismului. Dar ceea ce rămâne în urma experienței avangardiste (și constituie un **merit** al tuturor curentelor respective) este, în special, instituirea unei poetici menite să descătușeze și să elibereze toate resursele interne ale limbajului artistic – act cu repercusiuni substanțiale asupra literaturii secolului al XX-lea.

După îndelungi polemici intestine, după o perioadă de exaltare creatoare consumată cu prioritate în *Manifeste* și diverse, răsunătoare conferințe, spiritul nonconformist al avangardei începe – în virtutea audienței și a recunoașterii tot mai largi – să se „clasicizeze”, să producă tot mai multe efecte comune în serie, să piardă, către anii '30, din vigurozitate, să se tipizeze, iar tipizarea nu poate însemna pentru

Vârf de car de luptă. Cultura sarmaților, sec. II-III

avangarde decât moartea. Unele dintre ele vor dispărea prin renunțare, altele prin relativizarea doctri-nelor, prin „cumințirea” ori chiar prin demisionarea „patronilor”. (Spre exemplu, într-o *Conferință despre DaDa*, Tristan Tzara spunea: „O caracteristică a lui DaDa este despărțirea continuă de prietenii noștri. Ne despărțim și demisionăm. Cel dintâi care și-a dat demisia din Mișcarea DaDa **sunt eu**” [4, p. 105]. (Și asta când? În anul 1922!) Adrian Marino consideră că „lovitura de grație”, întru „moartea” avangardei, „vine din partea **fatalității autonegației**, a imposibilității avangardei de a supraviețui propriei sale formule de ruptură” [1, p. 212]. E un adevăr, dar e unul care poate fi aplicat, după părerea noastră, numai *dadaismului*, căci numai în cazul *dadaismului* se poate vorbi, în mod justificat, despre **autonegație**, despre o autonegație **doctrinară**. Avangarda nu este însă reductibilă *la dadaism*. Însuși Adrian Marino vorbește, pe bună dreptate,

despre caracterul ei „heterogen” [1, p. 177]. De aceea îndrăznim să propunem o altă ipoteză cu privire la factorul decisiv care a dus la „moartea” avangardei: el, factorul acesta, consistă în recunoașterea ei de către cultura oficială. Odată recunoscută ca fiind semnificativă, avangarda i se subsumează acesteia ca parte componentă, sfârșind – pe cale de consecință – prin a fi absorbită complet de cultura oficială. Moartea avangardei survine, astfel, prin consubstanțializarea cu obiectul negației, prin topirea ei în cultura care o înconjoară. Încă de la mijlocul secolului trecut ea face obiectul unor cursuri universitare, conferințe, simpozioane, congrese; se bucură de ediții însoțite de comentarii academice; ocupă săli de cinste în muzee; A. Breton și Tr. Tzara devin „clasici ai avangardei”; în ultimele 4-5 decenii i s-au dedicat, în diferite țări (Italia, Franța, România), numeroase studii științifice, eseuri critice ș.a.m.d. Anticulturală la începuturi, avangarda sfârșește prin a fi asimilată ca fapt de cultură.

Cele mai importante și mai valoroase, din punct de vedere al esteticii avangardiste, produse literare sunt: poemul *Nadja* de André Breton, poemele *Zonă* și *Frumoasa roșcată* de G. Apollinaire, poemul alcătuit din XIX, ample, secțiuni *Omul aproximativ* de Tr. Tzara, poemele *Norul în pantaloni* și *Flautul vertebrelor* de Vladimir Maiakovski, ciclurile *Restriși* și *Ulise* de Ilarie Voronca, volumul selectiv *Athanor* de Gellu Naum, precum și prozele lui Urmuz *După furtună*, *Cotadi și Dragomir*, *Ismail și Turnavitu*, *Pâlnia și Stamate*, *Algazi și Grummer* ș.a.

Sunt doar câteva titluri care deschid o listă cu mult mai lungă...

Cum avangardele încep prin lansarea *Manifestelor* în care își fac cunoscute intențiile inovatoare, direcțiile de program etc., primul text în literatura română care anticipa ideile manifestelor este *Poezia viitorului* de Alexandru Macedonski, articol publicat în 1892, în care autorul cerea, printre altele, căutarea de noi forme poetice. Pretinzând să întemeieze o grupare literară în jurul revistei *Literatorul*, Al. Macedonski nu și-a proiectat niciodată să înființeze vreun nou curent literar. Cu toate acestea, lui nu i se poate nega deschiderea spre modernitate, care a luat, cum se știe, forma unor reflecții teoretizante de orientare simbolistă. De aceeași deschidere spre modernitate va da dovadă și revista *Chemarea* din 1915, în care își vor publica primele poeme rebele Tristan Tzara și Ion Vinea. Acțiuni mai concrete în această direcție au întreprins cercul și revista *Sburătorul* (1919), conduse de Eugen Lovinescu – promotorul „noilor energii literare” și al „direcției moderniste în literatură” [8, p. 643]. Fără a fi „extremist” (un calificativ pe care E. Lovinescu îl atribuia avangardismului), acest cerc a dat totuși „mișcării integraliste pe Ilarie Voronca, Ion Călugăru și pe Mihail Cosma și suprealismului pe Ion Barbu” [8, p. 644]. (Deși, dacă ar fi să-l asociem pe Ion Barbu avangardelor, el ar fi mai degrabă – prin ideea geometrizării discursului poetic – un precursor apropiat al constructivismului.) Estimp, Urmuz, care începuse a-și elabora prozele încă în a. 1912, întreprindea „pri-

mul în literatura noastră (și printre primii chiar în literatura mondială) acțiunea de distrugere a formelor consacrate, situându-se, astfel, pe bună dreptate, pe poziția de precursor avangardist” [3, p. 139]. În 1916 Tristan Tzara pleacă, însoțit de Marcel Iancu, la Zürich, în Elveția, pentru a înființa acolo cea mai radicală dintre mișcărilor avangardiste, *dadaismul*, eveniment care va avea urmări importante și asupra mișcărilor avangardiste românești, căci o **atmosferă avangardistă** începea să-și facă tot mai simțită prezența și în spațiul culturii românești. Peste câțiva ani apare, sub îndrumarea lui Ion Vinea, revista *Contemporanul* (1923), adunând în jurul ei, pentru prima oară în România, o grupare avangardistă cu toate actele de rigoare în regulă. Peste puțin timp, gruparea va lansa *Manifestul activist către tinerime*, un manifest de orientare *constructivistă*, dar din care nu lipseau extravaganțele negativiste de tip futurist și dadaist. („Jos Arta căci s-a prostituat!” ș.a.m.d.) Scopul principal al grupării era acela de a imprima literaturii/artei activism și dinamism, și, firește – noutate. De fapt, constructivismul românesc se dorea o sinteză a avangardismelor europene: *dadaismul*, *suprarealismul*, *futurismul* ș.a. În 1924 (*nota bene* – e anul când, lepădându-se de dadaismul defunct, André Breton publica *Primul manifest al suprarealismului*) apare, cu susținerea activă a lui Ilarie Voronca și Ștefan Roll, revista *7HP* – care-și asumă imperativul revigorării dadaismului. *Aviograma* – manifestul grupării, uzitează de toate procedeele folo-

site de Tr. Tzara în manifestele sale. Obiectivul ei esențial e reactivarea negației dadaiste în spațiul românesc. Ilarie Voronca a avut, trebuie să recunoaștem, un rol deosebit în impulsivitatea avangardismului în România. Tot el înființează, în același an, și revista *Punct*, iar în 1925, ajutat de Ion Călugăru, revista *Integral*, ambele de esență constructivistă, încurajând tehnica reportajului ca metodă capabilă să înregistreze pe **viu** întreaga trepidație a vieții. Voiau să sintetizeze, într-o singură formă de expresie, întreaga „voință a vieții”. În anul 1928 Geo Bogza scoate, în semn de omagiu marelui precursor, revista *urmuș*. În același an apare, sub patronajul lui Sașa Pană, revista *Unu*, poate cea mai viabilă și mai activă dintre revistele avangardiste românești. În jurul acesteia se vor mai grupa Gherasim Luca, Gellu Naum, Paul Păun, același Geo Bogza și nelipsitul Ilarie Voronca – toți sub auspiciul „învățăturii” suprarealiste, insistând mai mult asupra aspectelor constructive ale acesteia, și îmbogățind-o prin inițiative teoretice și exercițiu filozofic. Tot la revista *Unu* se lansează și teoria PictoPoeziei, animată de pictorul Victor Brauner și Ilarie Voronca. (Să reținem: extravaganțele sunt indispensabile oricărei avangarde.) E demn de observat și faptul că spiritul desființării reciproce nu este atât de acut în cazul grupărilor avangardiste românești. El se consumă într-o polemică generalizată la care sunt admiși, cu bucurie, membrii oricărei grupări. Diferiți, reprezentanții acestora colaborează simultan cu toate revistele de

orientare avangardistă. Se face simțită, în cazul avangardismului românesc, și tendința de a lua forme de manifestare **sintetice**: toate grupările constitutive își revendică, mai mult sau mai puțin răspicat, dreptul de a fi în **același timp** futuriste, dadaiste, suprarealiste etc. Aici funcționează probabil dorința de a arde etapele, în scopul sincronizării cât mai rapide cu puțință cu **toate avangardele apusene**. E un fapt ce confirmă ideea lui E. Lovinescu că avangardismul românesc este „o undă seismică” a celui apusean („parizian”), dar e nevoie să precizăm că e o undă seismică ce urmează **imediat** erupției din epicentru. (Cronologic vorbind, acest fenomen se produce în anii 1923-1933, ani în care încă nu se putea vorbi de „moartea” avangardei europene.) Se mai cere remarcat aici și faptul că în timp ce *literatura manifestelor* avangardei apusene este adesea mai valoroasă decât producția-i literară propriu-zisă, în cazul grupărilor avangardiste românești situația la acest capitol e tocmai inversă: producția poetică e cea care a rămas și se impune și azi prin valoarea ei și e recunoscută nu numai în țara de origine, ci și în Occident. Poeți cum sunt Tristan Tzara, Beniamin Fundoianu, dar mai ales Ilarie Voronca și Gellu Naum sunt **ca atare** traduși, studiați, se bucură de referințe substanțiale în cărțile despre poezia modernă, li se dedică conferințe, simpozioane științifice ș.a.m.d. (Există și o antologie de poezie avangardistă românească tradusă în limba rusă la Moscova, editată în anul 1987.) Dincolo de aceste diferențe ne semnificative,

care țin de formele de afirmare și nu de esența fenomenului, avangardismul românesc întrunește toate particularitățile avangardismului european „clasic” și își împarte cu acesta soarta: se naște – determinat de cadre socioculturale precise – atinge apogeul revoltei anticonvenționale, apoi se stinge*, împrumutând condiția „obișnuită” a întregii culturi. Acest lucru a vrut să-l sugereze și Tr. Tzara, demisionând în a. 1922 din gruparea dadaistă, acest lucru a vrut să-l sugereze și Sașa Pană, „asasinându-și” (expresia îi aparține) revista *Unu* în anul 1932. Sunt niște semne ale înțelegerii că avangarda are o misiune a vremii sale, după care urmează fie tăcerea, fie necesitatea reangajării umaniste dintr-o perspectivă mai echilibrată.

Sentimentul întârzierii literaturii noastre pare, așadar, să fi fost învins, căci, după cum afirmă Marin Mincu, „avangarda a fost și rămâne la noi un mod european de a ne manifesta” [7, p. 204].

Ținem să menționăm, în fine, că toate aspectele negative, nihiliste ale avangardei sunt aspecte **definitorii** și trebuiesc privite **ca**

* Există în literatura română de avangardă o excepție în acest sens – Gellu Naum, unul dintre cei mai mari suprarealiști ai secolului trecut. A aparținut reprezentanței românești a *suprarealismului* atunci când, după părerea lui A. Breton, capitala curentului se mutase la București. A fost cel mai consecvent dintre toți suprarealiștii. Fidel doctrinei până la sfârșitul vieții (m. 2001), el a îmbogățit-o prin inițiative teoretice și exercițiu filozofic de mare interes.

atare, or se comite o gravă eroare de judecată atunci când ele sunt re-ceptate din perspectiva **apreciativă** a zilei de azi.

* * *

Futurismul – curent literar și artistic, a cărui denumire provine de la substantivul italian *futuro* = viitor. A fost fondat în Italia în anul 1909 de F. T. Marinetti, prin publicarea în revista *Le Figaro* din Paris a *Manifestului de întemeiere a futurismului*. Adepții săi împărtășesc atitudini anarhiste, pseudo-socialiste, manifestând și simpatii radical-naționaliste, acestea venind în contradicție cu spiritul general cosmopolit al avangardei europene. Este singura avangardă ce declară că „Italia e superioară ideii de Libertate!”. Dar dincolo de această conduită ideologică, futurismul a fost o mișcare de rebeliune (anti)culturală. Se ridică împotriva tradiției, academismului, moralei. Cere, exaltând ritmurile rapide ale erei industriale, racordarea imediată a poeziei și a lumii la provocările tehnice ale modernității. Cultiva mitul „mașinii” și al „războiului” ca formă de „higienizare” a lumii. Futuriștii preconizau instituirea unei frumuseți a activismului, a luptei, a violenței și a vitezei. Ținta lor ultimă, pe plan estetic, era aceea de a distruge stilul, limbajul poetic, gramatica, sintaxa, metrica tradițională, punctuația etc. – în scopul eliberării totale a cuvântului de sub „tirania” acestora, fiindcă voiau să întreprindă „înnoirea tuturor expresiilor artei” [9, p. 334].

În afară de *manifeste*, Marinetti a mai scris o serie întreagă de pamflete, nenumărate poeme și

piesa cu tematică anarhistă *Le Roi Bombance*.

După 1920 popularitatea futurismului începe să scadă.

Dadaismul – mișcare (anti) literară de avangardă, înființată în februarie 1916 la Zürich, Elveția, de emigrantul român Tristan Tzara. Seara de inaugurare a mișcării a avut loc la *Cabaretul Voltaire*, frecventat la acea vreme de mulți artiști, pictori, literați, emigranți politici, figuri ale boemiei ș.a.m.d. – oameni care au salutat demersul lui Tr. Tzara. Anume aici, la Zürich, dadaismul își definește clar atitudinea și programul de esență profund negativistă. Denumirea curentului provine de la cuvântul absurd DADA, inventat de Tr. Tzara ca simbol al revoltei și negației, căci dadaismul este o mișcare anticulturală, antiartistică, antiliterară și antipoetică, exprimându-și răspicat voința de a distruge orice impuls structuraliv. Produs al modernității, el se pronunță împotriva oricărei tradiții, reguli, legi, precum și împotriva modernității însăși. Pledează în schimb pentru libertatea individului și a creației, pentru spontaneitate/autenticitate, pentru independența și anarhia spiritului. „Dada se prezintă, deci, sub forma unui scepticism înverșunat, sistematic, ducând rapid către o negare totală” [10, p. 329]. „Noi – zicea Tr. Tzara – nu recunoaștem nici o teorie” [4, p. 13], ajungând să nege, alături de tradiție, și cubismul, și futurismul, și abstracționismul și orice alt -ism care ar fi încercat să-și articuleze vreo teorie. El însă propune următoarea rețetă de fabricație a unui poem:

*Luați un ziar.
 Luați niște foarfeci,
 Alegeți în ziar un articol care
 să aibă lungimea pe care
 Doriți s-o dați poeziei
 dumneavoastră.
 Decupați articolul.
 Decupați de asemenea, cu
 grijă, fiecare cuvânt ce intră
 în alcătuirea articolului și
 puneți toate cuvintele
 într-o pungă.
 Agitați încetișor.
 Scoateți cuvintele, unul după
 altul, dispunându-le în
 Ordinea în care le veți
 extrage.
 Copiați-le conștiincios.
 Poezia vă va semăna.
 Iată-vă devenit un scriitor
 deosebit de original
 și înzestrat
 Cu o încântătoare
 sensibilitate... [4, p. 42].*

Deci nu rațiunea ordonatoare trebuie să prezideze opera, ci hazardul. Semnificația polemică a acestui procedeu este evidentă. Dadaștii atribuie supremație cazului, întâmplării, arbitrariului – în defavoarea oricărei reguli. Ei pledează pentru o „poetică” scoasă definitiv de sub regulile (pre)stabilite ale oricărei poetici.

Firește, organul de presă al dadaismului nu se putea numi decât *DaDa*.

În anul 1919 gruparea se transferă la Paris, reușind să-și atragă noi adepți (L. Aragon, P. Eluard, A. Breton ș.a.). Aici apar și alte reviste dadaiste: *Proverbele*, condusă de P. Eluard, și *Cannibale*, înființată de pictorul F. Picabia. Se vor organiza diferite manifestări

spectaculoase, unele de-a dreptul cu caracter scandalos, sfidând conduita publică „burgheză”. Activismul dadaist era aici un fel de acrobație intelectuală menită să umple golul spiritual provocat de primul război mondial. De aceea el nu putea să dureze la nesfârșit și mișcarea se autodesființează, în 1922, refuzând orice acte de identitate culturală.

Este evident că aspirația dadaistă prevedea primatul vieții libere asupra oricărei estetici, primatul spiritului asupra faptului estetic. „Nu o tehnică nouă ne interesează, ci spiritul”, spunea Tr. Tzara într-o conferință despre DADA [4, p. 105].

Amplul poem în nouăsprezece secvențe *Omul aproximativ* este cea mai însemnată operă literară dadaistă. El se impune printr-o energie vizionară de excepție.

Suprarealismul – curent literar și artistic de avangardă născut pe ruinele dadaismului. După desființarea acestuia, André Breton lansează, în anul 1924, *Primul manifest al suprarealismului*, punând bazele unui nou curent literar nonconformist de mare anvergură. Denumirea acestuia provine de la franțuzescul *surréalism*. Folosit prima dată cu conotații literare de G. Apollinaire, termenul este împrumutat apoi de A. Breton pentru a justifica teoretic un concept de poezie pe care nu-l mai aplică realității, ci unei **suprarealități**. Dacă dadaismul se sprijinea prioritar pe negație, suprarealismul încearcă o trecere de la negație la afirmație. El înlocuiește atitudinea distructivă prin experimentul căutării (para) științifice a poeziei, sprijinindu-se inclusiv pe filozofie și pe reflecțiile

psihanalitice ale lui S. Freud. Căutarea unei soluții pentru scoaterea poeziei din criză devine imperativul de primă importanță al suprarealiștilor. Calea soluționării acestei crize este, în viziunea lor, explorarea subconștientului și a visului. O definiție destul de exactă a suprarealismului ne-o oferă („o dată pentru totdeauna”) însuși A. Breton: „SUPRA-REALISM. Automatism psihic pur, prin intermediul căruia îți propui să exprimi, fie verbal, fie în scris, sau în orice altă manieră, funcționarea reală a gândirii. Dicteu automat al gândirii în afara oricărei preocupări estetice sau morale” [5, p. 298]. Comentând această definiție Marcel Raymond face următoarea precizare: „Bineînțeles, acest dicteu – scriitorul nefăcând altceva decât să asculte de comenzile *vocii* – are loc numai în condiții favorabile; subiectul trebuie să facă abstracție de întreaga realitate înconjurătoare, să închidă, în măsura posibilităților, porțile (simțurile) deschise spre lumea exterioară, să-și adoarmă rațiunea, astfel încât să se mențină într-o stare vecină cu visul, apoi să asculte (însă fără efort voit) și să scrie, să scrie urmând ritmul accelerat al gândirii” [10, p. 344]. Poeții suprarealiști refuză deci să exprime „idei”, renunță la orice intenție de a face „literatură”, mulțumindu-se, ca și cum, cu funcția modestă de „aparate înregistratoare” a ceea ce le dictează subconștientul declanșat prin tehnici individuale speciale. („Noi n-avem talent...”) [5, p. 299]. Ar fi greșit însă să se considere că toate modalitățile de exprimare ale suprarealiștilor se reduc la procedeul scriiturii automate, căci în poemele

suprerealiste se întrevide destul de clar urma efortului **conștient** de a obține efecte figurative ilogice, conglomerate imagistice de extracție onirică etc. Transfigurarea lirică se produce prin cultivarea excesivă a ilogicului, prin efervescența unei imagistici menite să depășească puterea de cuprindere a minții. Suprarealiștii vedeau în acestea o soluție a ieșirii din anxietatea crizei ce cuprinsese toate domeniile spiritului și ale existenței umane.

Este considerat un ultim ecou al romantismului, în încercarea lui de a abandona realul, substituindu-l printr-o certitudine suprarealistă.

Inspirată de G. Apollinaire, doctrina suprarealistă a fost așezată în termeni teoretico-„științifici” și promovată cu consecvență de A. Breton, P. Eluard, L. Aragon, G. Naum, pictorii F. Picabia, S. Dalí ș. a.

Constructivismul – o doctrină estetică formulată la Moscova și publicată în anul 1920 de Naum Gabo sub titlul *Manifestul realismului*. De ce „al realismului”? Pentru a se delimita de constructivismul de orientare „practică”, numit și *productivism*. Constructivismul de orientare „estetică” cerea, în opoziție cu avangardele apusene, să se ia în vedere percepțiile pe care le are omul despre real și să se creeze în corespundere cu acestea „opere care să-l însoțească acolo unde pulsează viața de fiecare zi” [11, p. 351]. Împărțășea, adică, și el o anumită orientare utilitaristă.

Criticând cubismul și frazeologia futuristă *Manifestul* lui N. Gabo susține că „nu se poate construi un **sistem** (subl. n.) artistic pe o singură frază revoluționară”

[11, p. 351]. Ceea ce-l deosebește deci de celelalte avangarde este anume ideea de „sistem artistic”. Constructivismul ia ființă prin reactivarea ideii de sistem artistic, ca reacție la furia anticonvențională, antisistemică a avangardelor apusene. Însă estetica constructivistă suferă de o patimă a schematizării și raționalizării abuzive a formelor artistice.

„S-a întâmplat ca prima cristalizare a unei grupări de avangardă românești să se realizeze (tot) sub auspiciile orientării constructiviste” [3, p. 60]. E vorba, firește, de gruparea din jurul revistei *Contemporanul* condusă de Ion Vinea. Spre deosebire de constructivismul rusesc, de natură critică, gruparea de la *Contemporanul* pleda pentru o sinteză a futurismului, cubismului, dadaismului, impunând literaturii, împreună cu alte grupări avangardiste, un statut citadin într-o lume contaminată de epidemia mașinismului și a simetriilor arhitectonice perfecte.

3. Pop Ion, *Avangardismul poetic românesc*, București, 1969.

4. Tzara Tristan, *Șapte manifeste DADA. Lampisterii. Omul aproximativ*, București, 1996.

5. *Primul manifest al suprarealismului* // Mario de Michell, *Avangarda artistică a secolului XX*, București, 1968.

6. Citat după Pop Ion, *Avangardismul poetic românesc*, București, 1969.

7. Mincu Marin, *Textualism și autenticitate*, Constanța, 1993.

8. Lovinescu Eugen, *Istoria literaturii române contemporane*, vol. I, București, 1973.

9. *Manifestul pictorilor futuristi* // Mario de Michell, *Avangarda artistică a secolului XX*, București, 1968.

10. Raymond Marcel, *De la Baudelaire la suprarealism*, București, 1970.

11. *Manifestul realismului 1920* // Mario de Michell, *Avangarda artistică a secolului XX*, București, 1968.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Marino Adrian, *Dicționar de idei literare I*, București, 1973.

2. *Fundarea și Manifestul futurismului* // Mario de Michell, *Avangarda artistică a secolului XX*, București, 1968.

Ana BANTOȘ

ORALITATEA DISCURSULUI LITERAR CONTEMPORAN

Suntem martorii unor schimbări sensibile în spațiul literar la nivelul discursului narativ. În general, știința operei de artă, după cum consideră și cercetătorul francez Pierre Bourdieu, „are drept obiect relația dintre două structuri. Structura spațiului relațiilor obiective dintre poziții (sau dintre ocupanții lor), responsabilă de producerea operelor de artă, și structura spațiului luărilor de poziție, adică a operelor” [1, p. 52]. Stephane Santerres-Sarkany, autorul unei **Teorii a literaturii** tradusă recent în limba română, examinează *cauzele* care impun schimbările pe planul discursului literar, punând accentul pe explicația „a ceea ce este pe cale să se realizeze, a ceea ce răspunde unor *deziderate* culturale latente” [2, p. 52]. Această mutație, consideră teoreticianul canadian, va trebui să se realizeze în cadrul unei transformări a câmpului și a semnificatului lan-gajier al literaturii. El atrage atenția asupra faptului că acesta „este un proces de care trebuie să devenim foarte clar conștienți și despre care trebuie să vorbim cu voce tare, căci el pune bazele unei teorii a literaturii *în devenire*” [2, p. 52]. Cât privește invenția, aceasta nu ține doar de suprafață. Cu alte cuvinte, nu este

realizată doar „într-un discurs oarecare, și nu neapărat provocată de grafie”, ci „țâșnește din străfundurile spiritelor, ale grupurilor și ale indivizilor”. Autorul își reperează opiniile sale inclusiv pe explicațiile date de către Pierre Ricoeur într-un articol intitulat *Timpul povestit*, publicat în *Revue de metaphysique et de morale* (nr. 41, octombrie-decembrie, 1984), care conține anumite reflecții pe marginea noțiunii de „încrucșare” (introdusă în circuit de însuși cunoscutul semiotician) – care asigură raportul indisociabil dintre istorie și ficțiune și care trebuie să fie dublată de o implicare psihosocială banală, adică de înrădăcinarea personalităților de bază în colectivități. În alți termeni, invenția se constituie „în interiorul mentalului și, înainte de a ajunge la scris, ea se traduce adesea oral”. Oralitatea este o modalitate literară importantă, depistată în numeroase spații culturale. Să amintim aici doar un singur exemplu. Romancierul latino-american Gabriel Garcia Marquez mărturisea că după îndelungate frământări și căutări a formulei narrative pe care urma să o adopte în romanul său **Un veac de singurătate**, pe care de mai multă vreme îl purta în minte, s-a simțit eliberat doar în momentul în care și-a amintit cum îi povestea în copilărie bunica basme și întâmplări din istoria familiei lor. Or, tocmai acest stil și l-a însușit celebrul scriitor în romanul amintit. Curios este să constatăm că și Paul Goma, scriitor de origine basarabeană, afirmă, într-un interviu acordat lui Leo Butnaru, un lucru similar: „Și eu scriu basme”, precizând că afirmația se referă la structurarea,

la modul de organizare a scrierilor sale: „Cărțile mele sunt organizate după schemele basmelor. Ca și cum ar fi în interiorul unui mit” [3, p. 128]. Revenind la teoreticianul canadian Stephane Santerres-Sarkany, menționăm opinia sa conform căreia am putea vorbi, din perspectiva oralității, chiar despre un tip de cultură orală pe cale de manifestare, un rol aparte avându-l aici, fără îndoială, și televiziunea. Facem aici o paranteză pentru a nu trece cu vederea aventurile imaginii și ale imaginarului. Conform opiniei lui Gilbert Durand, imaginile propun un „real voalat”. Este motivul pentru care, începând cu secolul al XVII-lea, imaginea și imaginarul parcurg un drum sinuos al excluderii din activitățile intelectuale, din cunoașterea științifică. Scientismul (recunoscând doar metoda științifică de a accede la adevăr) precum și istoricismul (recunoscând în evenimentul istoriei doar cauzele reale ce se manifestă materialicește) devansează rolul imaginii în cunoașterea adevărului. Această atitudine este continuată până spre mijlocul secolului al XX-lea. Jean-Paul Sartre, bunăoară, consideră că imaginea nu este decât un „neant”, „o degradare a cunoașterii” cu caracter „imperios infantil” (în lucrarea sa **Imaginarul**, 1940). Rezistența imaginarului va fi stimulată de estetica imaginii „sfinte”, perpetuate prin intermediul artei bizantine, precum și de creștinismul occidental cu grandioasa iconodulie gotică specifică secolelor al XIII-lea și al XIV-lea. Concluzia la care ajunge autorul *Aventurii imaginii* este deosebit de relevantă: „revoluția video” pe care

o trăim astăzi nu este altceva decât „efectul pervers al iconoclasmului tehnoscience”. Gilbert Durand ne atrage atenția asupra următorului fapt ce ține de explozia imaginarii: „imaginea, mereu devaluată, încă nu îngrijorează conștiința morală a unui Occident care se crede vaccinat prin iconoclasmul lui endemic. Enorma producție obsesivă a imaginilor este înregimentată în domeniul distracției”... Importanța acestei „manipulări iconice” (relative la imagine) nu îngrijorează încă; și totuși de ea depind toate celelalte valorizări, incluzând-o pe aceea a „manipulărilor genetice” [4, p. 145-146]. Închei această buclă amintind că, în plan istoric, scrisul literar a obținut avantaje asupra oralului doar începând cu secolul al XVI-lea. Iar în spațiul românesc s-ar putea vorbi chiar despre o influență, avansată către timpurile noastre, a folclorului asupra literaturii culte. În ceea ce privește contextul cultural din Republica Moldova lucrurile au un statut mult mai diferențiat din cauza izolării de cadrul cultural românesc general. Astfel, de la un timp, drept purtători ai oralității au putut fi considerați interpreții de muzică ușoară, cei de muzică populară, dar și textierii, între aceștia un rol aparte revenindu-i poetului Grigore Vieru care a răspuns, la un moment dat, solicitării vremii, angajându-se să imprime valorilor sufletești ale românului basarabean o dimensiune lingvistică specifică vorbirii populare. Motivația cea mai convingătoare însă constă în necesitatea corelării discursului narativ (atunci când este vorba de proză) și a celui liric (în poezie) cu

istoria și cu realitățile concrete de aici. Constatăm revenirea literaturii la această joncțiune cu istoria: așa procedau scriitorii șaizeciști din generația lui Liviu Damian și Ion Vatamanu, generație care conștientiza că „ruperea” de matricea populară risca să devină de rău augur în peisajul cultural dintre Prut și Nistru. Trebuie precizat că datorită joncțiunii literaturii cu istoria se va ajunge, prin anii șaptezeci, la supralicitarea eticismului în literatura basarabeană. Într-un anume sens eticismul are menirea de a suplini, într-o formă disimulată, legătura cu istoria. Anume așa se explică interesul lui Liviu Damian pentru „partea morală” a lucrurilor. În general însă începând cu anii '60 scriitorii de la Chișinău redescopereau resorturile expresiei orale drept cale „rapidă”, „directă” de explorare a crizei identitare a românului basarabean. Acest lucru reiese cu claritate din creația mai multor autori. Astfel, succesul pe care l-a avut **Povestea cu cucoșul roșu** de Vasile Vasilache se explică inclusiv prin imitarea povestirii populare sau, cu alte cuvinte, prin transpunerea oralității în scris. Romanul este structurat pe modelul narațiunii orale. Efectele oralității transpar la mulți dintre scriitorii șaizeciști, la romancierii în primul rând (Ion Druță, I. C. Ciobanu ș.a.), dar și în poezie. Cât de mult contează pentru Liviu Damian cuvântul viu o spune chiar titlul volumului de versuri care l-a consacrat: **Sânt verb**, la fel ca și cele ale volumelor **Altoi pe o tulpină vorbitoare** și **Dialoguri la marginea orașului**. Într-un poem consacrat lui Ștefan cel Mare, **Cavaleria de Lăpușna**,

el include „zicerile care însoțeau călătoria vieții din munte spre câmpie, din leagăne și vetre către masa tăcerii”, concentrând în ele crâmpie din istoria civilizației românești. Oralitatea se referă aici la un fond comun de cunoștințe și transpare și în creația poezilor din generația lui Vasile Romanciuc, autorul volumului de versuri **Citirea proverbelor**.

Acești autori sunt și promotorii împropătării langajiere. Limbajul se vrea mai spontan, regăsindu-și sursa într-un fond popular nealterat. Trebuie să accentuăm că nu altfel este orientată și literatura occidentală în care se mizează pe vorba vie a povestitorului. Un cercetător francez al discursului narativ din anii '80, Le Clézio, consideră că „dacă există astăzi o reînnoire în literatura Occidentului, ea își găsește sursa în acest fond popular” [2, p. 66], precum și în ceea ce S. Santerres-Sarkany definește drept „necesitatea de a împropăta limbajul printr-o baie de spontaneitate” [2, p. 66].

Revenind la literatura română interriversană, în special din ultimul timp, constatăm că oralitatea intră din ce în ce mai mult în sfera de interes a autorilor din cea mai tânără generație. Scriitorii de la sfârșitul secolului al XX-lea, după o perioadă în care au preferat, în mod expres, poetica elaborării lucide a textelor, vor renunța la delimitarea lirismului de istorie. Revolta contra in justiției istorice se revarsă într-un discurs care neglijează deliberat condiția livrescului:

*doamne, cerem o mântuire
mai domestică
crimă să fie oare dacă*

*mobilăm vidul
și strigăm furioși și
nemuțumiți
oblojindu-ne complexele
să ni se întoarcă memoria
căci viitorul fuge de sub
picioarele noastre
cu viteza minciunii*

(Vasile Gâmeț, **semn de carte**).

De menționat că discursul marcat de oralitate, merit să anihileze senzația de sufocare, coexistă, la poezii de la cumpăna veacurilor XX-XXI, cu tentația ficțiunii hiperlivrești. Pe de altă parte, asumarea condiției de luptător contra amneziei îi plasează în proximitatea unor autori precum Paul Goma, al cărui discurs narativ se află, indubitabil, sub semnul oralității.

În continuare vom aduce doar un singur exemplu de funcționare a oralității în proza sa.

Originar din Orhei, născut într-o familie de învățători, nevoită să se refugieze în Ardeal, ajungând, pe timp de iarnă, să locuiască, la un moment dat, la o stână părăsită, copilul Goma reține, de rând cu tot ceea ce le provoacă frica atât părinților cât și copilului, clipele de comunicare supremă cu cei care i-au dat viață. Mama, fire marcată de o curiozitate intelectuală înnăscută, înregistrează în *Monografia* la care nu contenește să lucreze, indiferent de împrejurările în care se află, obiceiuri din partea locului, descrie portul popular, felul de a fi al oamenilor, expresii etc. Copilul de 8-9 ani însă memorizează un anume fel de comunicare cu părinții săi: „De când suntem aici, la stână, rupem zicale și le lipim jumătățile

altfel. Uneori iese o zicală nouă de ne tăvălim pe jos de veselie – spre exemplu: «Cine se scoală mai dimineată... cade singur în ea»; sau invers: «Cine sapă groapă altuia... departe ajunge»”.

Inventivitatea lingvistică, întoacherea frazei, bulversarea gramaticii exprimă, de fapt, condiția celui scos din matca sa firească. E ca și cum cel lezat în drepturile sale umane elementare „se legitimează”, ca om, întâi și întâi la nivelul respirației sau al rostirii. Și Grigore Vieru scrie într-o poezie: *Rostesc cuvinte ca să iau aer!* Același lucru îl afirmă, de fapt, și însuși Paul Goma: „Noi, basarabeni, nu trăim doar cu pâine. Iar când nu avem ce mânca, ne hrănim cu cuvânt, facem din viitor și optativ un atât de grozav imperfect („Cel mai perfect timp: imperfectul, domnule!”, zice tata), încât devine mai-mult-ca foarte-perfect” (**Arta refugii**, p. 268-269).

Dar iată și o dovadă mai proaspătă extrasă din volumul **Noi, picătura de sânge** de M. I. Cibotaru:

*Dar, oamenii! Nu ne-au rămas
decât niște cuvinte.
Puternice ca niște porunci
și smerite
ca niște rugăciuni,
acestea sunt cuvintele limbii
române contemporane,
atât de pătimate de noi, atât
de firești și dulci
și atât de barbar smulse
nouă și interzise,*

*încât,
spre a nu le uita definitiv,
dar mai curând, spre a ne
dovedi ne-singurătatea,*

*ne grăbim zilnic să ni le
spunem unul altuia,
chemând printre evenimente:
Vorbiți românește!*

Această poezie amintește de cuvintele din Ecleziast: „Toate lucrurile se zbucesc mai mult decât omul poate să spună”. Revenind la Paul Goma precizăm că zbucesc acesta e tradus în fraze lungi care s-ar părea că poartă amprenta unei modernități de tipul aceleia a lui Marcel Proust sau James Joyce, însă, de fapt, dincolo de acest adevăr, rostite hulpav pe pagini întregi, ele au menirea de a purta o cu totul altfel de încărcătură emoțională. Astfel, dacă la Marcel Proust, după cum observa foarte subtil Irina Mavrodin, „realitatea concretă infuzează cu sângele ei cald arta din muzee, simfoniile din sălile de concert etc.”, din această comuniune rezultând o cunoaștere senzorială, „nu abstractă, uscată, intelectuală”, [4, p. 16], apoi la Paul Goma realitatea concretă este reflectată în corespundere cu dorința protagonistului de a-și satisface setea de adevăr și de libertate. Din această perspectivă, am putea vorbi despre anumite afinități între universul prozei lui Paul Goma și cel al prozei kafkiene. În acest caz se cuvine să facem următoarea precizare: Kafka investighează zone ce țin de absurditatea vieții insului strivit de mecanismul unei societăți birocratice. Pornind de aici, după cum mărturisea în **Jurnalul** său, autorul caută întotdeauna să comunice ceva incomunicabil. Astfel, opera sa se profilează ca o „luptă cu inexprimabilul”, acesta din urmă identificându-se într-o relație

sui-generis a realului și miticului. Zona absurdului investigat de Paul Goma este alta. Absurdul la el ține de situații specifice, de oameni concreți pe care îi nominalizează, arătându-i uneori cu degetul. El nu-i cruță, intentându-le procese justițiare. La Kafka *procesul* i se intentează, în romanul cu același titlu, lui Iozef K., protagonistul care face eforturi supraumane pentru a afla în ce constă capul de acuzare și, în pofida strădaniilor sale, nu poate afla nimic, singura soluție salvatoare, așteptată de către personajele kafkiene care sunt niște învinși, niște ratați, niște neadaptăți, fiind moartea binefăcătoare. Spre deosebire de acestea, protagonistul din proza lui Paul Goma este de o cu totul altă structură psihologică. Persecutat, și el va cunoaște un calvar similar celui kafkian: „Demonstrație riguroasă, zdrobitoare: nu sunt ceea ce credeam, ce îmi plăcea mie să cred despre mine că sunt; ci sunt ceea ce *ei* reușiseră, iată, să facă din mine: un *un*, un singur, un fără-apărare, deci un nimic, o muscă, un vierme – în fața (și contra) Re-vo-lu-ți-ei, al cărei Braț Armat și Lung poate atinge și pedepsi pe oricine, oricând, oriunde” (Paul Goma, **Soldatul câinelui**, București, Humanitas, 1991, p. 17). Însă protagonistul lui Paul Goma din **Arta refugii** este marcat de un optimism ce răzbate prin întunericul situațiilor. Căutându-și părinții aflați la una din închisori, îi sfătuiește pe părinții unui prieten al cărui frate era de asemenea închis: „– Principala în viață e să nu te lași!... Îmi spusese mie cineva, că dacă îmi răspunde așa, la poartă, eu să

mă plimb puțin prin fața «sediului», să sun iar la poartă și iar să-ntreb. Principalu-i să nu mă las, să nu-i las, dacă și a cincea oară și a zecea oară ei pretind că nu-s la ei. Mă mai plimb, mă întorc, sun, întreb. Dacă se mânie, se mânie, chiar dacă mă înjură, mă alungă, mă bat, eu să nu mă las, să nu-i las!” (**Arta refugii**, p. 272). Este evidentă în această secvență aceeași trăsătură de caracter inconfundabilă pe care Paul Goma o atribuie basarabenilor, anume „extraordinara capacitate de regenerare”. Basarabeanul, în concepția scriitorului nostru, trebuie să fie mult mai tare, capabil de un efort maxim pentru a reuși. Insistența, perseverența aceasta își află expresie pe potrivă în stilul oral care într-un moment ca acesta atinge o cotă maximă, discursul transformându-se în strigăt. O altă tehnică a stilului oral, dialogul, utilizat frecvent în contextul literar chișinăuian, mărturisește, de fapt, o relație specială dintre scriitor și cititor. De la apariția, la începutul anilor '70, a volumului de dialoguri **Aici și acum**, semnat de Serafim Saka, volum care a făcut senzație în perioada respectivă, și până la **Dialogurile la marginea orașului**, semnate de Liviu Damian, scriitorii se adresează unui cititor marcat de faptul că i se impunea o literatură, o limbă și o istorie „fără cap și coadă”. Este evident că pentru a spori puterea de persuasiune a discursului, autorii vor recurge la „cuvântul viu”, la oralitate.

Către finele secolului al XX-lea în discursul literar se mixează oralitatea cu livrescul, autorii mizând din ce în ce mai mult pe un cititor cultivat.

Paradigma postmodernă, implicând diversitatea, eclectismul, colajul, include și ingredientul oralității. Scriitorii vor pleda tot mai mult în favoarea hibridizării discursului, urmărind de fapt accesarea spre un alt fel de imagine. Care va fi aceasta? – ne o va demonstra timpul. Deocamdată însă se conturează în mod sigur un proces de utilizare a oralității în domeniul scrisului, oralitate care în peisajul literar basarabean este mult mai complexă.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. (apud) Santerres-Sarkany, Stephane, *Teoria literaturii*, București, Editura Cartea Românească, 2000.
2. Santerres-Sarkany, Stephane, *op. cit.*
3. Goma, Paul, *Mi-a căzut cartea de istorie în cap încă de când eram de cinci ani, Limba Română*, Chișinău, 1996, nr. 5-6.
4. Durand, Gilbert, *Aventurile imaginii. Imaginația simbolică. Imaginarul*, București, Editura Nemira, 1999.
5. Mavrodin, Irina, *Hazard și artă poetică*, Prefață la volumul: *Proust, În căutarea timpului pierdut. La umbra fetelor în floare*, București, 1988, Editura Univers.

Diana VRABIE

PERSONAJUL CERE DREPTUL LA REPLICĂ

În decembrie 1932, Mircea Eliade începe să redacteze romanul **Maitreyi**, având o motivație inedită: „simțeam că trebuie să retrăiesc, ca să pot consuma definitiv această dramă care-mi schimbase radical viața, silindu-mă să renunț la toate proiectele pe care le făcusem în legătură cu șederea mea în India”. Într-o seară „m-am așezat la masa de lucru – notează autorul în **Amin-tiri** – și, cu emoție, am desfăcut plicul în care adunaseram, în toamna anului 1930, câteva relicve: biletele pe care mi le trimisese Maitreyi [...]. Apoi am început să recitesc jurnalul acelor ani, chiar și paginile pe care nu îndrăznisem până atunci să le recitesc”.

Lucrarea face parte din națiunile ciclului indian, profund autobiografice, alături de **Isabel și apele diavolului**, memorialul **India** și este prelungită în „romanul indirect” **Şantier**¹. Farmecul romanului derivă din fenomenul confruntării a două culturi diferite: cea europeană și cea indiană. Allan, tânărul european angajat în India, trăiește o tulburătoare poveste de dragoste cu Maitreyi, fiica inginerului Narendra Sen, care îl luase în casa sa. De-a lungul șederii în India, Allan ține un jurnal pe care ulterior îl comentează cu o detașare uluitoare. Pentru Allan, dragostea, descoperită după multe ezitări, se dovedește un mod de cunoaștere, o experiență esențială, a cărei consecință este

revelația propriului suflet. Jurnalul ținut de Allan devine procesul-verbal al înălțărilor și căderilor pe care le poate cunoaște iubirea. Situată sub constelația memoriei, relatarea se va transforma într-o tulburătoare confesiune: „Dacă n-aș avea jurnalul, nu mi-aș aminti nimic din acea vreme, într-atât de viu și de atent eram la cele ce se petreceau în jurul meu, și niciodată nu aveam răgaz să-mi amintesc sau să meditez; să leg faptele unele de altele, să reactualizez anumite scene; așa că acum trebuie să mă conduc după firul acelor foarte sumare însemnări, ca și cum aș descifra viața altuia, căci memoria acelor zile și nopți de arzătoare agonie nu o mai am”. Erou și cel dintâi narator care, în literatura editată a lui Eliade, nu poartă același nume cu autorul, Allan își asumă rolul de autor al romanului. Mircea Eliade oferă prin **Maitreyi** romanul *scrierii unui roman*, în care personajul-narator este și autorul scrierii. Asemenea eroului lui Anton Holban, Allan este personajul, naratorul și autorul romanului care se scrie sub ochii cititorului. Dar, spre deosebire de Sandu, care are o singură perspectivă asupra evenimentelor, Allan are, așa cum arată Nicolae Manolescu, o dublă perspectivă asupra întâmplărilor: „În **Maitreyi**, unde romanul e mereu diferit de jurnal, trebuie să luăm în considerare existența, în pielea personajului Allan, a doi povestitori distincți: unul aflat la nivelul imediat al evenimentelor (pe care le consemnează în jurnal) și altul situat la o oarecare distanță de ele (și care le reordonează în roman)”². Fiecare extras din jurnal este însoțit de o notă, prin care Allan comentează, de cele mai multe ori (auto)critic, cele susținute în momentele trăirii

efective. Tehnica dublei perspective diminuează sentimentul ficțiunii și sporește iluzia autenticității faptelor.

Autenticitatea romanului derivă din trăirea efectivă a narațiunii de către scriitor. **Maitreyi** are numai aparența unui univers ficțional, în realitate el este un roman non-fictiv, închegat pe baza jurnalului ținut de autor și construit pe modelul unei experiențe reale, trăită personal de Eliade în India: iubirea dintre el și Maitreyi, fiica lui Surendranath Dasgupta, celebrul profesor de filozofie la Universitatea din Calcutta, al cărui elev a fost Eliade și la care a locuit. Diagrama sentimentului de dragoste a fost notată zilnic în jurnalul redactat în această perioadă. Scrierea „în caiet” va include reproducerea unor pagini din jurnalul intim. Nevoia de autenticitate motivează gestul autorului de a transcrie în noua sa operă pagini întregi din însemnările zilnice de altădată, determinându-l să opereze doar puține modificări în datele realității existențiale, precum numele și meseria naratorului sau adevărata identitate a inginerului Narendra Sen. Aceeași necesitate imperioasă de a fi autentic îl determină să păstreze numele adevărat al eroinei centrale, Maitreyi, și al surorii sale, Chabu³, cât și al altui personaj, Khokha. Numele unei alte prezențe feminine este doar ușor modificat: Jenny devine Jenia. Romanul include, de asemenea, unele documente strict autentice, cum ar fi scrisorile lui Surendranath Dasgupta sau bilețelele trimise de Maitreyi, în care fata își exprima deznădejdea de a fi condamnată să nu îl revadă pe Eliade. Cu toate acestea, trimiterile la realitatea trăită nu pot fi identificate pe baza informației externe existente, cu atât mai

mult cu cât Mircea Eliade a încercat să-și apere universul interior cu întregul arsenal de mijloace aflate la îndemâna scriitorilor: mărturisirile făcute parțial, piste false etc. Deși autorul **Noptilor de Sânziene** a ezitat să lase deschis accesul deplin în forul său intim, el nu a putut evita apariția inspiratoarei sale, care s-a manifestat încă din anii '40⁴. Scriitoare cunoscută și personalitate importantă a vieții publice din India, Maitreyi Devi află, în 1972, cu lux de amănunte, de la sanscritologul Sergiu Al.-George, că Mircea Eliade a scris un roman despre dragostea lor, care în România cunoscuse 25 de ediții. Maitreyi citește romanul în versiunea franceză, în traducerea excelentă a lui Alain Guillerrou (Paris, Gallimard, 1950). Reacția ei a fost violentă, urmată de o retrăire dureroasă: „a fost smuls capacul de pe cotloane adânci unde, de 40 de ani, era pecetluită o rană – ea sângerează abundant. Nu știu ce semnificație are și cum îmi voi reveni”⁵. În mai 1973, după numeroase obstacole, de ordin interior și exterior, ea va călători la Chicago, unde îl va întâlni pe Eliade. Filozoful român va consacra acestei întâlniri patru rânduri în **Jurnalul** său: „Apoi împrejurările fac că o revăd pe M... 43 de ani au trecut de la ultima noastră întâlnire. Am impresia că trăiesc un moment neverosimil, fals, ireal și, oarecum, de foarte prost gust”⁶. Revenită în țară, Maitreyi Devi va relua aceeași poveste de dragoste, dar în propria ei versiune, într-un roman autobiografic, în limba bengali: *Na hanyaté*, publicat în 1974. Ediția în limba engleză datează din 1976 și poartă titlul *It Does Not Die*, (Thomson, Connecticut, InterCulture Associates). Romanul lui Maitreyi Devi, **Dragostea nu**

moare, va fi tipărit în România abia în 1992, după moartea autoarei, la Editura Românul, București, în traducerea lui Ștefan Dimitriu și Theodor Handoca, cu o postfață de Mircea Handoca, iar ediția a doua a apărut în 1999, la Editura Amaltea. Tânărul Eliade apare sub numele de Mircea Euclid, vagă trimitere la „esprit de géométrie”, iar numele eroinei, Amrita, evocă nemurirea obținută datorată unui nectar sacru. Pe lângă faptul că este un răspuns la romanul lui Eliade, cartea reprezintă povestea vieții unei femei din adolescență până la bătrânețe. Romanul este bogat în amintiri, evocând o societate în care circulă multe personalități politice și culturale, iar istoria și ficțiunea fac corp comun. Maitreyi face cunoscută propria ei versiune asupra acelor evenimente, propunând, de altfel, două perspective de interpretare. Aceeași poveste de dragoste este istorisită de aceeași persoană la două vârste diferite ale vieții, tânăra de 16 ani și femeia de 58 de ani, soție, mamă și bunică. Din jocul acestor perspective, la care se adaugă și aceea din romanul lui Eliade, transpare adevărul asupra enigmaticei povești de dragoste dintre scepticul european și casta bengaleză. Aceste perspective, în anumite segmente chiar contradictorii, vor fi unite, în mod excelent, în filmul *La Nuit Bengali*, realizat în studioul lui Satyajit Ray, de către regizorul francez Nicolas Klotz, în limba engleză, care devine, în fapt, *un roman al romanelor celor doi...*

NOTE

¹ Cum bine opinează Cornel Ungureanu, în *Mircea Eliade și literatura exilului*, București, Editura Viitorul Românesc,

1995, p. 38, „nici una din cărțile «indiene» nu e un documentar tradițional. Fiecare e un amestec de realitate și de ficțiune. Fiecare mitizează în numele lecției despre autenticitate, trăire, experiență. De altfel, în India, Eliade va trăi lecția autenticității pe care i-o predase Nae Ionescu la sfârșitul anilor 20, iar în această lecție orice trăire virtuală e una reală. Tot ceea ce poate fi, este”.

² Nicolae Manolescu, *Arca lui Noe*, II, București, Editura Minerva, 1981, p. 205.

³ În România se știa că micuța Chabu, sora lui Maitreyi, fetița care a declanșat tragedia despărțirii celor doi iubiți, povestind mamei sale cele văzute, a murit de mult, încă de pe vremea întâmplărilor descrise de Eliade. În carte, Chabu înnebunea și murea încă de la vârsta de 11 ani. În realitate, Chabu, pe numele întreg Chitrita Devi, era vie și singurul martor în viață al adevăratei povești (cf. Adelina Patrichi, *Eliade și Maitreyi – cealaltă jumătate a poveștii. Interviu cu Chitrita Devi*, în *Adevărul literar și artistic*, nr. 508, 2000, p. 3).

⁴ Maitreyi Devi, fiica celebrului filosof Surendranath Dasgupta, s-a născut în septembrie 1914. Primul volum de poezie, cu o prefață de Rabindranath Tagore, îl publică la vârsta de 16 ani. În 1955 călătorește în Elveția și Uniunea Sovietică. În 1964 fondează un consiliu format din câteva eminente personalități: „The Council for the Promotion of Communal Harmony”. În 1973 ține conferințe în mai multe universități americane. A fost aleasă vice-președinte al Consiliului de coordonare a Femeilor din India. A publicat 4 volume de poezie în limba bengali, 8 volume despre Rabindranath Tagore, în bengali și engleză, 4 cărți de impresii de călătorie și mai multe proiecte de reforme sociale.

⁵ Cf. corespondența Maitreyi Devi – S. Al.-George, în traducerea lui Vasile Andru, reprodușă în *Viața românească*, nr. 3, 1998, p. 90-95.

⁶ Mircea Eliade, *Fragments d'un journal*, II, 1970-1978, Gallimard, 1981, p. 114.

**LIVIU REBREANU
(1855-1944)**

„Nici un scriitor al Ardealului n-a zugrăvit cu mai deplină nepărtinire incertitudinea din sufletul românilor de peste munți din epoca imperiului. Acest realism e mai patriotic decât toate tiradele.” (G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, 1984)

„Apariția lui Liviu Rebreanu în literatură coincide cu un moment de răspântie. Când, în 1912, apare la Orăștie, volumul intitulat **Frământări**, realismul artistic și liric produsese aproape toate operele sale caracteristice. Delavrancea, Duiliu Zamfirescu și Brătescu-Voinești își dăduseră măsura lor. Rolul semănătoriștilor era încheiat.” (Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români*, 1988)

„Marea forță de creație a lui Rebreanu constă în faptul că eroii sunt niște ființe vii ce-și plimbă încărcătura de patimi printre noi.” (Gabriel Țepelea, *Opțiuni și retrospectivă*, 1989)

„Satirico-social în **Ciocoi** lui Filimon, sentimental în încercările lui Bolintineanu, idilic și armonios stilizat, printr-o concepție de viață și de artă, în ciclul lui Duiliu Zamfirescu, eroic în povestirile dlui Sadoveanu, subiectiv și psihologic în **Dan** și în mai toate încercările din ultimul timp – adevăratul roman, realist prin metodă și epic prin amploarea planului, se fixează, în sfârșit, în **Ion** al dlui Rebreanu. Nu e unic, desigur, nici în această privință, dar în încetul proces al literaturii noastre spre creația obiectivă este nu numai un popas, ci și o realizare definitivă.” (E. Lovinescu, *Critice*, 1979)

Contemporan cu Virginia Woolf, Dos Passos, Thomas Mann (pe care îl concurează la Premiul Nobel), Henry Miller, Malraux și Camus, beneficiază, în spațiul literelor românești, de statura pontificală de care se bucurau, în marile culturi, Balzac, Stendhal, Flaubert, Maupassant, Tolstoi, Dostoievski ș.a. (*Dicționarul esențial al scriitorilor români*, 2000)

LIVIU REBREANU ÎN INTIMITATE¹

Nu s-ar putea spune că înfățișarea dlui Liviu Rebreanu nu e frapantă. Când îl vezi venind din depărtare – înalt, spătos, cu pălăria cu boruri mari, cu mersu-i elastic de picador când își face intrarea în arenă –, ești îndrituit să crezi că dl Rebreanu este cel puțin guvernator al Bucureștilor. Simplă greșeală de optică. Văzându-l mai de aproape, suferi o groaznică deziluzie. De vină sunt numai ochii blânzi, aproape copilărești, care joacă o farsă „fizionomie” celui mai de seamă prozator al nostru.

Când, extrem de politicos, dl Rebreanu îți răspunde salutului, intimidându-te oarecum cu politețea sa excesivă, coafura-i linsă îi dă aspectul unei femei care s-a spălat la cap. Când vorbești cu acela care a scris atât de minunat povestea lui Ion al Glanetașului, te surprinde și te încântă, în același timp, simplitatea neafectată a atitudinii sale. Totuși, dacă ești oleacă psiholog, simți imediat căldura interioară care îl însuflețește.

Pe mine unul, întâlnirea cu dl Rebreanu mă influențează îndeosebi, poate în sens negativ, și anume are darul să-mi potolească avânturile și să mă facă „s-o iau mai încet”. Cum oare, în pofida vieții sale extrem de zbuciumate, figura aceluia care a scris totuși *Răscoala* a rămas revoltător de senină?

Iată un om despre care s-ar putea spune că e fericit. Acasă, la d-sa, toate merg ca pe roate: soție ideală pentru un scriitor – fosta actriță Fanny Rebreanu a renunțat la scenă pentru liniștea căminului –, niște boboci de fată și ginere – dna Puia Rebreanu-Vasilescu și dl sublocotenent Radu Vasilescu. Casă spațioasă și confortabilă pe o stradă liniștită – Pietății² – numai îmbietoare la muncă.

Destăinuirile pe cari mi le-a făcut dl Rebreanu arată cu prisosință caracterul sau loial și firea sa deschisă:

CÂTE GREUTĂȚI, CÂTE DECEPTIII!

– *Sunteți mulțumit de viață? Vreau să spun, visurile tinereții vi s-au realizat?*

– Întrebarea d-tale mi se pare prea elastică. Visurile tinereții sunt întotdeauna vagi și nehotărâte. În fond tinerețea nu visează decât să-și trăiască viața și să realizeze ceva ideal și totdeauna ceva vaporos, ceva care nu are consistență. Dacă ai întreba un tânăr care îi este idealul, nu ți-

¹ Apărut în *Rampa*, XVI, nr. 4490, 2 ian. 1933, p. 1-2, sub semnătura lui Ioan Massoff.

² Strada Pietății nr. 28; aici L.R. a locuit cu familia, între 1 mai 1932-30 iunie 1934.

ar putea preciza, deși poate ar fi gata să-și dea viața pentru el. Evident că mi-am realizat visul tinereții mele. Trecând peste toate vicisitudinile vieții, am ajuns să scriu și în scrisul meu să realizez ceva. În materie de literatură și artă, idealul e atât de îndepărtat, încât e imposibil să-l realizezi complet. Câte greutateți, câte decepții! Dacă ar ști omul câte dificultăți și câte piedici îl așteaptă în viață, poate că ar renunța să mai albă un ideal.

OM NOROCOS

– *Vă considerați om norocos?*

– O, da! Eu cred că am noroc și cu toate greutatețile pe care le-am avut de întâmpinat. Mă obstinez să cred că am noroc. Cred că norocul este baza vieții. Fără de noroc nu reușești nimic. Dramul de noroc de care vorbește înțelepciunea populară este o realitate. Fără noroc, orice efort e condamnată la neputință și orice talent nu-și poate da roadele dacă nu-i favorizat de împrejurări.

CÂND POȚI FI AJUTAT

– *Cine v-a ajutat în viață?*

– Ajutor în viață poate să-ți dea cineva la începutul carierei, atunci când dibuiești, când îți cauți calea. Mai târziu ajutorul e factice. Cum m-ar putea ajuta acum cineva să scriu, de exemplu? La început, într-adevăr, ai nevoie de ajutor, pentru ca să te poți face ascultat și când tot felul de piedici îți stau în cale. Ai nevoie ca să fii ajutat să îți se deschidă o ușă, pentru ca pe urmă să poți fi luat în considerație. În acest sens trebuie să recunosc că am fost ajutat de dl profesor Mihail Dragomirescu, care m-a ascultat, mi-a dat îndrumare și chiar ajutoare bănești. Mai târziu, când începi să contezi oarecum, nu mai poate fi vorba de ajutor, ci de servicii reciproce.

TATA ȘI MAMA

– *În familia dumneavoastră au mai fost scriitori? În privința fizicului și a caracterului cu cine semănați?*

– Tata făcea un fel de literatură populară, aduna povești, strigăte, cimilituri, a fost un fel de folclorist, cum de altfel erau pe vremea aceea mai toți învățătorii din Ardeal³. N-a făcut însă literatură de ficțiune, de fantezie, de creație. Mama a fost o gospodină pricepută. Dacă în ce privește fizicul seamănă cu mama, regret câteodată că am moștenit firea blajină a tatălui meu. Mama, îți închipui că-i bătrână, trăiește la Aiud.

PRIMA MUZĂ

– Cum a încolțit scriitorul? Când ați simțit pentru prima oară nevoia de a așterne pe hârtie vreun gând?

– Scriu de când mă știu, dar prima „operă literară” am comis-o când urmam clasa a III-a a liceului nemțesc din Bistrița. Eram înamorat de fata unui coșar, și ea elevă la liceu, și urmarea amorului meu înfocat a fost că într-o vacanță i-am făcut o elegie. De atunci m-am lăsat de poezie. Tot literatură nepublicată au fost sumedenie de piese de teatru pe care le compuneam fiind tot elev de liceu, inspirat fiind de trupele de teatru cari veneau la Bistrița și la ale căror spectacole intram prin contrabandă. Mi-amintesc că am văzut un vodevil unguresc și imediat am făcut și eu unul în românește⁴. Probabil că tot amorul pe care-l nutream de astă dată pentru actriță a fost un stimulent. Pe la 22 de ani am început să public în *Luceafărul*⁵.

COPILĂRIA

– Care este cea mai frumoasă epocă din viața dumneavoastră?

– Copilăria, epoca până la vârsta de zece ani, pentru că în acest răstimp am dus-o tot în jucărie și le vedeam toate în trandafiri. Poate această epocă mi-a infiltrat optimismul meu ridicol, care mă face să văd numai oameni buni în jurul meu.

EXISTĂ OM PERFECT?

– Vă recunoașteți defectele?

– Îmi recunosc mai mult defecte decât calități. Îmi permit însă să nu ți le spun pe toate, nu de alta, dar ca să nu mă dau de gol. Garantat că un prim defect e optimismul meu incorigibil. Totuși nu mi-e rușine de defectele mele și nici nu le regret. Nu cred că există om fără defecte.

³ Publicase și o cârticică: *Arménul Neguțător și Fiul seu Gherghel (Poveste culeasă din gura poporului)* de V. Rebreanu, *Învățător*, la Brașov, în 1901, în cuprinsul căreia editorul Ciurcu introdusese și o „istorioară” a lui Andersen („Biblioteca Copiilor” nr. 18).

⁴ Detaliu inedit („în românește”) în cadrul versiunilor pe aceeași temă.

⁵ În realitate, 23 de ani (ca și Titu Herdelea din *Ion*).

UN MEDIC RATAT

– *Aveți vreun mare regret în viață?*

– Regrete pot să am multe și, ca să ți le spun, ar trebui să mă gândesc mai mult. Așa, între altele, regret că nu m-am făcut medic. Mi-a fost foarte dragă medicina și n-am urmat-o numai din lipsa mijloacelor financiare. Dacă aș avea un mare regret n-aș mai fi mulțumit de viață!

– *Aveți vreun **Violon d’Ingres**?*

– Aș fi vrut să cânt bine din armonică. Am o armonică, dar n-am avut timp să devin un virtuos al ei.

ȘI CU BINELE ȘI CU RĂUL

– *Sunteți gospodar?*

– Sunt. Îmi place să am casă ca oamenii, să am biblioteca mea. Nu sunt fire de boem, deși îți mărturisesc sincer că viața nu mă sperie. Pot să am astăzi mult, mâine mă mulțumesc cu puțin. Cred că dacă n-aș avea ce să mănânc, și aceasta mi s-a întâmplat destul de des, faptul nu m-ar împiedica să judec lumea la fel.

CĂSNICIA SCRITORULUI

– *Ce părere aveți despre căsătorie? Credeți că un scriitor trebuie să se însoare?*

– N-aș putea să stabilesc o regulă generală. Totul depinde de soție. În general, o femeie este absolut necesară scriitorului, chiar dacă n-ar face decât să-i organizeze viața. Scriitorul și artistul se interesează puțin de mecanismul rigid al vieții, astfel că are nevoie de o tovarășe care să-i împlinească această lipsă. Femeia să-i fie însă de ajutor, și nu piedică, fiindcă o nevastă de artist sau scriitor care vrea să-și trăiască viața ei nu mai poate fi o soție ideală. Soția unui scriitor trebuie să fie o martiră, o sacrificată, ca să fie folositoare tovarășului ei.

– *Sunteți bogat?*

– Stau în casă cu chirie. Am patru pogoane cu vie la Valea Mare lângă Pitești. Desigur că biblioteca pe care o vezi valorează ceva.

– *Când vă simțiți mai mulțumit în viață, când simțiți o mai deplină mulțumire sufletească?*

– Când stau la birou și scriu, aceasta-i marea mea bucurie, bineînțeles dacă pot face lucrul acesta fără să am grijă de piața de mâine, fiindcă în zilele când grija traiului se accentuează nu poți sta la birou și să compui.

CUM SCRIE

– *Cum scrieți? Mă interesează atât din punctul de vedere al creației propriu-zisă, cât și al faptului material, brut.*

– Foarte greu de răspuns precis la întrebarea d-tale. Totuși să încerc. Mai întâi de toate, trebuie să am liniște completă și, fiindcă n-o găsesc decât noaptea, scriu noaptea, ca să pot trăi realmente cu personajele mele pe cari vreau să le evoc. Dorința de cât mai multă liniște mă face să scriu în diverse locuri. Înainte de a avea via, scriam unde mi se punea la dispoziție o cameră sau un apartament, în care stăteam complet izolat, pentru a face opera aceasta de incubație și creație literară. Iau loc la birou, între orele 9 și 10 seara, în fața unei pagini albe. Scriu până la 6-7 dimineața. Îți închipui că trebuie să fii foarte rezistent ca să poți face aceasta multe nopți de-a rândul. În București fac mai mult opera de transcriere, care pentru mine e mai dificilă decât cea de creație. Ca să pot rezista atâtor nopți albe, mă întrețin cu cafele și țigări. Aceasta nu înseamnă că dacă iau loc la birou scriu neapărat. De multe ori nu izbutesc decât să înșir câteva rânduri și, recitindu-le în zori, să mă văd nevoit de a le arunca la coș. În medie, într-o noapte scriu cam patru, cinci pagini.

UN SCRITOR METICULOS

– *Scrieți greu?*

– Scriu destul de greu. Opera de transcriere e mult mai grea pentru mine. La început, în focul scrierii, e, ca să zic așa, acel foc sacru care te mână, pe urmă intervine răceala criticului, acea operă de ajustare care e cea mai grea. În orice caz, față de mulți dintre colegii mei, scriu greu și-ți mărturisesc că greutatea provine și dintr-o încăpățănare: țin să nu ocolesc adevărul, expresia sau situația, țin neapărat să descriu ce gândesc. Asta mă face să am dificultăți.

– *Cui citiți manuscrisul?*

– Nu-l citesc nimănui. Nevastă-mea mi-l citește deseori pe furiș. Dar de cele mai multe ori, aproape în majoritatea cazurilor, primul care îmi citește manuscrisul este culegătorul tipograf.

COPILUL DRAG LITERAR

– *Dintre toate scrierile dumneavoastră pe care o preferați?*

– În principiu, prefer pe cea din urmă. După preferințele mele intime însă, *Adam și Eva*, deși nu a fost îndeajuns de apreciată de unii critici. Poate că n-am avut talent să realizez ce-am vrut. Dar în lucrarea aceasta am pus o parte din sufletul meu.

AMICIȚIA

– *Credeți în prietenie?*

– Cred în prietenie mai mult ca în oricare alt sentiment. Prietenia cere completă dezinteresare. Și nu e prieten acela care îți face un contraserviciu, o contravaloare. Prieteni adevărați cred că am câțiva, prieteni în sens obișnuit cred că am mai mulți.

DUȘMANII

– *Dar dușmani?*

– Oh, dușmani în orice caz mai mulți decât prieteni. Dușmănia e fatală în lumea noastră literar-artistică, dușmănia, ca să nu zic că e invidie, constituie un fel de emulație, pentru aceia cari cred că eu sunt de vină dacă n-au izbutit.

– *Cum te aperi de dușmani?*

– De cele mai multe ori, ignorându-le până și existența. Și pentru ca să nu fie o simplă butadă, îți spun că dușmănia unuia e lipsită de valoare și eficacitate câtă vreme e o pornire nejustificată a cuiva. Efectul unei asemenea dușmăanii e întotdeauna nul, așa că nu ai nevoie de apărări speciale. Mai grav ar fi să ai dușmani pe motive serioase. Or aș putea spune că totalitatea dușmanilor mei n-au aceste motive. Dar am vorbit prea mult despre ei, dă-i dracului! Pot să spun că n-am suferit de pe urma dușmanilor.

– *Sunteți religios?*

– Da, cred în Dumnezeu. Nu mă rog niciodată. Nici nu-i nevoie de acest lucru când îl porți pe Dumnezeu mereu cu tine.

EMOȚII

– *Sunteți emoționat când vă vedeți o nouă lucrare în vitrină?*

– Sentimentele mele de emoție există numai când cartea se tipărește. Atunci trec prin stări sufletești cu totul contrarii, o dată îmi spun că e grozavă, o dată că e proastă. Sunt muncit de toate îndoielile din lume. Pe urmă, după ce s-a tipărit și este pusă în vânzare, nu mă mai impresionează.

ONOARE DEOSEBITĂ

– *Cu ce ocazie v-ați simțit mai mult mulțumit?*

– Când satul Maierul, în care am copilărit, mi-a trimis o decizie a Consiliului Comunal, prin care mă proclamă cetățean de onoare al Comunei și-mi dăruiește un loc de casă⁶.

O EXPLICAȚIE CURIOASĂ

– *Ați ajutat pe mulți?*

– Împrejurări m-au pus în situația ca să fiu folositor tuturor categoriilor, de la cel mai sus până la cel mai jos. Am ajutat întotdeauna din suflet, ca și cum aș fi făcut-o pentru mine, căci eu știu ce înseamnă să ai nevoie. Că n-am reușit întotdeauna să mulțumesc, asta-i altă socoteală. În schimb, 99 la sută din cei pe cari i-am ajutat m-au înjurat. Așa se cere!

– *De ce?*

– Prin faptul că atunci când ajuți pe un om acesta se crede umilit, și crezându-se umilit, fără să-ți dai seama, îți crezi dușmani, care cu prima ocazie răbufnesc. Așa-mi explic eu cum mulți oameni de treabă pe care i-am ajutat au găsit de cuviință să mă înjure mai târziu. N-am cerut nimănui recunoștință – ar fi fost și ridicol! Ei s-au simțit însă obligați să mă înjure pentru a șterge umiliința, crezând că se așază ei deasupra mea.

UN OM SUPERSTIȚIOS

– *Sunteți superstițios?*

– Da, sunt foarte superstițios. Am toate superstițiile posibile. De exemplu, nu plec la drum marția, nu încep lucrul sâmbăta, numărul 7 nu mi-e favorabil – 13 în schimb îmi e simpatic – cum ies și văd un popă, știu că mă așteaptă nenorocirea, după cum dacă îmi iese un țigan, îmi pare bine. Cred în semne, în bătaia ochiului stâng, ochiului drept. Cred în visuri și caut să le explic. Superstițiile mele provin de la o întâmplare involuntară. Sunt născut într-o noapte – 27 noiembrie 1885 –, când Pământul s-a întâlnit cu resturile cometei Biialla. În această noapte a fost cea mai formidabilă ploaie de stele. Îmi spunea tata că stătea pe prispă și că ploua cu stele cu adevărat, așa cum plouă cu apă. Mai târziu am controlat în Flammarion și, într-adevăr, am văzut că în seara în care m-am născut a fost o formidabilă ploaie de stele.

– *Care vă e idealul?*

– Să am posibilitatea să-mi realizez opera. Alte idealuri nu am. Aș mai avea dorințe: aș vrea să fac o călătorie în jurul pământului. Dar, recunosc, e un ideal inaccesibil. Aș mai avea dorința să stau măcar două luni în Rusia sovietică⁷. Chiar dacă nu m-ar lăsa stăpânirea să văd prea multe, tot aș putea să-mi dau seama mai mult de realitate.

⁶ Procesul-verbal al Consiliului Comunal din Maieru s-a tipărit în *Universul literar*, XLIII, nr. 3, 16 ian. 1927, p. 46; Consultă și articolul lui Perpessicius, *Quia poeta fuit*, la p. 43-44, din același număr al revistei.

⁷ Cu un an în urmă își exprimase aceeași dorință (vezi discuția cu R. Horia din *Adevărul*, nr. 14826, 1 mai 1932).

Vsevolod CIORNEI

Temele poetice ale lui Vsevolod Ciornei au rezonanța faptului trăit aproape întotdeauna cu scepticism, iar uneori – cu o ironie de-a dreptul rousseauistă: *Au obosit boii. Ne înjugăm la care. / Inițiem o perioadă de glorie. / Plecăm spre viitorul care acum ne calcă pijamalele.*

Să nu ne grăbim așadar a-l considera doar un poet al bufoneriei iconoclaste (cum pare (!) a fi în cartea *Istoria geloasă*), căci s-ar putea ca destule poeme ale sale să contrazică această încadrare limitativă. Andrei Țurcanu observa, pe bună dreptate, că ochiul lui Vsevolod Ciornei „e rănit de cristalul cald al unei lacrimi enorme”; că „între retină și realitate, ca și între poet și iubita sa, se află conștiința... implacabilei dezontologizări a universului”. Iată de ce ieșirea lui recentă din anotimpul poeziei estetizante duce la descoperirea vieții ca realitate în care „literatura” și „arta” nu mai sunt decât figurații inutile ori scamatorii desuete: *...apar eu. Apare ea. Dejunul. O mică ceartă. / Aceasta e, de fapt, dragostea. Restul e literatură și artă.*

E de amintit și faptul că acest important autor n-ar fi încăput în *Portretul de grup* (Chișinău, Arc, 1995) al „optzeciștilor” dacă nu ar fi îndrăznit, ca și congenerii săi, să-și caute propria identitate poetică acolo unde, odată găsită, nimeni niciodată nu ți-o mai poate contesta – în marile cărți...

DE FAPT

Apar eu. Apare ea. Ei, și ce?
Umbrele noastre se culcă sub sfeșnice,
iar sfeșnicele pot fi de aur, de argint sau de cupru.
Apar eu. Apare ea. Apare un cuplu?

Pe afară și pe dinăuntru se întâmplă în permanență ceva.
De parcă hoinărește fără braț secera care ne va secera.
Dar noi apărem mereu. Apare ea. Apar eu.
Apar într-o plasă cartofii ce nu se visează pireu.

Cinăm. Ne sărutăm. Probabil, cineva e luda.
Dar ce mai contează trădarea atunci când carnea e nudă?
Oricum, chiar și după trădare e programată-nvierea.
Somnul consumă cafea, iar nesomnul ia somnifere.
Nu avem deșteptător, probabil că nu avem nici deșteptare.

Ne trezește transportul urban ce la orele șase apare.
Apoi apar eu. Apare ea. Dejunul. O mică ceartă.
Aceasta e, de fapt, dragostea. Restul e literatură și artă.

FOAIE VERDE ȘI-UN PROGRES

Au obosit boii. Ne înjugăm la care.
Inițiem o nouă perioadă de glorie.
Plecăm spre viitorul care acum ne calcă pijamalele.
Avem de trecut un pod. Lung. De lemn. Șubred.

Ne dor plămâni de exces de respirație și retorică.
Ne dor femeile de poftă nepoftită pline.
Vin niște nave din noapte și ne aruncă ancorele-n cap.
Vin babecloanțe și ne provoacă dureri de stomac.

Le jour de gloire tot n-arive și n-arive pas.
Vă previn: ceea ce scriu eu nu este scris de mine.
(Încerc să evit călătoria spre pușcărie.
Aiurea. Pușcăria e pretutindeni).

În afară de căldură mai există ceva, dar nu numai frigul.
Ne cheamă șeful la el. De mii de ani ne tot convoacă
să vorbim despre finanțe și investiții.
Firește, nu facem față sarcinilor.

Stăm lângă case mici cu ferestrele închise.
Îi scriu numele pe perete și ei mă întrebă: cine e ea?
Și nu știu la cine-i dosarul și cine va renunța să mă cruțe –
dar ce s-ar fi schimbat dacă știam?

Vara potolește rășcoalele și arde podurile.
Trecutul iese din gropi, vede prezentul și se îngroapă-napoi.
Mai așteptăm un secol-două până se coace procesul
ș-apoi vine progresul. All right.

JOS ȘI TRĂIASCĂ

Butucul mă așteaptă, deși-i păcat de cap.
Avea și el ceva în sfera lui turtită.
Are și călăul slăbiciunile lui: colo o partidă de șah,
dincolo un ceai cu turtiță.

Trece destinul meu pe trotinetă
pe diagonala unei table cu mat etern
și-i cade roata din urmă în groapa cu demisia
ministrului din plan extern.

Celălalt și-a băut ceaiul și-și ascute toporul.
Jos capul, cu tot cu creier!
Trăiască poporul!

ÎNTR-O PARTE

Căldura-i exilată în rumoare,
iar eu – pe câmpul luptei de idei.
Stau într-o parte, dar nu știu în care
și-ncerc un cuplu să-l împart la trei.

Cad haine la podea cum cade prada.
Înjur un jug și nu mai zic nimic.
Intrarea în antreu este treptată,
parașutată dinspre inamic.

E versu-ngust, și lănced, și-anacronic.
Stau și-l aștept să-și pună-un punct final.
Pun seara pe cântar. Socot micronii.
Înnebunesc. Căci mă înec pe mal.

NICI UN PAS

Circulăm și noi cât putem
până la primul accident sau până la ultimul stop
În horoscop se vede cu totul altceva
decât se vede în telescop

Circulăm și noi cum ne iese
printre semafoare care se contrazic reciproc
Mergem și teoretizăm că cel mai potrivit lucru
este starea pe loc

Desigur e inutil să vă aduc la cunoștință
faptul că cei care stau ne învață a merge

Nici un pas fără aportul științei
Nu facem printr-ale ignoranței mreje...

CÂNT...

Cânt. Mă debarasez de răni.
Cuvintele-mi sunt cicatrici aride,
dureri în deplasare pe teren,
sfinți extirpați din antice firide.

Argile invizibile se coc
în vine ca-n arhaice cuptoare.
Ecoul unui tragic nenoroc
se stinge-n aer și-aerul mă doare.

Și cântecul mă frige la plămâni.
Și buzele îmi crapă de tăcere.
Cânt ca să mor și cânt ca să rămân,
ca disperarea să mai vrea să spere.

Dar dacă-s mut și nici nu știu că-s mut?
Dacă mesajele îmi sunt niște miraje?
Și dacă vinul e oțet sau must –
ce rost să cauți sensuri în cupaje?

Monologhează mutu-n sinea sa.
Poeții sângerează în cuvinte.
Și-n templul inutil și necesar
tresare vidul în firide sfinte.

Colbul nociv se-așază pe polen.
Zborul albini-i aventură vană.
Cânt. Mă debarasez de răni.
Dar mă transform eu însumi într-o rană...

Silviu BEREJAN

ASPECTUL VORBIT AL LIMBII ROMÂNE ÎN SPAȚIUL DINTRE PRUT ȘI NISTRU

Situația limbii române în spațiul dintre Prut și Nistru a fost timp îndelungat departe de normalitate, căci perioada de după 1812, când acest teritoriu s-a aflat sub ocupația imperiului rus, n-a putut să nu lase urme. A suferit, în primul rând, aspectul ei vorbit (cu excepția anilor 1918-1940). După anexarea Basarabiei la Uniunea Sovietică, datorită transpunerii în viață a teoriei comuniste a **bilingvismului armonios** (iar în fapt – **unilateral**), băștinașii erau nevoiți să vorbească rusește, fără ca rușii și ceilalți rusofoni (ucrainenii, bulgarii, găgăuzii, evreii ș.a.) să încerce, cel puțin, să însușească limba română. În plus, când, după război, limba română a început a fi calificată drept „limbă a ocupanților fasciști”, populației locale i-a intrat frica în oase: nu avea curajul să afirme că o cunoaște, limitându-se **în procesul de comunicare** la un limbaj pocit, poluat cu rusisme de toată mâna, adus în Basarabia de moldovenii din stânga Nistrului, veniți încoace în calitate de ideologi ai noii puteri. Această „limbă” nu mai era barem dialectală moldovenească, ci un mijloc artificial de comunicare, chipurile „cultă”, ticluit în R.A.S.S.M. la comanda Moscovei. Și se credea că ea nu are nimic în comun cu româna,

deși în realitate era un erzaț de română. Dar pentru conducerea sovietică acest lucru nu avea nici o importanță. Principalul era ca limba vorbită în noua republică unională să răspundă denumirii de moldovenească. Această atitudine a dus, în primii ani postbelici, la degradarea totală atât **calitativă**, cât și **funcțională** a limbii române, nivelul de cunoaștere a căreia a scăzut considerabil. Limba română era utilizată (în aspectul său vorbit) doar în mediul rural, la piață și „la bucătărie”, cum s-a spus mai târziu.

Această vorbire basarabeană – schimonosită cum era – s-a menținut totuși în limitele limbii române, deoarece și-a conservat structura gramaticală, în special cea morfologică. Or, în lingvistică orice enunț real poate fi determinat ca aparținând unei sau altei limbi nu după pronunție, nici după elementele de vocabular (care pot fi împrumuturi străine), nici după modelele de construcții sintactice (ce pot fi asimilate din afară), ci după gramatica pe care se bazează legăturile dintre părțile componente ale enunțului, după formele morfologice aplicate unităților de limbă (inclusiv celor străine).

L. Șcerba ilustrează acest adevăr printr-un exemplu atestat la nemții ce locuiau în mediul rusesc. Enunțul *Bring die банка mit варенье von der полка im чулан*, în care toate substantivele sunt rusești, este receptat, după spusele lingvistului rus, ca aparținând limbii germane, deoarece verbul și toate instrumentele gramaticale sunt germane.¹

Concluzia este deci cât se poate de optimistă: oricât de puternică ar fi influența altei limbi, oricâte elemente străine ar încorpora o lim-

bă, ea nu-și pierde identitatea atâta timp cât își păstrează gramatica. Îndată ce dispăre influența, limba poate reveni la condiția ei normală.

Aici nu se vorbește însă de eventualele perspective, ci de forma pe care o are limba română în Basarabia la ora actuală.

Sub raport lingvistic, denaturările care au îndepărtat aspectul vorbit al limbii române din Basarabia de matca comună a vorbirii românești din sud-estul Europei sunt ușor explicabile, dată fiind influența neîntreruptă a limbii ruse dominantă aici nu numai în trecut, ci și în prezent.

Se știe că într-o comunitate socială presiunea sistemului unei limbi dominante asupra limbii dominate se exercită din două direcții:

1) **din exterior** (datorită mediului „rusesc”, purtătorii limbii române **au fost constrânși** să devină „bilingvi”, deoarece numai prin însușirea rusei puteau accede la o treaptă superioară în societate) și

2) **din interior** (datorită amestecului, **în conștiința vorbitorilor**, a două sisteme glotice diferite: cel al limbii materne și cel al limbii ruse).

Ținând cont de influența constantă a limbii ruse și în prezent aici este utilizată preponderent vorbirea dialectală moldovenească (cu particularitățile ce-i sunt caracteristice). Anume această vorbire este mijlocul de comunicare orală dintre membrii societății moldovenești, dar numai în viața cotidiană, deoarece în instituțiile de cultură și de stat ea este impracticabilă. Unii vorbitori sunt afectați puternic de această stare de lucruri care le creează complexe de inferioritate, împiedicându-i deseori să se realizeze plenar ca personalități.²

Mulți români basarabeni încă nu sunt în stare să se exprime liber

și dezinvolt în procesul de comunicare dintre ei, cum o fac românii din Țară. Abia din 1990 a început să se resimtă și în vorbirea românească din acest spațiu exprimarea firească (mai ales în vorbirea tinerilor, care nu știu de „bilingvismul obligatoriu”, frustrant pentru voința vorbitorului). În rest, pentru masele largi situația continuă a fi îngrijorătoare. Este un fel de calamitate „națională” pentru R.M., pe care multă lume de la noi n-o realizează nici până acum în adevăratele ei dimensiuni.

Așa s-au statornicit lucrurile de pe vremea Uniunii Sovietice (ba chiar de mai înainte!), deoarece aproape tot ce era legat într-un fel sau altul de cultură și civilizație venea în spațiul dintre Prut și Nistru aproape exclusiv prin filiera limbii ruse.

În felul acesta, chiar cele mai elementare inovații legate de dezvoltarea culturii în societatea basarabeană își găseau denomi-națiile rusești, la îndemâna oricui (fără a apela la presă, la dicționare, la surse literare etc.). Echivalentele rusești soluționau problemele de comunicare, pătrunzând neforțat în vorbirea curentă a moldovenilor ca mijloace pentru ieșirea lor din impasul comunicativ, căci procedurile administrative, economice, juridice, militare se efectuau în limba dominantă a statului sovietic, adică în rusă.

Împrumuturile masive, folosite de cele mai dese ori fără a fi asimilate fonetic, au dus (ceea ce e mai grav) la dereglări ale sistemului limbii române în Basarabia, la deteriorarea mecanismelor sinergetice de autoreglare³ a vorbirii ce s-a manifestat în fenomene tipice: sărăcirea rezerveilor lexicale cu compensarea lor din contul lexicului limbii dominante, simplificarea structurii sintactice

a propoziției, denaturarea unor raporturi gramaticale normative (cf. suprimarea articolului hotărât, inexistent în rusă, omiterea reprizei pronominale ș.a.m.d.).

Aceste procese, deosebit de frecvente în fosta R.S.S.M., sunt perpetuate și astăzi în limba vorbită. Deși limba rusă nu este legiferată ca mijloc de comunicare între etniile conlocuitoare, practic ea îndeplinește această funcție și nu numai la nivel particular, ci și la cel statal. Mai trist e că în ultimul timp se accentuează din ce în ce mai mult tendințele de revenire la situația existentă în U.R.S.S. (și nu fără susținerea tacită a forurilor diriguitoare din republică).

Unor basarabeni le pare că limba vorbită de ei „diferă” de cea din România. Îi avem în vedere pe purtătorii limbii vorbite ce nu posedă suficient limba literară (cea a culturii scrise). Această vorbire conține, în afară de particularități dialectale moldovenești, cunoscute de toți specialiștii (palatalizarea specifică a labialelor și a dentalelor, reducerea diftongului *ea* la *e* în finală ș.a.), rusisme mai vechi (*polcovnic*, *cinovnic*, *ukaz*, *cuhne*, *nacialnic*, *soveste* ș.a.) și rusisme recente, cuvinte și expresii ciudate ce au intrat și în limbajul unor intelectuali, cu toate că ele sunt inadmisibile în vorbirea (fie ea numită și moldovenească) cât de cât îngrijită. Presiunea mediului se face simțită și în fonetică, ea fiind nu doar dialectală, ci și rusească (în special accentuarea). Cuvintele cu forme fonetice identice sau foarte apropiate sunt accentuate aproape toate rusește, li se păstrează fonetismul rus sau li se schimbă genul după modelul din rusă (*diplóm*, *iubílei*, *pleaj*) și în sintaxă, care e doidora de construcții hibride, de calchieri ș.a.m.d. Ca să nu mai

amintim de păstrarea în continuare a formelor denaturate ale numelor proprii (*Olari*, *Ordelean*, *Sprânsean*, *Rața*, *Gamorari*, *Ghincul*, *Postolatii*, *Ciora*) și de utilizarea formulei rusești de adresare (*Petru Ivanovici*, *Viorel Mirceviți*, *Olesea Aurelovna*).

Tocmai de aceea intenția actuală de a oficializa rusa ca a doua limbă de stat ar duce la **urmări catastrofale** (pe lângă confruntări și conflicte interetnice – la perpetuarea complexelor de inferioritate, la aprofundarea procesului de oprărire morală a reprezentanților etniei românești de către reprezentanții etniei ruse).

Psihicul mai multor generații de moldoveni a fost puternic afectat de aceste fenomene negative, cu grave repercusiuni asupra vieții lor sociale și culturale. E o situație prin care se și explică folosirea în vorbirea curentă a unui vocabular sărac și lipsa denumirilor de noțiuni abstracte (*demnitate*, *permanent*, *convenabil*) ce sunt preluate aproape toate din limba rusă.

NOTE

¹ Vezi: L. V. Șcerba, *Языковая система и речевая деятельность*, Leningrad, 1974.

² Complexele de felul acesta, cum consideră pe bună dreptate știința psihologică, au un efect destructiv asupra psihicului omenesc, „macină moralitatea omului din interior”, „ridică obstacole de netrecut în comunicarea cu alți oameni”, „mențin constant o stare interioară apăsătoare” ce împovărează omul, „îl împiedică să se... simtă liber în exprimare” (vezi: Aurelian Silvestru, *Victime ale bilingvismului: copiii complexați*, în *Limba română*, Chișinău, nr. 1, 1991, p. 119).

³ Vezi: R. Piotrowski, *Sinergetica și ocrotirea limbii române în Republica Moldova // Revista de Lingvistică și Știință Literară*, nr. 3, 1997, p. 93.

Gheorghe MOLDOVANU

ROLUL POLITICILOR LINGVISTICE ÎN GESTIONAREA SITUAȚIILOR PLURILINGVE

Astăzi, în Europa, crește tot mai mult importanța problemelor legate de politica lingvistică. Emergența noilor state, migrațiunea, caracterul plurilingv¹ al majorității covârșitoare a statelor europene, problemele ridicate de minoritățile etnice, funcționarea instanțelor supranaționale, mondializarea etc. au importante consecințe lingvistice care necesită recurgerea la politici adecvate.

Este cunoscut faptul că limbile nu coexistă în mod haotic în cadrul ecosistemelor lingvistice, ci sunt antrenate într-o concurență acerbă pentru supraviețuire și dominație (Laponce, 1984; Calvet, 1999; Chaudenson, 2000)². O sursă a conflictului dintre limbi este repartizarea inegală a funcțiilor sociale ale acestora în condițiile multilingve. Însă, întrucât sistemul tinde spre stabilitate, în cele din urmă se ajunge la situația în care una dintre limbile coexistente devine dominantă atât în comunicarea interpersonală, cât și în asigurarea funcțiilor de identificare, de promovare socială și de exprimare a unității naționale. După cum afirmă A.

Martinet, „la tendance à la réduction et à l'élimination finale de la situation bilingue est un trait général et permanent” (Martinet, 1982).

Într-un studiu publicat în anul 1979, lingvistul german G. Bossong (Bossong, 1979) încearcă să explice două fenomene diametral opuse, specifice situațiilor concurențiale plurilingve: extinderea ariei de funcționare sau chiar universalizarea unor limbi, pe de o parte, și evoluția regresivă sau chiar dispariția altor limbi, pe de altă parte. În opinia autorului, aceste două tendințe s-ar datora legilor funcționale de dezvoltare a limbilor. Astfel, G. Bossong afirmă că universalizarea unor limbi are loc în virtutea faptului că acestea dezvoltă în mod constant subsisteme lexicale noi pentru a se acomoda la noile cerințe în materie de denotație, ceea ce are drept rezultat extinderea numărului de registre și a ariei de utilizare a lor. Și dimpotrivă, locutorii limbilor cu un număr limitat de registre pot să renunțe la această activitate creativă și să adopte limbile universale pentru satisfacerea unor necesități în anumite domenii concrete, cum este domeniul științific. În acest mod, aria funcționării limbilor în cauză se reduce progresiv, ceea ce poate duce chiar la dispariția lor. G. Bossong argumentează dând exemplul evoluției diametral opuse a limbilor spaniolă – catalană și franceză – occitană care au cunoscut în secolele XIV-XV și, respectiv, XII-XIII un nivel relativ similar de dezvoltare. Or, ar fi o naivitate să se ignore că această evoluție în direcții opuse a limbii-

lor menționate a fost declanșată, favorizată și accelerată în ambele cazuri de măsurile politice luate de autoritățile de la Madrid și Paris.

Ne-am referit la studiul lui G. Bossong pentru a insista asupra complexității relației dintre limbă și societate; analiza acestei relații necesită o fundamentare teoretică solidă, inspirată din lingvistică, sociologie, psihologia socială și politică în același timp. Prin urmare, domeniul politicilor lingvistice este unul pluridisciplinar, în măsura în care statul intervine într-o situație lingvistică specifică, prin aplicarea unor măsuri administrative și juridice (Laporte, 1994), în vederea asigurării pe teritoriul său a echilibrului și a armoniei între limbile și comunitățile care vorbesc aceste limbi.

Revenind la concurența dintre limbi, este important să menționăm că la etapa actuală acest fenomen sociolingvistic a depășit limitele teritoriale ale unui stat și a căpătat o dimensiune mondială, ceea ce poate perturba strategiile lingvistice naționale.

PROMOVAREA UNEI LIMBI ȘI CONCURENȚA LIMBILOR LA NIVEL NAȚIONAL

Orice politică lingvistică urmărește atingerea a două obiective sociale distincte, dar strâns legate între ele: promovarea unei limbi, pe de o parte, și reglementarea relațiilor dintre limbile în contact, pe de altă parte. De fapt, promovarea unei limbi nu este altceva decât un răspuns la concurența impusă acesteia de o altă limbă. Această

concurență stă la originea oricărei politici lingvistice. De altfel, politicile lingvistice existente dovedesc acest lucru: promovarea limbii catalane în Spania are actualmente drept obiectiv contrabalansarea dominației limbii spaniole; promovarea limbii franceze în Québec are ca scop contracararea presiunii limbii engleze; în Belgia, comunitatea flamandă dorește să-și salveze limba care este amenințată de dominația limbii franceze; Țările Baltice (Estonia, Lituania și Letonia), declarându-și, după dezmembrarea Imperiului sovietic, ferma voință de promovare a limbilor naționale, urmăresc același scop în raport cu limba rusă. Republica Moldova însă a dat dovadă de mai puțină fermitate în acest sens, adoptând o legislație lingvistică de compromis, care părea să urmărească mai degrabă instaurarea și legitimarea bilingvismului național-rus și rus-național pe întreg teritoriul republicii³.

Deși statul a afișat până în 2003 o politică lingvistică oficială orientată spre unilingvism (promovarea limbii de stat), limbii ruse i s-au acordat, de fapt, toate drepturile și privilegiile pe care le-a avut pe timpul U.R.S.S. Voința deghizată a autorităților moldave de a reinstaura bilingvismul moldo-rus este, în sfârșit, exprimată explicit în Concepția politicii naționale de stat a Republicii Moldova⁴. După cum afirmă, pe bună dreptate, D. Baggioni „La situation linguistique dans les républiques européennes de l'ex-U.R.S.S., en dehors des Etats Baltés, n'a pas connu de grands changements après l'éclatement de l'empire. Malgré les poussées

nationalistes, le russe reste encore une seconde langue véhiculaire pour ces Etats indépendants qui ont fini par renouer des liens avec l'ancienne puissance" (Baggioni, 1997).

Așadar, în ciuda concurenței existente între aceste două limbi pe teritoriul Republicii Moldova, autoritățile moldave promovează o politică lingvistică ambiguă. Pe de o parte, ea este inspirată de ideea că limba este simbolul statului-națiune⁵ (ceea ce a determinat, se pare, voința de promovare și decretarea limbii moldovenești⁶, dar nu române drept limbă oficială în Moldova), pe de altă parte, limbii ruse i se atribuie statutul de limbă de comunicare interetnică⁷.

Cu toate că Chișinăul a adoptat, după cum am menționat mai sus, o politică de compromis, autoritățile din Tiraspol promovează fără nici o jenă o politică de discriminare față de limba română și vorbitorii acestei limbi. Deși în Transnistria au fost declarate trei limbi oficiale (rusa, ucraineana și „moldoveneasca”), limba rusă a rămas dominantă în toate sferile vieții sociale și politice. Fondurile bibliotecilor sunt completate în cea mai mare parte cu literatură rusă, pe când la chioșcurile din orașe și din centrele raionale nu există ziare sau reviste în limba română, publicate la vest de Nistru, iar „unicul ziar moldovenesc de limbă română este sub orice nivel, adică este de «limbă moldovenească»” (Cotelnic, 1998). Această politică contribuie la degradarea progresivă a limbii române, însă „cel mai grav element în această ecuație îl constituie alfa-

betul străin” (Soltan, 1991).

Fără a insista asupra politicii lingvistice din Moldova (această chestiune este atât de importantă, încât merită un studiu aparte), menționăm următoarele: cu cât mai mult ne îndepărtăm de data proclamării independenței (27 august 1991), cu atât mai dependentă de limba rusă este politica lingvistică. Actuala politică lingvistică de tipul „laissez faire, laissez choisir” nu face decât să împiedice dezvoltarea limbii române în Moldova. Viitorul ei în acest spațiu depinde de politica lingvistică care va fi promovată în următorii ani.

Revenind la esența subiectului, este important să menționăm că politica lingvistică nu poate suprima concurența dintre limbi. Ea este doar în măsură să o atenueze prin acțiunile de contrabalansare. Conform observațiilor lingvistului american J. Fishman, revitalizarea limbilor aflate în stare de declin⁸ poate să dea rezultatele scontate doar prin îmbinarea eforturilor comune ale familiei și instituțiilor publice în condițiile unei bune interacțiuni cu limba națională (Fishman, 2001).

S-ar putea crea impresia că intervenția sociolingvistică a autorităților statale este justificată numai în cazul limbilor mai puțin răspândite, amenințate de pericolul asimilării. În realitate, însă, lucrurile se prezintă altfel. De exemplu, Franța a considerat necesar să contracareze efectele presiunii limbii engleze asupra limbii franceze prin adoptarea diverselor măsuri în acest scop: crearea, în 1966, a Înalțului comitet pentru apărarea și extinderea limbii franceze⁹, votarea, în decembrie

1975, a primei legislații lingvistice (Legea „Bas-Lauriol”)¹⁰, introducerea unui nou articol în Constituție (1992), prin care se declară că limba franceză este limba Republicii¹¹, în fine, adoptarea Legii Toubon în 1994¹².

Așadar, promovarea unei limbi și reglementarea coabitării limbilor în contact sunt elementele de bază ale oricărei politici lingvistice.

Necesitatea și voința de a promova o limbă rezultă din funcția identitară pe care aceasta o îndeplinește în cadrul unei comunități. Limba nu este doar un mijloc de comunicare. În afară de funcția de comunicare, ea constituie un factor esențial de integrare și de coeziune socială. Este important de menționat că în condițiile mondializării vieții economice își croiește calea o mișcare contrară – aceea de afirmare a comunităților locale, regionale și minoritare, limba fiind un puternic simbol al etnicității (Gueunier, 1985)¹³. Limba îi unește pe vorbitorii săi într-o comunitate ai cărei membri au același destin, aceeași istorie, aceeași atitudine față de alte comunități lingvistice și, prin urmare, față de alte limbi. În situația în care securitatea lingvistică și culturală a unei comunități este compromisă¹⁴ din cauza concurenței cu o altă limbă, voința de a-și proteja limba și cultura prinde rădăcini în conștiința publică. Această voință se afirmă pe măsură ce efectele concurenței devin tot mai vădite și, în cele din urmă, se impune partidelor politice și guvernelor.

Prin urmare, în situația în care două sau mai multe limbi coexistă în

același teritoriu, ele au tendința de a domina în toate domeniile vieții sociale, iar instaurarea supremației unei limbi într-un domeniu sau altul are loc în funcție de ponderea politică, economică și, uneori, culturală a vorbitorilor acestei limbi în domeniul dat (Gardès-Madrey, Françoise / Brès, 1987). Dacă această tendință este lăsată la voia întâmplării, ea provoacă pe piața limbilor o concurență acerbă și se finalizează, de cele mai multe ori, cu instaurarea în spațiul dat a supremației unei singure limbi. Iată de ce obiectivul major al politicii lingvistice este influența și gestionarea acestei tendințe prin diferite pârgii administrative și juridice pentru a echilibra fenomenul interacțiunii lingvistice. Deși actorul principal al politicii lingvistice este statul, un rol important în promovarea egalității funcționale a limbilor îi revine societății civile în ansamblu, organizațiilor civice pentru apărarea drepturilor omului, familiei etc.

POLITICA LINGVISTICĂ ȘI DIMENSIUNEA MONDIALĂ A CONCURENȚEI LIMBILOR

La etapa actuală, elaborarea și promovarea politicilor lingvistice naționale riscă să fie compromise de cel puțin două fenomene care nu pot fi ignorate.

Pe de o parte, concurența limbilor la nivel național este agravată de concurența lingvistică externă. Chiar dacă unitatea teritorială continuă să rămână criteriul esențial al delimitării politice, numeroase activități nu se mai înscriu în cadrul frontierelor unui stat. Logica mondializării și a neoliberalismului

contribuie la extinderea ariei de utilizare a limbilor de circulație internațională în defavoarea altor limbi (Truchot, 1997). Anglo-americană, spre exemplu, deține hegemonia pe piața mondială a limbilor, în special în domeniul economic și în cel al relațiilor internaționale. Astfel, gradul de utilizare a limbii engleze în Québec sporește o dată cu generalizarea comunicării cu restul continentului și al lumii prin intermediul Internet-ului, unde limba engleză a devenit un fel de *lingua franca*. În consecință, importanța limbii franceze scade, iar dispozițiile legislației lingvistice din Québec, în special în domeniul comerțului și al afacerilor, sunt din ce în ce mai compromise de necesitățile de comunicare cu lumea externă.

Pe de altă parte, crearea unor organisme economice și politice supranaționale, cum ar fi Uniunea Europeană (UE), Consiliul Europei (CE) ș.a., atrage după sine riscul de a perturba profund dinamica concurenței lingvistice în interiorul fiecărui stat membru, ceea ce influențează statutul internațional al limbilor vorbite pe teritoriul acestor state. Riscul acesta este cu atât mai mare, cu cât organismele susmenționate promovează politici lingvistice diferite.

Astfel, este cunoscut faptul că CE își propune drept scop protejarea și dezvoltarea patrimoniului lingvistic și a diversității culturale a Europei. Organizația a remis statelor membre spre semnare *Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare*, recomandându-le să recunoască existența

limbilor minoritare pe teritoriile lor și să faciliteze utilizarea acestora în diverse domenii. Cerințele *Cartei* au readus în centrul dezbaterilor problematica legată de statutul limbilor minoritare în fiecare stat membru, ceea ce explică, de altfel, numărul relativ redus al statelor care au semnat-o¹⁵.

UE, după cum se știe, admite, în cadrul lucrărilor sale, 12 limbi oficiale și 11 limbi de lucru¹⁶. În realitate însă, marea majoritate a lucrărilor ei se desfășoară în engleză și franceză, ponderea limbii engleze fiind mereu în creștere. Aderarea noilor state ar putea crea o adevărată problemă în gestionarea lingvistică a activităților Uniunii, fapt din care se desprind două ipoteze ale unei eventuale soluții: reducerea numărului limbilor de lucru la 5 sau 6, ori utilizarea exclusivă a limbii engleze. Întrucât fiecare stat membru își va promova limba sa, negocierile riscă să fie dificile, cu atât mai mult cu cât decizia finală ar putea fi în contradicție cu concepția CE privind promovarea diversității lingvistice. Politica lingvistică neoliberală promovată de UE, bazată pe concurența liberă a funcționării limbilor, favorizează instaurarea supremației limbii engleze, compromițând astfel aplicarea dispozițiilor legislațiilor lingvistice naționale.

În concluzie putem afirma următoarele:

1. Există numeroase motive pentru ca chestiunile legate de politicile lingvistice să fie în centrul atenției factorilor de decizie, cercetătorilor, societății civile în ansamblu, cel puțin în prima ju-

mătate a secolului al XXI-lea.

2. Gestionarea situațiilor plurilingve înseamnă, de fapt, managementul concurenței lingvistice pe piața limbilor. Aceasta din urmă nu poate fi lăsată la voia întâmplării. Pentru contracararea dominației unei limbi forte și promovarea diversității lingvistice este necesară intervenția sociolingvistică din exterior.

3. Actualmente, concurența lingvistică a depășit limitele teritoriale ale unui stat, dobândind dimensiuni internaționale. Pentru a-și păstra identitatea națională amenințată de pericolul uniformizării lingvistice și culturale, statele vor fi nevoite fie să conteste regulile supranaționale, fie să adapteze politicile lor lingvistice la noul cadru internațional.

NOTE

¹ Termenii „plurilingv” și „plurilingvism” se utilizează pentru analiza și descrierea coexistenței limbilor într-un anumit spațiu geografic. A se compara cu „multilingv” și „multilingvism”, care reflectă mai degrabă cunoașterea mai multor limbi de către un individ. (Pentru mai multe detalii, vezi Truchot, 1994.)

² „Lorsqu’elles sont dans le même espace social, les langues instaurent entre elles une forme de lutte qui équivaut à la sélection naturelle des espèces.” (Chaudenson 2000, 191).

³ Vezi: Constituția Republicii Moldova, 1994, art. 10, 13, 35, 118; Legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova, 1989, art. 1, 3, 7, 9, 21, 24.

⁴ „În actualele condiții, este necesar să se creeze posibilități reale pentru ca bililingvismul moldo-rus să devină realitate” („Concepția...”, în *Monitorul oficial al Republicii Moldova*, nr. 1-5, 1 ianuarie 2004, p. 49).

⁵ Ideea unității limbii și națiunii a dominat spiritele romantice din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Transformarea statelor teritoriale în state-națiuni a condiționat promovarea limbilor comune în rolul de limbi naționale pe întreaga durată a secolului al XIX-lea, iar pentru unele naționalități s-a extins și în secolul al XX-lea. (Pentru mai multe detalii vezi Baggioni, 1997.) Aceeași paradigmă „o limbă, o națiune, un stat” o regăsim în următoarea afirmație a sociolingvistului F. Laroussi: „Hormis des emblèmes simples tels que le drapeau et la plaque d’immatriculation des véhicules, c’est la langue qui constitue l’emblème national le plus important.” (Laroussi, 2003, 3).

⁶ Este revelatoare în această ordine de idei opinia lui J.B. Marcellesi, care consideră că ecuația „o limbă, un popor, o națiune, un stat” este discutabilă. Referindu-se la situația sociolingvistică din Corsica, J.P. Marcellesi menționează următoarele: „...dans bien des cas on rattache des variétés linguistiques à une „langue” parce qu’une construction étatique ou plus largement politique voire, géographique a imposé comme système commun l’une de ces variétés ou un ensemble de choix formels. De plus, contrairement à ceux qui affirment qu’il y a un peuple corse parce qu’il y a une langue corse, je crois avoir montré qu’il y a quelque chose qu’on appelle „langue corse” parce qu’il y avait une communauté historico-géographique corse (Marcellesi, 2003, 157). Această constatare aruncă lumină și asupra

afirmațiilor sterile privitoare la „limba moldovenească”.

⁷ Vezi: „Concepția...”, *ibidem*.

⁸ J. Fishman a studiat evoluția re-vitalizării limbilor: franceză în Québec, catalană în Catalonia și ebraică în Israel.

⁹ Haut comité pour la défense et l'expansion de la langue française.

¹⁰ Legea „Bas-Lauriol” a fost adoptată la 31 decembrie 1975 și prevedea un mecanism de îmbogățire și utilizare a limbii franceze în toate ministerele în scopul de a contracara utilizarea cuvintelor de origine străină, mai ales engleză.

¹¹ La langue de la République est le français (art. 2 de la Constitution, 1992).

¹² Legea Toubon a fost adoptată la 4 august 1994 și prezintă o modificare a Legii „Bas-Lauriol”.

¹³ „Dans un cadre de pensée post-moderne, la langue se comprend alors mieux, non comme une chose qui existe en elle-même et sert les pouvoirs établis, mais comme une relation entre ses diverses formes: une forme instrumentale et un contenu symbolique” (Gueunier, 1985, 142).

¹⁴ În cazul dat este vorba de insecuritatea lingvistică. Conceptul de „insecuritate lingvistică” a fost introdus în circuitul sociolingvistic de W. Labov și dezvoltat de M. Francard. Ambii cercetători au studiat situațiile de insecuritate lingvistică **in**tralingvistică. Astfel, insecuritatea lingvistică este definită de M. Francard ca „la manifestation d'une quête de légitimité linguistique, vécue par un groupe social dominé, qui a une perception aiguisée tout à la fois des formes linguistiques qui attestent sa minorisation et des formes linguistiques à acquérir pour progresser dans la

hiérarchie sociale.” (Francard, 1997, 171-172). Pentru mai multe detalii vezi: (Labov, 1972; Francard, 1997). În cazul nostru însă este vorba de insecuritatea **inter**lingvistică.

¹⁵ Republica Moldova a semnat *Carta* pe data de 11 iulie 2002, dar nu a ratificat-o.

¹⁶ Limbile oficiale ale UE sunt limbile naționale ale statelor membre, iar limbile de lucru sunt toate aceste limbi cu excepția limbilor irlandeză și luxemburgheză.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Baggioni, Daniel, *Langue et nations en Europe*, Paris, Payot, 1997.
2. Baggioni, Daniel, *Du rôle des Etats dans la construction de l'unicité et de la diversité en Europe à l'aube de l'an 2000*. În: *DiversCité Langues*, vol. II, 1997, <http://www.uquebec.ca/diverscite>.
3. Bossong, Georg, *Sprachusbau und Sprachpolitik in der Romania*. În: *Kloepfer, Rolf et al. (eds.) Bildung und Ausbildung in der Romania*. Bd. II: Sprachwissenschaft und Landeskunde. München, Fink, 1979, p. 491-503.
4. Calvet, Louis-Jean, *La guerre des langues et les politiques linguistiques*, Paris: Poche, 1999.
5. Cotelnic, Teodor, *Limba română în contextul sociolingvistic din Transnistria*. În: *Revistă de lingvistică și știință literară*, 1998, nr. 1, p. 82-92.
6. Chaudenson, Robert, *Francopolyphonie et Francocacophonie: problématique de la coexistence des langues*. În: *Coexistence des langues dans l'espace francophone, approche*

macrosociolingvistică, Canada, AUF, 2000, p. 190-197.

7. Fishman, J. A., *Can threatened languages be saved?*, Toronto, Multilingual Matters, 2001

8. Francard, M., *Insécurité linguistique*. În: *Sociolingvistică* (Concepts de base), Liège, Mardaga, 1997, p.170-176.

9. Gardès-Madrey, Françoise / Brès, *Conflits de nomination en situation diglossique*. În: *France, pays multilingue*, T.2: Pratique des langues en France, Vermes, G./Boutet, J. (Eds.), Paris, 1987, p.78-90.

10. Gueunier, Nicole, *Place possible de la langue par rapport aux minorités culturelles*. În: *Revue de littérature comparée*, 1985, 2, p. 131-144.

11. Labov, W., *Sociolingvistică*, Paris, Les Editions de Minuit, 1972.

12. Laponce, Jean, *Langue et territoire (Travaux du Centre international de recherche sur le bilinguisme; A-19*. Les presses de l'Université Laval, Québec, Les presses de l'Université Laval, 1984.

13. Laporte, Pierre-Etienne, *Les mots-clés du discours politique en aménagement linguistique au Québec et au Canada*. În: *Truchot, Claude et al. Le plurilinguisme européen. Théories et pratiques en politique linguistique*, Paris, Champion, Collection Politique linguistique, 2, 1994, p. 97-114.

14. Laroussi, Foued, *Quelle politique linguistique pour quel Etat-nation?* (Presentation). În: *Glottopol, Revue de sociolingvistică*, nr. 1, Rouen: Université de Rouen, 2003, p. 2-7.

15. Marcellesi, Jean-Baptiste, *Glottopolitique: ma part de vérité*. În: *Glottopol, Revue de sociolingvistică*, nr. 1, Rouen: Université de Rouen, 2003, p. 155-157.

16. Martinet, André, *Bilinguisme et diglossie. Appel à une vision dynamique des faits*. În: *La linguistique*, 1982, 18.1, p. 5-16.

17. Soltan, Petru, *Tancuri contra literelor latine*. În: *Literatura și arta*, 1991, nr. 1, 1 ianuarie.

18. Truchot, Claude et al. *Le plurilinguisme européen. Théories et pratiques en politique linguistique*, Paris, Champion, 1994.

19. Truchot, Claude, *Les langues européennes dans les espaces globalisés. Esquisse d'un cadre d'analyse*. În: *Les linguistiques appliquées et les sciences du langage*, Actes du 2ème Colloque de Linguistique Appliquée, Université de Strasbourg, 1997, p. 265-271.

Lidia COLESNIC-CODREANCA

REFLECȚII DESPRE DISPARIȚIA LIMBILOR

Reproducem niște informații dintr-un document difuzat în rețeaua Internet, intitulat **De plus en plus des langues sont menacées de disparition // Le Devoire**, 25 iunie 1999, p. B. 6.:

1. *În secolul al XXI-lea o jumătate din cele 6000 de limbi înregistrate vor dispărea, deoarece sunt vorbite doar de un număr foarte mic de persoane în etate.*

2. *5% dintre limbile lumii sunt în siguranță. Avantajul acestora rezidă în faptul că sunt vorbite de mai mult de 1 milion de locutori și se bucură de susținerea statului.*

„Moartea” limbilor este o temă recurentă în sociolingvistică și provoacă multe discuții: De ce dispar unele limbi? Oare moartea limbilor este similară morții organismelor vii? În ce circumstanțe moare o limbă și de ce? Care sunt factorii ce conduc la dispariția limbilor? Poate fi prevăzut și stopat acest proces?

Pentru a explica fenomenul dispariției („morții”) limbilor se invocă, de obicei, următoarele cauze:

– psihice: dispariția fizică a membrilor unei comunități lingvistice în rezultatul unei calamități naturale, al unei epidemii, al unui masacru etc.;

– socioeconomice: abandonarea limbii de către vorbitorii săi, în urma achiziționării unei alte limbi

în scopul avansării lor sociale și materiale;

– politice: limbile sunt sacrificate pe altarul statului (Hagege, 2000, p. 127-154).

Dacă primele cauze sunt de natură obiectivă și, prin urmare, inevitabile, ultima este subiectivă, deoarece depinde, în mare măsură, de atitudinea vorbitorilor față de limba lor amenințată de dispariție. Unii autori „exclud din conceptul **moartea limbilor schimbul lingvistic și genocidul** și fac referire la lipsa uzului și la **substituția lingvistică**, adică la procesul de abandonare totală a propriei limbi de către o parte a comunității lingvistice” (Chandra G., **Vie et mort des langues. Diogene 51**, citat după: **Diccionario de Sociolingvistica**, Barcelona, 2001, p. 178).

În sociolingvistică se utilizează în acest context noțiunea **schimbarea atitudinii față de limbă** (de limba dominată). Locutorul nu-și mai consideră limba demnă de a fi transmisă urmașilor. Deși subiectivă, schimbarea atitudinii față de limba dominată pare a fi un proces ireversibil. De multe ori, vorbitorii își abandonează limba maternă în favoarea limbii dominante sub presiunea factorilor socioeconomici și politici, care conduc inevitabil la **aculturație** – integrarea individului într-un sistem lingvistic diferit de sistemul său de origine.

Astăzi, în țările africane, multe limbi se află pe cale de dispariție din cauză că sunt strâmtorate de limbile de largă circulație: engleza, franceza etc.

Un exemplu foarte elocvent în acest sens, spicuit tot dintr-o pagină de Internet, din 28 aprilie 2004, este cel intitulat **La culture gabonaise est morte**. E vorba despre o adresare anonimă a unui

scriitor sau savant către conașionalii săi din Gabon. Iată câteva observații: „Pentru a avea un loc de muncă sau pentru a deveni avantajat, azi în Africa este aproape indispensabil a cunoaște o limbă străină (engleza, germana, spaniola ș.a.). Cunoașterea unei limbi bantu și, în special, a gabonezei niciodată n-a fost un privilegiu pentru găsirea unui loc de muncă. În afară de aceasta africanul părăsește cu ușurință tot ce-i este propriu, favorizând, astfel, dezvoltarea unei culturi străine pe continentul său. Această trăsătură de caracter este caracteristică popoarelor colonizate”.

E oportun a aminti aici și de *glotofagia* englezei, fenomen alarman, despre care unii cercetători vorbesc în mod direct: „Acesta este imperialismul englezei care ocupă astăzi un loc decisiv printre factorii ce provoacă dispariția limbilor” (Hagege, p. 243).

Schimbarea atitudinii locutorului față de limba maternă poate fi și consecința unor cauze politice. Atât factorii socio-economici, cât și cei politici (*glotopolitica* statului) creează în societate (în comunitatea lingvistică) situații de *conflict lingvistic*, de dominație a unei limbi, care provoacă neapărat *războiul limbilor*.

Gltopolitica totdeauna stabilește (uneori în mod forțat) repartitia funcțională a limbilor în comunitatea dată. Una dintre limbile utilizate în comunicare devine dominantă, iar cealaltă – dominată. Așadar, acesta este *bilingvismul* (sau *diglosia*), care nu e altceva decât „coexistență inegală și deci concurență incorectă a două limbi în sânul aceleiași societăți” (Henri Boyer, 2001, p.71).

Iată ce scrie despre *diglosie* cunoscutul specialist în lingvistică bască și occitană Christian Bay-

lon: „O limbă poate muri într-o comunitate bilingvă sau plurilingvă instabilă, adică într-o situație lingvistică de diglosie, când limba dominantă a unei majorități vorbitoare o poate elimina pe cea a unei minorități în decădere” (Ch. Baylon, 1996, p. 136).

Așa e, însă în contextul nostru sociocultural situațiile de *diglosie* apărute de-a lungul istoriei au fost (și mai sunt!) acelea în care limba minorității vorbitoare este limbă dominantă, iar cea a majorității vorbitoare e limba dominată. De obicei, limba dominantă este utilizată în toate sferile de activitate umană: administrație publică, învățământ, mass-media etc., rezervându-i limbii dominate doar sfera colocială.

În asemenea condiții limba dominată este considerată de către unii dintre vorbitorii săi o limbă fără perspectivă și faptul acesta devine un obstacol pentru afirmarea normalității sociolingvistice. În mod sigur, *bilingvismul* „declanșează un proces, care, fără o rezistență energetică din partea uzajului limbii dominate, este ireversibil și conduce în mod inexorabil la *substituție* (la *monolingvism* în favoarea limbii dominante)” (Henri Boyer, p. 71).

Aceasta ne-a demonstrat-o cu prisosință situația din Basarabia istorică (1812-1918) prin conflictul lingvistic român-rus, care n-a fost altceva decât trecerea de la un *monolingvism* inegal la un *bilingvism diglosic*. Limba română, după cum se știe, a fost substituită în toate sferile de utilizare de către limba rusă, devenind astfel o „limbă de casă” sau „limbă de colibă”, deoarece funcționa doar în mediul familial.

După aprecierile lingviștilor, preocupați de această problemă, substituția unei limbi dominate de către o limbă dominantă și dispa-

riția ei are loc treptat, trecând prin anumite etape.

Iată care ar fi simptomele văguirii unei limbi sau ale declinului ei:

1. Absența reacțiilor puriste față de *interferența* masivă a limbii dominante. În acest caz, vorbitorii tineri ai limbii dominate (muribunde) nu mai sunt sensibili la greșelile comise, iar cei în etate nu mai sunt dornici a-i corecta (Ch. Baylon, 139).

2. În conversațiile orale, colective nu se mai utilizează prenumele și supranumele limbii dominate.

3. Lipsesc variațiunile stilistice.

4. Limba dominată este utilizată doar ca „limbă de casă”.

Considerăm că limitarea funcțională a limbii, cauzată de situațiile de *diglosie*, este factorul decisiv care duce la istovirea limbii, la intervenția masivă a limbii dominante în spațiul celei dominate. Deci, regresul funcțional atrage după sine și regresul structural al limbii, deoarece are loc penetrarea masivă a vocabularului cu „împrumuturi” din limba dominantă. „Împrumul lexical masiv de către limba dominată din cea dominantă este fenomenul principal care însoțește declinul ei” (R. Fasold, 1984, citat după: Ch. Baylon, 137). În același context se mai consideră că: „În faza finală a declinului limbii cuvintele împrumutate din limba dominantă sunt puțin integrate în sistemul fonetic și deloc în sistemul morfologic al limbii, dimpotrivă, acestea sunt utilizate drept cuvinte obișnuite ale limbii dominate” (N. Dorian, 1981, citat după Ch. Baylon, 137).

Prin urmare, dacă în cazul *interferenței* masive a limbii dominante lipsesc „reacțiile puriste” sau

„ecologice” din partea vorbitorilor limbii dominate, atunci procesul dispariției acesteia din urmă devine ireversibil, deoarece denotă *schimbul de atitudine* a locutorilor față de propria limbă, aflată în declin. Vorbitorii limbii dominate nu o mai consideră demnă de a fi transmisă generațiilor următoare.

Limitarea funcțională a limbii sub presiunea factorilor socioeconomiici sau politici atrage nu numai regresul structural al limbii, ci și *schimbul de atitudine* a locutorilor față de limba lor muribundă. Vorbitorii își abandonează limba maternă în favoarea limbii dominante.

Iată de ce atitudinea pe care o avem față de limbă este un factor decisiv în supraviețuirea ei.

Vom încheia cu o informație, la fel de revelatoare, despre o altă limbă în declin – limba șamikiuro din Peru. Iată ce spune ultima vorbitoare de limbă șamikiuro Natalia Sangama: „Eu visez în șamikiuro, dar nu pot povesti visele mele nimănu. Sunt unele lucruri care nu pot fi exprimate în spaniolă...”

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Christian Baylon, *Sociolinguistique. Société, langue et discours*, Nathan, 1996.

2. Henri Boyer, *Introduction à la sociolinguistique*, Dumod, 2001.

5. Claude Hagege, *Halte à la mort des langues*, Paris, 2000.

Vasile BOTNARCIUC

DESPRE O ALTĂ ABORDARE A FENOMENELOR DE SINTAXĂ

Problema unităților sintactice fundamentale (propoziția, fraza, părțile de propoziție, sintagma și îmbinările de cuvinte) se discută în contradictoriu vreme îndelungată. Drept rezultat, a devenit limpede că tradiționala concepție, bazată pe cunoscutele principii ale logicii formale, trebuie neapărat revizuită, dat fiind că ea nu mai poate face față rigorilor sintaxei moderne. Unii cercetători de la noi și din România propun, fără a ezita, „o regândire și o restructurare a principiilor de clasificare de o așa manieră încât la fiecare nivel de analiză (simplu sau complex, inferior sau superior) obiectul, adică limba, să apară în totalitatea sa”¹.

Făcând un tur de orizont, se poate constata că în sintaxologia românească s-au conturat câteva puncte de vedere privind statutul, particularitățile constitutive, structural-semantice, precum și cele conținutal-sistemice ale unităților sintactice fundamentale amintite mai sus. Unul dintre aceste puncte de vedere câștigă tot mai mulți adepți, începând cu a doua jumătate a secolului trecut. Este reprezentat în lingvistica de la noi de I. Ețcu², N. Iavorschi, E. Ungureanu, T. Corcodel, E. Belinschi,

S. Ciobanu ș.a., cercetători care au spart tiparele raționamentelor tradiționale datorate imixtiunii logicii formale în studiul sintaxei, faptele sintactice fiind examinate în lumina teoriei sistemelor, iar concluziile fiind puse în deplin acord cu rigorile epistemologice. Drept rezultat, edificiul sintaxologiei tradiționale câștigă robustețea mult dorită, mulțimea contradicțiilor ce-i surpau fundamentul cedând locul unei înlănțuiri logice a argumentelor. Vom încerca în cele ce urmează să actualizăm doar câteva dintre ideile și concluziile formulate de acești cercetători în lucrările monografice apărute în ultima vreme. Necesitatea unui asemenea act își găsește justificare și prin faptul că o serie de idei și concluzii, formulate în cadrul concepției menționate, deși au o valoare teoretică incontestabilă, nu au ajuns să fie fructificate și de autorii de manuale pentru școlile de toate gradele, din care cauză gramatica, în loc să fie, așa cum pretinde, un mijloc de disciplinare a gândirii, continuă să fie adesea, vorba lui Creangă, un cumplit mijloc de tâmpire.

Să începem de la opinia unanim acceptată că limba se prezintă ca un sistem sau, mai precis, ca un sistem de sisteme. De aici decurge cu claritate că orice nivel al limbii este dominat de rigorile sistemicității, inclusiv nivelul sintactic. Până aici totul e clar. Atâta doar că la întrebarea, pe deplin îndreptățită, în ce constă caracterul de sistem al nivelului sintactic al limbii, sintaxologia tradițională nu ne dă nici un răspuns. Ba mai mult: ea nici nu și-a pus-o. Raționamentul care

ne-ar asigura răspunsul corect este foarte simplu: dacă sistemul se caracterizează printr-o totalitate de elemente aflate în relații de interdependență, orice unitate a nivelului sintactic, care se supune rigorilor sistematicității, trebuie considerată ca un sistem. Aceasta este prima concluzie importantă.

Să purcedem mai departe: pentru denumirea unor fenomene ale nivelului sintactic al limbii se folosesc câte doi termeni. Astfel, pentru înlănțuirea de logoforme care se manifestă ca unități comunicative se folosesc termenii **propoziție** și **enunț**, iar pentru înlănțuirea de logoforme care se manifestă ca unități nominative se utilizează termenii **sintagmă** și **îmbinare de cuvinte**. Se știe că utilizarea inadecvată a termenilor este contraindicată în orice știință. Cu atât mai mult, ea este inadmisibilă în știința limbii. Și atunci s-a convenit ca termenii **propoziție** și **sintagmă** să fie folosiți la denumirea abstracțiilor științifice, iar pentru denumirea faptelor empirice să fie utilizați termenii **enunț** și **îmbinare de cuvinte**. Astfel, prin înlănțuirea de logoforme, adică de forme ale cuvintelor, noi formăm unități concrete de comunicare, adică **enunțuri**, și unități nominative, adică **îmbinări de cuvinte**. Numărul lor este infinit și, ca să ne putem cât de cât descurca în ele, e nevoie să recurgem la o serie de operații logice: să reducem infinitul la finit, concretul la abstract, senzorialul la rațional. Lucru pe care în parte l-a făcut sintaxologia tradițională, dar care nu a fost conștientizat până la capăt și din care nu s-au tras

concluziile necesare. Așa-numitele părți de propoziție: subiectul, predicatul, complementul etc. sunt niște abstracții științifice, creații ale cercetătorilor, deci țin de sintaxologie și nu de sintaxă. La fel și sintagmele atributive, complete și cele circumstanțiale sunt niște abstracții științifice.

În procesul comunicării noi operăm nu cu subiecte, predicate, cu sintagme atributive, complete etc., ci cu forme concrete ale cuvintelor și cu îmbinările acestor forme ale cuvintelor. În calitatea lor de abstracții, de categorii științifice, de exemplu, subiectul, predicatul sau complementul etc. denumesc funcțiile îndeplinite de clase de logoforme în actul comunicării. Spre deosebire de unitățile de comunicare infinite ca număr, numărul acestor funcții este limitat. Când folosim expresiile „**subiectul este exprimat prin cutare cuvânt, predicatul este exprimat prin...**”, recunoaștem, de fapt, natura rațională, statutul de categorii științifice al acestor părți de propoziție. În felul acesta se recunoaște, dar nu se conștientizează că un cuvânt în cadrul unei unități de comunicare și funcția pe care o îndeplinește, cea de subiect, predicat etc., sunt lucruri cu desăvârșire diferite. Și atunci vom spune că subiectul, predicatul etc., ca părți ale propoziției, țin de domeniul sintaxologiei, iar cuvintele concrete ce îndeplinesc aceste funcții țin de domeniul sintaxei. La fel stau lucrurile și cu îmbinările de cuvinte, adică cu unitățile nominative ale sintaxei, constituite din două sau mai multe logoforme pe baza unor raporturi de subordonare.

Icoana Maicii Domnului, sec. XVIII

La nivelul enunțului îmbinările de cuvinte sunt neanalizabile, întrucât realizează în fiecare caz aparte o singură funcție propozițională. Diversitatea nelimitată a îmbinărilor de cuvinte poate fi redusă la un număr limitat de invariante, de esențe, numite sintagme (atributive, complete și circumstanțiale), care au în calitate de termen subordonat, respectiv un atribut, un complement, un circumstanțial. Așadar, îmbinările de cuvinte trebuie considerate realizări concrete ale sintagmelor. De exemplu, îmbinarea de cuvinte *concepție științifică* constituie o realizare individuală a sintagmei atributive, îmbinarea *a cuceri cosmosul* este o realizare a sintagmei complete, iar îmbinarea *a călători prin România* este o realizare individuală a sintagmei circumstanțiale.

În felul acesta, am ajuns la a doua concluzie de principiu: există

două feluri de realități: realitatea limbii, faptele concrete pe care le pronunțăm, le auzim, le scriem, și realitatea raționamentelor, categoriile științifice care reprezintă esența unor clase de fapte concrete, omogene. Prima se numește realitatea **ontică, empirică**, iar cea de-a doua – realitatea **gnostică, teoretică**.

Și încă ceva. Sintaxologia tradițională susține că doar subiectul și predicatul sunt părți principale, constitutive și doar ele sunt necesare și suficiente pentru ca pe baza lor să se formeze unități de comunicare cu înțeles deplin. Această afirmație corespunde numai în parte adevărului, adică în măsura în care se referă la unități de comunicare de tipul: *Universul există, Soarele strălucește, Copila zâmbește, Ionel doarme, Grivei latră* etc. Logoforme: *universul, soarele, copila, Ionel, Grivei* numesc obiecte izolate, care își manifestă

existența sau comportamentul într-un fel oarecare. Logoforme: *există, strălucește, zâmbește, doarme, latră* numesc forma de existență sau de manifestare a unor obiecte, ființe sau fenomene izolate. Vedem deci că în toate unitățile de comunicare de acest fel avem de-a face cu două funcții: funcția cuvintelor ce denumesc obiecte izolate și funcția cuvintelor ce denumesc forma de existență a obiectelor respective. Aceste două funcții, numite subiect și predicat, se prezintă ca două abstracții științifice existente doar în mintea cercetătorului. Acest fel de subiect și acest fel de predicat reflectă esența unei clase nelimitate de unități de comunicare într-un anume tip de propoziție, în propoziția bimembră, care într-adevăr este un veritabil sistem propozițional, dar nu și unicul. Alte clase de unități de comunicare, care denumesc alte situații, își reprezintă esența în alte sisteme propoziționale. Astfel, unitățile de comunicare de tipul: *Studentul compune versuri, Bunica taie pâine* sunt reprezentate de propoziția trimembră **subiect + predicat + complement direct**, care va constitui un alt sistem propozițional; unitățile de comunicare de tipul: *Soarele a intrat în nori, Apa a țâșnit din izvor* sunt reprezentate de sistemul propozițional trimembru: **subiect + predicat + complement de loc**; clasa de unități de comunicare de tipul: *Bucuria a ținut o clipă, Nunta a durat trei zile* își găsesc reprezentarea abstractă în sistemul propozițional **subiect + predicat + circumstanțial de timp**; clasa de unități de comunicare de tipul: *Bunica i-a dat nepoatei niște bomboane, Fetița i-a dedicat fră-*

țiorului o poezie este reprezentat de sistemul propozițional **subiect + predicat + complement indirect + complement direct**. După cum vedem, doar pe baza subiectului și predicatului nu totdeauna putem forma enunțuri care s-ar manifesta ca unități de comunicare cu înțeles deplin. Compară: *Studentul compune...*, *Bunica taie...*, *Soarele a intrat...*, *Nunta a durat...*

Deoarece scopul nostru nu a fost depistarea, inventarierea și enumerarea tuturor sistemelor propoziționale, precum și stabilirea tipologiei sintagmelor existente, ne oprim aici, nu însă înainte de a atrage atenția că demul a venit timpul ca rezultatele cercetărilor teoretice în domeniul sintaxologiei române să-și găsească reflectarea cuvenită și în paginile manualelor școlare și ale celor de toate gradele.

NOTE

¹ Ion Diaconescu, *Probleme de sintaxă a limbii române actuale...*, București, 1989, p. 123.

² A se consulta *Sintaxa elementară a limbii române. Introducere în sintaxologie*, Ion Ețcu. (De remarcat că termenul **sintaxologie**, pus în circulație științifică de profesorul I. Ețcu, are o însemnătate principală și servește la denumirea științei despre nivelul sintactic al limbii.)

Ion CIOCANU

UN MINUT, O MINUTĂ

...nu lăsați fără atenție acest subiect, dragi cititori. În pofida impresiei că e unul arhisimplu, el se dovedește foarte complicat.

Activează bine mersi la postul de radio Chișinău un redactor prezentator al emisiunii *Radio matinal*, care nu se poate dezbăra de forma „o minută” cu sensul de „unitate de măsură a timpului, egală cu a șazecea parte dintr-o oră”. Luni, 16 august, de exemplu, domnia sa ne-a „fericit” cu precizările: „este ora șase și douăzeci și una de minute”, apoi „este ora șase și treizeci și una de minute”... Și „una”? Altfel zis, substantivul *minută* are și sensul de perioadă de timp, de vreme ce e „una”?

V-am atenționat din start, stimați iubitori ai limbii române, că subiectul în cauză este unul foarte complicat. Inclusiv **Dicționarul explicativ al limbii române** (ediția a II-a, 1998) indică forma *minut*, -ă și două forme la plural: *minute* și *minuturi* (p. 637), fără să propună și vreun exemplu de întrebuintare a formei *minută*. Exemplele date de autorii lui sunt *la minut*, *într-un minut* și *din minut în minut*, astfel încât suntem îndreptățiți să întrebăm: dar în ce context este corect să folosim cuvântul *minută*?

O atare întrebare nu-și pune

redactorul prezentator de la radio și nici cei care utilizează greșit forma *minută* (douăzeci și una de minute).

Substantivul *minută* este trecut sub tăcere de Valentin Guțu în **Dicționar al greșelilor de limbă** (1998); și mai „ingenios” este Alexei Palli, care în **Dicționar explicativ pentru toți** (2001) nu vorbește nici despre *minut*, luându-și în felul acesta dreptul de a nu vorbi nici despre *minută*.

Vorba e că există ambele substantive – *minut* și *minută* –, dar ele nu exprimă același conținut.

Acest conținut este exprimat prin cuvântul *minut*, la plural *minute*. Încă în 1999 autorii **Dicționarului explicativ uzual al limbii române** (Editura Litera, Chișinău) făceau deosebirea dintre *minut*, substantiv neutru care nu înseamnă numai interval de timp, egal cu a șazecea parte dintr-o oră, dar și „răstimp de durată foarte mică; clipă, moment; clipită; secundă” și „unitate de măsură pentru unghiuri, egală cu a șazecea parte dintr-un grad” (p. 340), și *minută*, substantiv feminin care denumește o „notă scrisă care cuprinde pe scurt problemele luate în discuție într-o ședință” (*Ibidem*).

În 2000 Andrei Crijanovschi proceda la fel, propunând – în două articole separate – substantivele *minut* (unitate de măsură) s.n., nu s.f. *minută*; art. *minutul*; *minutului*; pl. *minute*) și *minută* (document) s.f., *minutei*; pl. *minute* (**Dicționar de dificultăți ale limbii române**, Chișinău, Editurile Arc și Museum, p. 245).

Până aici ni se pare limpede că există substantivul neutru *minut*, *minute* cu sensul de perioadă de timp și substantivul feminin *minută*, *minute* cu sensul de document. Dar ce e cu pluralul *minuturi*, pomenit de autorii **Dicționarului explicativ al limbii române?**

O rezolvare justă și clară a întregului ghem de probleme referitoare la substantivele scoase în titlul tabletei a dat Vasile Breban în prestigiosul său **Dicționar general al limbii române** (București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987), care într-un singur articol *minut*, *-ă*, *minute* explică pe îndelete: „1. s.n. Interval de timp, egal cu a șazecea parte dintr-o oră și cuprinzând șazececi de secunde; răstimp foarte scurt; clipă, moment (cu pl. *minuturi*). Mâncare frugală, pregătită pe loc, la comandă; 2. s.n. (*mat.*) Unitate de măsură pentru unghiuri, egală cu a șazecea parte dintr-un grad; 3. s.f. Notă scrisă, în care sunt consemnate, pe scurt, problemele discutate într-o ședință // pl. și *minuturi*” (p. 630).

Zece ani mai târziu, același autor se exprimă mai succint și, pare-se, mai clar în privința substantivului neutru *minut*. „1. Interval de timp, egal cu a șazecea parte dintr-o oră și cuprinzând șazececi de secunde; răstimp foarte scurt, clipă, moment; 2. Mâncare frugală, pregătită pe loc, la comandă; 3. *mat.* Unitate de măsură pentru unghiuri, egală cu a șazecea parte dintr-un grad. pl. 1, 3. *minute*, 2. *minuturi*” (Vasile Breban, **Mic dicționar al**

limbii române, Editura Enciclopedică, 1997, p. 396), renunțând – de data aceasta – la substantivul feminin *minută*, *-e*, pe care îl explicase anterior.

Vasile Breban a omis, credem, din neatenție, substantivul feminin *minută*, *-e*, dar îl iau în seamă Elena Ciobanu, Magdalena Popescu Marin, Maria Păun și Zizi Ștefănescu-Goangă în **Dicționar practic al limbii române** (Editura Floarea darurilor, București, f.a., p. 217-218): „*Minut*, *-ă*. 1. s.n. A șazecea parte dintr-o oră; timp foarte scurt. 2. s.f. Rezumat al unei dezbateri etc., pe baza căruia se poate întocmi procesul-verbal, se pot încheia convenții, da dispoziții etc. pentru executarea unei lucrări”.

Așa se face că subiectul eseului de față este în adevăr complicat. Pentru a vă înlesni, dragi cititori, înțelegerea lui, notăm cu titlu de concluzie că există substantivul neutru (un *minut*, două *minute*) care denumește răstimpul foarte scurt și, totodată, unitatea de măsură pentru unghiuri, un alt substantiv neutru (un *minut*, două *minuturi*) prin care denumim mâncarea frugală, pregătită pe loc, la comandă și substantivul feminin (o *minută*, două *minute*) care semnifică rezumatul unei dezbateri, hotărâri etc. Ora nu poate fi, prin urmare, decât șase și douăzeci și *unu* de minute, treizeci și *unu* de minute, șapte și *un* minut etc.

DESERVIREA ȘI PRESTAREA SERVICIILOR

Nenumărați conaționali ne-au adresat întrebarea-nedumerire privind substantivul *deservire*, prin care denumim, cel puțin majoritatea dintre noi, și acțiunea de „a face cuiva un rău serviciu, a acționa în dauna cuiva, a nu servi cum trebuie”, dar și aceea de „1. A presta un serviciu în folos public, a servi o colectivitate; 2. A avea în grijă supravegherea și dirijarea funcționării unei mașini” (**Dicționarul explicativ al limbii române**, ediția a II-a, p. 286).

E bine sau e rău să deservim pe cineva? pare să se întrebe mucaliții concetățeni care își dau seama de complexitatea situației în cazul substantivului în discuție.

Vasile Breban nu include în **Mic dicționar al limbii române** substantivul *deservire*, folosind însă pentru ambele acțiuni – a face cuiva un deserviciu și a servi o colectivitate, a presta un serviciu în folos obștesc – unul și același verb *a deservi* (p. 175).

Alți autori de dicționare meritorei, între care și Andrei Crijanovschi, evită să comenteze și verbul *a deservi*, și substantivul *deservire*, ceea ce nu e cu nimic mai bine decât a accepta cuvântul *deservire* în ambele sensuri menționate aici.

Credem că, după cum există substantivul *serviciu* cu sensul de „ajutor dat cuiva” (Elena Ciobanu

etc.), de binefacere și un altul, *deserviciu*, cu semnificația „serviciu neconvenabil persoanei în folosul căreia a fost făcut” (Alexei Paliu), tot așa este absolut normal să avem două substantive diferite pentru noțiunile de a face cuiva un bine și de a face cuiva un rău. Chiar dacă cele ce urmează nu vor reuși să rezolve problema care există în legătură cu *deservirea* populației în sensul bun al cuvântului, cu nenumăratele case de *deservire*, găsim legitim și necesar să vorbim despre *deservire* și... *servire*.

Deservirea este ceea ce indică majoritatea dicționarelor, adică facerea unui *rău serviciu*, altfel zis – a unui *deserviciu*, acțiunea *în dauna cuiva* ori chiar oferirea unui serviciu într-un mod neconvenabil persoanei care ni l-a solicitat. Și, dimpotrivă, facerea unui bine, acordarea unui ajutor eficient, deci binevenit, este *servire*. Ne întemeiem opțiunea și pe încercarea lui Valentin Guțu, făcută încă în 1998, în **Dicționar al greșelilor de limbă**, de a corecta expresiile „(a) deservi / deservire” prin *a vizita; a servi; sfera serviciilor* și, respectiv, de a propune în locul inscripției incorecte „Suntem bucuroși să vă deservim...” o alta, corectă, „Vă așteptăm să vizitați (magazinul nostru etc.)...”, în locul întrebării „Dvs. deserviți aici?” întrebarea corectă „Dvs. serviți aici?”, iar în locul enunțului „Lucrez în sfera deservirii” – enunțul „Lucrez în sfera serviciilor” (p. 57).

Operarea unei distincții tranșante între *a servi* și *a deservi* și,

În funcție de aceasta, între *servire* și *deservire* ar exclude confuzia care se strecoară în vorbirea și în scrierea noastră în cazurile, net categorice, în care avem de a face cu un *serviciu* și, pe de altă parte, cu un *deserviciu*. În urma unei atare operații n-am fi puși în situația de a numi cu același substantiv – *deservire* – și acțiunea de a face cuiva un *bine*, și aceea de a face cuiva un *rău*. Șoferii de troleibuze n-ar mai anunța călătorii că vehiculele lor „deservesc” rutele respective, ci *servesc / oferă servicii, circulă* pe rutele indicate în programele Regiei etc., cumpărătorii n-ar ieși din magazin exprimându-și opinia incalificabilă că „am fost deserviți bine”, ci constatând cu bucurie că „am fost serviți bine” ori – se întâmplă – „aici n-am fost serviți, ci de-a dreptul deserviți”. Atelierele, casele, întreprinderile care înfăptuiesc lucruri utile ar înceta să se numească „de deservire”, ci *de servicii publice*, eventual – cu descifrarea domeniilor concrete în care ele prestează aceste *servicii*.

Cu titlu de divertisment cităm din **Dicționarul explicativ al limbii române** amănuntul că în procesul descifrării verbului *a servi* autorii numesc și sensul „a asigura prestare de serviciu; a deservi”, însă exemplul imediat următor nu este „Ascensorul deservește etajele de sus”, ci – neîndoielnic corect – „Ascensorul *servește* etajele de sus” (p. 979).

CINE SERVEȘTE ȘI CINE SE SERVEȘTE?

Ideea tabletei de față ne-a venit în timpul unei emisiuni de cultivare a limbii la postul de radio Antena C. Chiar se înfiripase o mică discuție: cine servește masa? Omul care a intrat în cantină sau chelnerul / chelnerița?

Confuzia e alimentată de faptul că verbul în discuție este explicat de cele mai multe ori neîndemânic, fără să fie scoase în evidență nuanțele, de sens și, respectiv, de întrebuițare în vorbire / scriere. De exemplu: „1. A îndeplini anumite funcții, îndatoriri, a sluji; a acționa pentru cineva sau în interesul cuiva; 2. A pune, a da mâncarea la masă; a da să mănânce; 3. A lua din mâncarea sau băutura puse pe masă...” – întrerupem în mod conștient citarea din foarte utilul **Dicționar practic al limbii române**, semnat de Elena Ciobanu, Magdalena Popescu Marin, Maria Păun și Zizi Ștefănescu-Goangă (Editura Floarea darurilor, București, f.a., p. 338), pentru că am surprins confuzia: *a servi* înseamnă, conform autoarelor, și „a pune masa”, și „a lua din masă”. Or, se cere imperios să facem distincția cuvenită între o acțiune și cealaltă, dacă suntem conștienți de faptul că nu e cazul să confundăm chelnerul / chelnerița cu... consumatorul de bucate sau de băuturi.

O încercare binevenită a făcut în acest sens Valentin Guțu, care,

însă, trece indiferent pe lângă sensul de „a pune masa, a da mâncare și băuturi la masă” și citează numai sensurile *a mânca / a bea / a se servi*. Astfel, în locul întrebării greșite „Dumneavoastră nu serviți nimic?” domnia sa recomandă „Dumneavoastră nu doriți / nu luați nimic (mâncare / băutură...)?”, în locul îndemnului „Mai serviți... De ce nu serviți (piftie / sarmale / vin / coniac etc.)?” propune „Mai gustați / luați... De ce nu gustați... / nu luați...?”, iar în locul expresiei „Mulțumesc, nu mai servesc...” susține – corect – că trebuie să spunem „Mulțumesc, nu mai mănânc / nu mai iau / nu mai beau...” (**Dicționar al greșelilor de limbă**, p. 155-156).

La mijloc e lipsa de atenție – a autorilor de surse științifice, dar mai cu seamă a vorbitorilor de limbă româna – față de sensul (tranzitiv, intransitiv) și de forma (reflexivă) a verbului *a servi*. Soluția o găsim în **Dicționarul explicativ al limbii române**, în care în dreptul fiecărei definiții a verbului în discuție este indicat sensul și forma lui. De exemplu. „1. *Tranz.* A îndeplini anumite funcții, însărcinări, datorii față de cineva; a sluji. *Intranz.* A face serviciu, a funcționa ca...”, dar „*Refl.* (Despre oameni) A se folosi, a face uz de...” și – atenție, vă rugăm! – „A lua să

mănânce sau să bea. *Se servi* cu câteva bomboane” (p. 979).

Revenim la discuția de la emisiunea radiofonică amintită și răspundem, de data aceasta în temeiul exemplurilor din literatura științifică de calitate, că numai chelnerul / chelnerița ori stăpâna / stăpânul casei, altfel zis – gazda, *servește* masa, adică pune masa, dă la masă; consumatorii nu „servesc”, ci mănâncă, beau, iau din masă („Luai puțin din masă, / Să văd ce-i zice tu”, scrie Grigore Vieru), adică ei se servesc din ceea ce pun pe masă / dau la masă lucrătorii din instituțiile publice ori gazdele ospitaliere. Și ne face plăcere să mai cităm din Valentin Guțu, lingvist atent la nuanțele de sens ale cuvintelor și la forma concretă, aici: reflexivă, a verbului de care ne ocupăm în rândurile de față, o expresie eronată, deosebit de răspândită printre românii est-pruteni („Serviți, vă rog (bomboane / prăjituri / vin etc.)...”), și forma corectă a aceluiași îndemn: *Serviți-vă / luați*, vă rog (cu) bomboane / prăjituri / vin etc.

Ion MELNICIUC

SĂ APELĂM MAI DES LA DICȚIONARUL EXPLICATIV

MEDIU – MEDIOCRU?

Când avem de a face cu două cuvinte ușor confundabile, apelăm la dicționarul explicativ. Le descifrăm semantic și potrivirea lor contextuală nu mai prezintă o problemă. Acest lucru însă nu se întâmplă și în cazul cuvintelor *mediu-mediocru*. Și iată de ce: deși într-un anumit punct sunt sinonime (ambele înseamnă „care se află la mijloc, mijlociu”), ele nu se pot substitui reciproc în orice context. Putem spune, de exemplu, *elev mediu* sau *mediocru* în sens de „care nu iese din comun, ordinar”. Dar substituirea nu-i posibilă în alte sintagme: *învățămînt mediu, școală medie, nu mediocru* (mediocră). Sau: un *poet mediocru* nu înseamnă de mijloc (mediu), ci unul „lipsit de valoare, banal”. Un *om mediocru* nu este unul obișnuit, adică „nici prea-prea, nici foarte, foarte”, ci ne sugerează o apreciere negativă: „persoană lipsită de inteligență, fără spirit, fără cultură”.

Drept dovadă că aceste cuvinte nu se substituie reciproc e și faptul că **Dicționarul de sinonime** nu le atestă ca echivalente semantice. De unde și concluzia: adjectivele *mediu-mediocru* trebuie folosite cu multă prudență, dacă nu dorim să ne pomenim într-o situație ridicolă.

DREPT sau CORECT?

Foarte mulți vorbitori de la noi, chiar și unii intelectuali, obișnuiesc să spună *drept* acolo unde se cuvine să spunem *corect*.

Greșeala, trebuie să recunoaștem, vine din școală. Când elevii răspund bine la o întrebare sau rezolvă o problemă, profesorii, de cele mai multe ori, spun „*drept*”. Termenul adecvat este, de fapt, *corect*, și nu *drept*. Prin urmare, contextul ne obligă să spunem: ai răspuns *corect*; rezolvarea problemei e cea *corectă*.

Am certitudinea că școlii îi revine datoria să dezrădăcineze această greșeală atât de frecventă în limbajul elevilor, studenților și chiar al unor profesori.

La o adică fiecare vorbitor ar putea, la dorință, să-și dea seama că una e să spui „ceasul nu-i *drept*” (și n-ai spus nimic!) și cu totul alta e situația când zici „ceasul e *corect!*” La care eu aș adăuga: „Și exprimarea e corectă!”.

ANIȘORI sau ANI?

Celor maturi le place să se adreseze micuților cu diminutive: Îți plac *bombonelele*? Ce *ghetuțe* frumoase ai! Da câți *anișori* ai tu? Copilul arată bucuros câteva degete. Cu scurgerea anilor miracolul copilăriei ne părăsește și ne pomenim că un copil de 8-10-12 ani nu mai e băiețel, ci *băiat*, nu mai poartă *costumaș*, ci costum, și nu-l cheamă *Dănuț*, ci *Dan*.

E o legitate a vieții și de ea trebuie să ținem cont. În caz contrar, nimerim în situații ridicole.

Eram la o zi de naștere a băiatului prietenilor noștri care împlinise 10 ani și cineva dintre musafiri a avut imprudența să-l întrebe pe cel sărbătorit câți *anișori* are. Reacția a fost neașteptată: în loc de răspuns, băiatul a ieșit din cameră.

Oaspetele s-a simțit vinovat: Nu cumva l-am supărat cu ceva?

Tăcerea celor prezenți i-a dat de înțeles că la mijloc, într-adevăr, e ceva.

Ca să învierez atmosfera, am intervenit cu o precizare: Băiatul e mare de acum, iar noi îl întrebăm câți *anișori* are, în loc să-i zicem *haiduc*.

Toți au zâmbit.

SALUTAR – SALUTABIL

Avem de-a face cu două cuvinte-paronime pe care unii vorbitori le cred sinonime și le folosesc în mod arbitrar, substituindu-le reciproc. E o eroare. Haideți să vedem ce semnifică fiecare cuvânt în parte. Cităm după **DEX**: *salutar* – „folositor sănătății, vieții; salvator; care este potrivit, adecvat într-o anumită situație; binevenit”. Am putea spune, de exemplu, că plantele medicinale sunt *salutare*; *ploaie salutară* (= binevenită); *salutabil* nu este atestat în dicționarele noastre. Nici chiar în cel de neologisme. Asta nu înseamnă că nu există acest cuvânt. Ba din contra, e foarte frecvent în limbajul livresc. Dar e un cuvânt potențial, adică e un neologism la nivel de vorbire, pe care limba încă nu l-a „încetățenit”. Cuvinte de acest fel avem multe. Prin *salutabil* trebuie să înțelegem „ceea ce poate fi salutat; acceptat cu entuziasm”. De exemplu, o *inițiativă salutară* = acceptată.

Concluzia e cea pe care v-ați și făcut-o: una e *salutar*, și alta – *salutabil*, ambele cu drept deplin de existență și utilizare adecvată.

CĂRTICICA NU-I FIȘĂ MEDICALĂ!

Oricine se adresează medicului de la policlinică e trimis la registratură să-și ia *cărticica medicală*.

Am întrebat medicul dacă e vorba de *fișa medicală* și mi-a răspuns oarecum jenat: Desigur. Toată lumea zice așa și ne-am obișnuit și noi cu

termenul acesta. Ca să nu-i mai produc disconfort medicului, m-am întreat în sinea mea: Care *toată lumea*, vorbitorii de rând, cei cărora le e totuna cum se exprimă sau și lumea cultă, instruită? Firește, tocmai pe aceștia i-a avut în vedere medicul – pacienții puțin instruiți.

Pe ei, cred, nu face să ne supărăm. Ei nu poartă vina că școala nu i-a învățat să vorbească corect.

Dar mai e o întrebare: de ce specialiștii în materie, adică medicii, nu posedă terminologia adecvată?

Sunt sigur că medicii care au grijă de exprimare utilizează termenul adecvat: *fișă medicală*, și nu *cărticică medicală*. *Cărticica* e o carte minusculă, cărtuție. Doar atât!

Fișă vom spune în mai multe situații: *Fișă de sănătate*, *fișă de evidență*, *fișă personală*, *fișă tehnologică*.

DE CE PĂRERE SUNTEȚI?

De foarte multe ori suntem puși la grea încercare când trebuie să alegem corect prepoziția cerută de context. Aceasta pentru că și prepozițiile pot fi uneori în relație de sinonimie. Spunem, de exemplu, *la 20 februarie*, dar și *pe 20 februarie*; *brigadierul e în câmp*, dar și *la câmp*; *vin spre tine*, dar și *către tine*; am fost *la (pe la) ai mei*. Dar substituirea nu e general-valabilă. Cine spune *la părerea mea* (dar spun unii), în loc de *după părerea mea*, greșește. Când este vorba de o expresie consacrată cum e cea în discuție (*după părerea mea*), substituirea prin alte expresii nu este admisibilă. În atare situații conlocutorii sunt, pur și simplu, derutați. Ei reacționează negativ la noutatea expresiei. Cu atât mai mult cu cât cea din urmă nu se potrivește pentru situația dată. În general, putem folosi expresia *la părerea mea*, dar în alt context: *la părerea mea* au aderat mai mulți colegi.

În concluzie vă atenționăm: sintagma *după părerea mea* poate fi înlocuită cu expresia sinonimică *după mine*.

ADĂUGĂTOR sau SUPLEMENTAR?

Eram la o oră de limba română la o școală dintr-un sat de la noi și mi-a fost dat să aud o frază care m-a șocat: „Lenuța, trebuie să lucrezi *adăugător* la limbă, căci ai fost bolnavă și-ai rămas în urmă cu materialul”.

La pauză am întreat-o pe dna profesoară ce înseamnă *adăugător*? Cum adică „să lucreze *adăugător*”?

– *Suplimentar*, *în plus*, s-a dezvinovățit, parcă, conlocutoarea mea.

– Bine, dar limba literară nu atestă acest cuvânt. N-o să-l găsiți în dicționarele noastre.

– Dar toți zic așa. La noi e folosit.

Am consultat mai multe dicționare de ultimă oră și nu l-am găsit. E o dovadă că termenul nu e acceptat de normele literare. E un regionalism.

Iar aceasta înseamnă că nu trebuie să-și facă apariția în vorbirea literară.

Faptul că e atestat în **Dicționarul ortografic** din 1978 și în cel **explicativ** din 1977 nu legitimează utilizarea lui. **DEU**, care, de fapt, e o reeditare a **DELM** în 2 volume, nu-l mai înregistrează. Pentru noțiunea dată vom folosi termenii adecvați: *suplimentar, în plus*.

Prin urmare, elevii care nu însușesc materialul în timpul prevăzut de programă, trebuie să lucreze *suplimentar*.

TERMENI DE ADRESARE

Am certitudinea că oricine dintre noi cunoaște cu precizie semnificația termenilor de politețe *doamnă, domnișoară, domn* și le utilizează adecvat. Dar mai avem doi termeni de adresare, pe care, haideți să recunoaștem, nu-i prea punem în circulație. E vorba de *domniță* și *domnișor*.

Ca să mă conving de faptul că puțini cunosc semnificația acestui termen, i-am întrebat pe mai mulți studenți în ce situație folosim termenul în cauză. Majoritatea au strâns din umeri. Și doar foarte puțini au răspuns, nu prea încrezători: când ne adresăm unei *fetițe*. Firește, nu este adevărat. *Domniță*, ca termen de adresare, e potrivit pentru o femeie tânără, dar în special pentru una de curând căsătorită, căreia i se adresează un bărbat. Să nu uităm însă că dicționarele ne atenționează prin două remarce: *poetic* și *familiar*.

Al doilea termen de adresare, aproape neglijat, este *domnișor*. Acesta se referă la un bărbat tânăr (necăsătorit) și e preferabil în stilul popular. În mod curent unui bărbat tânăr, necăsătorit îi spunem *tinere*.

PROFÉSOR – PROFESÓR

În ultimul timp substantivul *profesor* cunoaște o frecvență sporită. Aceasta pentru că am renunțat, în fond, la termenul preferat până mai odinioară – *lector* și l-am substituit cu *profesor universitar*. Același lucru s-a întâmplat și în școală: *învățător* spunem doar cadrelor didactice de la clasele primare, iar din clasa a V-a – *profesor*.

Lumea, se pare, s-a obișnuit cu aceste schimbări de vocabular și nu avem probleme. Dar una, totuși, există: cum e corect să pronunțăm acest cuvânt – *profésor* sau *profesór*? Pentru a verifica, am consultat trei dicționare: explicativ, ortografic și de neologisme. Toate trei admit două variante de pronunțare: *profésor* și *profesór*, indiferent în ce școală activează persoana dată (medie, liceu sau universitate). În prim-plan e dată varianta *profésor*, adică e cea mai recomandabilă.

Uzul însă își are legile sale și ne orientează spre o specificare a lor: *profésor* e utilizat preponderent pentru persoanele cu grad didactic din învă-

țământul superior, iar *profesor* e numit orice cadru didactic de la universitate sau din școală (liceu). Uzul, de regulă, dictează norma.

„DECI”

În ultimul timp s-a legat de noi un cuvânt de care nu mai putem scăpa: *deci*. Pentru mulți vorbitori, chiar bine instruiți, el a devenit un *tic* – e folosit la orice pas, fiind utilizat incorect și inutil. Unele persoane încep orice frază cu *deci*: *Deci*, la radio s-a anunțat că timpul se răcește; Eu *deci* nu știu când pleacă trenul; *Deci* ai fost la ședință? ș.a.m.d.

Bănuim că vorbitorii în cauză nu cunosc semnificația cuvântului și-l folosesc anapoda. Alții, deși îl folosesc corect, abuzează de frecvența lui. Și într-un caz, și în altul supărăm urechea conlocutorului. De aceea ar trebui să știm că *deci* are sensul de „prin urmare, așadar, cu alte cuvinte” și e binevenit în contexte de tipul: Spui că ți-ai procurat *manuale, caiete, pixuri, dicționare, creioane, penar, geantă, deci* ai tot ce-ți trebuie pentru școală. De ce nu înveți bine? Eu, la rândul meu, vă zic: v-am explicat ce înseamnă *deci*, v-am adus exemple pozitive și negative. **Deci** folosiți-le la locul potrivit!

Muzeul Național de Istorie a Moldovei

Ion CIOCANU

LIMBA, CONDUCĂTORII ȘI CONDUȘII

Orice limbă justifică dorința de afirmare a identității naționale, dacă e vorbită corect nu numai de intelectuali, ci și de cele mai diferite straturi ale purtătorilor ei nativi.

Să fim înțeleși corect: nu e vorba de varianta literară a limbii, ci de particularitățile graiului concret, cu regionalismele, localismele și arhaismele specifice unei arii de răspândire. Noi, românii de la est de Prut, avem un grai – moldovenesc – marcat de expresii neoașe, care constituie farmecul lui singular în comparație cu celelalte graiuri – bucovinean, muntenesc, ardelenesc etc. – ale limbii române.

Însă graiul moldovenesc, oricât de pitoresc în unicitatea lui, nu încetează să fie o parte componentă și o expresie locală vie a limbii române, ca și toate celelalte graiuri ale acesteia.

Teoretic așa e. Dar practic? Din faptul că pepelele verde se numește la noi *harbuz*, iar pepelele galben – *zămos* nu rezultă că graiul nostru poate fi considerat limbă aparte, distinctă de româna literară. Ceea ce-l îndepărtează într-adevăr de limba română sunt străinismele care l-au invadat pe parcursul istoriei moderne. Elocventă în acest context este

culegerea de materiale – **Politica de moldovenizare în R.A.S.S. Moldovenească** (Chișinău, Editura Civitas, 2004; alcătuitori și autori ai unei ample și competente *Introduceri* Argentina Gribincea, Mihai Gribincea și Ion Șișcanu) – a cărei lectură te îngrozește prin mostrele de scriere (evident, și de rostire) „moldovenească”, altfel zis – de scriere în care e sfidată în principiu limba română și e calchiată pe fiece pagină limba rusă (o prezentare mai amplă a lucrării citiți în paginile 209-214 ale acestui număr de revistă – nota red.). După circa 7 ani de folosire a alfabetului latin (1932-1938) și a unei exprimări relativ normale, conducerea R.A.S.S.M., susținută și instigată de guvernanta Ucrainei, adoptă o hotărâre – „Ortografia nouă a scrierii moldovenești” – redactată într-o limbă care într-adevăr se distingea radical de limba română: „Dușmanii norodului – aghenții troțchisto-buhariniști și naționaliștii burjuazniști multă pagubă au făcut în toate ramurile gospodăriei culturale. Sub masca introdușerii alfavitului latinesc ei întroduse cuvinte române neînțelese pentru moldovenii truditatori. Cu aiasta ei vre să rupă presa noastră bolșevică, literatura moldovenească dela masele largi a truditatorilor. Cu aiasta dușmanii norodului au vrut s-o rupă pe Moldova Sovietică din familia frățască a noroadelor Marii Uniuni Sovietișe și s-o prefacă pe dânsa în Colonia României fașiste, era să pue jugu moșierilor și capitaliștilor români pe

spinarea norodului truditor moldovenesc” (pag. 21).

Analizând starea limbii române vorbite în Republica Moldova, constăți involuntar: „Există limba moldovenească! E limba în care s-a scris în fosta R.A.S.S. Moldovenească, cu excepția anilor 1932-1938”.

Astăzi chiar cei mai înrăiți adepți ai glotonimului limba „moldovenească” vorbesc într-o frumoasă limbă română, pe care ei, fariseii, o numesc... tot moldovenească. Iar dacă o numesc așa conducătorii, îi zic la fel și mulți dintre cei conduși. Mai mult, condușii (masele „largi”), neinstruiți sub aspect lingvistic, utilizează un vocabular suprasaturat de rusisme, uneori mai deocheate decât cele incluse în hotărârile oficiale din fosta R.A.S.S. Moldovenească.

O datorie a lingviștilor este atenționarea oamenilor asupra daunelor pricinuite de invazia diabolică a rusismelor ca element „specific” graiului moldovenesc și care contribuie, chipurile, la formarea unei limbi „moldovenești”, deosebite de limba română. Ne-am propus să cercetăm pe viu vorbirea unui mare număr de oameni simpli, veniți în Piața Agricolă Centrală din Chișinău de la sate, sau orășeni la fel de simpli, implicați în comercializarea produselor agricole. Scopul: să urmărim faptele și să tragem, în comun, concluziile de gioare.

* * *

- Ce vinzi, mătușă?
- *Petrușcă, ucrop, abricoase...*

– Da pătrunjel n-ai cumva?
– Păi, *petrușca* nu-i tot pătrunjel?

– Și de ce-i zici rusește?
– Da matale nu ți-i totuna?
– Mie nu mi-i indiferent. Avem limba noastră și vreau să vorbim românește.

– Da eu îi zic așa cum m-am obișnuit, pe moldovenește.

– Cum „pe moldovenește”, dacă-i spui rusește?

– Ia lasă-mă mata cu politica. Cumpără, dacă ai a cumpăra, și lasă-mă-n pace.

Femeia ne-a servit în tăcere...

Interesant: a înțeles ea oare că e o biată jertfă a rusificării nemiloase?

* * *

– Pâine neagră aveți? Întrebăm la o închipuire de magazin.

– Avem numai *sură*.

– Există și pâine *sură*?

– *Apă-i... serâi*.

Vânzătoarea e tânără, e angajată la patron, probabil are și nițică școală specială. Dar dacă rușii zic pâinii rotunde „serâi”, ea nici nu-și închipuie că ar putea-o numi neagră, ci traduce literal, vinde pâine... *sură*.

– Unde pot găsi la ora aceasta o pâine neagră? Întrebăm și ne îndepărtăm, iar vânzătoarea privește în urma noastră ca la un om nesperios.

* * *

– Nu vi-i urât, doamnă? Cum se face că n-aveți nici un cumpără-

tor la ora aceasta?

– *Grușcicu-i* de vină. De-o oră și ceva trebuia să-mi aducă *tovarul*, da' el...

– Nu despera, doamnă. Imediat vine hamalul, iar o dată cu el – și marfa.

– Hamalul?

– Știi că nu „grușcicul”!

– Cum m-au învățat rușii, așa grăiesc. Cu ce-s de vină eu?

Sireaca vânzătoare! Așa au învățat-o rușii... Să-și bată joc de propria ei limbă... Și – plus la toate – ea n-are nici o vină.

* * *

Ne aruncăm ochii la inscripții. Un cântar nu „lucrează” (corect: nu **funcționează**). La un chioșc e, pur și simplu, „Îlălă” (scris cu litere rusești). În altul denumirile rusești ale produselor sunt scrise cu litere latine, dar tot rusești rămân: „Sardelichi” (cu ch!), brânză „ovecia” (de oi!) ș.a.m.d.

...Când să ieșim din piață, ne-a „petrecut”... nu, nu Gheorghe Urschi, umoristul neîntrecut în mimarea vorbirii rusificate, ci o fetiță / fată / femeie cu voce pițigăiată, debitând anecdote de-a dreptul jignitoare. Ce comentarii am putea face? Că degradarea morală și cea lingvistică se vând la prețuri convenabile (producătorilor), că daunele aduse de producția în cauză sunt incomensurabile.

Nu exagerăm, nu învinuim, încercăm să contribuim la luminarea minților unei mari părți a societății. Păstrare a „specificului” limbii „moldovenești” să fie împânzirea vorbirii

oamenilor simpli cu cuvinte rusești, cu expresii deocheate, traduse în chip mecanic din limba rusă, cu o topică ridicolă? Atât de greu e să ne debarasăm o dată pentru totdeauna de maimuțărirea rușilor, în detrimentul cuvintelor și expresiilor neaoșe moldovenești, care sunt – totodată – românești?

Acestea și alte întrebări asemănătoare și-ar găsi repede răspunsurile, dacă și conducătorii republicii, și – mai ales – cei conduși de ei ar citi articole, reviste, cărți, în care se vorbește argumentat despre originea noastră, despre specificul autentic al moldovenilor ca parte integrantă a poporului român (chiar dacă în prezent ei sunt cetățeni ai unui stat declarat liber, suveran și independent – Republica Moldova). Ar fi suficient, pentru început, ca ei să înțeleagă spusele distinsului poet și publicist basarabean Alexei Mateevici la Congresul învățătorilor din 25 mai 1917: „Da, suntem moldoveni, fii ai vechii Moldove, însă *facem parte din marele trup al românismului*... Frații noștri din Bucovina, Transilvania și Macedonia nu se numesc după locurile unde trăiesc, ci își zic *români*. Așa trebuie să facem și noi” și că „n-avem două limbi și două literaturi, ci numai una, aceeași cu cea de peste Prut” (Alexei Mateevici, **Opere**, vol. I, Chișinău, Editura Știința, 1993, pag. 463. Sublinierile ne aparțin – I.C.).

Ar fi cazul ca radioul și televiziunea să aibă în programele lor emisiuni permanente de cultivare a limbii, în care să se vorbească argumentat despre românitătea noastră

și despre caracterul romanic al graiului în care ne spunem bucuriile și necazurile. Ne dăm seama că o atare chestiune poate deveni reală numai după ce adevărul despre noi, despre istoria și limba noastră va fi conștientizat de către conducătorii statului, care continuă să controleze în întregime presa scrisă și cea electronică. Ei ar trebui să se pătrundă primii de adevărul că suntem români și vorbim limba română și că, prin urmare, de mult ar fi fost normal să renunțăm la vorbirea / scrierea unei limbi așa-zise „moldovenești”, în fapt însă a unei vorbiri și scrieri calchiate după limba rusă.

Or, conducătorii Republicii Moldova nu s-au grăbit niciodată și nu se grăbesc nici în prezent să conștientizeze adevărul istoric și științific. Mircea Snegur, întrebat prin 1993 cum se numește totuși limba noastră – moldovenească sau română –, a evitat să răspundă prompt și corect, și abia după fixarea în Constituția din 1994 a glotonimului „limba moldovenească” a adresat parlamentului mesajul său „Limba română este numele corect al limbii noastre”, la 27 aprilie 1995, fără să mai poată schimba însă ceva în Legea fundamentală a statului.

Petru Lucinschi la un moment dat a sugerat să numim limba noastră moldovenească, iar în paranteze să adăugăm: *română*. N-a „trecut” nici această propunere care, oricât de ridicolă ne-ar părea, ar fi fost totuși o soluție. La 31 august 1999, după ce președintele de atunci al parlamentului chișinăuian,

Dumitru Diacov, în alocuțiunea sa, ținută în preajma monumentului lui Ștefan cel Mare și Sfânt, numise corect limba noastră – *română* –, Lucinschi n-a ezitat să pronunțe – și el – sintagma *limba română* la dezvelirea bustului marelui poet Nichita Stănescu.

Dacă ultimilor doi demnitari le-au trebuit câte 9 (nouă!) ani (1989-1999) ca să înțeleagă corect lucrurile, ne întrebăm cât timp i-ar trebui actualului președinte să conștientizeze adevărul despre noi, despre istoria și limba noastră. Or, dacă adevărul nu este rostit cu toată claritatea și fermitatea „sus”, de către conducători, ezită să-l rostească și supușii lor, masele. Și atunci ce pot decide savanții-lingviști, scriitorii, intelectualii în genere?

Totuși, nu desperăm. Notițele de față se vor încă o încercare de a le veni în ajutor și conducătorilor, și – mai cu seamă – celor conduși, altfel zis – maselor largi de concețâțeni, în eforturile lor de a înceta să orbecăiască în continuare prin bezna ignoranței și a indiferenței față de limba poporului nostru, vorbind o „limbă” moldo-rusă, o infimă parte a mostrelor căreia le-am citat pe parcurs.

**CUVINTE ȘI EXPRESII GREȘITE / RUSISME
FOLOSITE LA PIAȚA AGRICOLĂ CENTRALĂ
DIN CHIȘINĂU ȘI, ÎN DREAPTA, VARIANTA LOR CORECTĂ**

GREȘIT	CORECT
Abricoasă –	CAISĂ
Analiz –	ANALIZĂ
Apelsină –	PORTOCALĂ
Asortiment –	SORTIMENT
Bacal –	CUPĂ, PAHAR, HALBĂ
Baclajane –	VINETE, PĂTLĂGELE VINETE
Balcă –	GRINDĂ, BARĂ, BĂRNĂ
Bancă –	BORCAN
Baraholcă –	TALCIOC, PIAȚĂ DE VECHITURI
Baranină –	CARNE DE BERBEC / DE OAIIE / DE MIEL
Barhat –	CATIFEA
Besplatno –	GRATUIT
Bifștecs –	BIFTEC
Biscvit –	PIȘCOT, BISCUIT
Bitoc –	PÂRJOALĂ, CHIFTEA, ȘNIȚEL NATURAL
Blanc –	FORMULAR, BLANCHETĂ
Blat –	PILE, PROPTELE
Bocică –	BUTOI, POLOBOC; PUTINĂ; VAS
Bocionoc –	BUTOIAȘ, BALERCĂ
Boiarășnic –	PĂDUCEL
Boltușcă –	TERCI
Bomj –	BOSCHETAR
Bosonoște –	SANDALETE
Brac –	REBUT
Bracovcă –	REBUTARE
Brasletă –	BRĂȚARĂ
Brezent –	PÂNZĂ DE CORT, PÂNZĂ IMPERMEABILĂ
Bronză –	BRONZ
Buhancă –	PÂINE (COAPTĂ ÎN FORME SPECIALE)
Bujenină –	JAMBON FIERT
Bulcă –	FRANZELĂ, JIMBLĂ
Bulocică –	FRANZELĂ, CHIFLĂ, PÂINIȘOARĂ
Bulocinaia –	FRANZELĂRIE
Bușlat –	SCURTĂ (DE MARINAR)
Butâlcă –	STICLĂ, BUTELIE

Cartincă –	TABLOU
Castrule –	CRATIȚĂ, OALĂ
Chioche –	MĂTUȘĂ, LELE, DOAMNĂ
(a fi) chiți –	(A FI) CHIT
Cletcă –	CUȘCĂ, COLIVIE
Cofe –	CAFEA
Cran –	ROBINET
Cuharcă –	BUCĂTĂREASĂ
Cuhne –	BUCĂTĂRIE
Culioc –	PUNGĂ (DE HÂRTIE, DE POLIETILENĂ)
Cupalnic –	COSTUM DE BAIE
Curtcă –	VESTON
Cușetcă –	SOFA
Cuvaldă –	BAROS
Delă –	AFACERE, TREABĂ
(a) dobavli –	(A) ADĂUGA
(a) dolbi –	(A) BATE / TOCA LA CAP
Ejevică –	MURĂ
Falșivcă –	(BANCNOTĂ) FALSĂ
Fleagă –	BIDON
Gheaghe –	MOȘ, BADE, DOMN
Ghibrid –	HIBRID
Ghiră –	GREUTATE
Gorciță –	MUȘTAR
Grubâi –	GROSOLAN, ASPRU
Grușcic –	HAMAL
Gvozdică –	GAROAFĂ
Iarlâc –	ETICHETĂ
Incubător –	INCUBATÓR
Izium –	STAFIDE
Laboratorie –	LABORATOR
Lavocică –	BĂNCUȚĂ, LĂVICIOARĂ
Liliput –	PITIC
Limon –	LĂMÂIE
Linză –	LENTILĂ
Lovușcă –	CURSĂ, COLIVIE
Machintoș –	IMPERMEABIL
Mahinație –	MAȘINAȚIE
Maică –	MAIOU, TRICOU
Mancă –	GRIȘ
Masteroc –	MISTRIE
Napilnic –	PILĂ
Nasos –	POMPĂ

Nastoi –	INFUZIE
Obed –	PRÂNZ
(a pune în) oborot –	(A PUNE ÎN) CIRCULAȚIE
Obrabotcă –	PRELUCRARE
Otrez (de stofă) –	CUPON (DE STOFĂ)
Ovseancă –	PĂSAT DE OVĂZ
Pacică –	PACHET, CUTIE, LEGĂTURĂ, TEANC
Peregruz –	SUPRAÎNCĂRCĂTURĂ
Pereuciot –	REVIZIE
Perlovcă –	ARPACAȘ
Petrușcă –	PĂTRUNJEL
Polșubcă –	SCURTĂ ÎMBLĂNITĂ
Polucică –	LEAFĂ, SALARIU
Prițep –	REMORCĂ
Prodaveț –	VÂNZĂTOR
Ramcă –	RAMĂ, LIMITĂ
(a avea) rasciot –	(A AVEA) CÂȘTIG, VENIT
Rashod –	CHELTUIALĂ
Sală –	SLĂNINĂ
Samocat –	TROTINETĂ
Sardel'că –	CÂRNĂCIOR
Șașlâc –	FRIGĂRUI
Șciavel' –	MĂCRIȘ
Sdace –	REST
Serâi hleb –	PÂINE NEAGRĂ / INTEGRALĂ
Șliopantji –	TÂRLICI
Șprote –	SARDELE AFUMATE (CONSERVATE ÎN UNTDELEMN)
Stacan –	PAHAR
Stoică –	TEJGHEA
Stopcă –	PĂHĂREL, PĂHĂRUȚ
Ștopor –	TIRBUȘON
Ștraf –	AMENDĂ
Strelcă –	AC (LA CEASORNIC), LIMBĂ (LA CÂNTAR)
Tacică –	ROABĂ
Tapoci –	CIPICI
Țelofan –	CELOFAN
Țennic –	INDICATOR DE PREȚURI
Țentner –	CHINTAL
Tolstobic –	CRAP CHINEZESC
Tovar –	MARFĂ
Tros –	ODGON
Tușoncă –	CONSERVE DIN CARNE FIARTĂ ÎNĂBUȘITĂ

Tvorog –	BRÂNZĂ DE VACĂ
Ucrop –	MĂRAR
Ucsus –	OȚET
Unitaz –	SCAUN DE (LA) CLOSET
Vacsă –	CREMĂ DE GHETE, VACS
Vafle –	NAPOLITANĂ, VAFELĂ
Vâgodno –	AVANTAJOS, CONVENABIL
Valenci –	PÂSLARI, CIZME DE PÂSLĂ
Vană –	BAIE, CADĂ; BAZIN, CUVĂ
Vanil' –	VANILIE
Vanilin –	VANILINĂ
Varenie –	DULCEAȚĂ
Vaterpas –	NIVELĂ CU BULĂ DE AER
Vatin –	VATELINĂ
Vatrușcă –	BRÂNZOaică
Vazelină –	VASELINĂ
Venoc –	COROANĂ, CUNUNĂ
Vermișel' –	FIDEA
Veșalcă –	CUIER, UMĂRAR
Vetcina –	ȘUNCĂ, JAMBON
Vinegret –	VINEGRETĂ, GHIVECI
Vișniovcă –	VIȘINATĂ
Vneatno –	RĂSPICAT, LĂMURIT
Vnușitel'nâi –	IMPUNĂTOR, CU GRAVITATE
Voobșce –	ÎN GENERE, ÎN GENERAL
Vzeatcă –	MITĂ, ȘPERT
Zabegalovcă –	BODEGĂ
Zacusocinaia –	BUFET
Zadvijcă –	ZĂVOR
Zajigalcă –	BRICHETĂ
Zapciasti –	PIESE DE SCHIMB / DE REZERVĂ
Zapecancă –	BUDINCĂ

Elena ZGÂRCIBABĂ

FACTORUL „ABSTRACTIZARE” ÎN CADRUL SEMIAUXILIARELOR DE MODALITATE

O problemă de importanță majoră pentru studierea structurii gramaticale a limbii române este definirea conceptului de predicat, deoarece acesta constituie, prin indicii săi de predicție, factorul decisiv în desfășurarea actului de comunicare.

Stabilirea „frontierelor” lui structurale are o deosebită însemnătate teoretică și practică în procesul analizei sintactice atât la nivel propozițional, cât și la cel frastic. Disputa cea mai aprinsă se localizează în sfera conceptului de predicat verbal compus, care implică recunoașterea **statutului de semiauxiliar** a unor verbe nedisociabile sintactic de alt verb ce-l însoțește în anumite contexte. Întrucât problema semiauxiliarelor rămâne, datorită complexității sale, deschisă, considerăm oportun să reluăm în discuție una dintre caracteristicile acestor verbe – abstractizarea.

Este cunoscut faptul că „abstractizarea” a fost semnalată de cercetătorii care admit existența semiauxiliarelor [1], iar cei care au reticențe în această privință susțin că abstractizarea este o probă neconcludentă în definirea

lor conceptuală [2]. A fost menționată, referitor la aceste verbe, o ierarhie a abstractizării: unele sunt mai abstracte (a putea, a trebui, a fi, a avea) [3], iar altele comportă o treaptă de abstractizare mai scăzută. Întrebarea care persistă este cum am putea determina gradul de abstractizare a verbelor respective.

Dacă ne referim la câteva semiauxiliare, enunțate pe paginile literaturii de specialitate (**a putea, a trebui, a avea, a fi, a veni, a vrea, a părea**) și încercăm să determinăm gradul de abstractizare, consultând un dicționar explicativ, ne pomenim în situația de a avea unele rezerve față de probitatea particularității date. Nu putem vorbi despre o abstractizare a acestor verbe atâta timp cât ele impun verbului de bază cu care se distribuie o nuanță de modalitate, care le este proprie prin natura lor semantică. Adresându-ne unuia dintre cele mai importante studii despre semiauxiliare, constatăm că pentru verbul **a putea** sunt semnalate cinci nuanțe modale: *posibilitatea propriu-zisă, capacitatea, permisiunea, concesiunea și probabilitatea*. [4] Toate aceste sensuri le atestă **Dicționarul limbii române literare contemporane** care mai specifică în plus că verbul discutat este urmat de un alt verb la conjunctiv sau la infinitiv [5].

Pentru a ilustra aceste nuanțe de sens am apelat la exemple din literatura artistică.

Astfel **a putea** își manifestă sensurile modale de:

1. posibilitate:

„Lapte, brânză, unt și ouă **de-am pute sclipui** să ducem la târg ca să facem ceva parale...”

(I. Creangă)

„**Puteam** numiri defăimătoare
În gândul meu **să-ți iscodesc**,
Și te uram cu-nverșunare,
Te blestemam – căci te iu-
besc.” (M. Eminescu)

2. capacitate:

„Mai mult **nu-i puteam spune**
nimic, dar nukul le știa el pe toate...”
(I. Druță)

„Un text și-o melodie
e iubita mea,
cuvânt acoperit de cântec
cuvânt ce **nu-l pot descifra.**”

(L. Blaga)

3. permisiune:

„Uite, chiar de-acu **poți să te**
pornești cu ele la păscut...” (M.
Eminescu)

„N-aibi grijă, stăpâne, **poți să**
te duci și pe la nuntă, că am făcut
ce știu eu, și nimeni n-are să te
cunoască.” (I. Creangă)

4. probabilitate:

„Apa era bâhilită și **ne-am fi**
putut îmbolnăvi.” (I. Creangă)

„În preajma salcânilor acum
Poetului **s-ar putea să-i cadă**
coroana.” (A. Suceveanu)

5. concesiie:

„Poți zidi o lume-ntreagă, poți
s-o sfărâmi... orice-ai spune,
Peste toate o lopată de țărână
se depune.” (M. Eminescu)

Pentru verbul **a trebui** în ca-
litate de semiauxiliar cu nuanțele
de necesitate, obligativitate, posi-
bilitate, probabilitate dicționarul în
cauză indică sensurile al doilea și
al treilea, sensul lui fundamental de
„a avea nevoie” admite în distribuție
doar un nume [6].

Foarte îndepărtat de sensul
său fundamental de mișcare, **a**
veni rezervă pentru valoarea de

semiauxiliar sensul al zecelea „a fi
cuprins sau stăpânit de un gând, de
o senzație, de o dorință...” (a-i veni:
„Nici în casă **nu-i venea să rămână**
peste noapte” (J. Bart) [7].

Situația e similară și în cazul
verbului **a avea**, care se utilizează
în calitate de semiauxiliar nu cu
sensul fundamental de „a poseda
ceva”, ci cu sensurile secundare de
necesitate: „De câte ori **avea** câte
ceva greu **de făcut**, chema calul”
(P. Ispirescu), posibilitate: „**N-am a**
mă plânge de nimic” (P. Ispirescu),
alături de care exprimă și ideea de
permisiune (a i se cuveni): „...după
ce-i împlini anii, **să ai a lua** din casa
lui ce-i vrea tu” (I. Creangă) [8].

Verbul **a vrea** în distribuție cu
alt verb își valorifică sensurile sale
de „a intenționa, a pretinde, a dori,
a consimți, a fi pe cale să...” [9].

Cu sensul *de aparență* este
utilizat verbul **a părea**, care cere,
în mod obligatoriu, o complinire ver-
bală sau nominală (fiind intransitiv)
[10]. În cazul distribuției cu alt verb
el devine semiauxiliar, imprimând
nuanța modală de aparență verbu-
lui la infinitiv sau la conjunctiv.

Verbul **a fi** manifestă de ase-
menea sensurile mai îndepărtate
de cel fundamental, prin interme-
diul cărora exprimă *intenția*: „Dacă
nu ți-a fost de cumpărat...” (I.
Creangă), *necesitatea*: „Când **fu a**
se boteza pruncul” (P. Ispirescu),
posibilitatea: „Nuntă n-a mai făcut,
căci cu cine **era s-o mai facă**” (I.
Creangă) [11].

Verbul **a fi** apare în contexte
cu următoarele nuanțe modale:

1. posibilitatea:

„D-apoi calului meu de pe
atunci cine mai știe unde i-or fi pu-

trezând ciolanele! Că doar **nu era să trăiască** un veac de om!” (= nu putea să trăiască) (I. Creangă)

„Nu-**i de trăit** acolo, râgâie broaștele de te bagă-n răcori.” (= nu poți trăi) (F. Neagu)

2. necesitatea:

„Ce-**ar fi de făcut** ca să rămân totuși cu el?” (= ce-ar trebui să fac) (M. Preda)

„Fata într-ascuns îi făcu merinde și-nspre sară, când **era să plece** cu caii, își simți ca prin minune capul treaz.” (= când trebuia să plece) (M. Eminescu)

3. voința, intenția:

„– Cât cei pe car, bade? zise Oșlobanu, căruia **nu-i era a cum-păra** lemne cum nu mi-e acum a mă face popă.” (= nu vroia să cumpere) (I. Creangă)

4. probabilitatea:

„Am fost eu atunci, un andoi, bolnav rău, de **era să pier...**” (I. Brad)

5. predispoziția:

„Un suflet curat și tânăr s-a lipit de sufletul lui ca un copil și-i **era a plânge**, și-i **era a râde** lui Gheorghe.” (= îi venea să plângă, îi venea să râdă) (I. Druță)

„Însă, fie vorba între noi, **nu ne era a învăța**, cum **nu-i e** câinelui **a linge** sare.” (I. Creangă)

Uneori nuanțele de posibilitate și necesitate se suprapun:

„– Ei, ei, ce-**i de făcut**, loane?” (= ce poți face / ce trebuie să faci) (I. Creangă)

Am ilustrat cu exemple din literatură nuanțele modale ale semiauxiliarelor **a putea**, **a fi** cu scopul de a demonstra că verbele în cauză nu se desemantizează, nu se abstractizează în poziția

sintactică ocupată, ci, în dependență de context, care presupune intenția transmitătorului de mesaj, materializează atitudinea afectivă a acestuia printr-un transfer de sens de la cel fundamental la unul secundar. Sensul respectiv coincide cu unghiul din care e privită realitatea: ca posibilă, necesară, voită, intenționată, probabilă, aparentă ș.a. Deplasarea de sens este mai mobilă sau mai rigidă, consecința respectivă datorându-se structurii semantice a verbului care poate ocupa poziția unui semiauxiliar. Cu cât e mai bogată structura semantică a verbului, cu atât el dezvoltă mai multe nuanțe modale. Din această cauză se afirmă că **a putea**, **a fi**, **a trebui**, **a avea** sunt mai abstracte în calitate de semiauxiliar, ele având o structură semantică mai dezvoltată față de alte verbe, cum ar fi **a părea**, **a vrea**. Ultimele verbe își păstrează sensul propriu, deoarece prin natura lor semantică exprimă nuanțe de modalitate: aparența, voința.

„**Păreau a nu cunoaște** nici piedici, nici osândă.” (I. Barbu)

„– **Aș vrea să trăiesc** s-o văd și pe asta.” (Z. Stancu)

Un loc aparte între aceste verbe ocupă semiauxiliarul **a veni**, care manifestă doar un singur sens „a fi cuprins, stăpânit de un gând, senzație, de o dorință...” și valorifică nuanțele modale de intenție, dorință, iar uneori și de posibilitate.

„...când au venit serile celea îngândurate de **nu-ți mai venea a sta** acasă, fiica vecinilor ieșea serile pentru a se ascunde la umbra unui arțar bătrân.” (= nu doreai să stai acasă) (I. Druță)

„**Nu-i venea să creadă** că asemenea întâmplări pot avea loc; să vie o nevastă de pe Tarcău și să găsească aicea, în Sabasa, câinele bărbatului ei.” (= nu putea crede) (M. Sadoveanu)

Din exemplele citate și din cele de care mai dispunem, rezultă clar că verbele discutate, în contextele în care apar, contractează un sens modal; dacă s-ar vida de sens, ele ar deveni auxiliare. De altfel, și denumirea lor de **semi-auxiliare** implică recunoașterea factorului semantic în realizarea lor funcțională.

În cazul când nuanța de modalitate dispăre, chiar dacă verbul respectiv satisface distribuția dreaptă a unui semiauxiliar, el nu mai poate fi considerat ca atare, deoarece menirea lui funcțională se redresează, situația lui sintactică devine în conformitate cu semantica lui. Opțiunea dată o putem motiva și cu ajutorul opiniei profesorului A. Ciobanu care susține că „unitățile limbii (la toate nivelele) își au un sens lexical primordial, lesne sesizat de toți purtătorii limbii date, chiar fără context special, și două sau mai multe sensuri suplimentare, generate de anumite contexte și realizate în anumite structuri distributive” [11].

În acest context vom semnala diferența semantică, dar și sintactică a verbului **a fi** într-o distribuție specifică unui semiauxiliar. E vorba de construcția **a fi + supin**. Pentru a-i sesiza comportamentul semantico-funcțional vom propune următoarele exemple:

1. „Danilă însă ofta din greu lângă burduful cu banii și se tot

frământa cu gândul ce-**i de făcut**.” (I. Creangă)

2. „Ipate se prinde în joc lângă o fată... și intrând în vorbă cu dânsa, fata, bună mehenghe, își întoarce capul și Ipate vede că **nu-i de lepădat**.” (I. Creangă)

În primul exemplu **a fi** este un semiauxiliar ce indică nuanța modală de necesitate (ce trebuie să facă), eventual de posibilitate (ce poate să facă) care, împreună cu supinul, realizează funcția de predicat verbal compus.

În exemplul al doilea verbul **a fi** este lipsit de orice nuanță modală, este lipsit chiar de sens și constituie, împreună cu supinul, un predicat nominal [13].

În acest caz verbul **a fi** atribuie subiectului ideea de calitate exprimată de supin.

Astfel, având aceeași distribuție din dreapta, verbul **a fi** determinat de semantica contextuală își schimbă comportamentul sintactic.

În continuare trebuie să menționăm că verbele semiauxiliare nu se desemantizează, ele își manifestă un anumit sens care este chemat a conferi unele conotații modale acțiunii propriu-zise a enunțului. Aceasta este o nuanță secundară de sens, componenta semantică principală rămâne a fi exprimată cu ajutorul verbului de bază al predicatului verbal compus. Deși din punct de vedere formal verbele semiauxiliare (în afară de **a trebui** și **a fi**) se înscriu în paradigma verbelor predicative, semantic și funcțional se deosebesc de ele, deoarece își asumă un sens specific – de exprimare a atitudinii afective a vorbitorului. În afară de

aceasta, ele determină componenta gramaticală a predicatului verbal compus, iar ideea independenței lor funcționale nu poate fi acceptată în lipsa componentei semantice. Din aceste considerente nu le putem califica drept mijloace lexicale (cum sunt tentați a susține unii cercetători [14]), ci lexico-gramaticale de redare a modalității, recunoscându-le caracterul de semiauxiliare sintactice, în virtutea proprietăților paradigmatică și sintagmatică ale acestora.

În concluzie menționăm:

1. Nuanțele de modalitate sunt inerente verbelor cu statut de semiauxiliar și corespund, în mare parte, sensurilor secundare ale unor verbe predicative.

2. În cazul utilizării unui sens secundar acestea „cer” o complinire verbală și, în consecință, funcția de predicat și-o asumă întreaga construcție.

3. În clasa semiauxiliarelor mai pot pătrunde și verbele care dezvoltă un sens figurat (*țin* să menționez, *vin* să afirm, *înclin* să cred...).

Mai e de menționat că dintre verbele semiauxiliare de modalitate, luate în discuție, doar **a putea** se construiește în exclusivitate cu un alt verb, pe când celelalte admit în distribuția din dreapta și un nume. Comportamentul lor sintactic și semantic diferă de la un verb la altul. Problema distincției între natura predicativă a acestor verbe în cazul distribuției cu un nume și a valorii de semiauxiliar, când se construiește cu un alt verb, rămâne a fi discutată în continuare. Spre exemplu: cum vom putea discerne

când **a trebui** este utilizat cu sensul său fundamental și în ce situație acesta comportă unul secundar, diferența fiind abia perceptibilă în ambele distribuții?

S-a promovat opinia că nu există nici o diferență între verbele **a trebui** din construcțiile *trebuie mâncare* și *trebuie să mănânc* [15], dar deosebirea credem că se impune. Spunem: *îmi trebuie mâncare* în opoziție cu: *eu trebuie să mănânc* (și nu *îmi trebuie să mănânc*). **A trebui** admite o complinire cu un nume, dacă există în context un subiect logic în dativ („Nu-mi trebuie – a ta milă...” V. Alecsandri) [16] și are valoare predicativă, fiind utilizat cu sensul lui fundamental „a avea nevoie”. Când se construiește cu un alt verb, exprimă, de obicei, nuanța modală de necesitate. Situația respectivă o putem ilustra cu un citat din opera lui M. Sadoveanu: „**Nu-mi trebuie** mâncare, **nu-mi trebuie** apă. Am ajuns ca la un scaun de judecată a lui Dumnezeu, unde **trebuie să îngenunchez**.” (M. Sadoveanu, B., p. 59).

O situație de impas atestăm în cazul verbului **a vrea**: *eu vreau pâine* – *eu vreau să mănânc*. Nu avem indici de ordin gramatical (subiect logic în dativ), cum avem în cazul lui **a trebui**, și nici nu putem face distincție din punct de vedere semantic între cele două sintagme. Din care cauză, precum și datorită caracterului său eteroprosopic (eu vreau să cânt – eu vreau să cânt), **a vrea** nu e recunoscut ca semiauxiliar de către unii specialiști [17].

A fi și **a părea** au același comportament: în distribuție cu un nume sunt recunoscute ca verbe copu-

lative / semicopulative, iar complinite de un verb ele au valoare de semiauxiliare (*era distribuitor – era să cadă; părea un voievod – părea să refuze*).

În cazul verbului **a avea** confuzia de sensuri nu mai are loc: *am pâine – am a lua*, în primul caz **a avea** este utilizat cu sensul fundamental de „a poseda”, iar în al doilea caz – cu nuanța de modalitate a necesității.

Această eterogenitate în comportamentul verbelor respective constituie mărul discordiei între lingviști când este vorba de semiauxiliare. Nuanța modală, pe care o impun verbului de bază al perifrizei, este particularitatea comună a verbelor semiauxiliare. Obiectivul utilizării lor în vorbire este sensul modal și dacă ele s-ar abstractiza / desemantiza totalmente, precum verbele auxiliare, și-ar pierde funcția de modalizator al enunțului. Aserțiunea dată ne duce la ideea că verbele în discuție se definesc ca „instrumente ale unei categorii sintactice..., însoțitoare a predicăției – **modalitatea**” [18], și deci le vom considera **semiauxiliare sintactice**. La nivel morfologic această combinație a verbelor semiauxiliare cu un alt verb alcătuia în plan diacronic o perifrază verbală de modalitate. La nivel sintactic perifraza are o singură funcție sintactică – predicat verbal compus modal.

NOTE

¹ Guțu V., *Semiauxiliarele de mod* // SG, 1956, vol. I, p. 80; ș.a.

² Dragomirescu Gh. N., *Auxiliarele modale* // LL, 1963, nr. VII, p. 233.

³ Guțu V., *op. cit.*, p. 80.

⁴ Guțu V., *op. cit.*, p. 60.

⁵ *Dicționarul limbii române literare contemporane*, vol. III, București, 1957, p. 638; (în continuare DLRLC).

⁶ DLRLC, vol. IV, București, 1957, p. 484.

⁷ DLRLC, vol. IV, București, 1957, p. 642.

⁸ DLRLC, vol. I, București, 1957, p. 176.

⁹ DLRLC, vol. IV, București, 1957, p. 705-706.

¹⁰ DLRLC, vol. III, București, 1957, p. 357.

¹¹ DLRLC, vol. II, București, 1957, p. 282-283.

¹² Ciobanu A., *Sintaxa și semantică*, Chișinău, 1987, p. 65.

¹³ Zezi Guțu V., *op. cit.*, p. 23.

¹⁴ Avram L., *Verbele de modalitate în limba română* // SCL, anul XL, nr. 3, București, 1989, p. 206.

¹⁵ Dragomirescu Gh. N., *op. cit.*, p. 237.

¹⁶ DLRLC, vol. IV, București, p. 484.

¹⁷ Nedioglu Gh., *Predicatul verbal* // LR, 1956, nr. 4, p. 57.

¹⁸ Irimia D., *Gramatica limbii române. Morfologie, sintaxă*, Iași, Polirom, 2000, p. 163.

Silvia MAZNIC

ASPECTE ALE DINAMICII VERBELOR EVENTIVE OCAZIONALE

Verbele schimbării de stare constituie o categorie semantico-gramaticală veche. Având rădăcini în limba latină (*iuvenesco*, *-escĕre*, *-ui* „a întineri”; *nigresco*, *-escĕre*, *-ui* „a se înnegri”; *veterasco*, *-ĕre* „a îmbătrâni”; *rubesco*, *-ere*, *-ui* „a se înroși”; *invesperascit*, *-ĕre* (impers.) „se înserează”; *mucresco*, *-ĕre* „a deveni muced” etc.),¹ fenomenul respectiv se întâlnește și în textele din etapele timpurii ale limbii române. Exemplu: „Acela (țiganul) striga de multe ori înaintea lui (a lui ȘtefanVodă Tomșa – n.n. S.M.), arătându pre boieri: «S-au îngrășatu, doamne, berbecii, buni sintu de giunghiat»” (M. Costin, **LȚM**, 30). În letopisețele cronicarilor Gr. Ureche, M. Costin și I. Neculce eventivele au următoarea frecvență:

Eventivele sunt frecvente, verbul fiind utilizat mai des decât locuțiunea eventivă [LE]. Așadar, lectura a câte 50 de pagini dintre fiecare din cele trei letopisețe ne permite să constatăm următoarea situație: Gr. Ureche: verbul – 18, LE – 4, dintre acestea verbul *a se lăți* se repetă de 3 ori; M. Costin: verbul – 25, LE – 10, *a se urî* se repetă de 3 ori, *a se întări* – de 2 ori; *a se împuțina* – de 2 ori; I. Neculce: verbul – 28, LE – 6, repetându-se verbele: *a se haini* – de 3 ori, *a se îmbolnăvi* – de 3 ori, *a flămânzi* – de 3 ori, *a se lăți* – de 2 ori, *a se mazi-li* – de 2 ori, *a se mânia* – de 2 ori.

Formându-se prin cele mai productive mijloace, eventivele au cunoscut, pe parcursul dezvoltării limbii române, o creștere a frecvenței uzuale. Astfel, unele au apărut prin conversie (*a se adânci*, *a se zăluzi*), altele – prin adăugarea prefixului *în-*, unul dintre cele mai prolifică la o anumită etapă de evoluție a limbii (*a se înroși*, *a se înălbi*, *a se înrudi*), iar cele mai noi preferă deja sufixarea, în deosebi sufixul *-iza* (*a se maturiza*, *a se americaniza*). Atunci când un model de creare a eventivelor devine mai puțin productiv, extinderea acestor verbe continuă printr-un alt mijloc, mai fecund.

Sursa	Numărul de pagini	Verbul eventiv	LE
LȚM, Gr. Ureche, Chișinău, 1988	58-108	18	4
LȚM, M. Costin, Chișinău, 1989	8-60	25	10
LȚM, I. Neculce, Chișinău, 1974	59-109	28	6

Tabelul nr. 1. Concurența verb eventiv / locuțiune eventivă în unele texte din limba română veche

În formă de tabel, constatările noastre se prezintă astfel:

populații, așezări omenești) (DEX, 1016).

Opera	Cifra globală	Conver-sie	Prefixare				Sufixare		
			A-	Con-	De-/s-/z-	În-/îm-	-iza	-fica	-fia
DLRLC, 4 vol., București, 1956-1957; DEX, București, 1996	394 de verbe eventive	270 de verbe	Prefixe Total: 110				Sufixe Total: 113		
			6	2	12	90	100	10	3

Tabelul nr. 2. Mijloacele de formare a verbelor eventive

Conform datelor tabelului, se observă că din cele 394 de verbe eventive, selectate din **DEX** și **DLRLC**, cele mai multe s-au creat prin conversie, cel mai frecvent prefix în componența lor este *în-*, iar cel mai utilizat sufix – *-iza*.

Care este însă în prezent situația verbelor în discuție? Cum funcționează sincron fenomenul respectiv? S-a menționat, în repetate rânduri^{2,3}, că verbele schimbării de stare sunt generate de o structură ce are formula V(a deveni, a se face) + N: *a se face limpede* > *a se limpezi*. Eventivele create astfel păstrează doar radicalul numelui din formula sus-menționată, iar verbul *a deveni* dispare, sensul lui conținându-se, în mod latent, în semnificația noii formații: *a deveni monoton* > *a se monotoniza*. Echivalentele sintactice ce apar la descompunerea verbelor eventive în elementele lor constitutive au, de obicei, un mod tipic de alcătuire:

1. V (a deveni) + Adj.: *a deveni statornic* > *a se statornici* (despre

2. V (a se face) + N: *a se face pustnic* > *a se pustnici* (**DEX**, 875).

3. Pron. (D) + V (a se face) + N: *a i se face sete* > *a înseta* (**DLRLC**, 655).

4. V (a se preface) + prep. + N: *a se (pre)face (în) aur (în basme)* > *a se auri*: „Îndată se auri lâna mie-lului” (P. Ispirescu, **DLRLC**, 167).

În componența binomului V+N pot fi însă și alte cuvinte, care, de asemenea, dispar la schimbarea locuțiunii în verb. De exemplu, adverbul *ca* la descompunerea lui *a se îmbujora* în *a se face ca bujorul* (**DLRLC**; 568). Astfel, *a se îmbujora* nu este înțeles în mod direct „a se face, adică a se transforma în bujor”. Vorbitorul recurge la o asociație cu obiectul, a cărui denumire este inclusă în radicalul verbului, și atribuie, mental, subiectului una sau mai multe trăsături distinctive ale acestui obiect. Iată un exemplu în care la temelia unui eventiv ocazional se află o comparație. Prin analogie cu *a se îmbujora*, *a se încolăci*, *a se încovriga* ș.a. s-a creat *a se întitiriza*: „Ce mai, ne întitirizarăm!” (E.

Barbu, **Groapa**, București, Editura Eminescu, 1975, p. 214). Subiectul în enunțul dat nu se transformă în titirez, ci doar capătă, în iureșul dansului, repeziciunea acestuia (a titirezului), împrumută doar unele caracteristici, asemănându-se, grație lor, pe un scurt timp, cu obiectul respectiv. Echivalentul funcțional al verbului subliniat ar fi: „deveni-răm ca titirezii”.

Structura verbelor eventive create prin asociere este: V(a se face)+Adv.(ca)+N.

O îndepărtare de cele două elemente V+N ale locuțiunii eventive și introducerea a tot mai multe vocabule în componența ei se atestă în încercările de a descompune în echivalente funcționale (va deveni + N) ocazionalismele eventive. Să analizăm următorul exemplu: „Vedem că în țările postmoderniste se înregistrează deja căsătorii între bărbați și bărbați, ceea ce, în concepția lumii ortodoxe, este ceva cumplit, iar în fața lui Dumnezeu – scârnavie... Deci, contravalorile înlocuiesc valorile adevărate, lumea se sodomizează” (V. Ciobanu, preot, *Flux*, 7.01.2000, p. 4). Nu putem înțelege a se sodomiza în felul V(a deveni) + N (sodom). Formula V+N nu reflectă în întregime sensul lui a se sodomiza. Binomul V+N în acest enunț necesită completări. Autorul are în vedere că societatea devine influențată de păcatul sodomului*. Structura locuțiunii în care putem disocia această formație eventivă este V+V(part.) + Prep. + N(Acc.) + N(Gen.).

Un alt verb eventiv ocazional, atestat în presa de la noi, ține locul unui enunț de 32 de cuvinte:

„Transnistrenii se căzăcesc” (*Tineretul Moldovei*, nr. 7, 21.02.2002, p. 3). A se căzăci în fragmentul dat nu are sensul „a deveni cazaci”. Explicația oferită de context e un întreg pasaj: „Peste 400 de tineri din stânga Nistrului au fost înrolați în forțele armate ruse pe parcursul campaniei de mobilizare a recruților înregistrați la comisariate militare de pe teritoriul Federației Ruse.” Ordonată conform structurii unei locuțiuni eventive V+N, semnificația postlocuționalului eventiv a se căzăci ar suna astfel: „a deveni înrolat alături de cazaci în forțele armate ruse” sau „a se înrola în forțele armate ruse constituite din cazaci.” Dacă reprezentăm acest sens printr-o formulă, obținem următoarele: V+V(part.)+Loc. prep. +N(Acc.)+Prep.(în)+N+Adj. Structurii V+N, care generează eventive, i s-au adăugat încă 6-7 elemente noi.

Deși modalitatea de creare a formei pe care o au eventivele ocazionale a rămas aceeași (radical + sufix), s-a lărgit volumul de informație suplinit, astfel un enunț întreg este exprimat printr-un singur cuvânt. Tendința spre economie este realizată prin abstractizarea sensului. Pentru decodarea semnificației eventivului ocazional, trebuie să apelăm la referirea indirectă, prin intermediul unei contiguități originale.

Pentru a reda ideea de a îngheta, de exemplu, s-a recurs

* Adică „lumea se distruge, se nimicește.” Conform **DEX**-ului (ediția 1996), sodom înseamnă „prăpăd, nenorocire, pustiire”.

Cartea „Rânduiala cum se cuvine a cânta cei doisprezece psalmi deosebi”. Mănăstirea Neamț, 1808

la verbalizarea unei denumiri de localitate, utilizată în locul condițiilor climaterice specifice ei, ele determinând starea în care trece subiectul: „E atât de frig că... ți se *siberizează* mâinile”⁴. Noua formație poate sugera, prin asociație, ideea unui eventual superlativ. O descompunere a acestui ocazionalism în V+N nu este posibilă, putem încerca a face doar o explicație a lui: „mâinile devin înghețate ca-n Siberia”. Structura: V+V(part.) +Adv. (ca)+Prep.(în)+N(Acc.).

Uneori în locul unui cuvânt adecvat contextului se folosește altul, inadecvat, dar legat de primul printr-un sem comun. Astfel, pentru verbul *a îmbătrâni* s-a utilizat, în următorul exemplu, eventivul ocazional *a se anticări*, format de la *anticar* „persoană care se ocupă cu achiziționarea sau cu vânzarea cărților vechi” (DEX, 1996): „Zi-i, Dumitre, că *m-anticăresc*” (=îmbătrânesc – *n.n.*) (E. Barbu, **Groapa**,

București, Editura Eminescu, 1975, p. 182). Conform normelor semantice ale limbii, semul „vechi”, comun acestor două verbe, se poate referi, în cazul cuvântului „anticar”, doar la cărți, nu și la persoane. Disocierea ar putea fi: devin ceea ce sugerează adjectivul „anticar”, datorită semului „vechi”, pe care-l are comun cu adjectivul „bătrân”, adică „devin bătrân”.

Deși s-a creat pentru un anumit efect stilistic, ocazionalismul respectiv este interesant și sub aspectul formării cuvintelor, el substituind un fragment întreg. Așadar, pornindu-se de la binomul V(a deveni)+N, s-a ajuns la o structură mai complexă, care nu mai este o locuțiune, ci o frază compusă din trei propoziții: una principală, o completivă și o atributivă.

„Braghiș *se școlarizează*” (Accente, nr. 9, 30.08.01, p. 8). Macrocontextul: „Nou-vechiul politician” D. Braghiș și-a tipărit caiete

pentru noul an de studii. «E timpul schimbărilor spre bine», crede dânsul, pozând ca un prim-secretar de komsomol, alături de un viitor octombrel al Moldovei” (*Accente*, nr. 9, 30.08.01, p. 8). Pentru verbul *a școlariza* DEX-ul oferă următoarea explicație: „a încadra, a atrage în activitatea de școlar, a înscrie la o școală” (DEX, 1996, p. 1053). În cazul dat, unui verb cunoscut, existent deja în limba română, i se atribuie un sens nou, impropriu, care, confruntat cu cel adecvat, capătă o nuanță ironică: „a-și propaga numele și imaginea în mediul tinerilor prin publicarea propriei poze pe caietele școlarelor”. Astfel, *a deveni școlar* și-a extins sensul până la „a căuta să devină cunoscut printre școlari”.

Analiza ocazionalismelor eventive ne dezvăluie unele tendințe de dezvoltare în continuare a acestei categorii semantico-gramaticale. Modificările ce apar se referă la perceperea conținutului, la a cărui revelare un rol important îi revine contextului și capacității de abstractizare a vorbitorului.

Deci eventivele ocazionale pot fi explicate, dar nu și descompuse în locuțiuni. Faptul că verbele analizate mai sus nu se desfac în seme V+N ne conduce spre ideea că ele nu au luat naștere de la locuțiuni V(a deveni)+N. Chiar dacă eventivele sunt niște postlocuționale⁵, se conturează o tendință de creare a verbelor noi după procedeul celor formate de la locuțiuni. Este păstrat și imitat doar modelul de generare a eventivelor, locuțiunile lor însă nu există și nici nu pot fi intuite după formula V+N. Verbele schimbării de stare sunt utilizate mai frecvent, da-

torită avantajului scurtimii, de către scriitori și publiciști, ele extinzându-se, în comparație cu echivalentele lor funcționale, care se folosesc mai rar, doar în scopuri stilistice.

NOTE

¹ Nicolae V., *Observații asupra sufixului latin -sco* // Studii clasice, VII, București, 1965, p. 137141.

² Чобану А. И., Синтаксис полусвязочных глаголов в молдавском языке, Часть I-я, Кишинев, Штиинца, 1976, 234 с.

³ Evseev I., *Semantica verbului: categoriile de acțiune, devenire și stare*, Timișoara, Facla, 1974, 182 p.

⁴ Inga Druță, *Neologismul în structura stilistică a limbii române actuale* // Rezumatul tezei de doctorat, Iași, 1998, p. 8.

⁵ Sainenco A., *Rolul locuțiunilor în formarea noilor unități lexicale* (teză de doctor în filologie), Bălți, 2001, 139 p.

ABREVIERI

[LE] – locuțiune eventivă.

[LȚM] – *Letopisețul Țării Moldovei*.

VASILE MELNIC – 70

Prin publicațiile sale științifico-metodice, prin activitatea pedagogică de lungă durată și deosebit de prodigioasă, profesorul Vasile Melnic a creat la Universitatea de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițeanu” din Chișinău o adevărată școală lingvistică, formată, în principiu, din tineri specialiști.

În anii '90 aderă la mișcarea de eliberare națională, promovând, alături de alți savanți, adevărul despre limba și istoria românilor. Este unul dintre intelectualii care, suportând vicisitudinile timpului, au reușit să-și transforme vocația în destin.

Cu ocazia împlinirii a 70 de ani, colegiul de redacție al revistei *Limba Română* îi dorește dlui Vasile Melnic multă sănătate, putere de muncă și o viață plină de bucurii.

Vladimir ZAGAEVSCHI

ÎNDRĂGOSTIT DE GRAIUL STRĂMOȘESC

Vasile Melnic, profesor universitar, doctor în filologie, cunoscut specialist în dialectologie și geografia lingvistică, colegul nostru de breaslă și prieten mai vechi, a atins în această toamnă, cu soare blând de catifea, o vârstă venerabilă.

S-a născut la 15 septembrie 1934, în comuna Bulboci, jud. Soroca (România), în familia Agripinei și a lui Teodor Melnic, țărani-agricultori. Când a ajuns la vârsta de școală, a început războiul. Au urmat ani grei, plini de nevoi, sărăcie și mari suferințe ca rezultat al schimbării de regim („Vin rușii!”), al secetei, foametei organizate, deportărilor în „Siberii de gheață” (V. Melnic: „Am plâns când fusese «ridicat» învățătorul nostru Arhip Șerban”), desproprietății țăranilor, înscrierii lor cu forța în colhoz ș.a.m.d. Așa și-au petrecut copilăria cei numiți, pe bună dreptate, „copii ai războiului”, printre care se număra și Vasile Melnic. După absolvirea Școlii de 7 ani din satul natal, se înscrie la Școala medie de cultură generală din satul Nădușita, Drochia. Aici avea să-l citească, pe ascuns, pe Eminescu, fapt pentru care era să fie exmatriculat. Cu toate acestea, continuă să citească cărțile interzise, căci, după cum susține acad. Nicolae Corlăteanu, fostul profesor

și îndrumător științific al omagiatului, „Vasile Melnic a îndrăgit încă din fragedă tinerețe vorba vie și slova scrisă a pământurilor strămoșești” (v. *Cuvânt înainte* la cartea: Vasile Melnic, **Mândria și speranța noastră**, Chișinău, 1999, p. 6).

La Facultatea de Litere a Universității de Stat din Moldova, unde l-a adus, în 1952, dragostea de cuvânt, a sorbit cu sete din „limba vechilor cazanii”, s-a adăpat din plin la „limba veche și-nțeleaptă” a marilor noștri cronicari și a scriitorilor clasici, s-a pătruns și mai mult de frumusețea graiului strămoșesc, de aceea a decis să se consacre cercetărilor dialectologice, adică să adune acel „șirag de piatră rară pe moșie revărsată”, să dezgroape comoara „în adâncuri înfundată”, despre care vorbea Alexei Mateevici în poezia *Limba noastră*. Participarea activă în cadrul grupului de cercetări lingvistice de la facultate și la Conferințele științifice studențești l-a ajutat să-și atingă scopul propus. L-au susținut în acest sens, desigur, și foștii profesori N. Corlăteanu, V. Coroban, P. Mezențev, A. Borșci, B. Șteiman, B. Chiroșca, F. Cojuhari, care, aflându-se și ei „între ciocan și nicovală”, „se străduiau să ne cultive dragostea față de limba și literatura neamului”, afirmă omagiatul cu mult respect și recunoștință față de dascălii săi de la *Alma mater* (v. interviul din *Glasul națiunii*, septembrie 1994).

După absolvirea facultății (1957) este repartizat la Academia de Științe a Moldovei (pe atunci: Filiala Moldovenească a A.Ș. a U.R.S.S.), la Sectorul Dialectologie și Fonetică Experimentală, condus de cunoscutul romanist, acad. Raj-

Profesorul Vasile Melnic (în dreapta) la aniversarea a cincea de la fondarea revistei *Limba Română*.

mund Piotrowski. Aici a avut norocul să facă parte din echipa care urma să pornească la drum prin satele Basarabiei, Bucovinei de nord, Maramureșului de nord (reg. Transcarpatică a Ucrainei), Transnistriei, enclavelor românești din Ucraina de Est, a Rusiei, Georgiei, Kârgâzstanului, pentru a strânge comoara de nestemate a graiului românesc, în vederea alcătuirii **Atlasului lingvistic moldovenesc (ALM)**.

Anchetele pe teren au durat mai mult de 10 ani, fiind explorate peste 200 de localități și chestionați (anchetați) circa 800 de informatori (subiecți). Au urmat alți ani de muncă în birou asupra sistematizării și cartografierii materialului dialectal colectat. **ALM** a apărut în 2 volume, fiecare având câte 2 părți (Chișinău,

1968-1973). Vasile Melnic a realizat ancheta și a cartografiat materialul de morfologie (hărțile 431-520, **ALM**, vol. I, partea a II-a) și o mare parte a lexicului: compartimentele *Corpul omenesc* și *Familia* (hărțile 722-833, **ALM**, vol. II, partea a II-a), a participat la toate lucrările colective: *Texte dialectale* (vol. I, partea I și a II-a, Chișinău, 1969 și 1971), manualul **Dialectologia moldovenească** (Chișinău, 1976), **Dicționarul dialectal. În 5 volume** (Chișinău, 1985-1986) ș.a. Omgatul nostru, alături de alți colegi, figurează în calitate de anchetator pe foaia de titlu a **Atlasului lingvistic român pe regiuni. Basarabia. Nordul Bucovinei. Transnistria**, vol. II, 1998 și vol. III, 2003 (Chișinău), iar multe materiale dialectale,

culese pe teren de d-lui, se păstrează în arhiva Sectorului de Dialectologie ca material necartografiat. Este autorul monografiei **Elemente de morfologie dialectală** (*Prefață* de acad. Nicolae Corlăteanu, Chișinău, 1977, 172 p.). Studiul constituie o noutate în domeniu, deoarece, până la acea dată, materialul morfologic dialectal a fost investigat insuficient de către dialectologii din spațiul glotic românesc. În această monografie Vasile Melnic prezintă o cercetare în plan sincron a celor mai importante particularități morfologice dialectale ale numelui (substantivul, adjectivul, numeralul, articolul și pronumele) și ale verbului în graiurile moldovenești, circumscrise în rețeaua **ALM**, pe baza anchetelor efectuate în 231 de localități. Faptele de ordin dialectal sunt raportate în permanență la limba literară sau exemplară, cum o numea prof. E. Coșeriu, iar unele fenomene morfologice sunt explicate și în plan diacronic. Monografia are și o valoare documentară, ea conținând un material dialectal bogat, variat și autentic, devenind astfel o sursă exemplară pentru specialiști, în special pentru cei care studiază istoria limbii.

Ceea ce a făcut Vasile Melnic în dialectologie și în geografia lingvistică și, în general, ceea ce au făcut dialectologii sunt investigații de mare valoare în știința lingvistică, deoarece materialul dialectal e însuși limbajul în forma lui naturală (norma primară, originară), care se dezvoltă în mod firesc și care alimentează și împrăștează în permanență limba literară, care aruncă raze de lumină asupra is-

toriei limbii noastre, relevându-ne evoluția ei, în cercetările etimologice, în procesul de stabilizare și de stabilire a normelor ortografice, ortoepice ș.a.m.d.

Pentru participare la alcătuirea **Atlasului lingvistic moldovenesc**, în 1980, dlui Vasile Melnic, pe atunci în post de colaborator științific superior, i s-a decernat *Premiul întâi* al Prezidiului Academiei de Științe a R.S.S. Moldovenești.

Numele lui Vasile Melnic este citat în toate monografiile și publicațiile de la noi, din România și din alte țări, când este vorba de **Atlasul lingvistic moldovenesc** sau de alte lucrări apărute pe baza materialelor acestui atlas, ele reprezentând valoroase realizări care aparțin, în egală măsură, întregului spațiu lingvistic dacoromân, de la Nistru sau chiar de la Bug până la Tisa.

Di Vasile Melnic este, de asemenea, alcătuitorul și prefațatorul unor culegeri. Este vorba de culegerea de studii **Scriitorul în fața limbii literare** (autor: acad. Nicolae Corlăteanu, Chișinău, 1985, 192 p.); culegerea **Comoara** (în colaborare, 2 ediții, Chișinău, 1985 și 1989), care reprezintă o antologie de texte și comentarii privind contribuția scriitorilor clasici și contemporani la dezvoltarea limbii române literare; culegerea de maxime și cuvinte înaripate **Cugetări eminesciene** (selecție și prefață de Vasile Melnic, Chișinău, 1995, 72 p.); **Comoara înțelepciunii latine** (Selecție și Cuvânt înainte de Vasile Melnic, Chișinău, 1996, 100 p.).

Începând cu anul 1986, Vasile Melnic trece la munca pedagogică, obținând, prin concurs, postul de șef

al Catedrei Limba Latină și Terminologie Medicală de la Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițeanu”. Aici i se conferă titlul științifico-didactic de docent, iar mai apoi de profesor universitar. În această ipostază dl Vasile Melnic desfășoară o prodigioasă muncă de cercetare în direcția reglementării terminologiei medicale în limba română, a formării, sistematizării și familiarizării studenților de la medicină cu terminologia anatomică, histologică și clinică în limba latină ș.a., publicând o serie întregă de lucrări în acest domeniu (programe analitice, materiale didactice, alte lucrări), printre care și valorosul manual **Limba română. Profil medical** (autori: Eugenia Mincu și Argentina Chiriac, Chișinău, 2003, 400 p.), al cărui coordonator și prefațator este profesorul Vasile Melnic. Manualul vine în ajutorul studenților la învățarea limbii române și la însușirea cu succes a terminologiei medicale.

Prof. Vasile Melnic s-a manifestat și ca un mare patriot al neamului, un apărător ardent al limbii române, confirmând această calitate mai întâi prin fapte concrete, apoi și prin multe articole, publicate în diferite reviste, în ziare, înmănunchate ulterior în cărțile d-sale **Mândria și speranța noastră** (*Cuvânt înainte* de acad. Nicolae Corlăteanu, Chișinău, 1999, 268 p.) și **Dar făcut de Dumnezeu – materna** (Chișinău, 2003, 188 p.).

Mai este de menționat că rezultatele cercetărilor științifice realizate de-a lungul anilor au fost expuse în peste 200 de lucrări publicate, de asemenea, în re-

ferate, comunicări, rezumate ale comunicărilor la diferite conferințe și simpozioane internaționale, unionale, republicane etc. (apud: Nicolae Corlăteanu, *Cuvânt înainte* la cartea: Vasile Melnic, **Mândria și speranța noastră**, Chișinău, 1999, p. 7).

* * *

Cu Vasile Melnic suntem pă-mânteni din Câmpia Sorocii. Sa-tele noastre s-au aflat totdeauna în același raion: Zgurița, Soroca, Drochia. Dar ne-am cunoscut mai târziu, în anii studenției mele la Facultatea de Litere. Fiind angajat deja la Academie, V. Melnic venea deseori la căminul studentesc. Ne ajuta mult, punându-ne la dispoziție cărți românești rare, împrumutate pe numele său de la Biblioteca Academiei, de care noi, studenții din acea generație, aveam nevoie

Ciup. Cultura Saharna – Soloncenii, sec. IX – mij. sec. VIII î.Ch.

pentru a ne lărgi orizontul filologic, dar mai ales pentru scrierea tezelor de an și de licență. Cărțile oferite cu atâta bunăvoință de V. Melnic nu se găseau la Biblioteca Universității.

După practica dialectologică de la anul II, efectuată în satele Tudora, Palanca, Crocmaz, Răscăieți din părțile Căușenilor, am avut fericita ocazie ca la finele anului următor să plec, împreună cu colegii mei Mihail Purice și Mihail Dolgan, într-o expediție dialectologică prin satele din Bucovina, cu colectivul de dialectologi-anchetatori de la Academie (Rubin Udler, șef de sector și conducătorul echipei, Victor Comarnițchi, Vasile Melnic, Nicolae Bilețchi ș.a.). Aici mi s-a încredințat să fac ancheta la compartimentul Morfologie, alături de Vasile Melnic. Împreună cu colegul și prietenul meu Mihail Dolgan, am scris și un articol, intitulat *Sub cerul Bucovinei* pe care l-am publicat în ziarul *Kișiniovskii universitet*, iar activitatea noastră din cadrul cercului științific lingvistic și tematica tezelor noastre de an și de licență au fost orientate tot mai mult spre cercetările dialectologice. Eu și colegul meu Mihail Purice ne-am format chiar ca specialiști în dialectologie, susținând și tezele de doctor în acest domeniu.

După absolvirea Facultății de Litere am fost repartizat la Academia de Științe, la Sectorul Dialectologie și Fonetica Experimentală. Așa am devenit, de data aceasta, și colegi de lucru, și de breaslă.

L-am știut dintotdeauna un om de o cumsecădenie aparte, vesel și

glumeț, un om al nemâniei, cum ar spune poetul, consecvent în prietenie, simplu cu toți, foarte modest și săritor la nevoie, gata să ajute pe fiecare cu ceea ce poate. Așa îl știu toți colegii și prietenii. Într-un interviu acordat revistei *Glasul națiunii* (septembrie, 1994) însuși V. Melnic mărturisește: „Am o singură dorință – să păstrăm omenia și bunătatea sufletească”, „n-am pricinuit nimănui nici un rău”, „am sărit la nevoie în ajutorul tuturor celor ce mi l-au solicitat”, „respect oamenii care spun adevărul în față”, „să ne fie mereu trează conștiința națională”.

* * *

Dragă Vasile, coleg și prieten, la acest frumos jubileu al dumitale vin cu un buchet din cele mai frumoase flori de câmp, culese de pe acest scump pentru noi, românii, plai-„gură de rai” al Moldovei, al cărui grai-„fagure de miere” l-ai cules, l-ai colectat, l-ai adunat fir cu fir, ani în șir, ca pe un buchet de trandafiri; vin cu cele mai din inimă felicitări și urări de bine, în primul rând, urări de sănătate, de care ai nevoie acum cel mai mult. Dumnezeu să te întărească, să-ți dăruiască mulți ani înainte, cu voie bună și pace în suflet, cu bucurii și speranțe, cu întoarcerea cât mai de curând la activitatea care ți-a fost cea mai dragă – cartea și scrisul, la familia ta, soția Ludmila și fiul Octavian, care îți poartă de grijă. La mulți ani!

Ion CIOCANU

VERTICALITATEA NECESARĂ

Vasile Melnic a absolvit Universitatea de Stat din Chișinău în 1957 și a debutat în știința lingvistică în ipostază de dialectolog, calitate în care a contribuit substanțial la elaborarea **Atlasului Lingvistic Moldovenesc**, a publicat articole și studii documentate riguroase, a ținut referate și comunicări de un real interes, făcându-se cunoscut – în acest domeniu – și ca autor al exegezei **Elemente de morfologie dialectală** (1977).

Cu timpul, în raza preocupărilor lui științifice își face locul și lingvistica clasică. Activitatea în cadrul Catedrei de limba latină și terminologie medicală a Universității de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițeanu” se bazează pe studierea aprofundată a limbii din care au provenit, pe parcursul timpurilor, limbile romanice, inclusiv româna, chiar dacă aceasta a purtat – în epocă – denumirea unui grai al românei – „moldovenească”. Două exegeze valoroase ale autorului au titlurile **Aspecte umanistice ale limbii latine** (2000) și **Terminologia clinică în limba latină** (2002).

Activitatea de șef al unei catedre atât de specifice într-o instituție ca Universitatea de Medicină l-a absorbit în mare parte, dovadă fiind un întreg ciclu de nenumărate lucrări științifice și didactice.

Nu insistăm aici asupra contribuției distinsului lingvist în toate

branșele științei lingvistice, în care s-a produs între timp, ci ne propunem să evidențiem aportul lui în domeniul sociolingvisticii. Întâmplarea – sau poate totuși destinul? – a vrut ca în 1988 Vasile Melnic să răspundă invitației noastre de a ne oferi un interviu, publicat tot atunci, la 19 mai, în *Literatura și arta*, iar peste un an – în cartea noastră **Reflecții și atitudini**, interviu în care el vorbește în cunoștință de cauză și cu multă durere despre diverse aspecte de-a dreptul deplorabile ale procesului de comunicare lingvistică în republică. Cu informație concretă, apelând la cifre și titluri, interviuatul constata fapte puțin spus regretabile, formula întrebări grave, sugera soluții îndrăznețe pentru acele timpuri. De exemplu: „Să mă ierte conducerea bibliotecii institutului (în prezent Universitate – I.C.), dar... cum putem califica faptul că manualele de anatomie, chirurgie, fiziologie și altele, traduse în moldovenește de atâția oameni, au fost nimicite din motivul că, chipurile, nu erau cerute de nimeni? Cine a sancționat acest act de vandalism? Prin ce se explică faptul că în bibliotecă lipsesc dicționarele: fizic rus-moldovenesc, zoologic rus-moldovenesc ș.a.?” Constatarea „În 1988 biblioteca a avut numai 1 exemplar de *Literatura și arta*, 2 – *Moldova*, 2 – *Moldova socialistă*, 1 – *Tinerimea Moldovei*, 1 – *Nistru*, 2 – *Comunistul Moldovei*, 1 – *Tribuna*, 2 – *Ocrotirea sănătății*, 1 – *Femeia Moldovei*, 1 – *Veștile Sovietului Suprem*” este urmată de o explicație absolut necesară – „Cifrele sunt revoltătoare când ne gândim că personalul didactic al Institutului se compune din circa 700 de oameni, iar numărul studen-

ților este de peste 4.000” – și de o întrebare pe cât de necruțătoare, pe atât de îndreptățită în contextul marginalizării cronice a limbii poporului nostru de către funcționarii instituției: „Oare direcția nu-și dă seama că ignorarea publicațiilor moldovenești de către o bibliotecă de stat echivalează cu o totală lipsă de răspundere?”

Starea de lucruri în privința funcționării limbii noastre este dezvăluită de Vasile Melnic pe larg, apelând la adevăruri aflate la îndemâna tuturor, dar pe care prea puțini dintre noi le scoteau în vileag, le comentau și în legătură cu care își exprimau pe atunci atitudinea: „...Foarte mulți tineri (și nu numai tineri) specialiști – agronomi, ingineri, zootehnicieni, veterinari ș.a. – își cunosc dureros de superficial graiul matern”, „De ce, de exemplu, pe cutie să nu fie scris în două limbi: *goroh* și *mazăre*? Omul simplu n-are când traduce. Ce vede scris pe firmele noastre, ce și cum aude la stațiile de autobuz ori la gările noastre, aceea transmite acasă și altor oameni. Ori, să zicem, dacă la spital sau clinică (la cea din Ialoveni m-am convins recent că așa este) bolnavul vede scris numai «serdecinâe zabolevania», «infecționnaia» ș.a.m.d., el spune că a fost la «otdelenia serdecinâe zabolevania» (de altfel, greșit și în limba rusă). Dacă medicul îl controlează pe bolnav și-i spune că are «davlenie», că i-i afectat «kișeciniku», că i-i mărită «pecenia», acesta va vorbi la fel de «kulturnâi» ca și... medicul. Și omul nu e vinovat. De vină sunt acei care uită ori chiar nici nu vor să pună și inscripțiile «boli de inimă», «boli infecțioase», adică în două limbi – rusă și moldovenească”.

Amintim aici că era un an și mai bine până la adoptarea istoricelor legi în domeniul funcționării limbilor în republică. Vasile Melnic se sincronizase perfect cu imperativele care abia urmau să devină legi. Altfel zis, profesorul se afirmase de la începutul epocii de restructurare a societății ca un luptător activ pentru cauza națională. În calitate de cadru didactic, el simțea și, principalul, exprima cu îndrăzneală și cu certitudine adevăruri pe care le ținuserăm cu toții în adâncul sufletului: „...Nu avem la institutele noastre (agricol, politehnic, de medicină) grupe în care predarea să fie în limba moldovenească sau măcar unele discipline să fie studiate în limba maternă a moldovenilor”, „...Astăzi medicii care vor lucra la Măgurele sau la Pererâta nu audiază nici un obiect de studiu în limba maternă”, „Introducerea latinei ca disciplină în școala medie de cultură generală nu numai că ar ridica nivelul înțelegerii specificului limbii noastre, dar și i-ar pregăti pe elevi în vederea unei serioase munci științifice în viitor”, „...N-avem în republică nici o școală de tractoriști, combinari, șoferi sau de alte specialități tehnice, în care predarea s-ar face în limba moldovenească. Aceeași situație este și în tehnicurile de auto și drumuri, comerț, telecomunicații, de finanțe și culinărie ș.a.”

Azi afirmațiile citate pot să pară unor cititori lipsite de importanță, chiar superficiale etc. Însă în contextul anului 1988 ele echivalau cu o îndrăzneală științifică și civică pe care rar concetățean o manifesta deschis și consecvent.

În același an, 1988, Vasile Melnic a elaborat o nouă, a doua, ediție a antologiei **Comoara**.

Aceasta avea subtitlul *Scriitorii moldoveni despre limba maternă*, și curajosul lingvist, în colaborare cu colega sa L. Vrabie, n-a ezitat să includă în paginile cărții adevăruri ca cele exprimate de mitropolitul Varlaam („Cu mult mai vârtos limba noastră *românească*” (aici și în continuare sublinierile din citate ne aparțin. – I.C.), de alt mitropolit, Dosoftei („Când au adus într-însa *rumâneasca limbă*”), Alecu Russo („...De aș fi poet, aș culege mitologia *română*...”) și – cum s-ar fi putut altfel? – de Mihai Eminescu („În privința limbii *românești*, Diez are meritul de a fi nimic pe cale științifică toate basmele despre originea slavă a limbii *românești*”).

Chiar conținând câteva regretabile erori de amănunt, cartea aceasta, odă colectivă dedicată limbii noastre, după cum o numește însuși Vasile Melnic în postfață, cu siguranță un necesar imbold în procesul de promovare a adevărului despre numele corect al limbii noastre.

Vasile Melnic nu este nominalizat prea des în calitate de luptător, atunci când e vorba de personalitățile ce au contribuit în ultimele decenii la afirmarea conștiinței noastre naționale. Și e păcat. Că n-a ieșit la toate tribunele timpului, e adevărat. Dar nu este mai puțin adevărat că Vasile Melnic a făcut dovada unei prezențe active în societate. Membru al Consiliului Coordona-tor al Departamentului de Stat al Limbilor, al colegiului de redacție al revistei *Limba Română*, președinte al Comisiei municipale Chișinău pentru supravegherea respectării legislației lingvistice, neobositul lingvist – fără a neglija în vreun fel activitatea sa didactică în cadrul

Universității de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițeanu” – a scris și a publicat articole și studii la fel de curajoase, s-a produs cu alocuțiuni și discursuri științifice de cele mai multe ori polemice, cu ecou puternic în rândurile colegilor-lingviști, și nu numai. Drept exemplu absolut convingător în această privință numim articolul **Sireaca limbă**, tipărit inițial în ziarul *31 august* din anul 2000, ziar dedicat unui deceniu de la adoptarea legislației lingvistice a republicii, care își propunea să devină o publicație sistematică, dar care – înainte de toate din cauza articolului semnat de Vasile Melnic – și-a încetat, tot atunci, existența. Inimosul luptător pentru punerea în drepturi depline a limbii noastre cu denumirea ei corectă – *română* – a exprimat în acest articol adevăruri cunoscute, dar le-a formulat astfel încât au stârnit și unele ecouri generatoare de frică din partea unor șefi de diverse ranguri. Fie-ne îngăduit să apelăm – și de data aceasta – la citate, pe care le considerăm, ca de obicei, un argument suprem, imposibil de negat. „Legislația lingvistică adoptată acum 10 ani continuă să rămână numai pe hârtie. Dezastrul lingvistic e pe aceeași treaptă ca și dezastrul economic și social-politic”, „Guvernării noastre fac din chestiunea cunoașterii limbii române... o problemă politică, iar românofobia e ridicată la nivel de politică de stat”, „Legea despre limba de stat funcționează parțial sau nu funcționează deloc, deoarece nimeni nu poartă răspundere personală... N-a fost avertizat nici un conducător de fabrică, uzină, departament sau ministru pentru încălcarea grosolană a legii cu privire la funcționarea limbii

de stat” – cine se îndoiește de faptul că atare afirmații ale colegului Vasile Melnic corespund în întregime adevărului chiar și în prezent? Or, ele n-au plăcut unora în 2000, conform dictonului vechi că „adevărul supără” și „umblă cu capul spart”. Lectura acestui articol ne pune și în fața altor adevăruri extrem de dure-roase și azi: „Sporirea numărului de ziare (după unele date – mai mult de 1 mln. 200 mii de exemplare de ziare moscovite), posturi de radio și televiziune, a numărului de magazine și întreprinderi privatizate de cei bănoși, veniți din Rusia (și nu numai), în care majoritatea vânzătorilor, contabilii și chiar servitoarele nu vorbesc în limba statului, deoarece stăpânii lor nu se supun legilor lingvistice din Republica Moldova, nu au nici o răspundere personală

pentru buna funcționare și utilizare a limbii oficiale, nu iau măsuri pentru implementarea ei în colectivele de muncă”, „Organele de drept, în primul rând procuratura, nu se implică în această problemă... Frica de cel ce are cuțitul și capitalul în mână, de cel ce știe a da din deget, chiar și procuraturii, îi face pe demnitarii noștri să tacă, să nu intervină în problemă...” Să mai zicem o dată că atare stări de lucruri au rămas dureros de actuale și azi?

„Lipsa demnității și a conștiinței naționale, sublinia savantul, rămâne infiltrată în sângele nostru”, drept care „nu ne trebuie cultură, știință, limbă”; consecința e că „limba rusă continuă să fie în capul mesei, iar populația rusofonă a devenit mai agresivă, chiar obraznică”. Vasile Melnic observă – pe deplin just – că

Bijuterie, sec. II-III

„procesul de rusificare a exprimării și gândirii continuă, inclusiv prin Universitatea Slavonă, creată aici, în mijlocul populației de origine romanică”.

Ca un acord deosebit de dureros sună în articolul **Sireaca limbă** afirmația autorului că „soarta limbii noastre... o hotărâsc și astăzi nu specialiștii în materie, savanții, ci cei înstrăinați de «laptele matern», mancurții, cozile de topor și așa-ziii «patrioți» ai separatismului moldovenesc”.

După ce scrie fără ezitare că „o dată cu destrămarea Uniunii Sovietice, limba rusă nu poate avea statut juridic și moral de a fi limbă de comunicare interetnică pe teritoriul statului nostru independent”, Vasile Melnic propune și unele soluții într-un totuși justificate – „să fie adus la îndeplinire articolul 21 din legea lingvistică în vigoare, în care se spune că în instituțiile de învățământ de toate gradele elevii și studenții susțin examen de absolvire, de calificare la limba română. În instituțiile de învățământ limba de predare pentru toți studenții trebuie să fie numai limba de stat – română”, „Președintele statului să fie într-adevăr un garant al funcționării limbii de stat” și – s-ar fi putut oare ca autorul articolului să nu fi subliniat și acest lucru? – „necesitatea stringentă de schimbare a articolului 13 din Constituție și a legislației lingvistice, care nu mai corespunde realităților zilelor noastre”.

Vasile Melnic este autorul cărților de sociolingvistică **Mândria și speranța noastră** (1999) și **Dar făcut de Dumnezeu – materna** (2003). În paginile lor autorul apare ca un specialist multilateral (dialectolog, lexicolog, specialist în lingvis-

tica clasică etc., dar nu în ultimă instanță sociolog al limbii), după cum ne convingem la lectura studiilor *Latina – limbă a științei și civilizației mondiale, Graiurile și unitatea limbii române, Terminologia medicală în limba română (constatări și opinii), Funcționarea terminologiei medicale în Republica Moldova (istorie și realitate), Sindromul înstrăinării de neam, Universitatea Slavonă – focar de tensiune interetnică, Un și care sugrumă limba de stat, Cantoterapia lui Nicolae Sulac și a celorlalte din prima carte pomenită, Preocupările lingvistice ale lui Mihai Eminescu, Atlasele lingvistice regionale și unitatea graiurilor românești...* Dar citiți, dragi iubitori ai limbii noastre străbune, articolul *Adevărul despre o imprimare clandestină*, ca să găsiți în el informație absolut inedită – despre profesorul Dmitri Mihailci, bunăoară, care încă în 1961 a declarat la Conferința științifică a romaniștilor din fosta Uniune Sovietică: „Toți oamenii de știință de până la mine, cum sunt M. V. Serghievski, V. F. Șișmariov ș.a., care au afirmat că «limba moldovenească» e de sine stătătoare, au greșit. Până acum am recunoscut și eu existența «limbii moldovenești», așa cum ni se dicta de sus”!

În cea de-a doua carte pomenită este inclus și articolul **Sireaca limbă**, din care am citat mai înainte.

La opiniile exprimate și la atitudinile formulate profesorul Melnic a ajuns în urma unor cercetări îndelungate și adânci, datorită unei voințe înnăscute de a coborî la rădăcina faptelor istoriei și ale contemporaneității. Altfel zis, ele nu sunt ceva incidental, ceva care, la o adică, ar putea fi reprimat, „trimis” în zone mai puțin manifeste ale

ființei; ele exprimă însuși caracterul cetățeanului și savantului care, pătrunzând în esența lucrurilor, nu-și poate imagina să pactizeze cu acei care nu se încumetă să parcurgă benevol și cu ardoare același itinerar spiritual – de la unele idei și atitudini auzite sau citite la propriile sale convingeri constituite în albia adevărului de nedezmințit despre noi și întreg neamul în afara căruia rămânem proverbiale „fire de nisip”.

Fire echilibrată în viața de toate zilele, Vasile Melnic devine tăios până la necruțare când e vorba despre purtătorii ideilor ce contravin idealului nostru național.

Prin tot ce a realizat mai valoros, Vasile Melnic dovedește o verticalitate exemplară, indispensabilă oricărui patriot adevărat al acestui pământ, patriot ale cărui opinii și convingeri nu sunt niște simple emanații ale unei dorințe subiective ori partinice, ci se întemeiază pe un studiu profund al istoriei limbii noastre și pe o înțelegere adâncă a obârșiei, evoluției și perspectivei neamului românesc, parte a căruia am fost și suntem, indiferent dacă toți sau numai o parte avem conștiința clară și deplină a trecutului din care venim, a prezentului în care ne aflăm și a viitorului care ne așteaptă. Nici în anii din urmă, când e chinuit crunt de o boală nemiloasă, Vasile Melnic n-a stat de o parte. La apariția așa-numitului dicționar moldovenesc-românesc al lui V. Stati, neobositul luptător pentru cauza limbii române în Republica Moldova n-a putut să nu scrie – cu mână tremurândă, însă nu și cu inimă indiferentă la rătăcirile colegului său de odinioară în ale dialectologiei – articolul *Lipsă de criterii științifice lexicografice*, în care argumentează

copios că lucrarea pretinsului dicționarist este un tribut cras, plătit de acesta moldovenismului primitiv, separatist și – vârf la toate – agresiv. Concluzia neobositului exeget este că „cuvintele (19 mii) înregistrate de Stati sunt în majoritatea lor fixate în limba română comună, iar altele sunt regionalisme, localisme, dialectisme, atestate nu numai în graiurile moldovenești din Republica Moldova, dar și în graiurile teritoriale muntenești, maramureșene, bucovinene etc.”, drept care „ele au circulație îngustă și nu constituie limbi aparte, limbi separate” (a se vedea: *Limba Română*, nr. 6-10, 2003, pag. 183).

Întreaga activitate științifică și didactică a doctorului în filologie Vasile Melnic, ajuns acum la vârsta de 70 de ani, ne determină să conchidem fără pic de reticență că pe parcursul anilor Domnia sa a avut toate calitățile unui minunat pedagog și harnic cercetător științific, inclusiv în domeniul sociolingvisticii, afirmându-se plenar ca un luptător convins și convingător pentru cauza noastră națională românească.

La mulți ani și multă sănătate, frate Vasile!

Ion CHIRTOAGĂ

TÂRGUL ROMAN (sec. XIV-XVIII)

În secolul al XIV-lea, pe malul stâng al Siretului, au început să se așeze cu traiul familii de români care îmbinau muncile agrare cu ocupațiile meșteșugărești. Localitatea a apărut la un vad de la confluența râului Moldova cu Siretul, pe unde treceau mai multe drumuri comerciale: spre Suceava, Liov, spre Transilvania, spre Constantinopol ori Țara Românească, spre Iași și Cetatea Albă etc. În a doua jumătate a secolului al XIV-lea localitatea dintre Moldova și Siret capătă înfățișarea unui târg. În ultimele decenii ale secolului al XIV-lea, aici se așază cu traiul un mic grup de germani și unguri. Potrivit opiniei lui V. Spinei, anume în ultimele decenii ale secolului al XIV-lea s-ar fi format orașul dintre Moldova și Siret¹.

Opinia cercetătorului ieșean e confirmată și de izvoarele scrise ale epocii. La începutul domniei sale, în apropierea localității menționate, Roman I (1392-1394) a construit o cetate care îi va purta numele. La 30 martie 1392 domnitorul emite un act „la cetatea noastră, la Roman voievod”². Iar în lista orașelor valahe (românești) din cronica Voskresenskaia, datată cu anii 1387-1392, este menționat „Târgul lui Roman pe Moldova”³.

Cetatea de la Roman se afla

pe malul stâng al Moldovei, pe o înălțime de 10 m deasupra nivelului râului. Ea reprezenta o palisadă de lemn cu construcții interioare din același material. Palisada avea o lungime de 15 m și o lățime, împreună cu bordeiele, de 5-7 m, fiind sprijinită de un val de pământ. În partea de sud, cetatea era apărată de cursul Moldovei, iar la vest – de un șanț care proteja intrarea în cetate, unde se mai aflau două turnuri de lemn⁴.

Conform opiniei lui M. D. Matei, a fost imposibil ca voievodul Roman să fi putut să construiască în timp scurt o cetate puternică. Fortăreața ar fi fost construită pe un teritoriu recent alipit la Moldova, în care Roman I era un reprezentant al puterii centrale de stat, poate chiar un asociat la domnie. În atare postură, Roman I și-ar fi pus scopul să-și construiască o cetate de scaun pentru sine. Pe de altă parte, luând în considerație faptul că cetatea a fost totuși construită într-un teritoriu alipit recent la Moldova, disputat și de alte țări (Ungaria, Țara Românească), cetatea a fost ridicată din lemn și pământ, dar nu din piatră, ca la Suceava și Neamț⁵.

La rândul său, P. Parasca a lansat ideea că voievodul Roman I a emis primul act din localitatea cu același nume, în care s-a declarat domn stăpânitor, de la munte și până la mare, din cauză că o bună parte a Țării Moldovei era guvernată de alt pretendent⁶. Abia mai târziu el devine domnitorul întregii țări.

Orașul Roman avea o poziție geografică mai favorabilă decât cea a Sucevei, deoarece se afla la o

distanță considerabilă de frontiera poloneză. Nu-i exclus că și aceasta i-a permis domnitorului Roman să negocieze condiții mai prielnice în calitatea sa de vasal al lui Vladislav Iagello. În atare situație se întăresc pozițiile Țării Moldovei în relațiile internaționale⁷.

Pe timpul domnitorului Roman, garnizoana cetății era formată din lefegii străini, veniți în Moldova cu susținerea regelui polonez Vladislav Iagello. Numărul lefegiilor străini de origine germană nu era prea mare. Ei foloseau obiecte ceramice și arme aduse din patria lor. Spre finele deceniului întâi al secolului al XV-lea ostașii garnizoanei nu mai utilizau ceramica străină. Treptat ei se acomodau la condițiile de viață din țară, acceptând utilizarea obiectelor de producție locală, folosite de băștinași⁸.

Către începutul secolului al XV-lea, în orașul Roman se constituie trei comunități etnoreligioase: ortodoxă, catolică și armeano-gregoriană. Comunitatea ortodoxă a românilor avea biserica Sf. Vineri, unde a fost înhumată Anastasia, soția lui Roman I și mama lui Alexandru cel Bun. La 18 septembrie 1408, Alexandru cel Bun dăruiește bisericii Sf. Vineri „care e în târgul Roman unde zace sfântă răposata mama noastră cniaghinea Anastasia” două sate, vadul de la Moldova, din jos de târg, și o parte a ocolului târgului⁹. Această biserică devine reședință a Episcopiei de Roman, înființată între anii 1408-1413. La ridicarea Episcopiei s-a folosit materialul cetății care a fost demolată. Episcopia a continuat să utilizeze pentru păstrarea produselor alimentare beciul cetății demolate. Beciul

avea o suprafață de aproape 80 m². În el au fost depistate monede de la Alexandru cel Bun, Iliăș și fratele său Ștefan¹⁰. Episcopiei îi aparțineau câteva mori, menționate într-un act emis de Ștefan cel Mare în 1458¹¹.

Lăcașuri sfinte aveau și alte comunități etnoreligioase. Conform tradiției armenesti, o biserică catolică de lemn a sașilor a fost cumpărată de către comunitatea armeano-gregoriană, prefăcând-o într-un lăcaș sfânt din piatră¹².

Aflat mai la sud de Siret, Suceava și Baia, Romanul a mai fost numit „Târgul de Jos”. Cu acest nume e menționat în documentele emise în 1415, 1418, 1443, 1445 etc.¹³. La 27 iulie 1448 Petru vodă întărea o casă boierului său Ioan Purcel din Târgul de Jos¹⁴.

Așezat pe o cale comercială favorabilă, Romanul devine un important centru comercial. În privilegiul pe care la 6 octombrie 1408 Alexandru cel Bun l-a acordat negustorilor din orașul Liov se menționează: „Iar cine va cumpăra vite sau berbeci, în Bacău sau în Roman, în târg... acela nu va da vamă nicăieri, decât acolo unde va cumpăra și își va lua pecete de la vameș”¹⁵. În continuare se precizează căta vamă și pentru ce se percepea. În Roman, producătorul local putea să vândă negustorilor din Liov bovine, ovine, porcine, piei crude și prelucrate, pielicele de miel etc. Vama se percepea doar în capitală, unde era achiziționată marfa. Aceleași produse sunt menționate și în privilegiile acordate liovenilor pe timpul unor succesori ai lui Alexandru cel Bun. Doar în privilegiul lui Ștefan cel Mare (1460) sunt omise porcine-

le¹⁶. Acest fapt sugerează ideea că timp de jumătate de secol numărul populației urbane din Moldova a sporit considerabil și era în stare să consume surplusul de carne de porc, realizat de producători locali.

În schimb, privilegiul lui Ștefan cel Mare prevedea că în afară de Bacău și Trotuș vama pentru tranzitul postavului în Brașov urma să fie percepută și în Roman: „Iar cine va duce postavuri la Brașov (va plăti) în vama principală, în Suceava, câte trei groși de grivnă, iar la târgul Romanului, în Bacău și în Trotuș câte 2 zloți de car...”¹⁷. În continuare negustorii locali își consolidează situația economică și concurează cu mult succes cu negustorii străini, atât pe piața internă, cât și pe cea externă. Unii negustori din Roman aveau legături comerciale cu Liovul. În 1469, în orașul Liov, „Martinus Wasserbrath... de Romanofor”, adică un german din Târgul Roman, se judeca cu un armean din statul polonez¹⁸.

Pe timpul lui Ștefan cel Mare, la Roman apare o fortificație, numită în documentele de la 15 septembrie 1466 și 10 ianuarie 1467 „Cetatea Nouă”¹⁹. Fortificația a fost construită în ajunul unei mari campanii întreprinse de regele Ungariei Matei Corvin. Conform relatărilor lui Grigore Ureche, „văzându Matiașu craiul volnicia lui Ștefan că nu o poate supune, strângându multă oaste... au purces în anu 6975 și au tras spre Moldova și trecându muntele, au sosit la Roman, noiembrie 29 și acolo s-au odihnit până a șaptea zi, prădând și jefuind. Iar a opta zi, decembrie 7, au arsu târgul Romanul și deci au luat drumul spre Suceava”²⁰.

Cetatea Nouă se afla pe malul stâng al Siretului, la 5 km sud-est de Roman. Ea era una dintre cele mai puternice cetăți ale Moldovei medievale. Cetatea Nouă era formată dintr-un fort inițial căruia ulterior i s-a adăugat pe latura de est o curtină exterioară. Întreaga cetate avea 7 turnuri, era înconjurată de un șanț, lat de 9-13 m și adânc de 4 m. Cetatea Nouă a fost construită pentru a împiedica înaintarea trupelor străine pe drumul ce ducea din sudul țării spre capitala ei²¹. Ultimele cercetări arată că fortul a fost construit în 1466, fiind prima cetate de piatră ridicată de Ștefan. Într-un document emis la 13 martie 1466 se spune că locuitorii unui sat supus mitropoliei Romanului ar fi participat la construirea cetății. Iar la 15 septembrie 1466 este menționat panul Oanță, primul pârcălab al Cetății Noi. După această dată, până în secolul al XVII-lea, se vorbește aproape fără întrerupere despre Cetatea Nouă și pârcălabii ei. Cetatea Nouă a rezistat campaniei lui Matei Corvin în Moldova. Însă în timpul invaziei lui Mehmed al II-lea din vara anului 1476, așa cum demonstrează cercetările arheologice, ea a fost distrusă. Drept dovadă servește și faptul că de la 22 mai 1476 până la 11 februarie 1478 pârcălabul de la Cetatea Nouă nu mai este menționat în documentele timpului. Fortul a fost restabilit până la 11 februarie 1478, când e menționat următorul pârcălab de la Cetatea Nouă. Deoarece fortificația era plasată pe un drum important, Ștefan cel Mare a făcut mult pentru consolidarea acestui punct strategic. În 1483 marele domnitor întărește substanțial

Cetatea Nouă²². Grigore Ureche scrie că în 1483 „au început Ștefan vodă a zidi cetatea de la Târgul Romanului”²³.

Noua fortificație avea ziduri cu o grosime de 4-4,5 m. Bastioanele aveau o grosime de peste 4 m. În jurul complexului a fost săpat un șanț de apărare, lat de peste 30 m, în care a fost abătută apa Siretului. Grosimea zidurilor noii incinte, bastioanele prevăzute cu piese de artilerie și impunătorul șanț de apă fac din Cetatea Nouă o construcție de neînviș²⁴. Ea mai avea un bastion rectangular, prin interiorul căruia se făcea accesul peste o „capcană”, întâlnită și la alte fortificații de acest gen. La construcția cetății s-a aplicat tehnica bizantină, acomodată la condițiile din a doua jumătate a secolului al XV-lea. Ca rezultat imediat al introducerii artileriei în arsenalul militar, au apărut ziduri mai groase, iar turnurile se făceau mari, dar nu înalte. Fortificația a fost construită după un plan elaborat în prealabil. Ceea ce demonstrează că moldovenii cunoșteau bine tehnica fortificațiilor²⁵.

Orașul Roman a devenit un loc de concentrare a oștilor lui Ștefan cel Mare în timpul campaniei lui Ioan Albert în Moldova (1497). Aflând că polonezii „au trecut Nistrul cu 80.000 oaste...”, Ștefan cel Mare „de sârgu au trimis în toate părțile în țară să se strângă în târgul Romanului...”²⁶. După ce a întărit Suceava, în același loc s-a îndreptat și domnitorul: „Ștefan vodă în 27 de zile a lui august, duminică, au ieșitu din Suceava spre târgul Romanului și cu toată oastea sa”. Iară polonezii „au venitu cu toată puterea sa la cetatea Sucevei, duminică, septem-

brie 24 de zile. Iară în 26 marți... au început a bate cetatea și au bătut... trei săptămâni și... nimica n-au folositu”²⁷. Regele spera că Moldova își va părăsi domnitorul și se va închina. Însă din cauza atrocităților comise de polonezi pe teritoriul țării, locuitorii ei au început să-l susțină pe domnitor și mai mult: „Văzându atâta pradă și risipă ci făcea oastea leșească... silea cu toții să se strângă la târgu la Roman”²⁸.

În urma rezistenței opuse de moldoveni prin mijlocirea ungurilor, între Ștefan cel Mare și Ioan Albert au fost stabilite condițiile de retragere a polonezilor de pe teritoriul țării. Însă după ce polonezii au încălcat prevederile înțelegerii, moldovenii, atacându-i în Codrul Cosminului, au obținut o biruință strălucită.

La Cetatea Nouă era numit un pârcălab care făcea parte din sfatul domnesc. În documentele lui Ștefan cel Mare și ale altor domnitori de mai târziu pârcălabii de la Cetatea Nouă erau menționați după cei de la Hotin, Neamț și Orhei. În anii 1487-1492 pârcălab la Cetatea Nouă a fost Ion Secară, iar în documentele din 1492-1503 e menționat Șandru²⁹.

Ștefan cel Mare a obținut biruințele sale strălucite bucurându-se de sprijinul boierilor mici și mijlocii, care constituiau, în viziunea cronicarului, adevărata „țară”. După ce marele domnitor a trecut în lumea celor drepți (1504), boierii au încercat să-și recupereze unele privilegii vechi. Aceasta le-a reușit la începutul domniei junelui Ștefăniță (1517-1527). Însă atingând vârsta majoratului, Ștefăniță a întreprins măsuri considerabile

pentru a restabili autoritatea puterii centrale. Sprijinindu-se pe boierii mici și mijlocii, care constituiau forțele armate ale țării, el a reușit să preîntâmpine un complot al marilor boieri împotriva domniei: „și văzându că lui Ștefan vodă i-au venit țara întru ajutoriu (marii boieri – *n.n.*) sau risipitu prin alte țări, lăsându-și ocinele și moșiile. Iară pre Costea pârcălabul și pre Ivanco logofătul și pre Sima vistiernicul și pre alții pre mulți, i-au prinsu vii și le-au tăiat capetele în târgu în Roman”³⁰.

După bătălia de la Mohacs (1526) balanța de forțe stabilită pe linia Dunării în secolul premergător s-a înclinat în folosul otomanilor. În 1538 Suleyman I a reușit cu ajutorul boierilor conduși de Mihail hatmanul și Trotușan logofătul să-l înlocuiască pe domnitorul Petru Rareș cu Ștefan Lăcustă. În 1540 boierii l-au înlocuit pe Ștefan Lăcustă cu Alexandru Cornea. Aflând că din ordinul sultanului la tronul țării a fost numit iarăși Petru Rareș, Alexandru Cornea și-a concentrat forțele la Roman. Însă boierii „cu toții au părăsit pre Alexandru vodă și l-au lăsat în Cetatea Nouă, dimpreună cu Mihail hatmanul și Trotușanul logofătul, și cu Pătrașco și Crasneșu și Cozma și ei cu toții s-au dus la Brăila, de s-au închinatu la domnul său, Pătru vodă”³¹. La Galați Petru Rareș, învingându-l pe Alexandru Cornea, i-a tăiat capul.

Urcând a doua oară pe tron, Petru Rareș a reconstruit multe lăcașuri sfinte, inclusiv pe cel al episcopiei Romanului³². La 12 mai 1546, nu cu mult înainte de moarte, Petru Rareș dăruiește „Mitropoliei de Jos”, adică episcopiei Romanului, jumătate de sat la Olteni, pe

Bârlad, numită Țăpeștii, „cu gârlele și cu a patra parte din iezerul Lozova; un loc pentru oi, anume Lozovița, lângă hotarul Țăpeștilor – o prisacă la obârșia Bohotinului, o familie de țigani”³³.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, din cauza cerințelor excesive ale otomanilor față de Moldova și a sporirii presiunii fiscale în țară, unii proprietari încep să-și piardă pământurile. La 15 martie 1570 Bogdan Lăpușeanu aprobă vânzarea viilor pe care le dețineau unii orășeni la Cotnari. Printre aceștia este și Donc armeanul, fiul lui Basarab din Roman, care a vândut mitropolitului „Theofan de Suceava, pentru o mie de zloți tătărești, moșia proprie de 3,5 fălci de vie...”³⁴. În același document sunt menționați, după pârcălabii de Hotin și Neamț, cei de Roman – Coste și Poroseaci.

Pe timpul lui Petru Șchiopul tot mai multe pământuri ale domniei nimeresc în proprietatea mănăstirilor. La 22 februarie 1578 acesta dăruiește mănăstirii Galata satele Plopi, Cârstești, Sagna și Tămășeni, precizând că ele „au fost ale noastre drepte domnești, ascultătoare de cetatea Romanului”³⁵. La ele se adaugă satul Betești. În acest document el menționează că cele cinci sate „au fost domnești, ascultătoare de ocolul Romanului”³⁶, demonstrând faptul că domnia nu mai făcea deosebire între localitățile aflate în ascultarea administrației orășenești și cea a pârcălabului.

Unele sate din ocolul Romanului nimeresc în stăpânirea marilor boieri. La 15 iunie 1586 Stănilă Șoimarul achiziționează cu 12 cai seliștea Popești „ce au fost de ocolul Romanului”³⁷. În 1587 Petru

Șchiopul dăruiește lui Brut postelnicul satul Childești, „drept domnesc ascultător de ocolul Romanului”³⁸, care ajunge peste doi ani în proprietatea mănăstirii Agapia³⁹. La 23 august 1589 același domnitor a dat lui Benedict, fost ceașnic, seliștea Ecușani, „dreaptă domnească și ascultătoare de ocolul târgului Romanului”, în schimbul a 20.000 de asură⁴⁰.

Pe timpul următorilor domnitori, satele din ocolul Romanului trec în proprietatea marilor boieri. La 20 martie 1592, Aron Tiranul dăruiește marelui logofăt Ureche satul Lățcani, numit mai întâi Fundeori, care „a fost ascultător de Cetatea Nouă a Romanului”⁴¹.

În noiembrie 1594 Aron Tiranul aderă la coaliția antiotomană. Apoi respinge tentativa lui Ștefan Răzvan de a-și recăpăta domnia. Ulterior, Ieremia Movilă îi răsplătește pe susținători cu moșii domnești, inclusiv din ocolul Romanului. La 5 mai 1598 Ieremia Movilă dă satul Brătești, „fost mai înainte drept domnesc, ascultător de ocolul nostru al Romanului, lui Cosma Ciocârlie, staroste de Troțuș, pentru slujba lui credincioasă, când a fost venit acel tâlhar Răzvan asupra domniei mele”⁴². La 15 martie 1599, Ieremia Movilă dăruiește satul Chindești (care revenise pentru un timp scurt în domeniul domnesc) lui Manole, pârcălab de Roman, pentru slujba sa la Poartă și alte „treburi”. Domnitorul precizează că satul „a fost al nostru drept domnesc, ascultător de Cetatea Nouă, de târgul Romanului”⁴³, confirmând faptul că între ocolul cetății și al orașului nu se mai făcea nici o deosebire.

În toamna anului 1600 Ioan

Zolkiewski a intrat în Moldova pentru a-l reînscăuna pe Ieremia Movilă în tronul ocupat de Mihai Viteazul. El a trecut și prin Roman, stabilindu-și, la 25 septembrie, tabăra la sud de oraș⁴⁴.

Revenind la domnie, Ieremia Movilă întărește pozițiile economice ale susținătorilor săi. La 13 iunie 1602 el dăruiește lui Cărăman, vel ceașnic, satul Vulpășești „drept domnesc și ascultător de târgul nostru Roman”⁴⁵, împreună cu alte două sate. La 12 octombrie 1602 Ieremia Movilă dăruiește aceluiași boier seliștea Simionești, fostă „dreaptă... domnească și dintr-un ocol cu târgul Romanului...”⁴⁶. Iar la 12 mai 1606, adică nu cu mult înainte de moartea sa, Ieremia Movilă jertfește mănăstirii Secul „două sate ungurești, anume Săbăoani și Berendești, care... au fost domnești și ascultătoare de ocolul Romanului”⁴⁷.

Ocolul Romanului era întins pe o suprafață considerabilă. Satul Chindești se află la circa 12 km spre nord-vest de târg, iar Vulpășești – la aceeași distanță spre nord-est⁴⁸.

Din cauza dominației străine, populația orașului creștea foarte încet. La finele secolului al XVI-lea, orașul Roman avea câteva sute de case. Franciscanul Bernardino Quiruni, episcop de Argeș (Țara Românească), care a vizitat în 1599 Moldova, menționa: „Am vizitat orașul Roman, de aproape 400 de familii, dintre care sânt 25 de familii de romano-catolici cu 188 de suflete, de neam unguri și sași”⁴⁹. Bineînțeles, numărul ungarilor și germanilor din oraș era ceva mai mare. Însă o parte din ei trecuse la biserica reformată. Din timpurile

când numărul catolicilor era cu mult mai mare, în oraș au rămas două biserici. „În acest oraș, zice B. Qui-runi, sunt două biserici făcute din lemn, încântătoare”⁵⁰. Însă în acele două biserici cu greu se putea ține un preot: „Iar înainte de sosirea mea în oraș, relatează același autor, murise preotul paroh... Și eu l-am pus pe preotul Ștefan polonul ca paroh al lor, neavând alt preot mai bun”⁵¹. În continuare, episcopul catolic de Argeș mărturisește că în satele megieșe mai erau încă 300 de familii de unguri catolici, care, neavând preot, frecventau biserica din Roman.

În 1602, Simion Movilă, care ocupase tronul Țării Românești cu susținerea Poloniei, s-a retras în Moldova. În ajutorul lui Simion Movilă sosește o nouă trupă poloneză în frunte cu M. Sobieski, bunicul viitorului rege polonez. Conform relatărilor lui M. Sobieski, locuitorii țării s-au refugiat, de frica tătarilor și a polonezilor, în păduri și munți. Starostele Cameniței, Ioan Potocki, „cu oamenii aceia pe care i-a adus acum pentru domnul voievod al Țării Românești și împreună cu cei pe care îi aduse el acolo acum un an și care au rămas cu domnul Țării Românești, s-a retras la târgul Roman, așteptând trecerea hanului tătăresc”⁵².

Din relatările lui Ștefan Baltazar (1604) aflăm că Ieremia Movilă a dăruit bisericilor catolice din Roman și din alte orașe vii, la Cotnari. Domnitorul a făcut acest gest la cererea polonezilor, îngrijorați de reducerea numărului enoriașilor de aceeași credință din această țară⁵³.

Enoriașii catolici rămăneau deseori fără preot. Potrivit relatări-

lor unui anonim italian, în 1606, la Roman, exista o biserică catolică fără preot⁵⁴. Din cauza numărului redus de enoriași, preoții nu doreau să ocupe o parohie cu venituri mici.

În 1616 Elisabeta, văduva lui Ieremia Movilă, a inițiat în Moldova o campanie întru aducerea la tronul țării pe fiul ei Alexandru, un adolescent de 15-16 ani. Oastea era compusă din detașamentele militare ale ginerilor ei, M. Visznewecki și S. Korecki. După ce l-a alungat pe fostul domnitor Ștefan Tomșa din țară, oastea poloneză s-a așezat la cantonamentele de iarnă. Potrivit relatărilor lui Charles de Joppecurt, francez în serviciul Poloniei, „Chiar în ziua victoriei (în fața lui Ștefan Tomșa – *n.n.*), care era 12 noiembrie, principele Korecki s-a întors cu cea mai mare parte a armatei la Tecuci, unde... a lăsat oamenii săi să se odihnească două-trei zile; apoi, cum începuse să se facă foarte frig, și-a așezat ostașii să ierneze în orașele Tecuci, Bârlad, Târgul Roman și Vaslui...”⁵⁵. Timp de câteva luni locuitorii târgului Roman au fost nevoiți să suporte prezența oastei străine.

În 1621, sultanul Osman al II-lea a întreprins o nouă campanie împotriva Poloniei. Însă până a trece turcii Dunărea, hatmanul polonez Hotkevici și alți pani cu trupe militare au intrat pe teritoriul Moldovei, jefuind populația locală. „Intrându Liubomirski în țară, relatează Miron Costin, până a să apropia oștile turcești, au prădatu țara până la Iași, ieșindu și lăsându și Alexandru vodă Iașii cu fuga la Romanu”⁵⁶. Astfel Romanul a devenit un sediu al domnitorului Alexandru Iliaș. După ce sultanul a înaintat spre

nordul Moldovei, Alexandru Iliș a părăsit târgul Roman, însoțind pe otomanii care se îndreptau împotriva armatei poloneze, concentrată în apropierea Hotinului. Luptele care au avut loc la începutul secolului al XVII-lea pe teritoriul Moldovei au afectat mult populația locală.

Unele date despre componența etnoreligioasă a populației târgului Roman conțin însemnările misionarului catolic Andrei Boguslavici, care a vizitat Moldova în 1623. El susține că lângă râul Moldova „este un oraș frumos ce se cheamă Roman; aici sânt 72 de case de unguri catolici și are o biserică închinată sfântului Apostol Petru; au și preot și vorbesc mai mult românește decât altă limbă”⁵⁷. Cum era de așteptat, locuind de secole în Moldova, ungerii se integrau în mediul lingvistic și cultural al românilor băștinași care erau mai numeroși. „Alte 200, relatează în continuare A. Boguslavici, sânt case de schismatici (ortodocși – *n.n.*), având preoții și călugării lor, cu trei biserici”⁵⁸. Relatând despre catolicii satelor din apropiere, A. Boguslavici precizează: „În apropiere sânt patru sate, unele din ele au biserici, care mai sunt în parte devastate de incursiunile neconținute ale tătarilor... În aceste (sate) să fie vreo 60 de case de catolici”⁵⁹.

Informațiile lui A. Boguslavici sunt completate substanțial de alți călători străini. Călugărul minorit Paolo Bonici menționa în 1630 că „în Roman, împreună cu alte sate (vecine), sânt vreo 60 de case (de catolici – *n.n.*) cu o biserică fără preot din cauza sărăciei”⁶⁰. Potrivit opiniei lui P. Bonici (1632), „acest oraș Roman poate să aibă 600 de

case”⁶¹. Iar călugărul italian Nicolo Barsi, care a vizitat Moldova în anii 1633-1639, precizează că în Roman „locuitorii sânt toți moldoveni și armeni schismatici, afară de șapte case de catolici de-ai noștri. La cinci mile depărtare de acest oraș am vizitat 5 sate, toate de unguri catolici și în acestea se găsesc două biserici, în care slujește un călugăr dominican”⁶². Și armenii se integrează treptat în mediul lingvistic și cultural al românilor băștinași. În actul lui Miron Barnovschi din 20 aprilie 1628 este menționat Ivașco, armeanul botezat de la Roman⁶³.

Treptat, rolul orașului ca centru al catolicilor din ținutul Roman se diminuează. Odăjdiiile bisericii catolice din oraș sunt folosite la serviciul divin din Săbăoani. Potrivit relatărilor minoritului Romendi (1636), în acest „sat mare, numit Săbăoani, este o biserică de a noastră clădită din piatră care însă n-are odăjdii... Aici, socotind împreună cu alți unguri catolici care locuiesc într-un sat vecin, am găsit vreo 80 de case de unguri de rit roman; ei țin acum un preot care folosește odăjdiiile bisericii noastre din Roman”⁶⁴.

La Roman sunt numiți în continuare pârcălabi cei care se aflau în fruntea ținutului. În hrisovul lui Miron Barnovschi din 1 martie 1627 sunt menționați „Savin și Ștefan Blendea, pârcălabi de Roman”⁶⁵. În actul aceluiași domnitor, emis la 9 decembrie 1627, Blendea e menționat ca pârcălab de Roman, iar Savin – spătar. Blendea e menționat după pârcălabii de Hotin și Neamț. Pârcălabii altor ținuturi din Moldova nu mai sunt incluși în actele domnești⁶⁶.

Orașul își avea autonomia sa

administrativă. În fruntea lui se afla șoltuzul cu cei 12 pârgari. În actul lui Miron Barnovschi din 5 mai 1626 sunt menționați pârcălabul, șoltuzul și pârgarii din Roman, cărora li se cerea să elibereze contribuabilii satului Tămășeni „de podvoade (cărute – *n.n.*) și de cai de olac și de toate angariile și de gloale ce se vor face, ca să aibă a giudeca rugătorii noștri, călugării de la svânta mănăstire”⁶⁷ Galata, căreia îi aparținea localitatea menționată. În continuare domnitorul precizează: „Cu târgul sau cu ținutul nemic să nu-i trageți, numai să-și plătească ei cîsla lor cât vor hi scris în visteri(e)...”⁶⁸. Cu alte cuvinte, șoltuzul organiza cu pârgarii perceperea anumitor dări de la orășeni.

Au apărut unele neînțelegeri între conducerea târgului și episcopul de Roman. La 11 iunie 1626 Miron Barnovschi scria „pârcălabilor de Roman și șoltuzului și pârgarilor din târgul Roman... (că) a venit... Athanasie episcop de Roman și alți părinți... monahi de la sfânta episcopie și... ne-au arătat că acel loc până la ulița Borșului este danie și miluire a sfintei episcopii de la alți domni dinainte, dar ei nu sânt oameni de târg ci sânt veniți de aiurea și sânt cu un sat al sfintei mănăstiri”⁶⁹. În continuare se poruncește ca autoritățile orășenești și ținutale să nu periclitizeze interesele episcopiei.

Se consolidează și comunitatea armeană, în fruntea căreia se afla o persoană administrativă recunoscută de organele puterii de stat ale țării, fiind numită uneori șoltuz armenesc. La 15 august 1636 Vasile Lupu menționa pe „Drăgan șoltuz armenesc din Roman”⁷⁰.

Despre componența etno-

religioasă a populației Romanului relatează însemnările minoritului Petru Baksici, care a vizitat Moldova în octombrie 1641. Precizând că localitatea nu-i înconjurată cu zid, călătorul consemnează că „în acest oraș sânt foarte puțini catolici, 25 pentru împărtașanie și 6 copii, de neam sânt unguri. Au o biserică de lemn, lungă de 17 pași și lată de 7 pași, dar aproape ruinată. Când plouă nu se poate face slujbă. Au un potir de argint făcut în 1513, cum este scris pe piciorul lui..., și o clopotniță de lemn în care erau 3 clopote foarte frumoase. În jurul bisericii este un cimitir împrejmuit... și în cimitir se află casa în care locuiește parohul, dar n-au preot acum, ei fiind puțini, iar când au nevoie, vine preotul de la Săbăoani, fiind aproape cam la 5 sau 6 mile”⁷¹.

P. Baksici menționează și alte comunități etnoreligioase ale orașului. Cea mai numeroasă este a românilor ortodocși. „Aici sânt 260 de case de români, ceea ce face mai mult de 1500 de suflete. Este o mănăstire a Sf. Paraschiva sau Sf. Vineri, cu o biserică mare cu două turle și această biserică este a episcopului sau vlădicăi, cum spun ei, și episcopul locuiește în mănăstire împreună cu călugării lui. Mai sânt aici la Roman încă 7 biserici ale românilor sau moldovenilor, unele de zid și altele de lemn și aceste 7 biserici sânt toate parohiale. La una din numitele biserici locuiesc câteva călugărițe de ale lor”⁷².

Conform relatărilor lui P. Baksici, era destul de numeroasă și comunitatea armeano-gregoriană. „Armenii au 80 de case cu 450 de suflete. Au o biserică de zid care nu este urâtă și este zugrăvită și au un

preot paroh de neamul lor armean. Armenii care se află în țările acestea au venit din Turcia și locuiesc în această Țară a Moldovei⁷³.

Din informația furnizată de P. Baksici se vede că în oraș locuiau circa 346 de familii, inclusiv 200 românești ortodoxe, 80 armenești și 6 ungurești catolice.

Biserica catolică urmărea cu îngrijorare procesul de slăbire a comunităților ei din Țara Moldovei. În 1560 misionarul Bonaventura, vizitând Moldova, relatează că la „Roman... este o biserică nouă. Sânt vreo 4 familii de sași. Posedă câte ceva (din veșminte – *n.n.*). Săbăoanii, sânt 6 sate, acolo se află vreo 15 familii de unguri cu două biserici: una este la Săbăoani, cealaltă în satul Sămășeni. În toate aceste nu este un venit sigur. În toate aceste biserici se va duce misionarul cel mai apropiat spre a le păstra⁷⁴.

Prin Roman au trecut oștile implicate în luptele pentru tronul Țării Moldovei din 1653. În oraș ajunsese avangarda oastei transilvănene, ori ungurești, cum o numește Miron Costin, care-l susținea pe Gheorghe Ștefan împotriva lui Vasile Lupu. „Amu, relatează cronicarul, ajungea fruntea oștilor ungurești la Roman”, iar la Focșani – cele muntene⁷⁵. Din porunca lui Gheorghe Ștefan șoltuzul orașului Roman a cumpărat un butoi de vin pentru a fi băut întru susținerea succesului pretendentului⁷⁶. Cu ajutorul trupelor din Muntenia și Ardeal Gheorghe Ștefan a ocupat tronul țării.

După încercarea nereușită a cazacilor lui Timuș Hmelnițki de a-i răsturna pe Gheorghe Ștefan și pe

Matei Basarab de pe tronurile celor două Țări Românești din spațiul extracarpatic, fiul hatmanului și-a găsit moartea la Suceava... În mâinile lui Gheorghe Ștefan au căzut Ștefăniță, feciorul lui Vasile Lupu, și mama sa. Rudele lui Vasile Lupu au fost transferate de la Suceava la Roman, unde a sosit și Gheorghe Ștefan. Despre acestea relatează Miron Costin: „Gheorghe Ștefan s-au așezat la Roman, în episcopie, iară doamna lui Vasile Lupu și cu feciorul lui o au trimis la un sat al său cu pază⁷⁷”.

La Roman, Gheorghe Ștefan s-a aflat mai mult timp: „Iară Ștefan vodă, relatează Miron Costin, tot la Roman au ședzut până i-au venit și steagul de domnie de la împărăție”. Aflându-se la Roman, lefegii polonezi și germani, pe care regele Kozimir îi trimisese în susținerea lui Gheorghe Ștefan, au contribuit la fortificarea pozițiilor catolicilor locali pereclitate de Reforma religioasă. În raportul unei misiuni iezuite din Moldova (1653) se menționează: „...S-a făcut un drum la Roman, la curtea domnului ce își avea atunci reședința acolo pentru a se împlini îndatoririle față de oastea catolică germană sau polonă ce-i slugea domnitorului, și acolo au fost ascultate spovedaniile multora și câțiva s-au lepădat de erezie⁷⁸”. Misionarii aveau grijă ca ungurii să nu treacă la ortodoxie. Într-un raport al misiunii din perioada respectivă se menționa: „S-a mers în satele ungurești din marginea orașului Roman. Acolo, părintele căruia i s-a încredințat această parohie s-a străduit să-i scoată din profunda lor neștiință despre lucrările divine pe oamenii care sânt creștini doar cu numele,

iar după obiceiuri asemănători între totul schizmatici”⁷⁹. „După ce au luat steag și caftan de domnie Ștefan vodă în Roman, zice Miron Costin, și cu același agă, carele i-au adus steag, au pornit birul și pocolanele împărătești, au trecut la lași în scaun.”⁸⁰

Gheorghe Ștefan a mai vizitat târgul Roman în vara anului 1655. Coloman Mikes, trimisul lui Gheorghe Rakoczi, principe ardelean, și Gheorghe Ștefan cu armata urmau să treacă prin Roman spre Țara Românească pentru a participa la reprimarea unei răscoale. O parte a armatei lui Gheorghe Ștefan (15 mii oameni) s-a aflat pe câmpia de lângă târgul Roman⁸¹.

În 1656 a trecut prin târgul Roman ambasadorul suedez G. Welling, care încerca să atragă Transilvania, Ucraina și Imperiul Otoman într-o coaliție antipoloneză. Pastorul C. Hildebrandt, care-l însoțea pe ambasador, a menționat că acest oraș avea „clădiri destul de bune”⁸².

Despre edificiile religioase din târgul Roman scrie vicarul catolic Vlas Kovacevici, care a vizitat Moldova în vara anului 1661: „Roman, trei biserici schismatice (ortodoxe – *n.n.*), toate de piatră, una armeană, una catolică de lemn, dar împodobită cu frumoase podoabe de altar. Casa parohială nu e. Sânt 20 de suflete (de catolici – *n.n.*). Toți aici au fost sași, dar catolici. Se mai vede locul a două biserici catolice – trei vii din care se plătește preotul. Episcopie schismatică”⁸³.

Vizitând în 1668 târgul Roman, misionarul catolic Vito Piluzzi relatează: „La Roman sânt 15 suflete. Biserica are șase vii și le

țin cotnărenii, și când este preot la Săbăoani, acesta merge o dată pe lună să slugească la Roman și credincioșii îi dau un vas de vin”⁸⁴. Aceeași situație o consemnează peste doi ani misionarul Francesco-Maria Spera: deoarece în târgul Roman preot catolic nu este, „din când în când se duce acolo preotul de la Cotnari... Este aici un diacon”⁸⁵.

Dacă în 1670, conform relațiilor misionarului Del Monte, în târgul Roman mai erau „două case de catolici”⁸⁶, apoi în 1682 minoritul Antonio Angelini afirmă categoric că în oraș „nu e nici o casă de catolici. Clopotele au fost duse de aici de Don Giovanni Batista Bârcuți la locul său de baștină Cotnari”⁸⁷.

În timpul războiului „Ligii sfinte” cu Imperiul Otoman (1683-1699), o bună parte a Moldovei a fost jefuită de ambele părți beligerante. Situația a devenit deosebit de grea în timpul campaniei regelui Ioan Sobieski din 1686, când oastea poloneză a jefuit cea mai mare parte a țării. Constantin Cantemir a început să formeze unități de mercenari pentru a lupta cu străinii care jefuiau țara. În ele se înrolau chiar și localnicii care erau certați cu legea. Ion Neculce relatează că atunci erau „vro 40 și mai bine de codreni tâlhari, de țineau drumurile cu Țara de Jos. Ajuns-au la Cante-mir vodă de i-au iertat. Și le-au dat leafă câte patru lei pe lună. Și au pus capete dintre dânșii... și le-au dat... să strângă cât mai mulți. Și cum au sosit la Piatră, au găsit un poghiaz de leși și cazaci, vro 200. Și așa i-au lovit fără veste... i-au prinsu de vii... Deci dintr-aceea izbândă au început Cantemir vodă a face steaguri de lefegii în Roman...”⁸⁸.

După terminarea războiului, Antioh Cantemir (1695-1700) a regrupat forțele militare ale Moldovei, concentrându-le la hotarele țării. Conform relatărilor lui Ion Neculce, el a transferat „slujitori de pin Piatra și din Roman și de pin toate târgurile, ce era pin mișlocul țării aședzați, și i-au mutat pe la marginile țării, pe la vaduri, pe Nistru și pe Prut”⁸⁹. Ei urmau să apere Moldova de tătari și de alte trupe străine care devastau uneori teritoriul ei.

Prin Moldova de altădată făcea ravagii și natura. Din cauza secetei care bântuise în 1731-1732, în ținuturile din dreapta Prutului s-a creat o penurie acută de alimente. În ajutorul năpăstuiților a venit domnitorul Grigore Ghica. Conform relatărilor lui Ion Neculce, el a trimis la Roman și în alte localități pâine adunată la Huși și Chișinău⁹⁰.

În 1739, în Moldova, au intrat armatele ruse în frunte cu Munich. O parte a oastei ruse a fost concentrată la Roman. După încheierea păcii de la Belgrad, armata rusă a părăsit teritoriul Moldovei⁹¹.

Din cauza dominației străine, a confruntărilor militare și a calamităților naturale, orașele Moldovei, inclusiv Romanul, se aflau într-o stare de stagnare. A dispărut comunitatea ungarilor din Roman. Ungurul Andraș Patai, care a vizitat Moldova în 1743, a întocmit o listă a localităților țării în care locuiau consăngenii lui. În ea n-a fost inclus târgul Roman, în care anterior locuia un număr considerabil de unguri⁹². Prin urmare, către acea dată, la Roman nu se mai aflau unguri catolici, nici protestanți.

Unele amănunte despre situa-

ția socială a târgului Roman conțin recensămintele din 1772-1773 și 1774. În 1774, la Roman, au fost înregistrate 216 case, un număr cu mult mai mic decât în secolul al XVII-lea. În rândurile rufetașilor sunt menționate 8 fețe duhovnicești, 10 mazili și ruțași, 29 ciocli etc. Printre negustori sunt menționați 9 bacali, 2 comercianți din Iași și un cârciumar, iar printre meșteșugari: ciubotari (10), blănari (7), croitori (6), lemnari (6), cărămidari (4), olari (3), butnari (2), bărbieri (2), săpunari (3) etc. Recensământul din 1772-1773 a înregistrat 61 familii la rubrica „armeni”, 31 „evrei și sârbi”, 25 „greci”. În aceste rubrici sunt incluși și români veniți din Balcani. În târg au fost înregistrați 5 pârgari, un căpitan de poștă, panțări etc.⁹³.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în târg locuiesc și oameni bogați, cu prioritate alogeni. Vizitând în 1788-1789 târgul, medicul austriac Baltazar Hacqut menționează că localitatea „Roman este un orașel constând din câteva sute de case de lemn... Locuitorii cei mai de seamă sunt greci și armeni”⁹⁴. În 1790, a sosit la Roman arhiepiscopul armean Iosif Argutian, care și-a vizitat consăngenii. El menționează că șeful comunității armene „Hacic (Cristea) Misir și rudele lui mi-au făcut o bună primire”⁹⁵. La 3 martie 1790 arhiepiscopul a oficiat o liturghie pentru pomenirea împăratului austriac care decedase. „Slujba am făcut-o noi, deoarece acolo n-aveau cler”⁹⁶.

Referindu-se la această perioadă a războiului austro-ruso-turc (1787-1791), medicul Anreaș Wolf menționează că în 1788 comandantul oștilor imperiale Saxa-Coburg

și-a stabilit cartierul său general la reședința episcopului de Roman. El precizează că la vest de oraș „se află episcopia (ortodoxă – *n.n.*) care este împrejmuțată ca de obicei cu un zid de jur împrejur, iar la mijloc se află catedrala. Reședința episcopului împreună cu camerele de locuit așezate alături este atât de încăpătoare încât Saxa-Coburg a putut, în anul 1788, să-și stabilească în ea cartierul de iarnă fără să îndepărteze pe episcopul Anton”. Tot Wolf consemnează că „Romanul este abia un târgușor, constând din ceva peste 300 de case, cea mai mare parte nu sânt de zid”⁹⁷.

În anii 1774-1803 numărul populației orașului Roman a crescut de la 1080 la 2225 de oameni⁹⁸, adică de două ori. Se profila, așadar, o tendință de ieșire a orașului din stagnarea multiseculară.

Apărut la intersecția unor căi comerciale importante, ca cetate de reședință a lui Roman I, localitatea a devenit unul dintre orașele principale ale Țării Moldovei. Aici se afla sediul unei episcopii și al administrației ținutale, iar Ștefan cel Mare a construit în preajmă Cetatea Nouă. Din cauza dominației străine, orașul s-a aflat o perioadă îndelungată în regres. Abia spre finele secolului al XVIII-lea se înregistrează o înviore economică și socială.

NOTE

¹ V. Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, Chișinău, 1994, p. 266.

² M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, Iași, 1931, p. 7-9.

³ Citat după: C. C. Giurescu, *Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, 1997, p. 273.

⁴ L. Chițescu, *Novâe dannâe o mușatinskoj kreposti v Romane v svete arheologhiceskih isledovanii // Dacia*. Nouvelle serie. IX (1965), p. 456.

⁵ M. D. Matei, *Câteva probleme de cronologie ridicare de cercetările din cetatea de pământ de la Roman // Studii și cercetări de istorie veche*, tom 15 (1964), nr. 4, p. 205-213.

⁶ P. Parasca, *La obârșia mitropoliei Țării Moldovei*, Chișinău, 2002, p. 59.

⁷ M. D. Matei, *Câteva probleme de cronologie...*, p. 205-213.

⁸ L. Chițescu, *Ceramica ștam-pilată de la Roman și unele probleme în legătură cu purtătorii ei în Moldova // Studii și cercetări de istorie veche*, tom 15 (1964), nr. 3, p. 421-423.

⁹ M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, p. 60-62.

¹⁰ L. Chițescu, *Novâe dannâe o mușatinskoj kreposti...*, p. 458.

¹¹ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I, București, 1913, p. 9-11.

¹² Gr. Goliav, *Armenii ca întemeietori de orașe în partea de răsărit a Europei // Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, X (1909), p. 245.

¹³ M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, Iași, 1931, p. 122, 139; M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, Iași, 1932, p. 185, 212, 236.

¹⁴ *Ibidem*, p. 343.

¹⁵ Suceava. *File de istorie. Documente privitoare la istoria orașului. 1388-1918*, vol. I, București, 1989, p. 88.

¹⁶ *Ibidem*, p. 123.

¹⁷ *Ibidem*.

- ¹⁸ C.C. Giurescu, *op. cit.*, p. 277.
- ¹⁹ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I, p. 119, 141.
- ²⁰ *Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, 1990, p. 41.
- ²¹ L. Chițescu, *Principalele rezultate istorice ale cercetărilor arheologice din cetatea medievală de la Gâdinți (r. Roman) // Studii și cercetări de istorie veche*, t. 17 (1966), nr. 2, p. 405-406.
- ²² *Ibidem*, p. 410-412.
- ²³ *Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, 1990.
- ²⁴ L. Chițescu, *Principalele rezultate istorice...*, p. 407, 412.
- ²⁵ *Idem*, *Cu privire la cetățile Moldovei pe timpul lui Ștefan cel Mare // Revista de istorie*, t. 28 (1975), nr. 10, p. 1534-1535.
- ²⁶ *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 52.
- ²⁷ *Ibidem*.
- ²⁸ *Ibidem*.
- ²⁹ *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. III, București, 1980, p. 1, 219, 224, 529.
- ³⁰ *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 72.
- ³¹ *Ibidem*, p. 81.
- ³² *Ibidem*, p. 84.
- ³³ *Suceava. File de istorie. Documente privitoare la istoria orașului*, p. 165.
- ³⁴ *Ibidem*, p. 187.
- ³⁵ *Documente privind istoria României. A. Moldova. Veacul XVI*, vol. III, București, p. 92.
- ³⁶ *Ibidem*, p. 104.
- ³⁷ *Ibidem*, p. 326.
- ³⁸ *Ibidem*, p. 309.
- ³⁹ *Ibidem*, p. 442.
- ⁴⁰ *Ibidem*, p. 441.
- ⁴¹ *Documente privind istoria României. A. Moldova. Veacul XVI*, vol. IV, București, 1952, p. 51 (în continuare DIRA).
- ⁴² Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. II, Iași, 1907, p. 362-364.
- ⁴³ DIRA, veacul XVI, vol. IV, p. 348.
- ⁴⁴ *Călători străini despre Țările Române*, vol. IV, București, 1972, p. 231.
- ⁴⁵ DIRA, veacul XVII, vol. I, București, 1951, p. 50.
- ⁴⁶ *Ibidem*, p. 60.
- ⁴⁷ DIRA, veacul XVII, vol. II, București, 1953, p. 40.
- ⁴⁸ C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 280.
- ⁴⁹ *Călători străini despre Țările Române*, vol. IV, p. 41.
- ⁵⁰ *Ibidem*.
- ⁵¹ *Ibidem*.
- ⁵² *Ibidem*, p. 250.
- ⁵³ *Ibidem*, p. 186.
- ⁵⁴ *Ibidem*, p. 338.
- ⁵⁵ *Ibidem*, p. 400.
- ⁵⁶ *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 100.
- ⁵⁷ *Călători străini despre Țările Române*, vol. V, București, 1973, p. 6.
- ⁵⁸ *Ibidem*.
- ⁵⁹ *Ibidem*.
- ⁶⁰ *Ibidem*, p. 16.
- ⁶¹ *Ibidem*, p. 22.
- ⁶² *Ibidem*, p. 75.
- ⁶³ *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. XIX, București, 1969, p. 487.
- ⁶⁴ *Călători străini despre Țările Române*, vol. V, p. 95.
- ⁶⁵ *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. XIX, p. 198.
- ⁶⁶ *Ibidem*, p. 353.
- ⁶⁷ *Ibidem*, p. 79.
- ⁶⁸ *Ibidem*.
- ⁶⁹ *Ibidem*, p. 119-120.
- ⁷⁰ *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. XXIII, București, 1996, p. 540.
- ⁷¹ *Călători străini despre Țările Române*, vol. V, p. 243.
- ⁷² *Ibidem*, p. 244.
- ⁷³ *Ibidem*.

- ⁷⁴ *Ibidem*, p. 416, 418.
- ⁷⁵ *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 204.
- ⁷⁶ *Ibidem*, p. 275.
- ⁷⁷ *Ibidem*, p. 222.
- ⁷⁸ *Călători străini despre Țările Române*, vol. V, p. 501-502.
- ⁷⁹ *Ibidem*, p. 524.
- ⁸⁰ *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 225.
- ⁸¹ *Călători străini despre Țările Române*, vol. V, p. 516-517, 519.
- ⁸² *Ibidem*, p. 596.
- ⁸³ *Călători străini despre Țările Române*, vol. VII, București, 1980, p. 141.
- ⁸⁴ *Ibidem*, p. 81.
- ⁸⁵ *Ibidem*, p. 208.
- ⁸⁶ *Ibidem*, p. 218.
- ⁸⁷ *Ibidem*, p. 338.
- ⁸⁸ *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 316.
- ⁸⁹ *Ibidem*, p. 343.
- ⁹⁰ *Ibidem*, p. 432.
- ⁹¹ *Ibidem*, p. 463-464.
- ⁹² *Călători străini despre Țările Române*, vol. IX, București, 1997, p. 294-295.
- ⁹³ *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, îngrijit de P. Dmitriev, partea I, Chișinău, 1975, p. 115; partea II, Chișinău, 1975, p. 281-284.
- ⁹⁴ *Călători străini despre Țările Române*, vol. X, partea II, București, 2001, p. 841.
- ⁹⁵ *Ibidem*, p. 962.
- ⁹⁶ *Ibidem*.
- ⁹⁷ *Ibidem*, p. 1262.
- ⁹⁸ P. S. Cocârlă, *Soțialino-economicescoe razvitie Moldavskogo goroda v konțe XVII – naciale XIX v.*, Chișinău, 1989, p. 104.

Mihai CIMPOI

(RE)CITIREA LUI ȘTEFAN CEL MARE

Comemorarea celor 500 de ani de la trecerea la cele veșnice a lui Ștefan cel Mare ridică problema (re)citirii sale ca personaj al istoriei naționale și universale, ca mit istoric / transistoric. (Re)citirea o înțelegem – din perspectiva relativizantă a zilei de azi – ca (re)interpretare axiologică într-un context temporal dihotomic mitizator / de-mitizator. Or, într-o perioadă a tranziției, generatoare și (re)generatoare de complexe, să le zicem cioraniene, mitul este supus unei reconsiderări care poate subaprecia unele dimensiuni ce erau până acum absolutizate și aprecia altele care nu apăreau în câmpul de vedere al interpretatorilor. *Iconolatria* se poate substitui ușor cu *iconoclastia*, iar *zeificarea* cu *des-zeificarea nihilistă*. Cazul Ștefan cel Mare este, din acest punct de vedere, analog cazului Eminescu. Numai că valoarea reală, substanțială a personalității celor două figuri emblematice anihilează prin ea însăși acțiunile demitizatorilor. Elementele contradictorii existente în cuprinsul vieții și operei dispar în imaginea puternic articulată a personalității lor care crește cu spor armonizator în timp.

În însăși mărturisirea documentară a cronicarilor, care prezintă nucleul arhetipal al valorizării, se

desprinde o contradicție tranșantă între prezentarea omului concret („Fost-au acest Ștefan Vodă om nu mare de stat, mândros și de grabă vărsătoriu de sânge nevinovat; de multe ori la ospețe omorâia fără județ. Aminterlea era om întreg la fire, neleneșu, și lucrul său îl știa a-l acoperi, și unde nu gândea, acolo îl aflai. La lucruri de războaie meșter; unde era nevoie, însuși se vâraia, ca văzându-l ai săi, să nu îndărăp-teze, și pentru aceia raru războiu de nu biruia. Și unde-l biruia alții, nu pierdea nădejdea, că știindu-se căzut jos, să ridica de-asupra biruitorilor”.) și celui deja crezut sfânt și proiectat ca atare până în timpul când povestește Grigore Ureche în imaginația celor mulți („Iar pre Ștefan Vodă l-au îngropat țara cu multă jale și plângere în mănăstire – în Putna, care era de dânsul zidită. Atâta jale era, de plângea toți, ca după un părinte al său, că cunoștea toți că s-au scăpat de mult bine și de multă apăratură. Ce după moartea lui până azi îi zice *sveti* (sfântul) Ștefan Vodă, nu pentru suflet, ce iaste în mâna lui Dumnezeu, că el încă au fost om cu păcate, ci pentru lucrurile lui cele vitejăști, carele nimenea din domni, nici mai nainte, nici după aceia l-au agiunsu”).

Aura de sacralitate crește în timp chiar sub ochii mirați ai cronicarului, care îl știe ca „om cu păcate”. Observația cronicarului se generalizează, „păcatele” neintrând în rama transistorică a domnitorului, care se iconolatrizează la modul absolut.

Acest proces de iconizare (sanctificare) valorică se produce

prin câteva grile de (re)lecturare a lui Ștefan cel Mare:

– grila *characterologică*, prin excelență genetica-biografică în stil Plutarh-Theophost-La Bruyère – impusă de cronicari;

– grila *fenomenologică*, ce presupune o identificare substanțială a sufletului poporului cu imaginea emblematică a domnitorului și care apare în folclor, în artă și literatură, în interpretarea istoricilor;

– grila *ontologică*, tangentă celei fenomenologice, care operează efectiv o revelare / ascundere a ființei românești în umbra ființială transistorică a legendarului voievod moldovean. Această „umbră” romantică, invocată cu mijloacele magiei, visului suprarrealistic, mesianismului, ale strategiilor, mitopo(i)etice (invocație, rugăciune, cuminecare, imn religios, îndemn gnomic);

– grila *istorico-sociologică*, ce urmărește clasarea obiectivă a domnitorului ca personaj istoric și transistoric, în funcție, așadar, de obiectivele conjuncturale ale interpretării.

Componentele portretului fenomenologic al lui Ștefan cel Mare ni le relevă: ființa lui însăși; ființa noastră proiectată în ființa lui; ființa însăși cu păcatele și sfințenia ei; ființa istoriei cu demonia schimbărilor opționale.

Cunoscutul istoric Al. Zub demonstrează recent (vezi *Dacia literară*, nr. 4/55, 2004) cum conlucrează temeiul documentar real din **O samă de cuvinte** cu imaginarul literar și imaginarul colectiv care „atribuie mitului o semnificație simbolică, mereu necesară” și toate acestea

întregite de studiul istoricilor sub aspect faptic, conjunctural etc.

Eminescu îl vede ca pe o lumină întrupătoare de ființă nemuritoare („Razele tale ajung până la noi, ca și acelea ale unui soare ce de mult s-a stins, dar a cărui lumină călătorește încă mii de ani prin univers după stingerea lui; însuși nemuritor, ai crescut în nemurire și, lumină din lumină, ai crescut în Dumnezeuzeul luminii...”).

Iorga găsea în el modelul, pattern-ul, „icoana” care trebuie urmată, dată fiind o conștiință a identificării, a proiectării sufletului poporului în sufletul său și în faptele sale „care i se par că vin printr-însul de aiurea și mai de sus”: „Și cu cât se vede această icoană mai limpede, cu atât se înțelege mai desăvârșit și se iubește mai mult, cu atât și viitorul se vestește mai bun. Căci atunci neamul merge pe drumul strămoșului cuminte”. Mitul lui Ștefan cel Mare apare clar, în viziunea lui Iorga, ca un mit al perfecțiunii începuturilor, ca un mit al „bunului sălbatic”.

Pentru A.D. Xenopol, prin Ștefan cel Mare se realizează o proiecție compensatoare a lipsurilor unui „popor mic”. Spre deosebire de geniile popoarelor mari care „se împodobesc cu meritele ce se cuvin întregului, geniul domnitorului moldovean îndeplinește lipsurile poporului său „mic”, scoțând „din propriul lui fond ceea ce nu poate afla în acei pe care el se sprijină”: „E mai greu de a fi un Temistocle, decât un Cezar; un Ștefan cel Mare decât un Carol cel Mare. Se înțelege că în valoarea absolută nu se poate stabili o asemănare între

acești corifei ai neamului omenesc, din cauza elementelor deosebite ce le slujesc de substrat. Ca valoare relativă, și anume pentru poporul nostru, Ștefan cel Mare este și va rămâne idealul care, din trecutul îndepărtat, aruncă razele splendorii sale în viitorul și mai îndepărtat, îmbiind călcarea pe urmele lui”.

„Îmbiind călcarea pe urmele lui” înseamnă „chemând la o urmare a modelului”, căci orice raportare și orice grilă presupune o *modelare*, o proiectare ontologică.

Eminescu își imagina, în persoana și personalitatea (trans) istorică a lui Ștefan cel Mare un *eu împlinit*, cu care voia să se identifice (în timp ce Decebal apărea ca un *eu tragic ne-împlinit*, „căzut”, naufragiat în oceanul istoriei).

Blaga considera „opera de zmeu și de arhanghel a lui Ștefan cel Mare” („viața cu apele mișcate de un întunecat – luminos destin, înfăptuirile clădite pe sânge țâșnind ca dintr-o putere telurică, bisericile clădite pe lumină”) drept „mica noastră veșnicie relevantă în timp”. Ființa noastră, întrupată în timp istoric, simte intens, zice atât de inspirat Blaga, „aroma măreției, până la care ar fi putut crește isto-

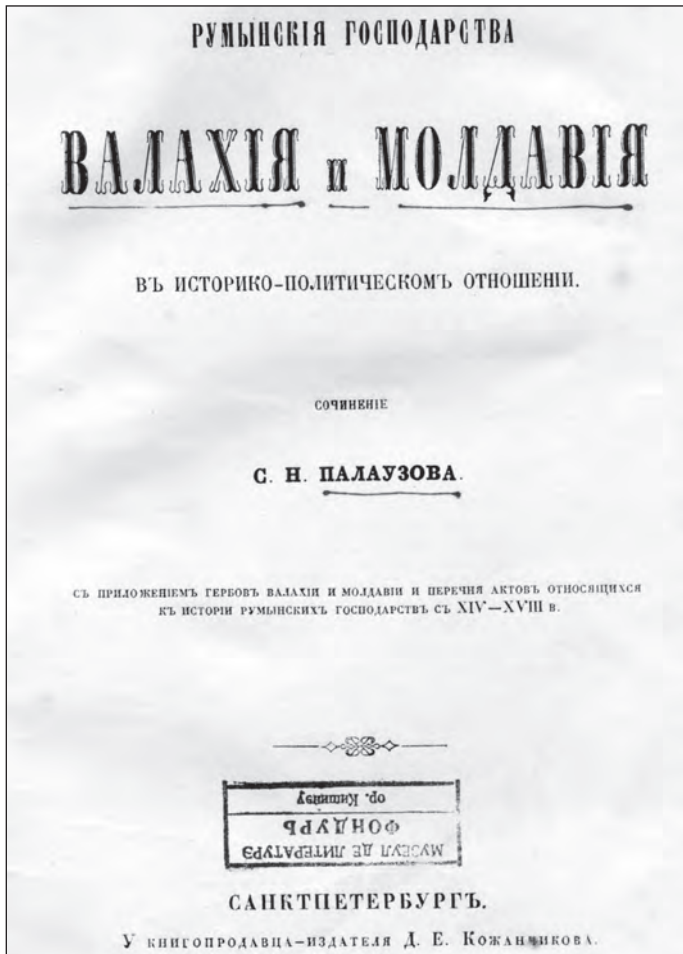
ria românească”. „Ștefan cel Mare a fost, prin chemare, drumul unui domn românesc...”

Această „aromă a măreției” a persistat în ființa noastră chiar atunci când drumurile ei au fost întrerupte, heideggerian vorbind. Hățișurile unei istorii care a terorizat românii basarabeni îl determinau pe Liviu Damian, în 1984, să reactualizeze imaginea simbolică a **Cavaleriei de Lăpușna** („Sudoare de sânge pe frunze / Blestem îngropat în tăcere. / Ucisă, Moldova e vie. / O strigă din munte oierii. // O cată hulubul pe ape / și ramul ce-l poartă e verde. / Departe e ziua de mâine, / dar ochiul speranței o vede” (**Cerul și vântul: bocet pe rănilor Moldovei**).

Astăzi, în contextul integrării noastre în Europa, e cazul să (re) citim personalitatea lui Ștefan cel Mare ca o personalitate prin excelență europeană, care a visat unirea tuturor neamurilor de pe bătrânul continent sub semnul valoric al creștinismului.

Ștefan cel Mare redevine, prin această modalitate de recitare istorico-sociologică, un personaj al istoriei devansator de idei, în speță al ideii europene.

CĂRȚI RUSEȘTI DESPRE NOI

Scris în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și publicat în ianuarie 1889 la Sankt Petersburg, valorosul studiu **Румынскія господарства...** recunoaște – prin chiar titlul său – românitatea Valahiei și a Moldovei medievale, certificând, încă o dată, că obârșia noastră comună era receptată – și de istoriografia rusă a vremii – ca o dimensiune etnică **anterioară** actului de întemeiere a României moderne (1859).

Iar la pagina 71, unde sînt menționate anumite acțiuni diplomatice și militare ale lui Ștefan cel Mare, poporul acestui... atît de „al nostru” domnitor este numit (a se vedea sublinierea care – deh! – ne aparține) „молдавские румыны”, ceea ce în limba lui Alexie Mateevici și a lui Nichita Stănescu se traduce prin... *românii moldoveni*.

реправившись через Дунай, шло для занятія Букареста, Стефанъ отнималъ у Влада пограничную крѣпость Килію и Бѣлгородъ или Аккерманъ; но надежда получить отъ султана за свои услуги инвеституру на Валахію обманула его. Высокая Порта не могла согласиться соединить оба государства подъ власть одного воеводы. Килія и Аккерманъ были заняты турками, а на мѣсто Влада Дракула, какъ мы видѣли, Мухаммедъ назначилъ Раду III (1462).

Неудавшаяся попытка со стороны Валахіи не охладила пламеннаго желанія въ Стефанѣ расширить Молдавію присоединеніемъ къ ней румынскихъ областей. Съ этою мыслью началъ онъ, въ 1463 году, войну съ Трансильваніей, которую возобновилъ съ тѣмъ же намѣреніемъ и въ 1467, рѣшившись помѣряться силами съ Матвѣемъ Корвинымъ. Причина войны съ венграми заключалась въ помощи, которую послалъ Стефанъ къ румынамъ Трансильваніи, взбунтовавшимся противъ венгровъ. Матвѣй Корвинъ, чтобъ остановить возрастающее вліяніе Стефана, рѣшился вызвать на сцену Петра—Аарона. Венгерскій герой быстро перешелъ Карпаты и Сереть, сжегъ Ромынъ и двинулся къ Банѣ, то—есть къ нынѣшнему Бакэу, гдѣ встрѣтился съ Стефаномъ. Произошла сильная битва, изъ которой Корвинъ вынесъ промезь плечъ желѣзный наконечникъ молдаванской стрѣлы, остававшейся въ тѣлѣ его, какъ говорятъ, четыре года. Походъ этотъ не принесъ никакой пользы ни Матвѣю, ни Петру—Аарону, который вторично принужденъ былъ бѣжать въ Польшу.

Война была стихіей для Стефана. Въ немъ во всемъ былъ видѣнъ первообразъ Михаила—Храбраго, и подобно ему, воевода Молдавіи прекращалъ военныя дѣйствія на одной сторонѣ для того только, чтобъ внезапно ударить въ другую. Не закалялъ ли онъ силы молдавскихъ румыновъ для того, чтобъ схватиться грудъ съ грудью съ кровнымъ врагомъ ихъ вѣры и народности—съ фанатизмомъ турокъ? Но прежде, нежели онъ началъ эту главную борьбу, устранивъ себя довольно—ловко отъ помощи, которую требовала отъ него Польша для предстоявшей ей войны съ Венгріей (1472), Стефанъ воспользовался своимъ нейтральнымъ положеніемъ, чтобъ снова попытать счастья со стороны Валахіи. Въ 1473 году онъ выступилъ противъ Раду III, поставленнаго турками и упорно державшаго ихъ сторону. На берегахъ Милькова встрѣтилъ онъ валахское войско, разбилъ его на—голову, взялъ Букарестъ и двинулся къ Тырговишту. Здѣсь онъ не встрѣтилъ никакого сопротивленія. Древняя столица Валахіи сдалась молдавскому герою вмѣстѣ съ своею сокровищницею, государыней Маріей и дочерью ея Войкицей, съ кото-

Constanța GOLOVATIUC

BISERICA DIN BASARABIA ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Secolul al XIX-lea reprezintă o perioadă plină de frământări pentru „țara românească înstrăinată: Basarabia”¹, „țara unde pretutindeni arde lumina în icoane, unde statul sprijină Biserica sprijinindu-se pe dânsa, în care toți se pleacă înaintea clerului”, după cum afirmă marele istoric Nicolae Iorga².

În afacerile bisericești aproape toată Basarabia intra în jurisdicția Mitropoliei Moldovei care se afla, la rândul ei, sub jurisdicția patriarhatului de Constantinopol și cuprindea trei eparhii: Rădăuți (cu reședința din 1787 la Cernăuți), Roman și Huși. Deseori nordul Basarabiei intra în componența episcopiei Hotinului, alteori, căzând sub stăpânirea turcilor, era administrat de mitropolitul Proilaviei. Aproape tot centrul provinciei aparținea eparhiei Hușilor. În ceea ce privește bisericile din raialele turcești, ce se aflau în jurul cetăților, precum și acelea din Basarabia propriu-zisă, toate acestea făceau parte din întinsa mitropolie a Brăilei sau Proilaviei, înființată de către patriarhul Constantinopolului Chiril al II-lea în secolul al XVII-lea. În cursul secolului al XVIII-lea, granițele acestor eparhii erau nu o dată schimbate, sate și ținuturi întregi trecând de la o eparhie la alta³.

În 1806 izbucnește războiul dintre ruși și turci. Principatele Române sunt din nou sub ocupație rusească, iar după pacea de la Slobozia (1807), generalul Mihail Kutuzov, comandantul trupelor rusești, a fost numit guvernator general al celor două Principate Române, el proclamând chiar alipirea lor la Rusia⁴. „Eliberatorii pravoslavnici” introduc un regim despotic, mai ales împotriva țăranilor, despre care Kutuzov declara că „le va mai lăsa numai ochii să plângă”⁵.

În martie 1808, deci chiar în timpul războiului ruso-turc, printr-un „ucaz” al țarului Alexandru I (1801-1825), se înființează un „Exarhat” care cuprindea mitropoliile din Moldova și Țara Românească, subordonat Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse. Prin aceasta, se urmărea întreruperea legăturilor cu Patriarhia ecumenică, aflată în cadrul Imperiului otoman⁶. În această perioadă, împăratul Napoleon ducea cunoscutele sale campanii împotriva Austriei și a principatelor germane. Fiind în această situație, Kutuzov rupe armistițiul, iar trupele rusești trec Dunărea pe la Giurgiu în octombrie 1811. Marele vizir Ahmed a fost nevoit să ceară reluarea negocierilor de pace. Ele au început la Giurgiu în noiembrie 1811, continuând, din decembrie, la București. Rușii au pretins să li se cedeze ambele Principate, însă sultanul a acceptat doar Bugeacul și Benderul (deci se exceptau Chilia, Ismailul și gurile Dunării)⁷.

În anul 1812 războiul dintre ruși și turci a luat sfârșit și la 16 mai, la București, a fost semnat tratatul de pace. Conform acestui tratat, ca

hotar între Imperiul otoman și cel rus a fost recunoscut râul Prut, de la intrarea lui în Moldova până la vărsarea în Dunăre și, de la acest punct – malul stâng al Dunării până la gurile Dunării, de la Chilia și până la mare⁸. Acum Rusia reușea să anexeze jumătatea estică a Principatului Moldovei. De atunci și până la primul război mondial, cu excepția unor modificări survenite de-a lungul Dunării după războiul Crimeei, teritoriul cunoscut sub numele de *Basarabia* a rămas sub controlul Rusiei până în 1918⁹.

În momentul anexării sale de către Rusia, partea dintre Prut și Nistru a Moldovei nu avea un nume distinct de restul Principatelor. În multe privințe, zona centrală a acestei regiuni devenise inima Moldovei. Regiunea a fost numită *Basarabia*¹⁰, întrucât dinastia Basarabilor din Țara Românească domnise un timp și peste sudul acestui teritoriu¹¹. Era în interesul lor să extindă numele acesta pentru întreaga zonă cuprinsă între Prut și Nistru. Alipirea Basarabiei la Rusia, în 1812, a fost calificată drept alipire forțată, adică o anexare a unui teritoriu străin¹². Fiind în componența Rusiei, Basarabia și-a pierdut drepturile ei naționale. Politica rusă de colonizare accelera degradarea națională a Basarabiei¹³, fapt desprins și dintr-o plângere de la 1812 parvenită din Hotin pe adresa stăpânirii rusești: „De ar da Maica Precistă năstav să ni se ridice greutatea acestea și să ni se lase în obiceiurile noastre cele moldovenești cari am apucat de la bătrânii noștri și să venim în floare precum am fost și să petrecem totdeauna supt dregătorii Moldoveni,

pământeni de ai noștri, precum suntem deprinși și ne înțelegem în vorbă. Că alte rânduieli nu pricepe și numai cât ni se adaog năcazurile și greutatea noastre”¹⁴. Rusia și-a însușit la 1812 jumătatea din pământul Moldovei, dar oamenii au continuat să fie români chiar când li s-a negat identitatea¹⁵.

Ideea că românii au constituit un obstacol în dorința de expansiune a rușilor spre Balcani a fost susținută și de diplomați ruși. Astfel, E. P. Fondon, cel care alături de Italski a perfectat actul din 1812, își exprima nemulțumirea: „Acest popor – românii – au trăsături distincte și nu pot să-mi ascund părerea de rău, atunci când privesc harta, că acești opt milioane de oameni străini de nația slavă sunt așezați aici, pe fermecătoarele povârnișuri ale munților Carpați, formând parcă o săgeată înfiptă între națiunile slave, împiedicându-le unirea lor”¹⁶. În momentul cuceririi provinciei de către Imperiu mulți dintre locuitori au plecat în Moldova din dreapta Prutului, temându-se de robia rusească. L. Casso aseamănă fenomenul cu „la grande peur” („marea frică”)¹⁷.

Prin acest tratat, exarhatul sinodal se desființa în mod mecanic, iar teritoriul dintre Prut și Nistru urma să capete o nouă organizare bisericească. După încheierea păcii, situația bisericii din Basarabia a rămas incertă mai mult de un an. Desființându-se exarhatul, mitropolitul Gavriil, cu toți slujbașii săi, a trecut în Basarabia și s-a așezat la Chișinău. După cum s-a exprimat un cercetător rus, mitropolitul Gavriil se afla „în afara legii”, ocârmuia

clerul basarabean ca făcând parte din Mitropolia Moldovei, iar hârtiile oficiale le semna „Gavriil mitropolit și exarh”, fără să arate denumirea eparhiei¹⁹.

La 4 noiembrie 1812 mitropolitul Gavriil a înaintat Sinodului din Petersburg un proiect de organizare a vieții bisericești din Basarabia. Sfinția sa propunea ca în teritoriul anexat la Rusia să se înființeze o eparhie nouă, în care să fie incluse și teritoriile dintre Nistru și Bug (oblastia Oceacov), cu orașele Tiraspol, Dubăsari, Ovidiopol, Odesa, Herson, Oceacov ș.a. Noua unitate administrativ-bisericească urma să se numească „Eparhia Chișinăului și Hotinului”. El cerea pentru preoți „aceleași drepturi de care se bucura clerul rosienesc, iar autoritățile civile să nu aibă nici un drept de amestec în problemele bisericești, cum se întâmplă în Rusia”²⁰.

Proiectul mitropolitului a fost aprobat de țar la 21 august 1813, zi care poate fi considerată data înființării eparhiei Chișinăului și Hotinului. În fruntea eparhiei a fost numit Gavriil Bănulescu-Bodoni care a introdus o serie de organe administrative specifice bisericii rusești.

După moartea lui Gavriil, pe toată durata ocupației rusești (1812-1918), Biserica din Basarabia n-a mai fost condusă de mitropoliți. Eparhia a trecut în regimul obișnuit al diecezelor rusești. La început, Basarabia avea statut de regiune autonomă, dar din 1829 a devenit o simplă gubernie rusească²¹. Către sfârșitul misiunii lor în Basarabia chiriarhii ruși care s-au succedat acolo erau „avansați” ar-

hiepiscopei, avansare care ținea de meritele personale ale chiriarhilor eparhioți, nu de statutul mai „special” al eparhiei. Au fost cazuri când unii dintre ei au venit și au plecat tot cu rang de episcop. În Rusia țaristă, arhieriei eparhioți nu erau aleși, ci numiți de Sinod, respectiv de patriarh, putând fi transferați sau scoși din scaun oricând²².

Începând cu mitropolitul român Bănulescu-Bodoni, toți arhieriei Basarabiei erau agenți fideli ai guvernului țarist care îndeplineau cu strictețe indicațiile Sinodului rus. Biserica din Basarabia a urmat întru totul cursul evoluției celei din Rusia.

În 1828, statutul organizării oblastiei, art. 62, a interzis folosirea limbii române în actele publice, impunându-se întrebuintarea limbii ruse. De-a lungul secolului al XIX-lea unitatea limbii române s-a manifestat de nenumărate ori, de la titlul lucrării lui Ștefan Margela „Gramatica rusească și rumânească” din 1827, la „Manualul cu litere latine” a lui Ivan Doncev din 1865. Toate formele de rezistență la rusificare au fost refolosite de generațiile succesive de basarabeni amenințați cu deznaționalizarea²³. În 1835 Basarabia a fost reîmpărțită în județe: Hotin, Soroca, Orhei, Chișinău, Bender (Tighina), Akkerman (Cetatea Albă) și Cahul. Ca urmare a acestor schimbări administrativ-teritoriale, la 9 mai 1837 cele 77 de biserici de dincolo de Nistru au fost scoase de sub jurisdicția eparhiei Chișinăului și Hotinului și anexate la noua eparhie a Hersonului și Tauridei cu reședința la Odesa²⁴. Astfel, se restrâng cadrele acestei eparhii

care nu mai poartă titlul de mitropolie, ci numai de arhiepiscopie.

Puțini ierarhi au reușit să și-i apropie pe românii basarabeni, cei mai mulți nu au știut sau nu au vrut să o facă. Sub Irinarh, eparhia Chișinăului capătă o organizare mai precisă și definitivă prin reducerea atribuțiilor protopopești, prin concentrarea puterii cărmuitoare în mâinile chiriarhului, prin îndepărtarea totală a păstoriiților de la participarea la treburile bisericești. Sub Antonie s-au inițiat primele reforme bisericești. Ele au fost continuate de Pavel Lebedev, considerat cel mai de seamă ierarh rus din Basarabia, reprezentant tipic al naționalismului rus²⁵. În timpul său se înființează primele biblioteci parohiale și protopopești.

În urma tratatului de pace de la Paris din martie 1856, încheiat în urma războiului Crimeei, s-a impus retrocedarea către Moldova a județelor Cahul, Bolgrad și Ismail din sudul Basarabiei. La 17 noiembrie 1864, printr-un decret semnat de domnitorul Alexandru Ioan Cuza, se înființează o Episcopie a Dunării de Jos, cu sediul la Ismail, cu jurisdicție peste județele Covurlui (luat de la eparhia Hușilor), Ismail, Bolgrad și Brăila (luat de la eparhia Buzăului). Județul Cahul a fost anexat la episcopia Hușilor²⁶. După 1863, când a avut loc secularizarea averilor mănăstirești în România, din ordinul guvernului țarist averile mănăstirilor neînchinatelor din Basarabia au fost arendate prin licitație publică, ceea ce a contribuit la o creștere simțitoare a veniturilor lor²⁷.

Anul 1868 a produs schimbări favorabile în viața bisericii basa-

rabene. Pe lângă Arhiepiscopia Chișinăului s-a creat un post de arhieru-vicar cu titlul „de Akkerman”, având sediul în Chișinău, care s-a păstrat până în 1918 (cu excepția perioadei octombrie 1873 – octombrie 1882, când Pavel Lebedev nu și-a luat vicar). În același an au fost inițiate Congresele eparhiale anuale care au ființat până în 1916. O apreciabilă acțiune de asistență socială s-a desfășurat prin așa-numitele „frății” sau „frățimi”, asociații care veneau în sprijinul celor săraci. Prima frățime a fost cea din Chișinău, cu numele „Alexandru Nevski” (1868), cu un azil pentru săraci și bolnavi, continuând cu altele în Chișinău, Tighina, Tamur (Cetatea Albă) ș.a.

În 1878 Congresul de pace de la Berlin, deschis în urma războiului ruso-româno-turc din 1877-1878, a hotărât, la stăruințele Rusiei, ca județele din sudul Basarabiei să fie reanexate la Rusia²⁸.

Pe parcursul dominației țariste evoluția culturii române din Basarabia a fost determinată de un șir de condiții nefavorabile sau dezastruoase. Ea era considerată o cultură secundară care, treptat, trebuia să se contopească cu cea rusească și să dispară. Sfera de utilizare a limbii române a fost restrânsă tot mai mult, până s-a ajuns la interzicerea ei totală în administrație, învățământ și biserică. În 1871 limba română a fost suprimată oficial în cele câteva școli în care se mai predă²⁹. Limba rusă era impusă încet, dar sigur, ocupând treptat întreg spațiul vital al limbii române. Într-un raport oficial al autorităților ruse din Basarabia, elaborat la 16 septem-

brie 1887, adresat Ministerului de Interne, se afirma: „Se înființează școale ruse, preoții moldoveni sunt pretutindeni înlocuiți cu preoți ruși, Liturghia nu se oficiază decât rusește și s-a dispus ca Spovedania să fie asemenea făcută negreșit în limba rusă, ca în tribunale, până chiar pe la judecătoriile de pace s-au desființat dragomanii și părțile care se judecă sunt datori a vorbi rusește. Toate acestea n-au adus încă roadele dorite până acum; precum am zis, sătenii n-au învățat limba rusă”³⁰. Cu ajutorul școlii, Rusia a izbutit să rusifice aproape desăvârșit pătura cultă din Basarabia, iar cu ajutorul bisericii nădăjduia să rusifice și populația rurală³¹. Referitor la starea de lucruri din Basarabia, Zamfir Arbure afirma: „Rusia pravoslavnică, care prin excelență își însușește rolul de protectoare a Bisericii de Răsărit în afară de Imperiu, nu s-a ocupat niciodată serios de îmbunătățirea stării economice a bisericilor din Basarabia. Biserica, pentru guvernul rus, a fost și este o armă de rusificare a popoarelor subjugate, așa că, punând mâna pe Basarabia, prima grijă a Imperiului rus a fost deznaționalizarea clerului și rusificarea poporului român cu ajutorul bisericii. Încet, încet s-au scos din bibliotecile bisericesti și școlare cărțile bisericesti românești, înlocuindu-se cu altele rusești. Limba română, care la început era tolerată, acum este interzisă în școli, iar sub oblăduirea duhovnicească a arhiepiscopului Pavel, călugării septuagenari de prin mănăstiri fură obligați, ca niște copii, să învețe limba rusă”³².

NOTE

¹ Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Basarabia. Aspecte din istoria Bisericii și a neamului românesc*, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei (Trinitas), Iași, 1993, p. 45.

² Nicolae Iorga, *Neamul românesc în Basarabia*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997, p. 43.

³ Nicolae Popovschi, *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși. Din negura trecutului: crâmpoșe de amintiri*, Editura Museum, Chișinău, 2000, p. 25.

⁴ Stephen Ficher-Galați, Dinu C. Giurescu, Ioan-Aurel Pop, *O istorie a românilor*, Fundația Culturală Română. Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 1998, p. 191.

⁵ Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 45.

⁶ Ibidem, p. 53.

⁷ Ibidem, p. 45.

⁸ Nicolae Popovschi, *op. cit.*, p. 36.

⁹ Nicolas Dima, *Basarabia și Bucovina în jocul geopolitic al Rusiei*, Editura Prometeu, Chișinău, 1998, p. 13.

¹⁰ Ibidem, p. 25.

¹¹ Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 46.

¹² Mihail Bruhis, *Rusia, România și Basarabia (1812, 1918, 1924, 1940)*, Editura Universitas, Chișinău, 1992, p. 133.

¹³ Alexandru V. Boldur, *Istoria Basarabiei*, Editura Victor Frunză, București, 1992, p. 276.

¹⁴ Direcția regională a Arhivelor Statului, Chișinău, Cancelaria gubernatorului. *Dosar nr. 517*, apud L. T. Boga, *Populația Basarabiei (etnografie și statistică)*, extras din *Monografia Ba-*

sarabiei. Imprimeria statului, Chișinău, 1926, p. 5-6.

¹⁵ Paul Mihail, Zamfira Mihail, *Acte în limba română tipărite în Basarabia (1812-1830)*, Editura Academiei Române, București, 1993, p. XLV.

¹⁶ L. Casso, *Rusia și basinul dunărean*, trad. Șt. Berechet, Iași, 1940, p. 337-338, apud Paul Mihail, *op. cit.*, p. XII.

¹⁷ Paul Mihail, Zamfira Mihail, *op. cit.*, p. XII.

¹⁸ Nicolae Popovschi, *op. cit.*, p. 36.

¹⁹ Протоиерей В. Жмакин, *Труды Бессарабского Историко-Археологического Общества*, V, p. 25-26, apud Nicolae Popovschi, *op. cit.*, p. 41.

²⁰ Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 54-55.

²¹ George F. Jewsbury, *The Russian Annexation of Bessarabia (A Study of Imperial Expansion)*, *East European Quartely (Boulder)*, *Monograph XV (New York: Columbia University Press, 1976)*, apud Nicolas Dima, *op. cit.*, p. 26.

²² Boris Buzilă, *Din istoria vieții bisericești din Basarabia (1812-1918: 1918-1944)*, Editura Fundației Culturale Române, București, întreprinderea Editorial-Poligrafică Știința, Chișinău, 1996, p. 33.

²³ Paul Mihail, Zamfira Mihail, *op. cit.*, p. XVI.

²⁴ Iustin Frățiman, *Administrația bisericească la românii transnistreni între Bug și Nistru*, apud *Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericești*, vol. XII, Chișinău, 1920, p. 43.

²⁵ Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 73.

²⁶ Ibidem, p. 74.

²⁷ Ibidem, p. 86.

²⁸ Ibidem, p. 75.

²⁹ Ibidem, p. 74.

³⁰ Basarab, *Scrisori din Basarabia (1880-1883)*, vol I, Editura Fundației Culturale Române, București, Editura Știința, Chișinău, 1996, p. XXII.

³¹ Zamfir C. Arbure, *Basarabia în secolul XIX*, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, București, 1898, p. 73.

³² Ibidem, p. 509.

FRIEDRICH NIETZSCHE

160

„Nietzsche este în primul rând un mare om de artă, un mare stilist, artist. Ce înseamnă acest lucru în primul rând? Ce face oare un stil să fie mare, dacă nu omul superior, conducător și creator înăscut?” (Christian Morgenstern, *Nietzsche (1896-1912)*, 1907)

„Götz von Berlichingen și Suferințele tânărului Werther nu au influențat nici pe departe literatura aceluia timp precum *Zarathustra* pe cea modernă, a noastră, esențială hrană de lectură.” (Rudolf Huch, *Mai mult Goethe*, 1899)

„Nietzsche este ca un parc deschis publicului – dar în care nu intră nimeni!” (Robert Musil, *Din jurnal: „Ceva despre Nietzsche”*, 1899)

„De la clasicii noștri încoace nu am avut un mai mare maestru al limbii ca el: aceasta pentru că el a provocat noi manifestări ale limbii germane.” (Johannes Schlaf, *„Cazul” Nietzsche*, 1907)

„El însuși și-a comparat bucuria opera *Zarathustra* cu *Faust*. Ambele sunt evanghelii, în ambele foșnește cântecul omenirii, răzbat sunete și efluvii ale eternității.” (Hermann Hesse, *„Faust” și „Zarathustra”*, 1909)

„Nietzsche – omul pe care-l iubesc și eu, fără a-l putea însă urma.

Ceea ce se cere mai cu seamă admirat (de altfel ca și la Schopenhauer) este stilul său! Îl terorizează (ca și pe Schopenhauer criticul), îl face vanitos, pentru a-l constrânge!” (Theodor Däubler, *Scrisoare către Rudolf Pannwitz din 17.10.1920*)

„...Pentru generația mea a fost cutremurul epocii, și de la Luther încoace cel mai mare geniu al limbii germane.” (Gottfried Benn, *Nietzsche după 50 de ani*, 1950)

„...Când atacă morala legalistă a creștinismului, Nietzsche rămâne, în mod bizar, foarte aproape de tradiția biblică, cea care, o dată cu Profeții și cu Iisus, pune problema *moralismului*.” (Eric Blondel, *Amurgul zeilor*, 1993)

CU BICIUL PRINTRE ZEI

S-a născut în anul 1844, în apropiere de Leipzig, unde tatăl său era pastor protestant. Este un elev strălucit, apoi face studii de teologie, dar le abandonează pentru a urma filologia (latina și greaca). La 25 de ani este numit profesor titular al Universității din Basel. Dar ambiția sa este de a da un nou impuls, noi țeluri și idealuri civilizației și culturii germane. Opera sa filozofică este, în bună parte, expresia acestei ambiții.

Ideile și deziluziile sale se regăsesc toate în cărțile pe care le scrie. *Nașterea tragediei* (1872) îi vizează, în special, pe filologi, iar în *Considerații intempestive* (1873-1876) atacă *credo*-urile epocii sale (credința în știință, în cultura germană, în cunoaștere etc.). Se consacră eseurilor filozofice, pe care e nevoit să le publice pe cheltuiala lui: *Omenesc, preaomenesc* (1878-1880), *Aurora* (1881), *Știința veselă* (1882 și 1885). Celebra sa lucrare *Așa grăit-a Zarathustra* (1883-1885) se prezintă ca o nouă „Biblie”, ca o a cincea evanghelie filozofică. Cu *Dincolo de Bine și de Rău* (1886) și *Genealogia moralei* (1887), Nietzsche începe o operă ceva mai elaborată și din ce în ce mai critică față de filozofiile anterioare.

De aici înainte, Nietzsche proiectează o operă sistematică, *Reevaluarea tuturor valorilor*, pe care însă nu o va putea termina. *Anti-christ* (1888), care desființează vechile valori (platoniciene și creștine), trebuia să fie prima parte a acesteia. În ceea ce privește *Amurgul idolilor*, este o lucrare prin care sunt atacate atât idealurile vechi, cât și cele contemporane. De asemenea, în anul 1888, Nietzsche scrie o autobiografie – mai curând o apologie personală – zdrobitoare: *Ecce homo* (care nu va apărea decât în 1906).

Adversar hotărât al credinței, atacurile lui împotriva moralei creștine sunt extrem de violente, pertinente și nedrepte în același timp. Fiu de pastor, a citit mult Biblia, detestând ideile Noului Testament. A preluat însă din Vechiul Testament vehemența critică a Profeților, care denunță idolii, falșii zei.

Surmenat, singur, neînțeles, suferind tot timpul, Nietzsche se află, în surescitarea sa, în apogeul afirmării intelectuale. Va supraviețui până în anul 1900. El n-a știut niciodată că va deveni celebru.

Friedrich NIETZSCHE

DESPRE SAVANȚI

Pe când dormeam, o oaie a venit să-mi pască pe creștet coroana cea de iederă – păștea zicând întruna: „Zarathustra nu mai e savant”.

A zis și-apoi s-a-ndepărtat sătulă de frunze și-ngândurată. Un prunc mi-a povestit aceasta.

Mă tolănesc adesea bucuros aici, unde se hârjonesc copiii, sub zidurile în ruină, printre scaieți și maci roșii în floare.

Sunt încă un savant pentru copii, pentru scaieți și pentru maci roșii în floare. Ei sunt nevinovați, până și-n răutatea lor.

Dar pentru oi, se pare, nu mai sunt: așa vrea soarta – fie binecuvântată!

De fapt, acesta este adevărul: eu însumi părăsit-am casa savanților, trântind și ușa după mine.

Sufletul meu prea mult a stat înfometat la masa lor; nu sunt, ca ei, dresat pentru cunoaștere ca pentru spartul nucilor.

Îmi plac libertatea și vântul ce cutreieră pământul reavăn; mai bine să mă culc pe piei de bou decât pe onorurile și distincțiile lor.

Sunt prea aprins și mistuit de gândurile proprii: adesea mi se taie răsuflarea. Atunci sunt nevoit să ies sub cerul liber și departe de orice cămăruță prăfuită.

Dar ei sunt reci și stau la umbră răcoroasă: ei vor la toate să fie

numai spectatori și se feresc să se așeze pe trepte, acolo unde arde soarele.

Asemenea acelora ce cască gura la mulțimea ce trece-ncoace și încolo, ei stau și-așteaptă căscând gura la ideile pe care alții le-au gândit.

Dacă te-apuci să-i scuturi, împrăștie în jurul lor un praf ca sacii cu făină și nu de bunăvoie; dar cine să mai vadă-n praful lor bobul de grâu și voluptatea aurie a holdelor de vară?

Când se dau drept înțelepți, mă-nfioară cu micile lor adevăruri și sentințe: înțelepciunea lor miroase-adesea, parcă s-ar trage dintr-un smârc; și-ntr-adevăr, aud adeseori o broască orăcâind în ea!

Sunt iscusți, au degete îndemânatic: ce poate simplitatea mea alături de complexitatea lor! Iar degetele sunt pricepute la tors, la înnodat și la urzeli: de-aceea ei sunt cei ce tricotează ciorapii spiritului!

Adevărate mecanisme de ceasornic sunt: se cere doar să fie trase la timp! Atunci arată fără greșeală ora și scot un zgomot delicat.

Lucrează-asemeni morilor și șteampurilor: de-ajuns e să li se arunce boabele! – ei știu să macine bobul mărunț și să-l preschimbe-n prăfărie albă.

Ei se supraveghează reciproc și nu se prea încred unii în alții. Sunt inventivi în mici șiretenii și stau pândind pe-aceia a căror știință șchioapătă – așteaptă ca niște păianjeni. Întotdeauna i-am văzut cum pregătesc cu mare-atenție otrăvurile; și pentru-aceasta cum își trag pe degete mânușile sticloase.

Sunt pricepuți la jocurile cu zaruri măsluite; și-i văd jucând atât de nverșunați, că-i trec toate sudorile:

N-avem nimic comun unii cu alții; însă virtuțile lor mă scârbesc mai tare ca falsitatea lor și toate zarurile măsluite.

Când locuiam cu ei, stăteam deasupra lor. De-aceea erau supărați pe mine.

Ei nu voiau să-audă nicidecum că umblă cineva deasupra capetelor lor; de-aceea au pus lemne și țărână, și gunoaie între mine și capetele lor.

În felu-acesta au înăbușit răsunetul pașilor mei; și nimeni nu m-a auzit mai rău decât cei mai savanți din tagma lor.

Toate greșelile și slăbiciunile-omenești le-au pus de-a-valma între ei și mine: acestui lucru ei îi zic „podeaua falsă” la ei acasă.

Cu toate-acestea, gândurile mele s-au plimbat *deasupra* capetelor lor; și chiar de-aș fi purtat de propriile mele erori, eu tot aș fi deasupra lor, deasupra capetelor lor.

Căci oamenii *nu sunt* egali: justiția vorbește-așa. Iar ceea ce vreau eu *lor* nu le este-ngăduit să vrea!

Așa grăit-a Zarathustra.

DESPRE POEȚI

„De când cunosc mai bine corpul – zicea odată Zarathustra unui discipol – spiritul-mi pare spirit doar simbolic; și tot ce este «îmuabil» – de-asemena e numai un simbol.”

„Te-am auzit odată spunând acestea – i-a răspuns discipolul; iar după-aceea ai adăugat: «Însă poezii mint prea mult». De ce-ai zis că poezii mint prea mult?”

„De ce?” îi zise Zarathustra. „Mă-ntrebi de ce? Eu nu fac parte dintre-aceia pe care să-i întrebi de ce.

Viața mea – datează ea de ieri? E foarte mult de când mi-am încercat temeiurile-opiniilor mele.

N-ar trebui să fiu cumva ca un butoi plin de memorie, pentru-a avea chiar și temeiurile la-ndemână?

Oricum, este prea mult că îmi păstrez toate opiniile; și multe păsări dintre-acestea își iau zborul.

De altfel, uneori găsesc în columbarul meu și câte-o pasăre refugiată ce mi-e străină și care tremură, când mâna mea se-așază peste ea.

Dar ce ți-a spus odată Zarathustra? Că poezii mint prea mult? – Dar Zarathustra e și el poet.

Crezi tu că el a spus acuma adevărul? De ce crezi asta?”

Discipolul răspunde: „Eu cred în Zarathustra.” Dar Zarathustra, clătinând din cap, surâse.

Credința nu mă face fericit, grăit-a el, și mai ales credința-n mine.

Însă presupunând că cineva a zis cu toată seriozitatea că poezii mint prea mult, acela a avut dreptate – mințim prea mult.

Știm prea puțin și suntem proști învățăței, așa că trebuie să mințim.

Și cine, oare, dintre noi, poezii, nu a turnat el însuși apă-n

vin? Multe amestecuri otrăvitoare s-au preparat în pivnițele noastre și multe lucruri de nedescris s-au făptuit.

Și pentru că noi știm puțin, tare-i mai îndrăgim pe cei săraci cu duhul, îndeosebi când sunt femeiuște tinere.

Și suntem chiar curioși să știm ce-și povestesc la ceas de seară femeiuștile bătrâne. E ceea ce numim în noi eternul-feminin.

Și ca și cum ar exista un drum secret și special către știință, care se *surpă* asupra celor care au învățat câte ceva, noi credem în popor și în „înțelepciunea” lui.

Dar toți poeții cred aceasta: că cel care se culcă-n iarbă pe o costișă liniștită, ciulind urechile, ajunge să afle ceva despre lucrurile ce se petrec între pământ și cer.

Și-ndată ce-i apucă sentimente delicate, poeții se gândesc întotdeauna că natura însăși s-a îndrăgostit de ei:

Și că se furișează la urechea lor, ca să le picure în ea intimități și lingușiri preadrăgălașe: cu care ei se umflă și se laudă în fața celor muritorii!

Ah, există atâtea lucruri între pământ și cer, pe care doar poeții le-au visat!

Dar mai ales *deasupra* cerului: căci zeii toți sunt doar figuri poetice, tertipuri inventate de poeți!

De fapt, ceva ne-atrage-ntotdeauna – și mai ales împărăția norilor: acolo ne-așezăm burdufurile-mpestritate, numindu-le pe urmă zei și supraoameni: Sunt tocmai potriviți, ușori cum sunt, pentru aceste jilțuri! – toți acești zei și supraoameni.

Vai, cât mă simt de obosit de insuficiența care, cu orice preț, ține să fie importantă! Vai, cât mă simt de obosit de-acești poeți!

Când a auzit ce spune Zarathustra, discipolul s-a supărat pe el, dar a tăcut. Tăcea și Zarathustra; iar ochiul său privea în sine însuși, parcă ar fi văzut ceva în zarea largă. Până la urmă a oftat, iar răsuflarea i s-a liniștit.

Eu sunt de azi și de odinioară, a zis apoi; însă în mine e ceva, venind din mâine, poimâine și de cândva.

Eu de poeți sunt obosit, și de cei vechi și de cei noi: îmi par cu toții superficiali, ca niște mări fără-adâncime.

Ei n-au gândit destul de adânc; de-aceea nici simțirea lor nu s-a pierdut pe sine în abisuri.

Puțină voluptate și puțină plictiseală: e tot ce au ei mai de preț în meditații.

Din tot clingclangul harfei lor percep abia un fantomatic șușotit și suflu; ce vor fi reținut ei până-acum din toată fervoarea sunetelor!

Și nici nu-mi par destul de curăței: ei singuri își fac apele mai tulburi, să pară mai adânci.

Le place mult să-apară ca-mpăciuitori; dar pentru mine ei rămân mijlocitori și speculanți, doar jumătăți de om și necinstiți.

Vai, m-am abătut și eu cu mrejele la marea lor, nădăjduind un pescuit bogat; dar tot ce-am prins a fost un cap de zeu străvechi.

În felu-acesta marea nu i-a dat flămândului decât o piatră. Ei înșiși poate s-au născut din mare.

Vârf de car. Cultura geților, sec. V î.Ch.

Sigur, găsești în ei și perle: astfel sunt și mai asemănători cu niște scoici cu valve dure. Și-n loc de suflet am găsit adesea-n ei mucozități sărate.

Ei de la mare-au învățat înfumurarea: nu-i oare marea păunița păunițelor?

Chiar și-naintea celui mai hâd bivol ea nu-ncetează coada să-și rotească, nicicând nu obosește să se joace cu evantaietele ei de mătase și argint.

Iar bivolul se uită tâmp la toate-acestea, cu sufletul aproape de nisip și mai aproape de hățuș, cel mai aproape însă de mocirlă. Ce-i pasă lui de frumusețe și de mare și de gătelile păunilor! Parabola aceasta o închin poeților.

În realitate, spiritul lor însuși e păun între păuni și mare a înfumurării.

De spectatori are nevoie spiritul poetului: chiar dacă-aceștia nu sunt decât bivoli!

Eu însă de spiritul acesta sunt sătul și simt că se va sătura chiar el de sine însuși.

Eu am văzut poeți care s-au transformat și și-au întors privirea spre ei înșiși.

Eu i-am văzut pe penitenții spiritului: aceștia s-au născut dintre poeți.

Așa grăit-a Zarathustra.

ARTHUR RIMBAUD

150

„...Apariția acestui trecător colosal n-a fost pregătită de nici o împrejurare literară...” (Mallarmé, într-o scrisoare publicată în 1896 în revista nord-americană *The Chap-Book*)

„...Un mistic sfâșiat de «suferințele moderne»... Rimbaud este primul din epoca noastră care a simțit profund criza umanismului; Nietzsche și Dostoievski aveau să-l urmeze în curând.” (Benjamin Fondane, în *Rimbaud le voyou*, 1933)

„Opera lui constituie o autobiografie de o sinceritate și de o siguranță fără precedent în istoria poeziei.” (Marcel Coulon, în *La vie de Rimbaud et de son oeuvre*, 1929)

„Lectura lui Rimbaud, ca și lectura cântului al șaselea din *Maldoror*, îmi provoacă un sentiment de rușine față de propriile-mi opere și un sentiment de oroare față de tot ceea ce nu-i decât un rezultat al culturii.” (André Gide, în vol. IV al *Operele complete*, 1932-1939).

„...un Baudelaire convertit la realitatea simplă a lumii.” (Jean-Pierre Richard, în *Poésie et Profondeur*, 1955)

„Autorul **Iluminărilor** evoluează între câteva estetici, între câteva «retorici», ale căror postulate contradictorii sunt *trăite* de el până la ultimele consecințe. În numai patru sau cinci ani, Rimbaud duce poezia pe toate drumurile posibile, inclusiv pe drumul tăcerii (pe care se angajase și Mallarmé, dar din alte motive).

Drumul tăcerii e, bineînțeles, o dramă – o dramă a limbajului.

„Rimbaud cultivă intens limbajul ca mijloc de comunicare, pentru că vrea să comunice mai mult decât e-n stare s-o facă limbajul omenesc. El crede într-un limbaj *universal*.” (Petre Solomon, *Rimbaud – o călătorie spre centrul universului*, 1980)

...ÎNCÂLCIT ȘTRENGAR, ARTHUR!*

S-a născut la Charleville (20 octombrie 1854-1891). Geniu de o precocitate extraordinară. La vârsta de numai nouăsprezece ani își încheie opera. Revoltându-se împotriva tuturor tradițiilor, caută să exprime în poezie absolutul lucrurilor. A avut o mare influență asupra poeziei moderne europene. Literatura universală îi datorează *Corabia beată*, *Iluminările*, *Un anotimp în infern* și alte scrieri de o valoare inovatorie excepțională. De la vârsta de douăzeci de ani se plasează (până la moarte) pe orbita unei vieți lipsite de orice... „joc secund” de-a poezia. *Les illuminations* – capodopera poetului – au fost publicate fără știrea lui, într-o perioadă când literatura nu-l mai interesa deloc, și numai grație dorinței unor foști prieteni – ca Varlaine – de a-i alimenta gloria târzie.

Iluminările reprezintă, de fapt, un fel de sinteză a întregii creații rimbauldienne. Sub aspectul mijloacelor de expresie, varietatea lor este uluitoare. Privite din această perspectivă, ele constituie un tezaur de fraze memorabile care vor răspunde sensibilității umane atâta timp cât va dăinui limba franceză.

LES ILLUMINATIONS ILUMINĂRILE

|

După potop

|

De îndată ce s-a învechit ideea potopului, un iepure se opri în dulcișor și-n preajma clopoșeilor în freamăt, își spuse rugăciunea către curcubeu, prin pânza de păianjen.

O, nestematele care se ascundeau – florile care prinseră să privească!

Pe marea uliță murdară, măcelăriile se deschiseră și bărcile fură trase înspre marea-n scară tot mai sus atârnată, așa ca-într-o gravură.

Sângele curse, acasă la Barbă-Albastră – la abatoare – în circuri; aci pecețile lui Dumnezeu înălbiră ferestrele. Curse sânge și lapte.

Castorii clădiră. Mazagranuri fumegau în cafenele.

* Nicolae Labiș.

În casa cea mare, pe ale cărei geamuri șiroia încă apa, copiii îndoliați priviră minunatele imagini.

O ușă se trânti și, în piața târgului, copilul își roti brațele, moriștele pe acoperișuri îl înțeleseră, la fel și cocoșii din clopotnițele de pretutindeni, sub strălucitoare vârtejuri de lapoviță.

Doamna își așeză pianul în Alpi. Liturghia, ca și cele dintâi împărtășanii, au fost împlinite în cele o sută de mii de altare ale catedralei.

Caravanele porniră. Și Splendid-Hotel fu durat într-un haos de ghețuri polare.

De atunci aude luna șacalii scheunând în deșerturi de cimbru – și eglogele în saboți mârâiră prin livezi. Apoi, în crângul violet. Eucharis mi-a spus că-i primăvară.

Izvorăște, eleșteu; – spumă, rostogolește-te peste punte deasupra codrilor, – orgi și negre cearșafuri – fulgere și tunete – bălțați-vă, bubuind; – ape și mahniri, nălțați-vă și vestiți potopurile.

Deoarece, de când s-au risipit, – o, nestemate adânc ascunse, și florile deschizându-se! – ce plictiseală! și Crăiasa, Vrăjitoarea care-și vântură părul aprins într-o oală de pământ, nicicând nu va voi să ne povestească ceea ce dânsa știe și ceea ce noi nu vom afla.

II Copilărie

I

Idolul acesta, cu ochi negri și coamă galbenă, fără de părinți, fără alai de curte, mai nobil decât legendele mexicane ori flamande: tărâmul său, doar azur și neobrăzată verdeață, aleargă pe țărături poreclite, de către valuri fără corăbii, cu niște nume cumplit de grecești ori slave, ori celtice.

La marginea pădurii – florile visului împrăștie clinchet, scapără lumini, strălucesc – fata cu buza portocalie, cu genunchi încrucișați sub potopul limpede ce șuvoiește din țarini: goliciune adumbrită pe care-o străbat, o-nveșmântă curcubeele, flora și marea.

Doamna roind jur împrejur pe terase vecine cu marea; copile și uriașe făpturi, falnice ființe negre pe mușchiul verde coclit, giuvaere drept înălțate pe pământul gras cu tufișuri din măruntele grădini cuprinse-n dezgheț – mume tinere și vârstnice surori, cu priviri grele de călătorii, sultane, prințese cu portul și veșmântul tiraniei, venetice cât o șchioapă și personaje gingaș nefericite.

Ce plictiseală! E ceasul „trupului drag” și „sufletului drag”.

II

Iat-o, e moarta cea micuță îndărătul tufelor de trandafiri, – Tânăra mamă, răposata, coboară treptele. – Caleașca vărului ei scârțâie pe nisip. – Fratele cel mic (aflat în India!) e acolo, în fața asfințitului, pe

câmpul cu garoafe. – Bătrânii, vertical îngropați, zac înțepeniți lângă zidul cu mixandre.

Roiul de frunze aurii împresoară casa generalului. Familia se află-n sud. – O ții de-a lungul drumului roșu și ajungi la un han pustiu. Castelul e de vânzare; obloanele sunt desfăcute. – Preotul va fi luat cu dânsul cheia bisericii. – În jurul parcului, căsuțele paznicilor sunt nelocuite. Gardul ce împrejmuie e-atât de înalt, încât nu zărești decât culmile verzi foșnind. De altminteri înăuntru nu-i nimic de văzut.

Câmpiile urcă spre târguri fără cocoși, fără nicovale. Stăvilarul stă deschis. O, calvarul și morile pustietății, insule și stoguri!

Florile vrăjitoarești zumzăie. Povârnișul colinelor îl leagănă. Vietăți de-o legendară eleganță îi dau târcoale. Nori se îngrămădesc pe volbura mării înfiripată din veșnicia lacrimilor fierbinți.

III

În crâng zărești o pasăre, cântecul ei te oprește pe loc; te face să roșești.

Mai vezi un orologiu oprit.

Se mai află acolo o hârtoapă nămolosă adăpostind un cuib de vietăți albe; pe urmă, o catedrală care coboară alături de un eleșteu care urcă. Mai vezi și o mică trăsură părăsită-n hățis; ori coboară pe cărare grăbind, împodobită cu panglici.

Vezi și o trupă de mici comedianți purtând costume; îi zărești pe cărarea ce șerpuie la marginea crângului.

Și iată în sfârșit, când ești înfometat și însetat, un ins care te-alungă.

IV

Sunt sfântul cufundat în rugăciuni pe terasă – precum dobitoacele pașnice care pasc până către marea Palestiniană.

Sunt cărturarul din jilțul întunecat. Crengile și ploaia lovesc în ferestruica bibliotecii.

Sunt un drumeț pe drumul cel mare printre dumbrăvile pitice; vuietul stăvilarelor mi-acoperă pașii. Privesc îndelung melancolica leșie de aur, asfințitul.

Aș închipui prea bine un copil părăsit pe cheiul ce-a pornit în largul mării; slujitor mărunț înaintând pe-alee; fruntea-i atinge cerul.

Potecile sunt aspre. Colnicele se-acoperă cu brădet. Văzduhul a încremenit. Cât de departe-s păsările și izvoarele! Dacă înaintezi, nu poate urma decât sfârșitul lumii.

V

Să mi se închirieze în sfârșit acest mormânt, dat cu var, cu linii de ciment în relief – foarte departe sub pământ.

Mă reazem cu coatele de masă; lampa luminează foarte viu aceste ziare pe care le recitesc ca un idiot, aceste cărți lipsite de interes.

La o depărtare uriașă deasupra salonului meu subpământean, casele prind să se împlânte, negurile se îngrămădesc. Noroiul e roșu ori negru. Oraș monstruos, noapte fără capăt!

Ceva mai jos, canale de scurgere. De-o parte și de alta, doar grosimea globului. Poate abisuri de-azur ori pururi de văpaie. Poate că pe-asemena podișuri luna întâlnește comete, oceane și basme.

În ceaurile de amărăciune mi-nchipui globuri de safir ori de metal. Sunt stăpânul tăcerii. De ce părelnica înfățișare a răsuflătorii ar păli într-un ungher al bolții?

VIII

Plecare

Am văzut destule. Vedere întâlnită în orice văzduh.

Am stăpânit destul. Zvon al orașelor în amurg, în plin soare, și de-a pururi.

Am cunoscut destule. Întreruperi ale vieții – o, zvonuri și vedenii!

Plec să pătrund în simțire și în zgomot, în ce este nou!

XI

Dimineață de beție

O, Binele meu! O, Frumusețea mea! Fanfară cumplită! Nu mă poticnesc într-însa! Șevalet feeric! Ura! Nemaipomenită-nfăptuire, slavă trupului minunat pentru întâia oară! A început în mijlocul râsetelor de copii, și va sfârși tot prin ei.

Va stăruii otrava aceasta în toate vinele noastre chiar atunci când, o dată ce-a cotit fanfara, ne vom întoarce la vechea lipsă de armonie. O, noi atât de vrednici, acum, de caznele acestea! Să adunăm cu fervoare această făgăduință supraomenească făcută trupului nostru și sufletului nostru, zămisirii lor! Această făgăduință, această sminteală! Eleganța, știința, cruda nestăpânire! Am căpătat făgăduința că va fi îngropat copacul binelui și-al răului în umbră, să fie surghiunite cumsecădeniile silnice, pentru ca noi să putem dăruii fără prihană iubirea noastră. La început am simțit oarecare scârbă, iar la sfârșit – neputând înhăța dintr-o dată veșnicia – totul s-a încheiat în mijlocul unor miresme-nvălmășite.

Râsete de copii, guri tăcute de robi, nepângărita cumișenie a fecioarelor, groaza față de chipuri și lucruri de aci; proslăvită fie amintirea acestei veghi, și voi. La început, bătădărie întru totul și iată că s-a terminat cu niște îngeri de flacăra și gheață!

Măruntă veghe de îmbătare, sfântă! fie chiar numai pentru masca prin care ne-ai răsplătit. Te afirmăm, metodă! Nu uităm că tu ai preaslăvit ieri pe fiecare dintre vârstele noastre. Credem în otravă. Știm să dăruim viața noastră întregă, în fiecare zi.

Iată, e vremea Asasinilor.

**XV
Oraș**

Sunt cetățeanul efemer și nu prea nemulțumit al unei metropole socotite moderne; orice gust știut a fost ocolit în mobilarea și înfățișarea caselor; de asemeni, în planul orașului. Aici n-ați putea semnala urmele vreunui monument al superstiției. Morala și limbajul sunt reduse la cea mai simplă expresie, în sfârșit! Aceste milioane de oameni care n-au nevoie să se cunoască își mână în chip atât de asemănător educația, meșteșugul și bătrânețea, încât durata unei astfel de vieți trebuie să fie de câteva ori mai scurtă decât ceea ce o statistică nebunească găsește la popoarele de pe continent. Întocmai cum, de la fereastra mea, zăresc vedenii noi rostogolindu-se prin fumul des și nesfârșit de cărbune – umbra pădurilor noastre, noaptea noastră de vară! – noi Erinii în fața micii mele vile care-mi închipuie patria și inima întregă, deoarece aici totul seamănă cu aceasta, – Moartea fără vaiet, harnica noastră fată și slugă – o iubire fără nădejde și o Crimă frumoasă schelălăind în noroiul străzii.

**XVIII
Haimanale**

Frate vrednic de milă! Câte nopți cumplite de veghe i-am datorat! „Nu pornisem cu destulă-însuflețire pentru asemenea treabă. Nesocotisem în chip viclean neputința lui. Din vina mea ne-am întoarce din nou în surghiun, în robie.” Bănuia că-nchipui nenoroc și chiar o nevinovăție la fel de stranie; ba mai adăuga și alte pricini neliniștitoare.

Răspundeam rânjind acestui cărturar satanic, și-în cele din urmă mă îndreptam către fereastră. Închipuiam, dincolo de câmpia străbătută de fâșii, de muzică neobișnuită, vedeniile unui viitor lux nocturn.

După această distracție, pare-se igienică, mă întindeam pe-o rogojină. Și, aproape-în fiecare noapte, îndată ce-adormeam, sărmanul frate se trezea cu gura putredă, cu ochii smulși – așa cum se vedea el în vis! – și mă târa în mijlocul sălii; prins de urletul visului sau de mâhnirea idioată.

Într-adevăr, cu toată sinceritatea cugetului meu, îmi luasem sarcina să-l readuc la starea cea dintâi de fiu al Soarelui – și rătăceam amândoi, hrănindu-ne cu vinul peșterilor și cu pesmeții drumului, căci eu eram grăbit să descopăr și locul, și formula.

**XXXIV
Bottom**

Realitatea fiind prea spinoasă pentru marele meu caracter, mă aflam totuși la doamna mea, în chipul unei trupeșe păsări albastre cenușii ce se avântă spre ornamentele plafonului, târându-și aripa în umbrele serii.

Am fost, la picioarele baldachinului ce purta giuvaerele sale preaslăvite și capodoperele sale fizice, un urs mare cu gingii vinete și cu părul încărunțit de mâhnire, cu ochii prinși în cristalele și argintăria măsuțelor.

Totul se prefăcu într-o umbră, într-un acvariu arzător. Spre dimineață

– în zorii unui iunie bătaios – am alergat peste câmpuri: măgar, trâmbițând, vânturându-mi amarul, până când Sabinele suburbiei prinseră să se arunce de grumazul meu.

XLII Sold

De vânzare ceea ce jidovii n-au vândut, ceea ce noblețea și fără-delegea n-au prețuit, ceea ce dragostea blestemată și cinstea infernală a maselor încă nu cunosc; ceea ce nici timpul, nici știința nu-s nevoite să recunoască:

Glasurele reconstituite; trezirea frățească a tuturor energiilor corale și orchestrale și aplicațiile lor instantanee; prilejul unic de a dezghioca simțurile!

De vânzare trupurile fără preț, în afara oricărei rase, oricărei lumi, oricărui sex, oricărei stirpe! Bogățiile izvorând la fiecare pas! Sold al nestematelor fără vreun control!

De vânzare anarhie pentru mase; nestăvilită satisfacere pentru amatori superiori; moarte năprasnică pentru credincioși și îndrăgostiți!

De vânzare locuințele și migrațiunile, sporturi, feerii și conforturi desăvârșite, și zgomotul, mișcarea și viitorul ce-l pregătesc!

De vânzare aplicațiile de calcul și salturile de armonii nemaiauzite. Descoperirile și termenii nebănuiți și posesiune imediată.

Avânt fără noimă, nesfârșit către splendorile nevăzute, către desfătări de nesimțit și către taine înnebunitoare, față de orice soi de viciu – și bucuria lui înfricoșătoare în fața gloatei.

De vânzare trupurile, glasurile, nesfârșitul belșug ce nu rabdă socoteală, ce nu se va vinde niciodată. Vânătorii nu-s la capătul soldului! Călătorii nu trebuie să plătească nici un comision prea curând!...

**Traducere de
N. ARGINTESCU-AMZA**

Galina IONESI

TIPUL INADAPTATULUI ÎN PROZA ROMÂNEASCĂ

Exegeza literară a cuprins în raza ei de investigare tipul eroului inadaptat din proza românească de la interferența secolelor XIX-XX și din perioada interbelică, definindu-l ca personaj problematic ce se înscrie în categoria eroilor „învinși”.

Însă de cele mai multe ori s-a insistat asupra fenomenului inadaptabilității și asupra formelor de manifestare artistică a acesteia, de la personaj la personaj și de la un scriitor la altul, fără a se întreprinde structurarea unei tipologii a inadaptatului [1].

Menționam și cu alte ocazii că inadaptatul este un personaj al tranziției. El e generat de societatea aflată la etapa de trecere de la feudalism la sistemul de orînduire capitalistă. Perioadele de tranziție se caracterizează printr-un puternic dezechilibru, iar prefacerile sociale sînt prea rapide pentru puterea de înțelegere a oamenilor, astfel încît înstrăinarea de contingent a unei categorii umane, în împrejurările nou create, se produce în mod inevitabil. Asemenea firi sînt definite în terminologia literară ca „inadaptabile”, deoarece se caracterizează prin incapacitatea de a-și însuși „normele de viață”

[2, p. 6] impuse de noul mediu sociocultural.

Pornind de la gradul de inadaptabilitate și de la formele ei de manifestare, putem împărți personajele respective în două clase mari:

- I. Inadaptatul abulic,
- II. Inadaptatul superior.

În categoria *inadaptatului abulic* se includ cei învinși de mediul social, cei care nu se pot încadra în el din cauză că vădesc, prin excesul de timiditate și sensibilitate și prin lipsa totală de voință, o slabă pregătire psihologică pentru viață.

Deși încearcă să se opună societății în care trăiesc și care le „respinge” calitățile diferite de cele ale contingentului, protestul acestor eroi literari este vag și, în cele din urmă, cotidianul îi strivește.

O parte din ei se află ancorați, în virtutea unei inerții interioare și a unui romantism desuet, într-o fracțiune de timp iluzorie și nu se pot adapta la realitatea nou creată, pe care, de fapt, nici nu o cunosc. Aceștia se înstrăinează de mediul ambiant din cauza nostalgiei ce o nutresc pentru o viață idilică și renunță la *orice formă de protest*, acceptînd starea de lucruri existentă.

Pornind de la aceste considerații, vom delimita aici două tipuri de inadaptați abulici (infirmi):

a) *suprasensibilii*: Andrei Rîzescu (**În lumea dreptății**), Niculăiță Minciună (**Niculăiță Minciună** de Ioan-Alexandru Brătescu-Voinești), Dan (**Dan** de Alexandru Vlahuță) ș.a.

b) *resemnații*: Pană Trăsnea (**Pană Trăsnea Sfintul**), Costache Udrescu (**Neamul Udreștilor** de Ioan-Alexandru Brătescu-Voinești), Tinca Negrea (**Floare ofilită**), Neculai Manea (**Însemnările lui Neculai Manea**), Lai Cantacuzino (**Locul unde nu s-a întâmplat nimic**), boierul Filotti (**Venea o moară pe Siret** de Mihail Sadoveanu), Zaharia Duhu (**Comoara regelui Dromichet** de Cezar Petrescu).

În continuare intenționăm să relevăm specificul acestei categorii, în general, și să consemnăm trăsăturile inadaptatului suprasensibil în particular, evidențiindu-i trăsăturile pe care le-am identificat în operele prozatorilor Alexandru Vlahuță și Ioan-Alexandru Brătescu-Voinești, scriitorii care au manifestat un interes aparte pentru categoria celor „învinși”.

Înainte de a purcede la analiza propriu-zisă a personajului respectiv dintr-o operă concretă, considerăm importantă elucidarea termenului de „inadaptat abulic” pe care-l propunem pentru mai multe personaje ce alcătuiesc seria tipologică a inadaptatului.

Atare caractere umane au existat în toate timpurile, doar că vor capta interesul scriitorilor, în mod deosebit, în anumite perioade istorice, cum sînt cele de tranziție. Ocurențele sociale înnoitoare se dovedesc a fi nefaste pentru asemenea indivizi, dezvăluindu-le slăbiciunile, abulia fiind în acest caz peremptorie; fapt care le face mai puțin flexibile sau chiar inflexibile la schimbările vremii.

„Abulice” pot fi considerate ființele ce vădesc „o stare psihică în care ineficiența voinței face ca persoana să devină pasivă” [3, p. 40], inactivitatea acesteia manifestîndu-se „în grade diferite, începînd cu imposibilitatea de a lua decizii pînă la totala retragere din activitate” [3, p. 40].

Anume lipsa de voință, parțială sau totală, îi caracterizează pe inadaptații lui Alexandru Vlahuță, Ioan-Alexandru Brătescu-Voinești, Mihail Sadoveanu și Cezar Petrescu (e vorba, în ultimul caz, de Zaharia Duhu, protagonistul romanului **Comoara regelui Dromichet și Aurul negru**). Lipsa voinței implică, în mod firesc, inactivitate și pasivitate.

Toți – Dan Vasile, Andrei Rizescu, Niculăiță Minciună, Costache Udrescu, Pană Trăsnea, Neculai Manea, Radianu, Tinca Florea, boierul Filotti, duduia Margareta, Eudoxiu Bărbaț, Zaharia Duhu – cad înfrinți, dintr-un motiv sau altul, în urma confruntării cu un mediu social ostil lor prin „normele de viață” impuse, care se dovedesc prea aspre pentru structura morală și psihologică a acestor ființe. Strivirea lor de către realitatea socială în care nu se pot integra se explică, înainte de toate, prin lipsa voinței, potențată și de ambianța în care au crescut, de factorii de educație, de anumite particularități sufletești cu care i-a înzestrat natura. Astfel, la unii dintre ei (Dan, Andrei Rizescu, Niculăiță Minciună, Eudoxiu Bărbaț ș.a.), protestul împotriva in Justițiilor de care se ciocnesc este insuficient,

deoarece mijloacele lor de luptă sunt precare, conținând o doză infimă de curaj, iar soluțiile pe care le propun – dacă le propun – „sterile, rupte de viață” [4, p. 97]; la alții lipsește cu desăvârșire (boierii Udrescu, Pană Trăsnea, Filotti, Zaharia Duhu ș.a.), dată fiind incapacitatea lor de a înfrunta dificultățile unui climat de viață marcat de radicale transformări sociale.

Pornind de la aceste particularități proprii inadaptatului abulic, precum și de la felul cum se manifestă ele la personajele care ne preocupă, găsim de cuviință să facem distincție între *suprasensibili* și *resemnați*.

Atenția noastră o reține, în mod special, inadaptatul suprasensibil din creația lui Alexandru Vlahuță și Ioan-Alexandru Brătescu-Voinești.

Prin Dan din romanul cu același nume al lui Alexandru Vlahuță se afirmă „în proza românească (...) eroul intelectual, onest, ieșit fie din mediile populare, fie din mica burghezie, aflat, datorită integrității lui și a modului de a înțelege întocmirea socială, în conflict permanent cu clasele avute și cu instituțiile statului” [5, p. 65].

Însă virtuțile sale morale, de „intelectual rafinat, cinstit” [6, p. 135] s-au dovedit a fi distructive pentru Dan Vasile, devenind defecte într-o lume unde, potrivit lui Vlahuță, „mediocritatea, nerușinarea, viclenia triumfă cu o statornicie exasperantă” [7, p. 289]. Inadaptabilitatea lui vine, în primul rând, dintr-o sensibilitate exacerbată – nativă – a firii sale,

sensibilitate care este pandantul timidității. Aceasta din urmă „este, se știe, semnul unei sensibilități exagerate, al unei mari ambiții, al unui exces de autoanaliză, al lipsei de voință” [6, p. 56], și îl face pe personaj să fie sfios și aproape neputincios în luarea deciziilor. Relevant în acest sens e următorul fragment: „Îl obsedează (pe Dan – *n.n.*) atitudinea neclintită, calmul figurii și brațul ridicat al femeii-uriaș, cu sfânta creangă de măsline, pe care i-o întinde cu un gest solemn, de o eternă, exasperantă paciență. Sufletul lui agitat se simte contrariat de imobilitatea lucrurilor dinafară. I se pare că statuia Republicii înadins stă acolo, ca să-l observe cu privirea ei fixă cum se poartă de colo-colo, fără astîmpăr; se sfiește de ea ca de-o ființă vie, indiscretă, care-l spionează și-i ia seama la toate mișcărilor. De câte ori se apropie de casa în care stă Ana, simte că o durere surdă îi strânge inima și-i taie respirația, parcă-l arde ceva pe piept, picioarele i se moaie și-l umple o frică neînțeleasă, un sentiment penibil de lașitate, care-i discordează toți nervii și-l prostește. A încercat adesea să-și ia inima-n dinți și să intre, dar gândul că ar face o impresie rea vizita lui neașteptată și că ar fi o lipsă de respect pentru durerea acelor două suflete zdrobite să le tulbure din liniștea și izolarea în care s-au refugiat, gândul acesta îi răsărea în minte și-l oprea brusc, ca și cum i-ar fi intrat un glonț în cap” [7, p. 293].

Teama izvorâtă din lipsa de siguranță în ceea ce privește impre-

sia pe care o va produce el asupra Anei și a tatălui ei îl dezzechilibrează lăuntric, îl menține într-o stare de nervozitate, care devine cu atât mai exasperantă, cu cât Dan o conștientizează: „La ce-am venit aici? Cît am să mai rătăcesc așa, ca un nebun? Și zilele treceau de o monotonie și de o sterilitate exasperantă. Aceleași hotărîri în fiecare dimineață și-aceleași muștrări amarnice în fiecare seară, cînd se ducea să se culce, tîrziu, rupt de osteneală, demoralizat, enervat de lașitatea lui, de apăsătoarea conștiință a timpului pierdut” [7, p. 294].

Fericirea lui în dragoste e de scurtă durată și suferințele sale se acutizează pe măsură ce realizează că mariajul cu Ana Racliș nu i-a îndreptățit așteptările. El își dorise compatibilitate intelectuală și afinități spirituale, dorise să se identifice cu ființa iubită: „...mie-mi trebuie sufletul tău; și-l vreau senin, ca să poată fi bun, și ca să-l pot avea *tot*...” [7, p. 301]. Aparent, Ana întruchipa ființa visurilor sale, însă pe parcurs își dezvăluie adevărata fire.

Suferința lui Dan nu este cauzată numai de eșecul în iubire, ci și de condiția omului de creație într-un mediu afacerist și corupt, de condiția omului onest, în general. Prea emotiv, visător, retractil, „Dan rămîne un egocentric, incapabil să iasă din lumea lui interioară” [8, p. 43]. Suprasensibilitatea și timiditatea lui, pregătirea psihologică slabă și virtuțile-i morale firave îl dezarmează în fața unei lumi rău întocmite. El resimte dureros toate

evenimentele vieții, soluțiile pe care le gîndește nu au un suport practic, ci sunt mai mult divagații filozofice, „utopii”, cum le numește el însuși. „Emotivitatea în exces nu antrenează însă acțiuni, ci se repliază asupra sa însăși” [3, p. 695]. În cele din urmă, neînțeles de femeia pe care o adoră, dar cu care nu are, de fapt, nimic în comun, istovit de toate nedreptățile și durerile lumii, „disprețuit, împins la nefericire (...) în societatea burgheză, calculată, rece și indiferentă, dacă nu dușmănoasă față de tot ce nu slujește exclusiv interesele sale” [9, p. 138], Dan înnebunește.

În aceeași categorie a inadptatului suprasensibil se înscrie și Andrei Rizescu, protagonistul nuvelei **În lumea dreptății** de Ioan-Alexandru Brătescu-Voinești. Intelectual cinstit, om inteligent și bun, „un monument de moralitate” [10, p. 578], acesta se confruntă, ca și Dan, cu împrejurări nefavorabile și e biruit de mediul nou, „format prin introducerea civilizației apusene neasimilate bine încă și, deci, avînd mult mai multe defecte și mult mai puține calități decît civilizația din Apus” [6, p. 232].

Neputința lui Andrei Rizescu de a se adapta unei ambiante sociale și de a accepta „normele de viață” stabilite de aceasta, provine, ca și în cazul lui Dan, dintr-o sensibilitate exagerată, dintr-un suflet „peste măsură de impresionabil” [6, p. 231], care îi condiționează seriozitatea și „exactitatea în serviciu” [11, p. 13], dintr-o „scrupulozitate exemplară” [11, p. 3], dar și din lip-

sa de voință, caracteristică tuturor inadaptaților. Astfel Rizescu, deși este „om cult, agreabil în societate, foarte talentat și corect în relațiile prietenești” [12, p. 96], nu are suficient curaj, „e lipsit de energie” [6, p. 241], nu găsește soluția optimă pentru a protesta vehement împotriva uneltirilor colegilor săi de breaslă. Drama lui se agravează din momentul în care el conștientizează că nu poate trăi în acest mediu: „Avea dreptate nenea Mache: nu, nu făcea (Andrei Rizescu – *n.n.*) de avocat! Pîinea cea de toate zilele pe care abia o cîștiga îl costă prea multă frămîntare și prea multă silă de el însuși și de toate. Pe lîngă pricinile exterioare care-i produc dezgustul astei meserii sunt și pricini dinăuntru. Moștenise de la tată-său o inimă bună, iubitoare de frumos și de adevăr. Ajunătorul bănesc al boierului Mărescu, scutindu-l de nevoia de a munci spre a-și cîștiga existența, îi dase puțința de a-și cultiva talentul la vioară și de a-și împodobi mintea cu cunoștințe frumoase, dar îl împiedicase de a cunoaște realitatea vieții; și acum era silit să muncească pentru cîștigarea ei, într-o lume în care însușirile lui sufletești nu erau de nici un folos, monede fără curs în piață.

Ce caută el într-o meserie în care însușirea de căpătîi era șiretenia?” [11, p. 22].

Suferința care-i torturează necruțător sufletul e dublată de un sentiment penibil de gelozie și de accidentarea copilului său – toate acestea împingîndu-l spre demență.

Și Dan, și Andrei Rizescu, ambii activînd în sfera juridică – domeniu care implică și afaceri murdare și diverse stratageme în scopuri de înavuțire sau ascensiune pe scara socială – nu se pot împăca cu starea de lucruri existentă și nu admit concesii. Ambilor le lipsește simțul practic, reclamat de noile condiții sociale, pentru a trăi și a-și întreține familia, precum și pentru a-și însuși mijloacele de rezistență la loviturile sorții, ceea ce îi face și mai slabi în fața intemperiilor vremii, îi privează de înțelegerea că „nici un ideal moral nu se înfăptuiește în viață numaidecît și fără compromis” [10, p. 579].

Dacă e să vorbim de Niculăiță Minciună, cel care completează tipologia inadaptaților suprasensibili, lucrurile se întrevăd în altă lumină. Întîlnim și de data asta aceeași făptură umană superioară semenilor săi prin virtuțile-i sufletești, sensibilă, impresionabilă și timidă: „Niculăiță Gropescu, feciorul lui neica Andrei Gropescu, din cătunul Manga, comuna Măgureni, e un băiat cu judecată, blajin la vorbă, măsurat la mișcări, și, nu știu cum să zic: *dar sfios, ori prin urmare sfios*” [11, p. 164].

De o inteligentă ascuțită, înzestrat cu sete de cunoaștere și cu putere de înțelegere a naturii, Niculăiță Minciună este de fapt un copil naiv, ce se confruntă cu brutalitatea mediului în care trăiește și care îl duce, în final, la pierzanie.

Dacă lui Dan și lui Andrei Rizescu – adulți cu o anumită expe-

riență de viață – le putem reproșa anumite slăbiciuni (conștientizate de ei) vizavi de neputința lor de a înfrunța realitatea, în cazul lui Niculăiță considerăm că de vină e, în mare măsură, mediul social, băiatul făcându-se responsabil de faptul că „se lasă luat în batjocură de tovarăși” [12, p. 90]. El este un inadaptabil care, date fiind ingenuitatea firii sale și lipsa de experiență socială, nu poate lupta contra abuzurilor și nedreptăților comise de semenii: „Ar fi, după cum vedeți, o pildă de băiat fericit, dacă pînă în timpul de față ar fi găsit omul meșteșugul să stăpînească toată fericirea ce i se cuvine – și dacă n-ar avea și Niculăiță partea lui de amărăciune, izvorîță din netrebnicia întocmirii de azi a lucrurilor...”

Dar amărăciunea lui Niculăiță a izvorît și din firea lui iscoditoare, deosebită de firea celorlalți...” [11, p. 165].

„Incapacitatea tuturor (...) de a ajunge pînă la resorturile unei ființe gingașe” [10, p. 579], atitudinea părinților și a Salomeiei îl singularizează, îl dezechilibrează, îl aruncă în disperare și, în cele din urmă, el își curmă zilele. „Lume, lume ticăloasă...”

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Vezi: Pompiliu Constantinescu, *Considerații asupra romanului românesc* în *Romanul românesc interbelic*, București, 1977 și Alfred Heinrich,

Inadaptarea în literatura română în Peregrinările căutătorului de ideal. Alienare și inadaptare în literatură, Timișoara, 1984.

2. Alfred Heinrich, *Inadaptarea în literatura română în Peregrinările căutătorului de ideal. Alienare și inadaptare în literatură*, Timișoara, 1984.

3. *Dicționar de psihologie*. Coordonare Ursula Șchiopu, București, 1997.

4. V. Ene, *Alexandru Vlahuță*, București, 1966.

5. V. Rîpeanu, *Alexandru Vlahuță și epoca sa*, București, 1966.

6. G. Ibrăileanu, *Opere*, vol. 2, Iași, 1972.

7. A. Vlahuță, *Dan în Scrieri alese*, vol. 1, Chișinău, 1992.

8. S. Iosifescu, *Alexandru Vlahuță*, București, f. a.

9. G. G. Nicolescu, *Apariția și dezvoltarea romanului ca manifestare a adîncirii realismului în literatura română în Analele Universității București. Seria Științe Sociale. Filologie*, anul X, nr. 23, București, 1961.

10. G. Călinescu, *Istoria literaturii române. De la origini pînă în prezent*, Craiova, 1993.

11. I.-Al. Brătescu-Voinești, *Opere*, vol. 1, București, 1994.

12. C. Caroni-Chilom, *Nuvela lui I.-Al. Brătescu-Voinești în Considerațiuni critice I*, București, 1938.

Nina CORCINSCHI

INTUIȚIA ÎN ESEISTICA LUI NICOLAE DABIJA

Literatura secolului trecut a impus o nouă viziune a cunoașterii, lansând prin Joyce, Proust și Freud conceptele *intuiției* și *inconștientului*, care au fost exploatare, în virtutea teoriei sincronismului lovinescian, cu mult succes și în România, de către Hortensia Papadat-Bengescu, Camil Petrescu ș.a. Nici literaților basarabeni nu le e străină această inovație. Reflexele modernității s-au extins și asupra prozei din anii 1960-1970 a lui V. Beșleagă, V. Vasilache, V. Ioviță, A. Busuioc ș.a., reprezentând pentru această categorie de autori, recalitrantă față de discursul oficial, niște forme disimulate de comunicare cu modernitatea. Ei opun gândirii marxist-leniniste substraturi subversive, jocuri de limbaj, ambiguități și dislocări de sens menite să sporească receptivitatea și gradul de complicitate a cititorului. Înșelarea „metaforică” a cenzurii politice și ideologice a avut și consecințe nefaste. Astfel, V. Beșleagă a fost nevoit să aștepte vreo 18 ani publicarea romanului **Viața și moartea nfericitului Filimon sau anevoioasa cunoaștere de sine**, scris în 1969. Cu dificultate au fost editate și volumele de versuri **Piața Diolei** de Leonida Lari, **Citirea proverbelor**

de Vasile Romanciuc, unele manuscrise ale lui Nicolae Esinencu, Gheorghe Vodă, placheta **Trei iezi** a lui Grigore Vieru ș.a.

Apărută în atmosfera sufocantă a ideologiei comuniste, cartea lui Nicolae Dabija **Pe urmele lui Orfeu** (Chișinău, 1970) își risca, prin pioșenia ei în fața trecutului, dreptul la viață. Fără a-i modifica structura internă, autorul încearcă să bruieze eventualele riposte ale cenzurii, calificându-și eseurile drept „omagiu adus înaintașilor, colaborării pe plan spiritual între popoarele moldovenească, rusă, ucraineană, colaborare cu rădăcinile adânc înfipte în negura vremurilor” [1, pag. 5]. După o mărturisire a autorului însuși, numai intervenția lui Pavel Boțu (președinte al Uniunii Scriitorilor pe atunci) a salvat această carte „despre popi”. Și dacă prima ediție este expresia unei camuflări voite a dezideratelor auctoriale, ediția a doua își lărgeste substanțial perspectiva și intenționalitatea. Memoria nu mai este doar un instrument de (re)cunoaștere a trecutului, ea devine un mecanism de recuperare a acestuia. Autorul mizează pe cultura veche ca mijloc de cultivare a respectului pentru identitatea românească. Personalități ca Dimitrie Cantemir, Mihai Eminescu ne-au sincronizat cu cultura europeană, au oferit lumină și altor popoare: „P. Movilă, mitropolitul, a umplut Ucraina cu tipografia, inaugurând și prima școală superioară din Europa de Est – Academia kieveană; N. Milescu-Spătaru, unul dintre primii soli ai Rusiei în China, a fost un animator al vieții științifice

din Țara Moscoviei” [1, p. 6]. Lista continuă cu Pavel Berânda, Vasile Lupu ș.a. Deși prima ediție este mai săracă sub aspect informativ decât a doua, ele se completează perfect prin dimensiunea formală, dovedind vaste cunoștințe istorice, calități eseistice inconfundabile, o viziune inedită asupra trecutului, intuiție și sensibilitate poetică grație cărora eseul istoric depășește formulele cronicărești. Autorul cărții **Pe urmele lui Orfeu** propune o metodă individuală de reflectare a trecutului, abandonând modelele și șabloanele. Oricât de neobișnuită ar părea, tehnica fluxului conștiinței funcționează pe deplin în eseurile lui N. Dabija. Ea este nu numai un produs psihologic, cum e la Joyce ori la Papadat-Bengescu, ci se încarcă de un lirism frenetic din care răzbate sensibilitatea romantică, entuziasmul utopic adolescentin. Autorul dă frâu liber divagațiilor poetice, îmbinând spontaneitatea cu originalitatea viziunii artistice: „De fiecare dată, când deschid cartea lui, simt o căldură răzbind dintre cuvinte; parcă m-aș afla în preajma unui rug; aud sevele călătorind prin copaci, livezi viitoare vuint în fiecare sâmbure, roi de fulgere care despică zările, și cerurile de deasupra amestecându-se cu cele de desubt, pâinea vălurând ca o mare fără sfârșit în vântul care-o mișcă, doina care a putut cuprinde în ea toate dorurile noastre de ieri și de azi...” [1, p. 227].

Dacă prozatorul Camil Petrescu renunța la caracterul omniscient al romanului clasic, exprimându-și

egocentrismul („să nu descriu decât ceea ce văd, ceea ce aud, ceea ce gândesc...”), N. Dabija îmbină omnisciența tradiționalistă cu tehnicile moderniste.

Trăirea a ceea ce s-a întâmplat demult se intensifică în perspectiva confundării depline a trecutului cu prezentul. Percepția empirică a autorului e uneori atât de profundă, încât planurile temporale se amestecă, naratorul și personajul identificându-se total: „Simțeam bătând în pieptul meu inima lui beizadea – Dumitrașcu Cantemir” (p. 168, ed. a 2-a). Personajele apar pentru câteva clipe și apoi dispar, „ca într-o vreme de demult...”, evocarea lor se face într-un mod firesc, individualizat. Deosebit de importantă în acest context este intuiția autorului, subconștientul, or: „Omul nu poate rămâne mult timp în starea de conștiință; el trebuie să se scufunde din nou în subconștient, căci acolo trăiește rădăcina ființei sale” (Goethe). Intuiția stimulează imaginația, puterea de înțelegere a atmosferei vremurilor trecute. Nu există nici un document care să reflecte dialogul dintre Eminescu și medicul Iahimovici; or, N. Dabija nu-l inventează pur și simplu, ci îl **reconstituie** cu o veridicitate de invidiat. Dominantă în eseistica lui nu este autocunoașterea sau jocul cu sinele în stilul lui Montagne. Eseistul jonglează dimensiunile temporale pentru a identifica „razele de radiație” pe care și le transmit acestea reciproc, pentru a-și cunoaște semenii, pentru a privi cu ochii lor, dar și cu ai unui om de

azi, imagini de odinioară. Asemeni lui V. Beșleagă, nu vrea să vadă „doar cum trece omul prin timp, dar cum trece și timpul prin om” [4, p. 495], cum i-au marcat realitățile pe strămoși, și această deplasare în istorie se face atât prin lucruri, obiecte, documente, care reflectă memoria colectivă, cât și prin memoria involuntară a autorului.

Prin intuiție și memorie involuntară N. Dabija se apropie de Proust și Bergson, cu deosebirea esențială că la dânsul introspecția e subordonată cunoașterii, și nu autocunoașterii. Intuiția nu este un scop în sine, ci un procedeu cognitiv. Ea nu degradează în irațional. Fiind alimentată de informație este și un garant al ei, iar notația de ordin empiric nu e doar o cauză, ci și un efect al cunoașterii. Ipotezele poetului înving hotarul dintre mit și realitate. Ca și în **A la recherche du temps perdu**, o senzație rudimentară cheamă o suită de amintiri relevante ce se contopesc în zvâcniri interioare și renasc fantome dispărute în trecut: „– Miha-a-i! – parcă mai tremură, abia-abia auzit, în frunzișul arborilor îngândurați, vocea Ralucăi” [1, p. 265]. Acest amalgam de virtuozități artistice permite autorului să facă improvizării neașteptate, dar credibile: ne delectăm cu dialogul imaginar dintre Eminescu și Kant, dintre Costache Conachi și Smaranda, întâlnim deducții bine fondate și savuroase despre posibilitatea aflării lui Eminescu timp de o oră în gara Chișinău, despre originea baladei *Miorița* și chiar despre existența

„reală” a îndrăgostitului Orfeu. Nicolae Dabija face rectificări, vine cu informații neatestatate anterior, ne oferă adevărate restituiri de istorie literară, cum ar fi perioada aflării lui Eminescu la Odesa sau detaliile despre studiile lui la Berlin. Investighează documentele timpului cu verva detectivului pentru care nici un amănunt nu este lipsit de importanță. Prolixitatea nu are decât un efect benefic în eseurile lui Dabija și certifică pregătirea temeinică a autorului. El caută și găsește dovezi ale unor reminiscențe culturale românești pe alte meleaguri, fapt care-i permite să explice formația intelectuală a lui Miron Costin, Nicolae Milescu-Spătaru și a altor învățați, care au justificat afirmația costiniană: „Nasc și la Moldova oameni”. Aflăm că la Lvov se mai păstrează biserici ctitorite de voievozi români, că în Ucraina există statuile acestora, că hărțile alcătuite de Cârnul Spătarul sunt apreciate de geografi ruși de renume ca fiind foarte importante în evoluția cartografiei etc. N. Dabija relevă idei, motive și teme comune la poeți din diferite timpuri, știe să găsească puncte de tangență între poezia și biografia lor, să observe într-o formă proprie elementele care-i reprezintă. Autorul vorbește inspirat și într-o manieră individualizantă despre Alexei Mateevici și poezia *Limba noastră*, despre fenomenul Eminescu în literatura română, despre „lumina cărții lui Costin”. Calitățile artistice ale scriitorilor evocați se conjugă cu virtuozitățile formale ale cărții în discuție – zeci de mostre își

Encolpion, sec. XI-XIII

dovedesc persuasivitatea în acest caz: „pe firul ierbii în dimineți roua tremură, ca o lacrimă spânzurată de geană” [1, p. 302]; „apa este încrețită de suflarea toamnei care se apropie” [1, p. 267], nemaivorbind de versurile incluse în textul eseului, pe care autorul le dedică predecesorilor, începând cu Orfeu și terminând cu Eminescu.

Eseistul parcă face de fapt un experiment. Se atinge de lucruri de care s-au atins și strămoșii, așteptând emoționat ce-o să urmeze. Se va împlini miracolul? Va putea să reînvie, asemeni lui Orfeu pe Euridice, vestigiile trecutului? („Par-

că-ascult și parcă-aștept să răsară dintre trestii copilul de odinioară Mihai – cu ochi mari, visători, cu plete negre răvășite de vânt, să se oprească din mers într-o descâlci o albină din iarbă ori să culeagă o floare de nufăr” [2, p. 267].) Vasile Badiu afirma, pe bună dreptate, în postfața primei ediții: „Pașii lui Orfeu simbolizează până la un punct procedeele întregii cărți: trecerea de la un tărâm la altul, de la o epocă la alta, de la un stil la altul, de la un fapt exact la ipostază”. Nicolae Dabija urmează principiul orfic. Iese din „închisorile” prezentului pentru a trăi experiența cunoașterii în timp, cunoaștere ce va aduce cu sine lumina Adevărului.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Nicolae Dabija, *Pe urmele lui Orfeu*, Chișinău, 1983 (ed. a doua, revăzută și completată, 1990).
2. Ion Ciocanu, *Cenzura a afectat întregul proces literar*, în *Literatura și arta*, 24 iunie, 2004.
3. Dan Mănuacă, *Pe urmele lui Orfeu (N. Dabija)*, în revista *Basarabia*, nr. 10, 1991.
4. Nicolae Bilețchi, *Vladimir Beșleagă: romanul de sondaj psihologic al timpului interior*, în culegerea colectivă *Literatura română postbelică. Integrări, valorificări, reconsiderări*, Chișinău, 1998.

Victorița BRAGA

STRUCTURA RITULUI DE TRECERE*

I. Noțiunea de *rit de trecere*

În antropologia culturală (etnologie, folclor) concepția lui Arnold Van Gennep privind *riturile de trecere* a prins rădăcini adânci. Nașterea, pubertatea, moartea constituie, în opinia lui, fenomene naturale, iar căsătoria este un fenomen social. Aceste fenomene sunt reflectate în toate culturile prin ritual, după cum menționează Nicolae Constantinescu în studiul introductiv la lucrarea **Riturile de trecere** a lui A. Van Gennep. Oamenii sunt supuși, cu sau fără știința lor, cu sau fără voința lor, unor *rituri de trecere*, deosebit de rezistente în timp [12, p. 11].

„...În toată lumea și în toate civilizațiile, de la cele mai primitive până la cele mai evolute, – scrie Arnold Van Gennep – orice schimbare de loc, de situație socială...

orice inovație și foarte adesea chiar orice modificare este însoțită... de rituri... care urmează întotdeauna aceeași ordine și constituie schema-tip a riturilor de trecere” [12, p. 5].

Această aserțiune vine să sublinieze existența unor *pattern-uri*, a unor structuri sociale/de gândire universale, care sunt materializate în rituri cu o structură fixă, dictată de o anumită funcționalitate.

În context, se vorbește despre *etnicul românesc*, în sens genetic, ca populație multimilenară având codul ei stabil, situat într-un spațiu geografic bine delimitat. Acest *etnic* dispune de *un ADN... și de un program genetic...* [11, p. 232].

Mircea Eliade considera că: „Moartea nu este niciodată simțită ca un sfârșit absolut, ca un Neant. Moartea este înainte de toate un rit de trecere spre o altă modalitate de existență...” [cf. 11, p. 232]. În altă parte, același autor preciza: „Nici într-un ritual sau rit nu întâlnim moartea inițiativă numai ca sfârșit, ci ca o condiție *sine qua non* a unei **treceți spre un alt mod de a fi, ...a începutului unei vieți noi** (subl. n.)” [5, p. 304].

* Articolul pe care îl propunem atenției cititorilor revistei este însoțit de următorul răvaș:

Dragă redacție,

Doresc să aduc, prin intermediul publicației *Dumneavoastră*, cele mai sincere mulțumiri pentru orele de limba și literatura română, de istorie și cultură a neamului, de care am avut parte grație Școlii Tănărului Filolog, care și-a ținut ușile deschise pentru noi la Casa Limbii Române din Chișinău. Ne-a fost de mare folos ceea ce am ascultat la orele profesorilor Alexei Acsan, Ana Bantoș, Irina Condrea, Tamara Cristei, Ceslav Adam, Vlad Pohilă, Silviu Tabac. O picătură din ceea ce am învățat de la domniile lor se găsește și în acest prim studiu, pe care l-am scris sub îndrumarea distinsului profesor Nicolae Constantinescu de la Universitatea din București.

Victorița BRAGA,
absolventă a Școlii Tănărului Filolog, 2003

Destinul umanității, ca și destinul fiecărui om, se produce o singură dată și într-o anumită secvență de timp. Pentru umanitate fenomenul se numește istorie, iar pentru individ – viață. E o idee desprinsă din mai multe eseuri ale lui M. Eliade. Hegel demonstrează că în Natură lucrurile se repetă la infinit și că *nimic nu e nou sub soare* [cf. 5, p. 72].

Acesta ar fi punctul de la care am porni și la care am ajunge în mișcarea *pe cerc* a vieții, cu numeroasele ei treceri.

II. Nunta – un rit de trecere într-o nouă etapă a ciclului vieții

Credem că ne este îngăduită extrapolarea opiniilor lui M. Eliade, citate mai sus, și asupra ritului nupțial, întrucât orice „pas” de trecere a tinerilor în perioada maritală este evident *un mod de a fi* și, indiscutabil, *începutul unei vieți noi*, în care omul își împletește intim destinul cu cel al altui om.

Nunta era socotită din vechime o taină, ca și nașterea și moartea, nota poetul Ioan Alexandru. Dacă nașterea corespunde zorilor existenței, iar moartea amurgului, nunta este *ceasul de amiază*, cel mai limpede pentru om, dar și cel mai greu tocmai datorită acestei limpezimi [8, p. 5]. Prin căsătorie omul se angajează în comunitate, luând parte la devenirea societății. „De la *Miorița* până la *Lucefărul* eminescian taina existenței este închisă în taina nunții” [8, p. 6].

Cea mai veche și mai amplă descriere a obiceiului de nuntă o găsim la Dimitrie Cantemir, în capitolul XVIII al **Descrierii Moldovei**. Despre obiceiurile de nuntă există în literatura folclorică lucrări im-

portante, dintre care am aminti aici: **Nunta la români** de Elena Savastos (1890), studiul fundamental al lui S. Fl. Marian **Nunta la români** (1890), lucrarea lui A. Gorovei **Da-tinile noastre la nuntă** (1909) ș.a.

Pentru compararea și interpretarea obiceiului, S. Fl. Marian face, în spiritul vremii sale, referiri la obiceiurile similare ale romanilor, el aduce date interesante și asupra obiceiurilor popoarelor vecine.

Ritualul nupțial a cunoscut un lung proces de constituire, care a reflectat, în diferite etape ale istoriei unei colectivități umane, concepțiile acesteia despre familie.

În literatura de specialitate, ceremonialul nupțial este abordat sub două aspecte: *ca rit de trecere* și *ca spectacol*. Diacronic, conținutul ritual și cel spectacular au avut un rol diferit în cadrul acestui ceremonial. Actele tradiționale aveau inițial un caracter ritual cu funcție magică, urmărind să aducă bunăstare, fertilitate, fericire și să protejeze familia nouă de forțele malefice. Cu timpul, funcția magică s-a pierdut, iar aspectul spectacular a devenit primordial. Astfel, „creat în jurul unui străvechi miez (ritual – ritul de pasaj), ceremonialul nupțial a evoluat în decursul procesului de transmitere orală, acumulând influențe și suprapuneri multiple. Dar unele rituri și ceremonii au păstrat vestigiile unei vechi concepții despre lume și artă, ale unor relații sociale ancestrale” [1, p. 7].

III. Structura ritului nupțial

În ritul nupțial, ca de altfel în toate riturile unui popor, se poate citi un limbaj propriu, un cod de mijloace de expresie prin care sunt transmise diferite mesaje. La rândul

lor, mesajele apar clar structurate, fiind considerate de cercetători drept semne distincte în sistemul semioticii populare. Acest cod elaborat de veacuri nu se învață, ci se transmite din generație în generație.

Iată ce scria în acest sens Arnold Van Gennep: „Ca într-o piesă de teatru, ca într-o prezentare scenică, de la plecare la sosire, de la prolog la încheiere, îmbinările de acte și de sentimente care stau la bază se succed în chip necesar într-o anumită ordine atât în timp, cât și în spațiu. [...] Înțelegi astfel că toate ceremoniile au un scop esențial, că ele nu se fac întâmplător, episodic, pentru a proteja pe cei doi eroi principali și pe familiile lor de pericolele ce i-ar putea amenința din partea forțelor supranaturale, printr-o serie de rituri și de prescripții magice, ci că tind înaintea de toate nu numai la apropierea celor doi tineri ca indivizi, ci și la apropierea «celulelor familiale» care sunt totodată și «celule sociale», căci sunt în legătură prin situația lor, prin vecinătăți, prin cătune, cu întregul grup social” [cf. 9, p. 139].

Mihai Pop menționează în unul din studiile sale: „La noi trecerea de la starea de flăcău de însurat și de fată de măritat avea un caracter social predominant stabilit de rânduiala obișnuielnică a colectivității. La momentul stabilit de datinile tradiționale, copilul era scos din mediul social în care a trăit în cadrul familiei, din rândul copiilor prieteni și introdus într-un mediu nou, care nu era numai de vârstă, ci uneori și de profesie. Prin aceasta el dobânda o serie de drepturi, de prerogative: putea merge la târg, la horă, la bal, la cârciumă, putea lua parte la ceata de colindători,

putea lua fetele la joc, putea să-și lase barbă. În cadrul ceremonialului de trecere, acolo unde acesta și-a mai păstrat formele tradiționale de desfășurare, tânărul trebuia să treacă o serie de probe de putere și de bărbăție, pentru a dovedi că este capabil să facă față îndatoririlor care îl așteaptă în noua stare. Cei care au trecut în noua stare purtau uneori semne distinctive, la noi mai cu seamă la fete. Ele veneau la horă cu capul descoperit, cu părul împletit în cunună sau chiar cu cunună de flori pe cap” [9, p. 134-135]. Alt pas important din viața omului era căsătoria. Obiceiurile legate de căsătorie erau, prin diversitatea lor folclorică, deosebit de frumoase și pline de sens. Astăzi, firește, aceste obiceiuri și-au pierdut din amploare sau chiar au dispărut.

S.FI. Marian descrie ceremonialul nupțial în **Nunta la români**, o lucrare fundamentală în trei capitole: I. *Înainte de nuntă*; II. *Nunta și ospățul*; III. *După nuntă*; trei etape semnificative ale ritului căsătoriei, prezentând un bogat material acumulat de pe aproape întreg arealul folcloric românesc.

Autorul arată *scopul nunții*:

– de a avea un om apropiat spre ajutorare și petrecere, spre mângâiere și alinare, spre împărțirea binelui și a răului în decursul întregii vieți;

– de a avea urmași legitimi, care să păstreze numele de familie, ca sângele și seminția lor să nu se stingă niciodată;

– ca să nu li se reproșeze că degeaba s-au născut și au trăit pe lumea aceasta.

Nunta era precedată de o perioadă care îmbina armonios activitatea de muncă cu diverse

petreceri, jocuri, întruniri și obiceiuri ce contribuiau direct la realizarea căsătoriei.

Stabilirea relațiilor de înrudire prin căsătorie era anticipată de o serie de acte tradiționale, printre care Claca, Șezătoarea, Hora satului și unele obiceiuri din ciclul calendaristic [1, p. 7].

La momentul stabilit de tradiție copilul era scos din mediul social în care a trăit până la acel moment și introdus într-un mediu nou. El părăsea statutul de „copil”, urmând transformarea treptată în „fetiță” și „băiețel” și, mai apoi, în „fată” și „băiat”. Acest statut corespunde primei etape premaritale. Ea include un șir de manifestări și acțiuni cu funcție de inițiere și familiarizare cu noul statut, pregătindu-se totodată trecerea nemijlocită la categoria socială de „flăcău” și „fată mare”.

Etapa a doua, premaritală, cuprinde obiceiuri și diverse manifestări, actanții principali ai cărora sunt fetele mari și flăcăii. Trecerea la categoria de „fată mare” și „flăcău” nu este legată evident de o dată sau o vârstă bine determinată. În Dacia Traiană fetele se căsătoreau la 15-20 de ani, băieții – la 18-20 de ani. La sfârșitul secolului al XIX-lea fetele se căsătoreau, după cum arată S. Fl. Marian, la 18-20 de ani, iar băieții la 20-30 de ani.

Obiceiurile ce țin de căsătorie reprezintă adevărate documente de istorie socială, de dezvoltare a culturii populare. Întreaga succesiune a obiceiului nupțial avea scopul de unire a celor două neamuri și trecerea tinerilor în noua condiție, în rândul celor însurați, în rândul gospodarilor colectivității [9, p. 66].

Nunta avea o structură foarte bine definită. Vom enumera în con-

tinuare cele mai semnificative etape ale obiceiului nupțial, pe care le-a descris S.Fl. Marian în studiul său **Nunta la români**.

Înainte de nuntă, cele mai semnificative etape ale ritului nupțial sunt: *stărostia*, *pețirea*, *așezarea*, *logodna*.

Stărostia. Când flăcăul și-a ales fata dragă pentru a se însura, el își anunță părinții despre dorința sa. Dacă părinții îi încuviințează intenția, băiatul își caută doi oameni, numiți *starosti* sau *pețitori*, pe care îi trimite la părinții fetei să o ceară de soție pentru dânsul.

Pețirea. Dacă părinții fetei sunt de acord să dea fata, băiatul care a cerut-o de nevastă, cu părinții, starostii, cu câteva neamuri și cu niște lăutari merg să pețească fata.

Există localități în care la poarta fetei pețite suita pețitorului este oprită. Atunci un *colăcer* se apropie de ușă / geam și spune o orație, zicând:

Al nostru împărat

Toată oastea a adunat

Și a scos-o la vânat

[7, p. 127].

Apoi oastea împăratului cel tânăr ajunge în curtea socrilor mici, unde a aflat că este o *floare* (mireasa):

Care de crescut tot crește

De înflorit înflorește

Iar de rodit nu rodește.

Și că au venit să o scoată din pământ, cu rădăcină și:

S-o sădăm la împăratul

în grădină

Acolo să-nflorească

Să rodească [8, p. 92].

Astfel, observăm că omul e chemat mai întâi să se integreze în natură prin rodnicie, să ajute ca natura să se desăvârșească.

Așezarea. În unele zone, așezarea se numește și învoire, tocmeală. Așezarea se face în ziua în care părinții băiatului au pețit fata. De regulă, așezarea are loc la părinții fetei. În timpul așezării, părinții fetei și ai băiatului se înțeleg asupra zestrei și averii ce vor da-o copiilor. La sfârșit, părinții tinerilor se înțeleg când va fi logodna, secvență importantă în ritul nupțial.

Logodna sau încredințarea. Această secvență a ritului nupțial are loc peste câteva zile după așezare. Flăcăul de însurat poftește câteva neamuri, o pereche de lăutari și, împreună cu părinții, merge la casa aleasei sale. Părinții fetei îi așteaptă, la fel, cu neamuri, vecini. Când cineva dintre aceștia observă că vine suita flăcăului, încuie ușa. Aici începe orația spusă, de regulă, de *colceriu*. Printr-un limbaj metaforic și simbolic, subliniind trăsăturile morale și fizice ale mirelui / miresei, se reia „un laitmotiv care străbate întreaga fabulație”, care „imprimă discursului o evoluție ascendentă” [13, p. 140]. Din orație toți află că *tânărul împărat / flăcăul*:

A văzut în grădina
Domniilor voastre o floare
Cu raze de soare
Care ziua înflorește,
Noaptea crește,
Dar de rodit nu rodește.
 Și că vrea:
Să mute această floare
Cu raze de soare
În grădina-mpărătească
Unde ziua să-nflorească
Și noaptea să odrăslească
Toată lumea să fericească.

După rostirea orației, părinții fetei deschid ușa. În timpul logodnei, tinerii își pun inelele, pe care

le caută în blidul cu grâu pregătit din timp.

Chemarea. În ajunul cununiei, după-amiază, se adună vorniceii la mire / mireasă, apoi se pornesc prin sat să cheme oamenii la nuntă / ospăț.

Gătirea. În ziua cununiei mireasa este gătită. Acum mireasa este comparată, în cântecul druzțelor, cu o floare:

Această floare,
Crescută sub soare
S-a făcut frumoasă ca
din poveste

Că și soarele s-a oprit
și-o privește [6, p. 167].

Iertarea. Mirele și mireasa cer, înainte de a se porni la cununie, iertare și binecuvântare de la părinți. Aceștia îi iartă și îi binecuvântează:

Dumnezeu să te ierte,
Dumnezeu să te
binecuvânteze,

Într-un ceas bun cu noroc.

Plecarea la cununie. Anume la această etapă a obiceiului nupțial se aplică acel rit de trecere, când vorniceii și cuscrii mari se apropie de poarta socrului mic, iar acesta le iese în întâmpinare și nu-i lasă să intre, prefăcându-se că nu-i cunoaște.

Urmează *Cununia* cu ceremonialul specific bisericesc. La *întoarcerea de la cununie*, vecinii le varsă apă în cale, ca să aibă o viață cu noroc. Mirele le dă drept răsplată bacșiș. Tinerii căsătoriți sunt întâmpinați de părinți și rude cu dulceață, pâine și sare.

Una dintre secvențele cele mai semnificative ale ceremonialului nupțial este *schimburile*. Astfel, pentru a restabili echilibrele sociale existente înainte de crearea noii familii și a atenua „conflictele” (psi-

hice, economice etc.) apărute între neamul miresei și al mirelui, între cei din grupul căsătoriților și cei necăsătoriți, colectivitatea recurge la rituri de compensare.

Schimburile de daruri, în cele mai multe zone etnografico-folclorice, sunt semne ale voinței de apropiere, de acceptare a miresei în noua familie [10, p. 65-66].

Masa mare. Aceasta se face seara, după cununie, uneori a doua zi. De obicei, masa mare se dă la casa mirelui. În unele zone, inclusiv în Basarabia, schimburile de daruri se fac în timpul mesei mari.

Prin *scoaterea cununii*, prin îmbrobodirea miresei, se încheie o secvență a obiceiului de nuntă: secvența care pregătea, printr-o serie de rituri, integrarea tinerilor în noua stare.

Iertăciunile și despărțirea. După ce sunt binecuvântați de părinți, tinerii căsătoriți sărută mâinile părinților și ale neamurilor. Acestea sunt momentele cele mai clare, în mare parte dureroase, de trecere într-o nouă ipostază, de maximă responsabilitate pentru fiecare dintre ei. Acum și lăutarii cântă melodii de jale, iar nevestele sau druștele cântă, printre altele, astfel:

*Ia-ți, mireasă, ziua bună
De la mamă, de la tată,
De la fântâna din poartă,
De la frați, de la surori,
De la fete și feciori
De la grădina cu flori.*

[7, p. 414].

Sau:

*Plângi, fiică, plângi și suspină,
Că mergi în casă străină
Și te-or muștra fără vină
Și te-or bate fără milă.*

[7, p. 417].

Sau mai în glumă:

*Fă-ți, mireasă, voie bună,
Nu plânge după cunună.
Las-să plângă celelalte,
C-au rămas nemăritate.*

[6, p. 167].

Pe tot parcursul ceremonialului de nuntă se succed hore, dansuri, diverse obiceiuri specifice localității, cum ar fi *busuiocul, vama, scoaterea zestrei* etc. Înainte de a ieși din curtea părinților fetei, mirele și nuntașii săi găsesc poarta zăvorâtă și din nou nu li se dă voie să iasă cu mireasa, sunt reținuți până când mirele nu răspunde la niște întrebări, demonstrând astfel că este vrednic să i se dea mireasa, cu alte cuvinte, până când el se arată pregătit să intre în noua stare socială [10, p. 91-92]. În zăbovirea nuntașilor transpare ideea de prelungire în timp a perioadei de integrare impusă de riturile de inițiere și de trecere.

Despărțirea de casă, deschiderea porților și ieșirea către grădină (spre rodnicie, în acel topos împărațesc unde creșterea sfârșește în rodnicie) simbolizează acea trecere în viața de familie.

În unele zone ceremonialul nupțial și-a păstrat până în prezent valoarea sa ca rit de trecere a tinerilor din stadiul premarital în cel marital, reprezentând un eveniment important din viața omului – căsătoria. Nunta nu este un cadru închis, referindu-se numai la un cerc restrâns, ea vizează întreaga colectivitate pe orizontală și toate categoriile de vârstă pe verticală, fiind un prilej de manifestare a tradiționalei solidarizări a neamului și a comunității sătești. Nici un alt eveniment social nu angajează întreaga colectivitate într-o forță atât

de încheată cum e ceremonialul nupțial.

O nouă familie reprezintă un eveniment important sub toate aspectele pentru toți membrii colectivității țărănești, fiecare fiind interesat ca tinerii să fie „pomiți bine” în viața de familie.

Despărțirea de părinți și plecarea între străini era, ca și despărțirea de fete, unul dintre momentele culminante în desfășurarea ceremonialului căsătoriei. La plecarea miresei de la casa părintească, de altfel ca și la plecarea mirelui la cununie, în Moldova se juca *De trei ori pe după masă*, dans care, în opinia folcloriștilor, marchează despărțirea de vatra părintească [1, p. 15].

Primirea miresei în noua familie era un act solemn însoțit de o serie de rituri. La sosirea în curtea mirelui, tinerii se spălau pe mâini și, înainte de a intra în casă, întindeau o horă. În fața casei mirelui tinerii erau întâmpinați cu boabe de grâu sau de orez, care se aruncau asupra lor în semn de belșug.

De regulă, nunta ținea câteva zile, urma o petrecere menită să marcheze eliberarea de rit, de ceremonial și să permită reintrarea în cotidian. După acest act cu vechi semnificație ceremonială, cu rosturi de bună cuviință sătească, nunta nu se termina aici. Ca și alte ceremonialuri de trecere, nunta era urmată de o serie de acte menite să restabilească echilibrul social. Printre acestea era vizita pe care mirii o făceau nașilor și părinților miresei, calea primară etc. Toate acestea făceau trecerea de la sărbătoare la viața de zi cu zi și contribuiau la integrarea noii familii în rândurile gospodărilor din sat.

În prezent rolul deosebit pe care îl îndeplinește nunta în realiza-

rea unei căsătorii nu este diminuat. Mai bogată sau mai modestă, nunta continuă să marcheze marele eveniment din viața omului, trecerea flăcăului și a fetei mari în rândul celor căsătoriți.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Badrajan, Svetlana, *Muzica în ceremonialul nupțial din Basarabia*, Chișinău, Editura Epigraf, 2002.
2. Cantemir, Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, Chișinău, Editura Literatura Artistică, 1982.
3. *Cât îi Maramureșul...*, Cuvânt înainte de Mihai Pop, Chișinău, Editura Știința, 1993.
4. *Crestomație de folclor moldovenesc*, Prefață și comentarii de Grigore Botezatu, Chișinău, Editura Lumina, 1989.
5. Eliade, Mircea, *Eseuri*, București, Editura Științifică, 1991.
6. *Folclor din țara fașilor*, Chișinău, Editura Hyperion, 1993.
7. Marian, S. Fl., *Nunta la români*, Studiu istorico-etnografic comparativ, București, Editura Grai și Suflet – Cultura Națională, 1995.
8. *Nunta la români*, Ediție îngrijită de Ion Moanță, București, Editura Minerva, 1989.
9. Pop, Mihai, *Obiceiuri tradiționale românești*, București, Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice, 1976.
10. Șeuleanu, Ion, *Dincoace de sacru, dincolo de profan*, Târgu-Mureș, Editura Tipomur, 1994.
11. Ursache, Petru, *Etnoestetica*, Iași, Editura Institutul European, 1998.
12. Van Genep, Arnold, *Riturile de trecere*, Studiu introductiv de Nicolae Constantinescu, Iași, Editura Polirom, 1996.
13. Vrabie, Gheorghe, *Din estetica poeziei populare române*, București, Editura Albatros, 1990.

Mihail Gh. CIBOTARU

OMUL CU FLORI ÎN SUFLET SAU UN DESTIN ÎN SERVICIUL MUZEOGRAFIEI NAȚIONALE

Ai mai văzut, ai mai auzit vreodată, iubite cetitoriu, ca un șef de instituție, de întreprindere să-și transforme o parte din lotul de la vilă într-o florărie cu zeci de specii și, când acestea prind a-și desface petalele și a emana arome, să le aducă la serviciu și să le înmâneze doamnelor și domnișoarelor subalterne? Eu unul, bunăoară, pentru prima dată întâlnesc un asemenea om. Însă despre aceasta, adică despre florile directorului și directorul florilor, mai încolo. Acum să ne oprim – succint – la însuși domnul director Nicolae Răileanu, singurul dirigiuitor al Muzeului Național de Istorie a Moldovei de la inaugurare (1983) și până în prezent. Există și un prilej cât se poate de potrivit: zilele acestea își sărbătorește ziua de naștere.

Îl cunosc de multă vreme. Dacă e să-l caracterizez în câteva cuvinte, trebuie să spun că e o fire ageră, harnică, exigentă cu subalternii, dar și cu sine, sinceră, modestă, ambițioasă în realizarea scopurilor. S-ar cuveni, probabil, să adaug și ceva despre cărțile la care a trudit – mai mult în zilele de odihnă, în concedii – de unul singur

Nicolae RĂILEANU:

*Muzeul este măsurariul vremurilor,
unde trecutul se întâlnește
cu prezentul și întinde mâna
viitorului, este un teatru
cu cortina mereu ridicată.*

sau în colaborare cu unii colegi; despre lucrările științifice în domeniul muzeistic publicate în presa din republică și de peste hotare; despre misiunile care i se încredințează și pe care le îndeplinește întotdeauna cu aceeași conștiinciozitate și cu același elan.

Și asta ar fi, poate, de ajuns, dacă ar fi vorba, să zicem, de o simplă anchetă. Dar pentru că iată-l ajuns la o vârstă a împlinirilor, aș fi vrut să însăilez o schiță de portret. În acest scop i-am și cerut o scurtă audiență. Ajuns în biroul dumnealui, îi comunic scopul. Dânsul surâde nostalgic: da, se fac șase decenii... Oare când au trecut? Lasă, îl iau

eu cu vorba, alții au și mai mult și tot aceeași întrebare și-o pun, și tot cu mirare...

Dialogul se leagă ușor. Ca între vechi prieteni. Dar când l-am rugat să-mi vorbească despre unele cazuri care i-au produs neplăceri, despre anumite conflicte (mă rog, timp de douăzeci și unu de ani de când a fost fondat muzeul și de când dumnealui e director multe de toate o fi fost: și invidii, și intrigi, dar și colaboratori cu caractere și capacități diferite), mi-a răspuns:

– Sunt balanță și caut să rezolv problemele prin împăcare și nu prin acutizarea lor. Și la rău totdeauna mă străduiesc să răspund cu bine.

Cunosc această calitate de conducător de instituție încă de pe când eram colegi la Ministerul Culturii. Știam și atunci pe câte unul, știu și acum, dintre acei care nu se sfiesc să dea în obraz omului, inclusiv, ba poate în mod special, șefului, socotind această lipsă de cultură elementară drept îndrăzneală și curaj civic. Rostesc un nume. Mă privește oarecum surprins – de unde știi? – apoi se grăbește să-i ia insului apărarea: da, e cam iute de felul său, dar e un specialist calificat.

Nu bănuiește, desigur, că și pe aceasta o știi: persoana în cauză a devenit un bun specialist, vorba dumnealui, datorită străduinței și grijii dânsului, a domnului director. Îmi place atitudinea, deși nu-s sigur că eu aș putea proceda la fel. Auzindu-i vorba am avut impresia că am în față un tată grijuliu care, chiar de-i și dojenește uneori pe copii pentru anumite ștregării, o face nu pentru a-i îndepărta de sine, ci, dimpotrivă, pentru a-i apropia, a-i ști alături și

de treabă. Desigur, mai depinde și de cât de înțelegători sunt copiii...

La optsprezece ani, absolvise zece clase la Cotiujenii Mari, apoi se făcuse învățător. Când își amintește de acele vremi îndepărtate, îi vine să zâmbească. Atunci, însă, numai a zâmbi nu-i era.

Dorința de a le cunoaște „pe toate” nu-i dădea pace. Și începu un zbucium în viața sa care nici azi nu și-a potolit talazurile. Vroia să devină și el student. Dar cum? Cine să-l ajute? Părinții, colhoznici de rând, abia de erau în stare să scripuiască de-ale gurii pentru ceilalți doi copii rămași acasă.

Și iarăși i se furișează pe chip o părere de zâmbet amar. Se văzu, probabil, umblând pe străzile Chișinăului, absolut străine pentru el, în căutarea unui loc de muncă.

Trebuia să umble repede, să caute mai cu îndrăzneală acea slujbă care ar fi putut să-i asigure întreținerea, ca să-și poată continua studiile. Norocul i-a zâmbit totuși: la căminele trustului de construcții se eliberase un loc de educator. Salariu mizer, bineînțeles. Dar, în schimb, i se oferea un pat în cămin. Și studenția îi fu asigurată. La fără frecvență, desigur. Facultatea de istorie. Era disciplina îndrăgită încă de prin clasa a cincea. O, când se văzu în biblioteca Universității! Apoi și în bibliotecile orașenești!

Viața îl prinsese ca într-un vârtej furtunos, de parcă i-ar fi zis: ia să te vedem cine ești, ce tărie de caracter ai. De fapt, era însuși destinul.

Ca să vedeți cum se întâmplă în viață – fără să știi, fără să-ți dai seama, la făurirea aceluia destin muncești nu numai tu. Mai contribuie și cei din preajmă. Fără a-și da

Oferind un interviu regretatului ziarist Nicolae Popa

Nicolae Răileanu în America

Colegii de la muzeu

În satul natal împreună cu rudele

seama. De rând cu domnia sa erau puși la încercare, fără îndoială, și alți tineri. Nimerise, cu bună seamă, într-un adevărat zbucium. Un scurt fișier. În 1968-1970 e educator la căminele constructorilor; în vara lui '70 absolvște Universitatea și se angajează colaborator științific la Muzeul de Istorie și Studiere a Ținutului (actualul Muzeu Național de Etnografie și Istorie Naturală); din decembrie 1970 până în decembrie 1971 își face serviciul militar; se reîntoarce din armată la aceeași instituție, însă în calitate de șef de secție; în aprilie 1972 e angajat la Ministerul Culturii, responsabil de activitatea muzeelor din republică; în decembrie 1976 e numit director al noului Muzeu al Prieteniei Popoarelor; în toamna anului 1981 se reîntoarce la instituția de unde și-a început calea în ale muzeisticii – Muzeul de Istorie și Studiere a Ținutului – încredințându-i-se, de această dată, postul de director. Edificiul instituției suferise foarte mult de pe urma cutremurului din 1977, mulți ani nu funcționase, trebuiau efectuate serioase lucrări de restaurare și această grea sarcină șefii hotărâseră să o încredințeze energicului Nicolae Răileanu. Să-l mai pună o dată la încercare. Să vadă cum se va descurca și în această ipostază. Căci pe toate celelalte le trecuse cu brio. A învins și de această dată. Deși munca și, mai ales, emoțiile au fost mari. În 1983, când a fost luată decizia de fondare a actualului Muzeu Național de Istorie a Moldovei, se cerea în fruntea lui o persoană nu numai energică, cu studii, deprinderi practice în domeniu, ci și cu experiență în efectuarea lucrărilor de construcție și restaurare a edifici-

ilor muzeale. Problema devenea cu atât mai serioasă, cu cât era vorba de cel mai mare și mai important muzeu național. Cei cu decizia n-au stat nici o clipă la cumpene pe cine să numească în această funcție. Știau: o candidatură mai potrivită decât cea a lui Nicolae Răileanu nu vor putea găsi. Și dumnealui, care abia ieșise din grijile și zbuciumul lucrărilor de construcție, restaurare și amenajare, își suflecă iarăși mânecele și porni la muncă. Numai că de astă dată ea, munca, s-a dovedit a fi mult mai complicată: i se propusese să formeze și colectivul noii instituții. La fostul Muzeu al Gloriei Militare lucrau militari în rezervă și încă din acei care deținuseră posturi înalte, cum ar fi, bunăoară, comandantul vestitului regiment care fusese în centrul evenimentelor de pe insula Damansk; fostul comandant de brigadă Rachete Nucleare; fostul comandant al trupelor de grăniceri... Toți cu grade militare înalte, și dânsul, un rezervist în grad de căpitan, urma să le fie șef. Colectivul „Gloriei Militare” fusese încadrat *in corpore* în noile state de personal.

– Vă imaginați starea mea psihologică la acel început, mi se destăinuî domnul director. Toți foștii militari aveau o bogată experiență de lucru cu personalul, fiecare dintre ei conduseseră colecții de mii de oameni, în condiții și cu un specific diferite și mai importante decât cele prin care trecusem eu. Și acum prin care anume eu, mult mai tânăr, mult mai fără merite, mult mai fără experiență de viață și de activitate, să le fiu șef, să le impun puncte de vedere ș.a.m.d. Nu mai zic că majoritatea dintre ei nu ne cunoșteau nici limba, nici cultura, nici istoria. Cum

trebuia să mă comport cu dâșii? Pe cine să mai angajez și cum vor fi relațiile dintre cei noi și acești „vechi” colaboratori?

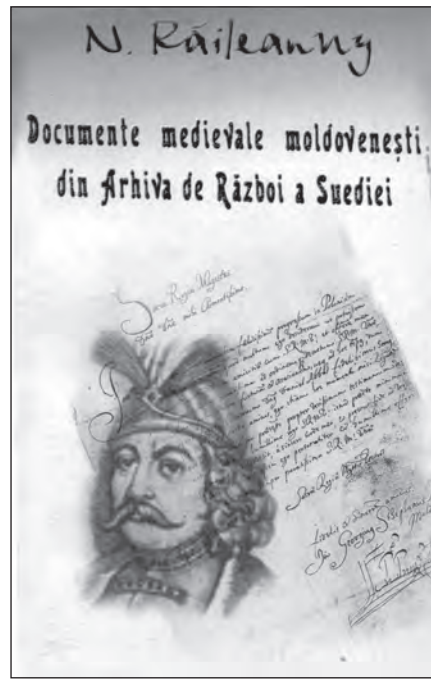
– Și cum v-ați descurcat? nu rabd să-l întreb. Zâmbește mulțumit fără să-și camufleze sentimentul.

– Iată, m-am descurcat... Aveam convingerea mea, încă din copilărie, de acasă, că vorba bună, nestrigată, îmbinată cu adevărul, oricât de neplăcut ar fi acesta, sunt baza înțelegerii, a relațiilor normale. Într-un colectiv – mic sau mare – dacă nu-i înțelegere, nu-i armonie, nu aștepta rezultate bune...

Îl întreb dacă a dat și peste oameni vicleni și cum a procedat cu ei. Cade pe gânduri. Simt că n-ar dori să-mi vorbească despre acestea. Atunci o iau din altă parte și-l rog pe domnul director să-și amintească vreun caz când a pus la punct pe vreunul dintre aceștia. După expresia feței văd că îl și are gata, cazul. Mi-l și povestește. Nu fără satisfacție.

La vama din Ungheni timp de mai mulți ani se adunaseră o mulțime de obiecte de preț pentru un muzeu național, lucruri confiscate de la contrabandiști – icoane, alte obiecte de cult, literatură, lucrări de artă plastică, monede vechi... Și iată, șeful vamei a propus Guvernului să se instituie o comisie, să legitimizeze obiectele și să le doneze muzeelor. Într-o zi a plecat încolo o delegație întregă în frunte cu însuși primul ministru.

– Venise și Vladâca cu echipa sa și cu un microbuz adaptat pentru o asemenea operație, gata să ia imediat toate icoanele. Poate că nu viclenie se cheamă gestul și tendința preasfinției sale, dar când i-am văzut pornirea, m-am simțit

jignit. Am găsit momentul potrivit și i-am șoptit domnului prim-ministru că obiectele trebuie mai întâi examinate, selectate după anumite principii științifice și, conform deciziei comisiei de specialiști în domeniu, repartizate muzeelor, bisericilor, altor instituții...

– Și de partea cui a fost șeful executivului? îl întreb.

– Ca să vedeți, de partea adevărului!, rosti mulțumit domnul Răileanu.

Dar, în continuare, povesti și întâmplarea care a urmat și care a șocat pe mulți, dar a rămas taină. La indicația primului ministru, toate obiectele au fost încărcate în microbuzul mitropoliei pentru a fi duse la Muzeul Național de Istorie a Moldovei și a fi puse la dispoziția comisiei respective. Era o biruință pentru muzeu. Dl director, înțelegând ce valori urmează să

În fața răstignirii reînălțate

ducă la Chișinău, ceru neapărat o pază bună. Însoțiți de doi polițiști și de doi grăniceri bine înarmați, porniră la drum. Era noapte târzie. Primul mergea microbuzul, apoi automobilul muzeului, iar după ei paza. Totul bine până în dreptul lacului Ghidighici. Deodată cei din spatele microbuzului văzură cum o roată a vehiculului din față s-a desprins de corpul mașinii și se cotilea pe șosea, la doar un pas de microbuzul care-și continua mersul pe trei roți. Militarii au reacționat fulgerător. Ieșiră înainte și, cu armele gata să fie puse în funcție, au dat ordin să nu facă nimeni nici o mișcare. Se va trage fără avertizare. Nu, cei care pusese la cale accidentul nu erau de față. Probabil văzând paza înarmată, se lăsaseră „păgubași”, deși recurseseră la subterfugiul care trebuia să producă accidentul: la roata din față fuseseră deșurubate piulițele... Dacă viteza era mai mare, accidentul ar fi avut loc. Cine a fost interesat să se întâmple pacostea, așa și nu s-a mai aflat. Nimănui nu i-a mai păsat de cele întâmplare. Sau poate că cineva (cine oare?) o fi stăruit să nu se facă cercetări, ca să nu se afle adevărul... Oricum, principalul e că obiectele de preț, care meritau

să-și găsească locul în colecțiile muzeului, au ajuns la destinație.

Când vine vorba despre problemele muzeului, domnului director nu-i ajung degete la mâini pentru a le număra. Dar cea mai arzătoare, care nu suferă tăgădnare, e cea a încăperilor, a spațiilor care nu corespund cerințelor actuale ale muzeologiei.

Mă interesez dacă există și vreo problemă care-l frământă de mult timp, dar care, la ora actuală, nu prea vede cum ar putea fi rezolvată. Cum să nu existe?

– Dacă o trecem cu vederea pe cea a salariilor, intervine una mai stringentă. Cea a unei biblioteci-expoziție. Muzeul deține circa 16.000 exemplare de carte rară care ar putea fi nu numai privite, ci și studiate de către specialiști. Edificiul există. Cel de pe strada Bănulescu-Bodoni. De altfel, acolo a fost prima bibliotecă orașenească. E un locaș care respiră istorie. Dar restaurarea lui e foarte costisitoare. Cel puțin trei milioane de lei. Cine să ni le dea? Da, cu bună seamă, cine să ni le dea? Dacă la noi cei cu punga mai plinuță continuă să se întrecă la înălțarea palatelor personale și la procurarea celor mai luxoase limuzine, iar cei care ar vrea să facă donații abia de leagă tei de curmei.

Firește, într-un asemenea dialog nu puteam să nu-l întreb și despre familie, baștină, despre casa părintească.

Dar, mai întâi – o amintire din copilărie. Zguduitoare. Într-o noapte s-au pomenit cu luminile unui tractor în ferești, însoțit de vuietul sacadat al altui vehicul. Se auzeau și voci de bărbați, comenzi militarești. Și trosnet de gard risipit, de stâlpi dați

la pământ. Tatăl se repezi să iasă afară, să vadă ce se întâmplă în curtea lor, dar ușa era blocată și un glas i-a strigat amenințător: „Dacă nu ți s-a urât viața, șezi cuminte lângă femeie și copiii!”. Dimineața au constatat ce li se întâmplase – răstignirea care era în curtea lor fusese dărâmată și dusă de acolo. Au tânjit mult copiii, familia și întregul sat după acea sfântă cruce. Ori de câte ori trecea Nicolae pe acasă, simțea în suflet acea lipsă din curtea părinților. A tot simțit-o până în ziua când li s-a permis să instaleze una nouă... Au pus mână de la mână și au reînălțat-o...

Chipul prietenului meu se luminează. Durerea de familie pare să se retragă puțin în fața sentimentului ce-i umple sufletul atunci când are posibilitate să facă un bine... Promisesem la început să revin neapărat la tema florilor. Iată că o fac. Și nu atât pentru că întreaga curte a Muzeului Național de Istorie a Moldovei e împodobită cu cele mai diferite flori, care bucură ochii din primăvară și până toamna târziu, cât din cauza unui detaliu care m-a surprins. O colaboratoare mi-a povestit că domnul director are la vilă o adevărată florărie și cum prind a se desface petalele primelor flori, le oferă colegelor câte un buchet.

S-a cam mirat domnul director că o știu și pe asta. Transparența în colectivul pe care-l conduce de peste douăzeci de ani e un lucru firesc. Îl mai întreb ceea ce nici colegii lui nu cunosc: Când i-a înmânat doamnei Lucia flori prima și când ultima dată? Își mai amintește?

– La prima întâlnire nu am făcut-o din simplul motiv că nu știam că am s-o întâlnesc, zâmbește larg și sincer. Așa că primul buchet de

flori i l-am oferit la cea de-a doua întâlnire... Exact acum treizeci și doi de ani, toamna. Iar ultimul – ieri.

Trebuie să vă spun că bunul meu interlocutor mai știe să facă și glume. Frumoase, numai frumoase. Căci de când se află pe lume i-a plăcut ceea ce-i frumos. Arta. Sinceritatea. Bogăția spirituală. Omenia. Viața. Și, desigur, familia și florile. Sau viceversa – florile și familia. Despre familie avea să-mi mai spună cu un anumit sentiment de vinovăție, dar și cu recunoștință pentru ființa îndrăgită:

– Acasă sunt mai mult oaspete: dis-de-dimineață plec și vin seara târziu. Toată povara casei o duce soția, Lucia, deie-i Domnul multă sănătate. Recunosc, azi chiar să am timp liber, n-aș fi în stare să-mi asum grija casei, precum reușește dânsa. Eu – și schițează un zâmbet a glumă – îi aduc flori...

Spuneam că știe să facă și glume frumoase.

Să-i dorim deci și noi, cu priлеjul unei vârste atât de frumoase, mulți ani și sănătate.

Valeriu NAZAR

THEODOR CODRESCU ȘI BASARABIA

În secolul al XIX-lea mulți intelectuali din România manifestau interes pentru viața politică, socială și spirituală din Basarabia. Motivul este cunoscut: vitregia destinului acestui pământ românesc care se afla sub ocupația regimului țarist. În pofida vicisitudinilor istorice, oamenii de cultură de pe ambele maluri ale Prutului aveau contacte permanente. Basarabeni reușeau să-și tipărească în România lucrările sau să se stabilească acolo definitiv cu traiul, găsind un mediu prielnic pentru activitatea lor. Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în Basarabia veneau actori, cântăreți, oameni de cultură, scriitori. Unii dintre ei cercetau diverse arhive din regiune, documente istorice etc.

Publicistul, traducătorul și scriitorul Theodor Codrescu (1819-1894) a întreținut, de-a lungul vieții sale, strânse legături cu Basarabia. Se știe că cea mai importantă lucrare a sa, apreciată atât de contemporani, cât și de posteritate, este valoroasa colecție de documente istorice în 25 de volume (1852-1895), intitulată **Uricariul**. Fiind pasionat de istorie, el și-a consacrat cea mai mare parte a vieții, aproape 50 de ani, colectării de hrisoave, anaforale, firmanuri, tratate, ispisoaice, urice, hațișerife

și alte acte „care pot servi la **Istoria Românilor**”. Acest gând nobil i-a purtat pașii pe la Camenița și pe la Chișinău. În capitala Basarabiei a contactat intelectuali băștinași, care i-au făgăduit susținerea și ajutorul la editarea **Uricariului**. Informația ne parvine chiar de la Th. Codrescu, care în prefața la volumul patru (1857) al respectivei colecții ne spune: „De voi primi manuscrisele unor acte vechi, scoase de câțiva români basarabeni de prin bibliotecile Rusiei, a căror titule le-am publicat în *Zimbru*, vă voi împărți și partea a cincea a **Uricariului**”. Însă atât în volumul V, cât și în următoarele nu sunt incluse documente din arhivele rusești primite de la confracții basarabeni. Editorul tipărește însă alte materiale de valoare. Astfel, în același volum IV, cititorul ia cunoștință de protestul boierilor moldoveni cu ocazia răpirii de către Rusia a teritoriului dintre Prut și Nistru în 1812, protest redactat, presupunem, de Gh. Asachi și denumit: „Anaforava obșteștii Adunări către Domnul Moldovei Scarlat A. Kalimah Voevod pentru înstrăinarea Basarabiei”. Un deosebit interes prezintă volumul XII (1889), unde sunt reproduse mai multe articole și acte diplomatice referitoare la „Chestiunea Basarabiei”, care a fost abordată la Congresul de la Berlin din 1878. Din cel intitulat „România și Rusia”, apărut inițial în periodicul *Noua Presă Liberă* din Viena, la 18 martie 1877, aflăm că unul din motivele principale ce au determinat Rusia să intre în război cu imperiul otoman (1877-1878) a fost retrocedarea părții de sud a Basarabiei, restituită Moldovei,

conform tratatului de pace de la Paris din 1856. La 4 aprilie 1877 între guvernul român și cel rus a fost semnată o convenție ce permitea oștirilor rusești să traverseze teritoriul României pentru a ajunge în Bulgaria. Rusia se angaja în schimb să nu atenteze la integritatea teritorială a țării. Dar n-a trecut decât o lună de zile și adevărata față a politicii rusești a ieșit în vileag. La 9 mai 1877 România și-a declarat independența de stat. Cercurile conducătoare de la Sankt Petersburg și-au exprimat în mod fățiș nemulțumirea și dezaprobarea față de acest act istoric pretinzând că „și Rusia are de spus un cuvânt în această privință”.

Un alt articol, *Chestiunea Basarabiei*, reprodus din ziarul *Steaua României* (30 aprilie 1878), dovedește pe bază de documente rusești „caracterul curat românesc al întregii Basarabii, adică a toată regiunea cuprinsă între Prut, Nistru, Dunăre și Marea Neagră”. Mai amintim și alte titluri referitoare la aceeași temă: *Anglia și România, Istoria relațiilor Moldo-Valahiei cu Rusia*. De asemenea sunt incluse cuvântările lui I.C. Brătianu, prim-ministru al României, și M. Kogălniceanu, ministru de externe, la Congresul de la Berlin (1 iulie 1878), unde, împotriva dreptului istoric, marile puteri au susținut tot pe cel mare și puternic cu poftele lui nelimitate pentru acapararea de noi teritorii, hotărând să cedeze Rusiei partea de sud a Basarabiei.

Un interes aparte prezintă și succintele „Notițe asupra stâncii din ținutul Sorociei”, incluse la sfârșitul volumului III. Aici se face o descrie-

re sumară a stâncii și a unei peșteri a cărei lungime „poate fi de 20 de minute”.

Colecția **Uricariului** a fost menționată de mari personalități: M. Kogălniceanu, H. D. Xenopol, iar Academia Română la 2 aprilie 1886 îi conferă editorului titlul de membru corespondent. **Uricariul** era căutat nu numai în țară, dar și în Basarabia. Drept confirmare ne servește scrisoarea episcopului de Roman, a cărturarului Melchisedec (1823-1892), din 10 noiembrie 1890 către Theodor Codrescu și publicată la sfârșitul volumului XVI, apărut în 1891. Reproducem un fragment din ea: „Părintele Arhimandritul Andronic, starețul mănăstirii Noul Neamț din Basarabia prin o scrisoare ce mi-a adresat exprimă o mare dorință de a avea pentru biblioteca mănăstirii întreagă colecția **Uricariului**, editat de domnia voastră. Vă roagă, prin mine, a-i trimite toate volumele ieșite până acum și cu arătarea prețului pe care imediat îl va trimite. Sfinția sa zice că pentru mai mare siguranță a sosirii plicului la destinație, plicul să fie adresat «Înalt prea sfințitului Serghie Arhiepiscopul Kișinăului și Hotinului» la Kișinău, cu arătare a se preda starețului Andronic de la mănăstirea Noul Neamț din Basarabia”. La sfârșitul scrisorii episcopul Melchisedec îl roagă personal pe Th. Codrescu să facă totul pentru a îndeplini „această dorință românească a bunului stareț Andronic”.

E de subliniat faptul că arhimandritul Andronic (1820-1893) a fost nu numai întemeietorul mănăstirii, dar și al bibliotecii, contribuind mult la completarea ei cu numeroase cărți de valoare. Cât

privește colecția **Uricariul**, se pare că editorul ei n-a reușit, din motive deocamdată necunoscute, să o trimită. Volumele ce se păstrează în prezent în fondul mănăstirii Noul Neamț de la Arhiva Națională a R.M. au fost primite, conform ștampilei, după 1918.

Dacă Theodor Codrescu n-a izbutit să satisfacă dorința starețului Andronic, a realizat acest lucru în favoarea bibliotecii publice din Cernăuți. Informația am depistat-o pe un exemplar al volumului II din **Uricariu**, tipărit în 1852 care se află împreună cu altele 18 în posesia Muzeului Literaturii Române „M. Kogălniceanu” din Chișinău, toate primite ca donație în 1986 din partea Bibliotecii Științifice a Universității din Cernăuți. Pe foaia de titlu a respectivului exemplar, în partea de sus, se află autograful editorului: „Onorabilei biblioteci naționale din Cernăuți”, după care urmează semnătura donatorului.

Amintim cititorilor că cel mai mare serviciu pe care l-a făcut Theodor Codrescu Basarabiei a fost totuși tipărirea operelor lui Constantin Stamati. Acesta, după 1860, fiind la o vârstă înaintată, obosit și bolnav, era preocupat de editarea creației într-un volum aparte. După cum reiese dintr-o scrisoare a sa (datată cu 22 iulie 1862, Ocnița) către Petrache Petrino din Cernăuți, întru realizarea scopului propus avea nevoie de un „scriitor ce știe ortografia nouă și stilul limbii române de acum”, ca să-și „prescrie la curat” lucrările. Ținând seama de legăturile lui Th. Codrescu cu „Românii basarabeni”, de interesul lui față de această provincie, pre-

supunem că misiunea i-a revenit anume lui. Probabil, în timpul unei vizite de după 1862 în Basarabia Th. Codrescu a primit manuscrisele chiar din mâna lui C. Stamati pentru a le edita. Așa se explică faptul că în 1868 apare la Iași, în tipografia Buciumul Român, impunătorul volum **Muza românească. Compueri originale și imitații din autorii Europei de cavalere** **Const. Stamati**, volum îngrijit de Theodor Codrescu. Ediția se deschide cu o succintă notă semnată de editor, ce reprezintă nu numai o apreciere a operei scriitorului de la Ocnița. Iată câteva fragmente: „Patrioticele scrieri ale Domnului Costachi Stamati au ornatu multe foi periodice, mai cu seamă Colecțiunea Almanahurilor tipografiei Buciumului Român... După înțelegerea ce am avut cu Domnul autor și cu ajutorul său ofer Românilor această Muză Românească. Îmi pare rău că domnul autor din modestie nu s-au înduplecat dorinței mele de a-mi da o schițare din viața sa spre a o împărtăși și publicului”.

Astăzi nu putem ști dacă „Lebăda Basarabiei”, cum îl supranumeau contemporanii pe Constantin Stamati, a ținut în mână multrăvnitul său volum, care i-ar fi îndulcit, cu siguranță, ultimele zile ale vieții.

Teodor COTELNIC

O LUCRARE MERITORIE DESPRE NEOLOGISMUL EMINESCIAN

Cunoscutul lingvist, academi-cianul Nicolae Corlăteanu, în al 90-lea an de viață, a scos de sub tipar o nouă carte intitulată **Neologismul în opera eminesciană** (223 p.), apărută cu sprijinul Catedrei Limba Română, Lingvistica Generală și Romanică a Universității de Stat din Moldova (coordonatori: Anatol Ciobanu, membru corespondent al A.Ș.M., și Vasile Melnic, prof. universitar) la editura acestei prestigioase instituții de învățământ superior din Moldova. Opul este dedicat „celor mai distinse și credincioase ființe umane” – regretatelor soției Ana și fiicei Ludmila.

Lucrarea de față relevă un imens volum de muncă, de cercetare, care, după cum relatează autorul, „se concentrează doar asupra unei laturi a creației eminesciene privitoare la importanța punerii în circulație a unor neologisme, pe care scriitorul le considera necesare pentru a ridica nivelul cuvenit al posibilităților expresive ale românei literare, pentru a ridica limba noastră la nivelul limbilor europene” (p. 47). Bineînțeles, se evidentțiază și sporirea expresivității prin reînvierea multor cuvinte și expresii autohtone alături de cele cu caracter neologic, așa cum apar ele în special în poezia, proza și ziaristica lui Eminescu. Po-

etul nostru a contribuit substanțial prin opera sa la stabilirea normelor literare ale limbii române, inclusiv a celor ortografice, valabile până în prezent. Cartea este secționată în trei capitole însoțite de introducere, concluzii și bibliografia de rigoare.

Introducerea generală (p. 5-47) se compune din două părți. Prima prezintă cititorului o serie de probleme mai generale, care, din punctul de vedere al cercetătorului, interesează pe mulți, „dacă nu chiar pe toți concetățenii noștri”. Dintre problemele luate în discuție menționăm: limba vorbită (graiurile) și limba literară; româna literară – sinteză a specificului romanic est-european; sursele de formare a românei literare moderne; integrarea noastră în spiritualitatea europeană și mondială; româna între limbile romanice (p. 5-27).

În partea a doua a introducerii (p. 27-47) sunt menționate doar unele date cu caracter general, în care se vorbește despre adoptarea și adaptarea neologismelor, despre începuturile procesului istoric de formare a limbii literare românești prin activitatea predecesorilor, despre originalitatea modului eminescian de a recurge la îmbogățirea și actualizarea vocabularului românesc prin intermediul neologismelor necesare în procesul complicat de desăvârșire a limbii literare, analizate în creația poetică, proza literară antumă și publicistică. Această parte introductivă este împărțită în mai multe paragrafe, după cum urmează: *Contribuția lui Eminescu la dezvoltarea limbii române literare* (p. 28-34); *Procesul de stabilizare a românei literare moderne* (p. 34-35); *Conceptul termenului de neologism. Necesitatea adoptării*

și adaptării neologismelor (p. 36-43); *Neologismul în creația poetică, proza literară și publicistica eminesciană* (p. 43-47).

În primul capitol, cu titlul *Creația poetică* (p. 48-105), se arată că, pentru a găsi cuvântul ce exprimă adevărul, Eminescu a folosit întregă bogăție lexicală și expresivă a limbii române cu tot ce avea ea mai viu începând din secolul al XVI-lea până la perioada vieții sale. Din izvoadele bătrâne dezgroapă o mulțime de vocabule și forme gramaticale; din graiuri alege tot ce-i mai de preț și mai viguros, culege cu grijă termenii populari, cele mai savuroase expresii; de la predecesori selectează cuvinte și construcții de circulație curentă, pe care a știut să le îmbine printr-o uriașă putere de sinteză într-un mod propriu și să le treacă prin laboratorul său de creație cu o desăvârșită artă literară, exprimând cele mai profunde gânduri și sentimente. Totodată își perfecționa mijloacele de exprimare și prin elementele dobândite în special de limbile popoarelor ajunse la un nivel mai înalt de dezvoltare, la o perfecționare vădită în operele unor maeștri ai slovei scrise.

Încă în primele încercări de afirmare în domeniul creației poetice Eminescu recurge la cuvinte și expresii cu caracter neologic. Așa, de exemplu, în poezia *La mormântul lui Aron Pumnul*, scrisă la 16 ani, figurează o mulțime de elemente lexicale noi ca: *antică, armonioase, auroasă cadentă, cipru, doliu, geniu, junii, natal, național, pleiadă, sfere* etc.

Prezența sau absența neologismelor în vocabularul poetic eminescian, după cum se arată în capitolul respectiv, este condiționată de conținutul creației sale poeti-

ce. În versurile cu caracter popular, adresate cititorului simplu, apariția neologismelor era limitată. Așa, de pildă, în *Călin (file de poveste)*, dat fiind caracterul de basm al poeziei și plasarea acțiunii în trecut, numărul acestora este redus. În unele poezii elementele lexicale noi lipsesc cu desăvârșire sau apar în rimă alături de cuvintele vechi, fără ca să sufere conținutul textului poetic. Drept exemplu sunt citate poeziile *O mamă, dulce mamă, Singurătate, Despărțire, Ce te legeni, codrule, Crăiasa din povești, Adio, Lacul, Revedere, Se bate miezul nopții, Când amintirile* etc. (p. 51-58).

Cu totul alta este situația în poeziile și poemele cu tematică filozofică, socială, estetică etc., în care elementele lexicale noi i-au servit poetului pentru exprimarea celor mai profunde și abstracte idei. Totodată sub pana marelui Eminescu ele devin importante instrumente de realizare a expresiei artistice. Scriitorul întrebuițează neologismul pentru a reda exact ideea, pe care un sinonim din limba comună n-o poate exprima. Astfel, pentru a descrie evenimentele Comunei din Paris în poemul *Împărat și proletar* autorul apelează la împrumuturi lexicale din limba franceză ca: *baricade, batalioane, cadavru, eroic, frigiene, instrument, mizer, orgie, plebe proletare, solitor, sceptici, tavernă, voluptate* etc., care sunt încrustate cu atâta iscusință, încât contextul în care apar le face să nu mai fie receptate ca atare.

Cu lux de amănunte sunt examinate într-un paragraf aparte neologismele din cele cinci *Scrisori eminesciene* (p. 79-106). După părerea judicioasă a cercetătorului, concepțiile filozofice și etice, exprimate în *Scrisori*, necesitau și

mijloace lingvistice corespunzătoare de redare a celor mai diverse situații din societatea contemporană lui Eminescu. Cele mai frecvente sunt neologismele de origine vest-romanică. Printr-o profuziune de elemente lexicale noi se caracterizează îndeosebi versurile cu conținut satiric. E semnificativă în această privință partea finală din *Scrisoarea a III-a*.

În capitolul al doilea, intitulat *Proza literară antumă* (p. 107-157), sunt examinate neologismele care apar în cele trei texte din proza eminesciană, tipărite în timpul vieții scriitorului: nuvela filozofică *Sărmanul Dionis*, schița psihologică *La o aniversară* și nuvela cu subiect erotic *Cezara*. Ca și în capitolul precedent, savantul investighează specificul vocabularului folosit în aceste opere. Materialul lexical selectat din texte dovedește atenția sporită a lui Eminescu pentru mijloacele expresive de origine romanică apuseană în procesul de diversificare a posibilităților de cristalizare a limbii române literare. Vocabularul a fost completat cu noi posibilități lexico-frazeologice împrumutate din mediul romanic sau din alte limbi (neogreacă, slavă, turcă, maghiară), care au contribuit la formarea și modernizarea limbii române literare.

Prezintă interes și listele de cuvinte de la finele capitolului, care, în opinia cercetătorului, „trebuie trecute în categoria neologismelor pe timpul viețuirii lui Eminescu” (p. 115). Exemplele sunt incluse în ordine alfabetică și la fiecare cuvânt este indicată originea, fiind clasificate după cum urmează în: moldovenisme, muntenisme, expresii latine și grecești, slavonisme,

neogrecisme, turcisme, maghiarisme, neologisme de origine vest-romanică + unele germanisme.

Ultimul capitol *Eminescu-Jurnalul* (p. 158-201) este consacrat neologismelor culese din articolele de publicistică: *Din marea unitate etnică a tracilor*, *Originea românilor*, *Din veacul al zecelea*, *Basarabia*, publicate la Iași și București. Ceea ce impresionează în publicistica eminesciană este marea bogăție de cuvinte de origine vest-romanică, în special franceză și italiană. Aceasta nu înseamnă că el neglija lexicul de alte origini. După cum se afirmă în lucrare, „în publicistică lexicul eminescian se caracterizează printr-o vădită tendință de a-l îmbogăți, perfecționa prin mijloace expresive noi din cele mai diferite discipline științifice, sociale, literare, precum și din cele mai diverse domenii și perioade din istoria omenirii, care căpătau o largă răspândire în epoca de viațuire a poetului”. M. Eminescu a tins mereu spre desăvârșirea limbii literare nu numai pe baza adoptării, ci și a adaptării elementelor lexicale de împrumut.

Cele menționate nu epuizează nici pe departe fondul de idei al cărții comentate. Numai din cele relatate se poate deduce cu certitudine că monografia **Neologismul în opera eminesciană**, elaborată de dl acad. Nicolae Corlăteanu, reprezintă o valoroasă și originală realizare despre contribuția pe care a avut-o marele nostru înaintaș – Mihai Eminescu – în procesul de îmbogățire cu neologisme și de perfecționare a limbii române literare.

Steliana GRAMA

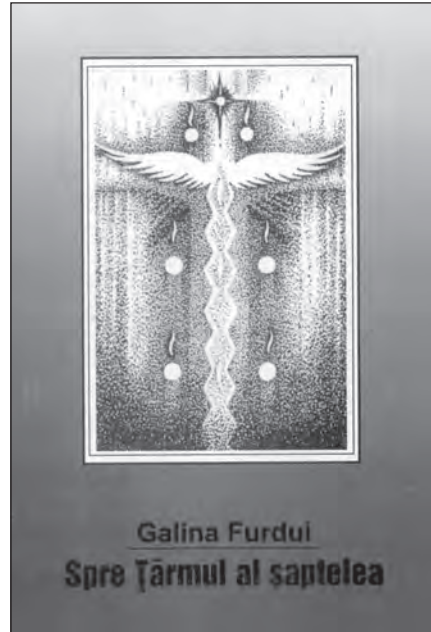
IZBÂNDĂ LUMINII ÎN POEZIA GALINEI FURDUI

Evoluând de la poezia ezoterică la rondel creația Galinei Furdui reprezintă un periplu inițiativ **Spre Țărmlul al șaptelea***, accesibil doar poeților care au știut, prin stihul lor, să apropie spiritele însetate de adevăr și frumos de Demiurgul ce își are reședința în inima fiecăruia dintre noi.

Oscilând între vocația creștină și gnosticism, versul Galinei Furdui – religios *grosso modo* – se axează pe destinul individului, încercând să-l pregătească de întâlnirea cu Sublimul, etern și intangibil până la un punct.

Depășind limitele percepției obișnuite, autoarea nu e nici pe departe tanatofobă. Ea nu are aprehensiune vis-à-vis de moarte, nici n-o sfidează – în creația ei întâlnim doar resemnare în fața predestinării ființei umane: *Suflete, dar condamnat ești, suflete, / La temnița acestui trup de lut (Suflete, dar condamnat ești, suflete)*. Dar această resemnare nu este totuși o capitulare în fața destinului. Fiindu-i aproape ideea metempsihozei, poeta crede sincer în șirul infinit de avataruri: *Trăiește sufletul. Trupul asistă doar (Trăiește sufletul. Osu-ți se mișcă*

* Galina Furdui, **Spre Țărmlul al șaptelea** (Antologie de Mihail I. Vlad), Editura Macarie, Târgoviște, 2003, 208 p.

doar). Pe Galina Furdui o preocupă mai mult pregătirea sufletului pentru întâlnirea cu cele veșnice, dar, mai ales, mântuirea acestuia, mântuire posibilă nu atât prin penitență, cât prin conștientizarea misiunii istorice / cosmice și prin asumarea destinului pe care i l-a hărăzit Cel de Sus. Chiar moartea – relativă sau absolută – poate fi învinsă prin gnoză: *Cunoști puterea umbrei doar după ce-o învingi. / Când înțelegi cu inima lumina. / Când cele rotitoare nu te mai strâng în chingi / Și nu mai sângeră-n artere nici o vină (Cunoști puterea umbrei doar după ce-o învingi)*.

De fapt, moartea spiritului e un absurd, căci există o contopire eternă a spiritului uman cu Lumina, cu Sublimul, cu Dumnezeuirea sau – în concepția budiștilor – cu Nirvana. La această contopire sunt admiși nu doar dreptcredincioșii, ci și spiritele celor care își conștientizează misi-

unea lor istorică / cosmică pentru care au fost aleși: *O, câte nu le-am ispășit! / Ciudați un pic? Neresemnați? / Care-am căzut, care-am greșit / Suntem chemați, chiar vinovați, / Și-i să ajungem în sfârșit (Aud pași. Alb. Suntem chemați).*

Sfârșitul despre care scrie poeta e un sfârșit senin, un sfârșit în care asistăm la fuzionarea spiritului fiecărui muritor cu marele spirit universal. Nu avem deci motive pentru a fi tanatofobi – moartea individului e o noțiune relativă...

Oricâte primejdii am avea de înfruntat, oricâte Scylle și Caribde ne-ar sta în cale, trebuie să ne continuăm *Cerul cu stelele, / Drumul cu vârstele (Râd. Anii mei pe brațul primăverii)*, să fim tari de înger în fața destinului și să nu dezertăm niciodată: *Ascunde-ți rana. Ridică-te. / Înaintează (Ascunde-ți rana).*

E dificil să rămânem stoici în aceste vremi de restriște, când se *tulbură Istoria (Vezi cum se tulbură istoria, Preasfinte)*, când *Prin cimitire / Crucile își smulg rădăcina / (Ascunde-ți rana)*, când, *cutremurați, strămoșii s-au strâns în icoane (Cutremurați, strămoșii s-au strâns în icoane)* și când asistăm la un *sfârșit de secol răsturnat*, la o epocă a durerii, dar e bine totuși să știm că sacrificiul nostru nu este inutil, deoarece *Doar sacrificiul pe scara dăinuirii / [...] ne mișcă înainte (Doar sacrificiul pe scara depășirii) și: E sacrificiul o constantă a istoriei. / Doar el oferă trepte de zidire. / Se tot deschid ferestrele memoriei / Și tainele încep brusc să respire (E sacrificiul o constantă a istoriei).*

Această epocă a durerii ne este hărăzită pentru a ne împlini predestinarea, căci *Timpul durerii e cel al zidirii / Iar rănilile să vindec-s lăsate / (Timpul durerii e cel al zidirii)* și, în fine, *E viața ca și amintirea – o rană, apoi cicatrice (Nu lăsa Dumnezeu din tine să se schimbe la față).*

Pe drumul dificil al cunoașterii se cere să fim atenți la visele noastre, la întâmplările neobișnuite din jur și la tot felul de semne criptice pe care, într-un fel sau altul, ni le trimite Providența, deoarece *Avem de-a face doar cu semne – / Parvin dintr-o lume ascunsă / În noi (Avem de-a face doar cu semne)* și se cuvine să avem răbdarea necesară pentru a le descifra, *Căci e ceva mai mult, mai mult decât vedem (Căci e ceva mai mult, mai mult decât vedem).*

Anume astfel vom reuși să ne ducem la bun sfârșit misiunea și să ne contopim cu spiritul universal, să părăsim *această lume roasă de uitări / Și-acest pământ rotind dureri-dureri... (Această lume fără de cărări)*, constatând, cu un rictus amar, că *Suntem, o, da, stăpâni aici pe vreme, / Dar, Doamne, pe-un fragment atât de trist... (Suntem stăpâni aici și-acum pe vreme).*

Spre Țărnuțu al șaptelea – antologie ce include cele mai reprezentative versuri din cele zece cărți ale Galinei Furdui, editate pe ambele maluri ale Prutului – constituie dovada unui examen artistic susținut cu brio, care o situează pe autoare în rândul poezilor de certă valoare din Republica Moldova.

Nicolae RAEVSCHI

LIMBA ROMÂNĂ. PROFIL MEDICAL – UN MANUAL NECESAR

Manualul **Limba Româna. Profil medical**, apărut recent la Editura Litera sub semnăturile autoarelor Eugenia Mincu și Argentina Chiriac, se înscrie ca o realizare de valoare în repertoriul bibliografiei lingvistice didactice. E vorba despre un curs destinat studenților rusofoni de la Universitatea de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițeanu”. Obiectivul publicației în cauză explică și caracterul său practic, menit să asigure însușirea limbii române de către medicii alolingvi. Cuprinsul manualului dezvăluie principalele aspecte ale limbii române la nivelurile fonetic, gramatical și lexical.

Expunând materialul factologic, acolo unde era necesar, alcătuitoarele au ținut cont de specificul fenomenelor analoge din limba rusă. Această metodă contrastivă se dovedește a fi eficientă și atestă un randament foarte bun. Astfel, din capul locului sunt prevenite eventualele confuzii între sistemul limbii ruse și cel al limbii române, în alți termeni – cazurile de interferență. Câteva exemple din domeniul fonetic: după cum se știe, în rusă o neaccentuat se rostește *a*: se ortografiază [*доpозоў*], [*хоросо*],

dar se pronunță *даразоў, харашо*. În română fonemul *o* nu cunoaște astfel de variații poziționale. În asemenea situații, studentul rusofon, la etapa inițială de învățare a limbii române, va fi tentat să rostească un *o* neaccentuat ca *a*, cum este în limba sa maternă, în cuvinte românești ce conțin o astfel de vocală. Manualul îl avertizează pe student (p. 20), specificând: spre deosebire de limba rusă, sunetul *o* în silaba neaccentuată nu se modifică. Scurt și cuprinzător. „Avertismente” de acest gen constatăm și cu privire la rostirea vocalelor *e, i* după consoanele *j, ș, ț*. Într-adevăr, în rusă se scrie *жить, шесть, Цицерон*, dar se rostește [*жыть*], [*шэсть*], [*Цыцэрон*]. În română, dimpotrivă, vocalele indicate își mențin în acest context fonetic articulația intactă: *jilav, ședință, șira spinării, țipăt*. Explicații de acest fel se dau și pentru consoanele *t, d, n*, care, urmate de o vocală anterioară, în rusă devin foneme independente, spre deosebire de limba română unde sunetele relevate rămân variante ale acelorași unități; pentru consoanele sonore la finală care în idiomul slav în atare poziție devin surde, în timp ce în cel romanic se păstrează fără vreo schimbare de esență etc.

Compartimentul *Gramatică* este și el amplu reflectat în lucrare. Sunt prezentate categoriile gramaticale ale substantivului – genul, numărul, articularea. Trebuia menționat aici că rusa nu cunoaște categoria articolului și, prin urmare, ar putea prezenta dificultăți însușirea

Vas de ofrandă. Cultura sântana de Mureș – Cerneahov, sec. IV

lui în limba română de către rusofoni. La pronume nu avem nimic de observat. Am putea remarca doar faptul că, de exemplu, „conținutul” semantic al „politeței” la persoana a doua, care în română e segmentat în cel puțin trei „parcele”: *dumneata*, *dumneavoastră*, *mata*, are drept corespondent în rusă o singură unitate: *вы*. Ar fi fost necesar un comentariu mai larg al contrastului în discuție, întrucât, știm cu toții, fenomenul interferenței în cazul dat este frecvent la rusofonii care încearcă să vorbească românește. Mai multe teme conțin paragrafe în care sunt analizate particularitățile gramaticale ale verbului, precum și ale celorlalte părți de vorbire.

Un spațiu întins al cursului îl ocupă formarea cuvintelor, diverse probleme privind lexicologia generală – sinonimia, paronimia, antonimia. Toate aceste aspecte de

ordin pur lingvistic și-au găsit locul cuvenit în manual, fiind ilustrate prin fragmente din literatura beletristică, precum și prin alte texte.

Totodată însă, așa cum se specifică chiar în titlu, publicația pe care o comentăm are profil medical. De aici și bogăția terminologiei medicale găzduită de paginile ei, cea cu caracter neologic, livresc, existentă și în alte limbi, dar și în cea românească populară, neoașă. Micile dicționare din cuprinsul temelor sunt meticolos lucrate.

Vom mai nota că manualul conține și informații despre istoria medicinei, despre plante medicinale etc. În legătură cu aceasta, am veni cu unele sugestii. La o eventuală reeditare, ar fi util ca lucrarea să cuprindă și un paragraf în care să se vorbească despre practicile medicinale la daci. Se știe că, în urma săpăturilor arheologice din 1955, în capitala Daciei Sarmizegetusa (Grădiștea Muncelului de astăzi) s-a găsit o trusă medicală ce datează din timpul celui de-al doilea război dacic (105-106 d. Hr.), având următorul conținut: o pensetă de bronz... bine păstrată, deși au trecut de atunci aproape două milenii, un bisturiu cu lamă de fier, borcănașe de lut în care se păstrau diverse alifii și o „tabletă” din cenușă vulcanică folosită, așa se crede, ca absorbant pentru cicatrizarea rănilor. În afară de aceasta, există date sigure precum că la daci era cunoscut tratamentul maladiilor cu diverse plante. Pedanius Dioscoride, medic ce a trăit în timpul împăraților Claudiu (41-45 d. Ch.)

și Neron (54-68 d. Ch.), în opera sa **Despre materia medicală** dă, pentru plantele utilizate în medicina din vremea sa, și termenii respectivi dacici. De exemplu, planta *mușețel* la daci se numea *amolusta*. În alte limbi indo-europene corespondentele cuvântului acesta sunt: lituan. *amalas* „visc”, alban. *emle* „dulce”, lat. *amarus* „amar”, rus. *омела* „visc” etc. Informații de asemenea natură ar prezenta un interes special pentru medici.

În fine, câteva observații. Tema 1, în mare bine organizată, oferă cititorului unele date referitoare la originea latină a limbii române (p. 14). Prototipurile unor cuvinte moștenite sunt ortografiate însă inexact: etimonul substantivului *păr* este *pilus*, nu *pelus*; al lui *soră* e *soror*, nu *sora*; al lui *pâine* e *panis*, nu *panus*... Apoi cuvântul *viață* are ca etimon nu *vita*, ci *vivitia*. O altă observație privește morfologia. Unitățile paradigmei de indicativ-prezent la plural *suntem*, *sunteți*, *sunt* (p. 53) nu continuă formele respective din latina clasică, cum pare

să considere autoarele, ci reprezintă împrumuturi livrești introduse ca norme grafice pe la 1800 de către filologul bănățean Paul Iorgovici. Mai târziu formele acestea vor fi recomandate ca norme ortoepice de către Timotei Cipariu. Și încă ceva, în propozițiile *Participiu (?) are o dublă destinație* (p. 212) și *Gerunziu (?) prezintă o acțiune concomitentă...* (p. 214) subiectele trebuie să fie articulate.

Vom nota și faptul că la elaborarea manualului alcătuitoarele au beneficiat de îndrumările profesorului Vasile Melnic.

Încheiem aceste rânduri, subliniind încă o dată că lucrarea examinată, originală și inovatoare, e un real succes al autoarelor.

Teodor COTELNIC

ISTORIOGRAFIA ÎMPOTRIVA SPIRITULUI RETROGRAD*

Istoricii Argentina Gribincea, Mihail Gribincea și Ion Șișcanu au publicat recent la Editura Civitas o culegere de documente și materiale privind politica de moldovenizare / indigenizare promovată de autoritățile bolșevice în R.A.S.S.M. Pe lângă valoarea ei intrinsecă, lucrarea vine să conteste afirmațiile celor care mai tânjesc după regimul totalitar sovietic și care continuă prin scrierile lor să denatureze adevărul istoric. Volumul cuprinde 175 de documente și materiale colectate din fondurile Arhivei Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, precum și unele articole din revista *Krasnaja Bessarabia* și ziarele *Plugarul Roș* și *Moldova socialistă*, care, în opinia autorilor, completează într-un mod reușit informațiile din fondurile de arhivă.

Inspirată de conducerea de partid din U.R.S.S., precum și de Internaționala Comunistă, politica de moldovenizare și ideea creării R.A.S.S.M., înaintată de un grup de emigranți politici din Basarabia și România, reprezentanți ai mișcării comuniste ilegale din Basarabia, ai Internaționalei Comuniste și ai

* Argentina Gribincea, Mihail Gribincea, Ion Șișcanu, *Politica de moldovenizare în R.A.S.S. Moldovenească*, Culegere de documente și materiale, Civitas, Chișinău, 2004, 333 p.

Partidului Comunist Român (Gr. Kotovski, Al. Bădulescu, P. Tkacenco, Sol. Thinkelman, A. Nicolau, I. Dic Dicescu, T. Diamandescu ș.a.), după cum se afirmă în studiul introductiv, avea drept scop „acreditarea teoriei moldoveniste privind existența în R.A.S.S.M. și în Basarabia a unui popor deosebit de poporul român, vorbind o limbă diferită de cea română, astfel asigurându-se suportul ideologic și un spor de legitimitate actului creării R.A.S.S.M.” (p. 4). Totodată moldovenizarea era privită de autorități și ca o metodă de a inocula ideologia comunistă în rândul populației și ca o „forjerie” de cadre care vor sovietiza în viitor Basarabia și România (p. 5), „ca o activitate de educare a populației române din Transnistria în spiritul valorilor noi impuse de regimul bolșevic, de sporire a sentimentului lor de loialitate față de regimul sovietic” (p. 6).

Având menirea să-i înstrăineze pe băștinași de cultura națională, de spiritualitatea și istoria româ-

nească, moldovenizarea trebuia să fie făcută prin intensificarea însușirii limbii ruse și a celei ucrainene. Iată ce este scris într-un document de partid din 26 iulie 1926 (este vorba de corespondența gazetei *Plugarul Roș – Despre cerințele populației moldovenești în legătură cu politica moldovenizării*): „Mai multă samă moldovenizării. Lucrul în sat se duce slab. Mai mult de jumătate de locuitori nu știu limba rusească și ucraineană”.

O părere similară a răsunat și în referatul secretarului „obkomului moldovenesc” al PC (b) U tov. Holostenko la cea de a VI-a conferință regională de partid a organizației moldovenești a PC (b) U *Despre rezultatele și perspectivele politicii naționale în R.A.S.S.M.* (10-16 noiembrie 1926): „Chestiunea de bază ce apare în fața noastră în parcursul organizării republicii, a fost cea despre limbă și alfabet – să facem așa: există o literatură mare în România, s-o luăm și s-o altoim această literatură, ca să educăm pe baza ei poeții și jurnaliștii noștri moldoveni ș.a.m.d.? Cred că asemenea lucru este absolut nedrept. Noi trebuie să educăm intelctualitatea noastră moldovenească în creștere pe baza culturii rusești, ucrainene... Același lucru trebuie făcut și cu alfabetul, alfabetul latin este greu pentru moldovan... viitorii poeți și literați moldoveni... trebuie să crească pe solul nostru și el nu trebuie să ieie (totul) din cultura românească”.

Documentele și materialele din culegere sunt împărțite în trei secțiuni distincte: 1) 1924-1931 – perioada creării R.A.S.S.M. și promovarea „moldovenismului vulgar” (p. 28-126); 2) 1932 – iunie 1937 – perioada latinizării R.A.S.S.M. (p. 127-266); 3) iulie 1937 – iunie 1941

– perioada represiunilor politice ori a „arestării grafiei latine”.

Documentele și materialele incluse în prima secțiune conțin informații importante despre considerentele geopolitice ale creării R.A.S.S.M., despre discuțiile în chestiunea „limbii moldovenești” și a necesității moldovenizării aparatului de conducere, despre atitudinea populației băștinașe și a minorităților naționale față de moldovenizare, despre constituirea comisiei de moldovenizare și ucrainizare etc. Vorbind despre această perioadă trebuie amintit că dacă din 1924 până în 1928 se admitea în republica autonomă limba română literară, scrisă cu alfabet latin, tendința de afirmare a limbii și culturii naționale românești n-a durat mult. În anii 1928-1932 se înfiripă curentul românofob, reprezentat de către personalități politice (ruși și ucraineni șovini, precum și de unii revoluționari basarabeni refugiați din România), care, urmărind scopul deznaționalizării moldovenilor transnistrieni, susțineau așa-zisul curent arhaic, în frunte cu L. A. Madan. Acesta a încercat să creeze o limbă artificială din care să lipescă orice neologisme încetățenite în limba literară, născocind în locul lor altele noi, calchiate din rusește în graiul local. După părerea sa, moldovenii și românii sunt două popoare diferite, iar idiomul moldovenesc, având ca bază dialectală graiul din zona Orheiului, ar fi o limbă cu totul „diosăghât di limba românească”.

Susținut și încurajat de unii lingviști ruși de talia lui K. N. Derjavin, membru al Academiei de Științe din Moscova, și a romanistului rus M. V. Serghievski, autoarea **Gramaticii moldovenești**, editată în anul 1930 la Tirașpole, combătea neologismul latino-roman, exage-

rând rolul foneticii regionale. Iată doar câteva mostre, excerptate din gramatica madanistă: *aplecare* (= declinare), *atotîntretnie* (= secundar), *buznic* (= labiol), *lăbuiți* (= ghilimele), *nasnic* (= nazal), *multuratec* (= plural), *vărguliți* (= virgulă) etc.

Bineînțeles, experimentul lingvistic madanist a fost respins oficial, a fost și persecutat. Prăpastia creată în limbă între R.A.S.S.M. și Basarabia nu putea satisface politica sovietică, preocupată permanent de unificarea acestor două regiuni.

Documentele incluse în secțiunea a doua a cărții arată că anii 1932-1937 s-au derulat sub semnul introducerii alfabetului latin. O dată cu dizolvarea în 1932 a asociației proletcultiste *Cultura proletară*, în R.A.S.S.M. a început publicarea, tot din considerente politice, a unor opere din literatură română clasică, s-au introdus în uz limba română și alfabetul latin. După cum s-a constatat în raportul *Despre construcția națională și culturală în Moldova*, prezentat de tov. Alhimov la cea de-a IX-a conferință regională de partid din Moldova (12-15 ianuarie 1934), trecerea scrisului moldovenesc de la alfabetul rus la cel latin a permis „să se mențină comunitatea limbii oamenilor muncii moldoveni ce locuiesc pe ambele maluri ale Nistrului și să consolideze influența revoluționizatoare a R.A.S.S.M. asupra oamenilor muncii din Basarabia și România”. Învățarea alfabetului latin constituia o „necesitate vitală” a poporului moldovenesc, deoarece fără învățarea lui „nu putem avansa în dezvoltarea noastră culturală, nu putem ridica masele pe o treaptă superioară. Într-adevăr,

astăzi putem spune că moldoveanul care nu cunoaște alfabetul latin este de fapt agramat, deoarece alfabetul chirilic îi oferă posibilități limitate de a lichida analfabetismul”.

Dar această revenire n-a durat mult. La 19 mai 1938 apare Hotărârea comitetului împlinitor central din R.A.S.S. Moldovenească al cărei prim alineat suna astfel: „Dușmanii norodului, care au operat în Moldova, au petrecut politica dușmănoasă pe frontul zădirii naționale-culturale, îngunueșă limba moldovenească cu cuvinte și termene saloane-burgeze românești, au introdus alfabetul latin neînțeles pentru truditarii Moldovei”.

Ca urmare a acestei „hatărâri” au devenit victime ale represaliilor staliniste toți acei care au cutezat în perioada dată să-și declare românofilia, să propage literatura clasică și să promoveze grafia latină. Oameni de conducere, scriitori, filologi, lucrători ai învățământului, editori, ziariști, aproape toată intelectualitatea de creație au fost exterminați în urma unei epurări ideologice. Acestea și alte probleme sunt reflectate în documentele incluse în secțiunea a treia a culegerii.

Așadar, lucrarea prezentată constituie o contribuție substanțială la dezvăluirea adevărului istoric despre politica de deznaționalizare în R.A.S.S.M. Sperăm că va fi citită cu mare interes.

Nota redacției: publicăm la rubrica **Retroactualitatea** câteva documente din volumul prezentat.

«ПЕ ДРУМУЛ МОЛДОВЕНИЗЭРИЙ»

Дупэ хотэрыря Обкомулуй КП(б)У Молдовенеск, лукрул ку молдовенизаря паркы с'о нишкат дин лок. (...)

Редакция ноастры о принит о мулцыме де скрисорь деспре молдовенизаре, лимба ши дряптаскриеря лимбий молдовенешть.

Мулць дин чей товарэшь, карь сэ уйтау ла молдовенизаре кан кезыш, – аму вэд, кы лукрул ку молдовенизаря, ый пус пе о кале буны. Ей о вэзут тот чи сы фаче – нуй шагы.

Мулць товарэшь не'нтрабы: кум сы скрим «ю» орь «иу», «еа» орь «я», «ун» орь «он», «пичор» орь «кичор» ши аша май департе.

Газета ноастры ну есте во академие, унде с'ар путе де жудекат тоате аесте ынтребэрь. Да кяр тоате аесте спусе ничь нуй важник пентру ной аму. Тоате аесте – требуе сэ фие жудекате де ынвэ- цэторий ши оамень «ынвэцаць» ын Наркомпрос. Дупэ кум ной штим – дяму пе лынгы Наркомпрос ши аша есте аша о комисие, каре ышь бате, сэрака, капу, дезлегынд тоате аесте ынтребэрь.

Ной требуе сы штим нумай уна: тоаты оформаря шы ымбо- гэцыря лимбей требуе сы фие – нумай луынд, ка темелия лимба народулуй молдовенеск, лимба чейа ын каре не-о крескут мама, ын каре грэеште цэранул ностру. (...)

Молдовений дин баштины ши дин времуриле бэтрынешть ерау плугарь. Дятыта молдованул ностру аре тоате кувинтеле, карь ый сэ требуеск луи ын ограда цэрэняскы, ын плугэрия. Дар трэинд алэтурия к'он народ май културник – словень, молдовений о луат мулте кувинте културничь ши господэрешть дела дыншый. Аша ши тоате нороаделе.

Чи кредець, кы народул русэск, аре май мулте кувинте декыт молдовений? Ну. Богэцыя лимбей цэранулуй русэск ну-й май маре декыт а молдованулуй. Тоаты лимба литерары а рушилор есте ымпрумутаты (ындаториты) дела францужь ши немць, ку кари Русия о авут легэтурь.

Ну-й никы, кы лимба ноастры ый сэракы, „проасты” ши кэлкаты де политика царулуй русэск, ын време трекуты. Требуе с'о ымбогэцым.

Д'апуй кум?

Алцьый товарышь, карь ну вор сы-шь баты капул мулт, орь карь ну штиу лимба ноастры цэрэняскы спун: требуе сы луэм лимба гата ши богаты дела румынь.

Оаре ый дрепт?

Яр ну-й дрепт.

П. Киор
(„Плугарул Рош”, нр. 135, 8 Декабрь, 1926)

**ХОТЭРЫЯ КОМИТЕТУЛУЙ ЫМПЛИНИТОР ЦЕНТРАЛ
А РАСС МОЛДОВЕНЕШТЬ „ДЕСПРЕ ТРЕШЕЯ
СКРИСУЛУЙ МОЛДОВЕНЕСК ДЕЛА АЛФАВИТУ ЛАТИН
ЛА АЛФАВИТУ РУС”**

1938, 19 май

Душманий народулуй, каре ау операт ын Молдова ау петрекут политика душмэноасэ пе фронту зидирий национале-културале, ынгуноешэ лимба молдовеняскэ ку кувинте ши термене салоне-бургезе ромынешть, ау ынтродус алфавиту латин неынцелес пентру трудиторий Молдовей.

Луынд ын самэ шеринцеле трудиторилор Молдовей, Президиуму Комитетулуй Ымплиниитор Централ а РАСС Молдовенешть,

– х о т э р э ш т е:

1. А треше скрису молдовенеск дела 1 июнь ану 1938 дела алфавиту латин пе алфавиту рус.

2. А ынтэри алфавиту скрисулуй молдовенеск ынтр’ун нумэр де 31 сэмнурь дин урмэтоареле литере: А, Б, В, Г, Д, Е, Ж, З, И, Й, К, Л, М, Н, О, П, Р, С, Т, У, Ф, Х, Ц, Ч, Ш, Щ, Ы, Э, Ю, Я, Ъ.

Ымплинитору ындаторирилор Прешединтелуй
Комитетулуй Ымплиниитор Централ

а РАСС Молдовенешть – КОНСТАНТИНОВ

Секретару Комитетулуй Ымплиниитор Централ

а РАСС Молдовенешть – РУСНАК

19 май ану 1938

ЛИМБА ЫН 15 АНЬ ДЕ ЗЫЛЕ

Трекынд ын ану 1938 ла шрифту русеск, ам ешит кутоту де суб ынрыурыя культурый буржуазнише-фашисте, стрэине ноуэ, пе каре душманий народулуй вре сэ не-о леже, ши аму не апротыием кутоту май стрынс де культура народулуй русеск, украинян ши алтор нороаде фрэцешть а Униуний Советише. Ной ку аяста фашем ынкэ май маре унире ши ындеобштире ку ашел народ приетенос, каре не-а слобозит де суб жугу буржуазией ши, каре аре суте де ань ын дисфэшурая культуралэ, яр аз есте шел май прогресив ын луме.

Де аниверсаря XV а Молдовей Советише а ешит деаму морфология ши синтаксу молдовенеск, ла ной ый фэкут дикционару орфографик. Дикционару се прекатэ аму ла институту де шершетаре молдовенеск, каре аму-й организат. Сынт едитате мулте традушерь дин линдыле русаскэ ши украинянэ, се едитязэ 9 кэрць де литературэ художникэ оригиналэ а скрииторилор молдовенешть. Май есэ трий томурь де фольклор молдовенеск: тому ынтый – поэзий ши кынтеше, тому а дойля – зыкэторь ши шиндылитурь ши тому а трийля – повешть.

Ку креациуня породулуй ши с'а дископерит литература молдовеняскэ. Ну демулт спуне уний, кэ литература молдовеняскэ ынкэ ну-й. Аяста путе сэ зыкэ нумай ашея, каре ну ынцэлег никэ ын история породулуй. Псэне литература молдовеняскэ а фост фэкутэ кындва де милевь орь де лехцирь? Литература молдовеняскэ а фост слободэ де карева персоанэ ши есте слободэ, гэсинду-се ын сыну породулуй, дар душманий н'ау врут сэ се порояскэ ку дынса. Е требуй стрынсэ, кулесэ ши ынтоарсэ ыннапой породулуй. Литература ноастрэ молдовеняскэ се ыншепе дела фольклор ш'апой ын ажотор вине литература нэскутэ де скрииторий молдовнешть, каре вин дин народ, луынд ын самэ креациуня ши интереселе породулуй.

Трекынд пин аястэ луптэ мынцэнинд политиший национале дрепте а партидулуй луй Ленин-Сталин, Молдова Советикэ ши пе фронту линдый ши литературий а венит кытре аниверсаря XV ку ажунсурь марь.

И. Д. Чьобан
(«Молдова социалистэ», 23 октомбрие 1939)

ARTICOLELE DIN CONSTITUȚIA RSS MOLDOVENEȘTI CU REFERIRE LA LIMBILE UTILIZATE ÎN RSS MOLDOVENEASCĂ

1941, 10 februarie

Артиколу 25. Лежиле, прините де Совету Супрем а РСС Молдовенешть, се публикэ ын лимба молдовеняскэ ши русэ ку искэлитуриле Прешединтелуй ши секретарюлуй Президиумулуй Советулуй Супрем а РСС Молдовенешть.

Артиколу 89. Процедура де жудекатэ ын РСС Молдовеняскэ се душе ын лингиле молдовеняскэ ши русэ ку гарантаря пентру персоанеле, каре ну куноск лингиле естя, а куноаштерий деплине а материалелор трегий прин традукэтор, деасэменя дрепту де а ворби ла жудекатэ ын лимба матернэ.

Артиколу 122. Гербу де стат а РСС Молдовенешть констэ дин кипу сэшерий ши шьоканулуй ын разеле соарелуй, каре рэсаре, ынкадрате ку о кунунэ дин скише ши попушой. Партя де жос а кунуний се ынкее ку о гирляндэ дин фрукте ши стругурь де поамэ. Кунуна ый ынфэшатэ ку о биндэ рошие ку ынскрипция: «Пролетарь дин тоате цэриле, униць-вэ!» ын лингиле молдовеняскэ ши русэ ку инициалеле «РССМ». Деасупра гербулуй есте о сте ку шиншь колцурь.

(Сесия ынтыя а Советулуй Супрем а РСС Молдовенешть (8-12 февраль ану 1941). Кишинэу, 1941, пп. 93, 102, 106)

PLĂCEREA DE A GLUMI – III

George CORBU

București

n. 1940

președinte UER

membru USR

EPIGRAMA

Epigrama, gen etern,
Cu sclipire de sîdef,
N-ar ținti în subaltern,
De-ar putea lovi în șef.

PEISAJ

De privești acest decor
Răsuflarea ți se taie:
Lângă-un țap ispășitor
Paște calul de bătaie.

UNEIA

Mâna-i ca un giuvaer
Până azi necunoscut –
Cât de lesne-i s-o sărut,
Însă cât de greu s-o cer!

LA MEDIC

La medic mergi ca la oracol...
leșind de-acolo poți să speri,
Că nu mai ai nici un obstacol
Spre lumea fără de dureri!

EXCELSIOR?

În universul policrom
De când e lumea, omu-i om!
Dar nu-i ajunge-o veșnicie
Să fie și de omenie!

**RĂSPUNS UNOR
CALOMNIATORI**

De-ar ști omul unde mâine
Îl va duce-al vieții val!
Jean Valjean pentru o pâine,
Corbu pentru-un cașcaval.

Ion MORARU

Galați

n. 1951

inginer

ȚARA NOASTRĂ

Avem o țară ca-n povești,
Vestită-n toată omenirea,
Cu capitala-n București
Și capitalul... nicăirea!

LA MĂCELĂRIE

Atârnă-n piață buturi grele
De porc, de oaie și de vită,
Atâta m-am uitat la ele
Că am făcut... conjunctivită.

SFAT PĂRINTESC

Aflând c-o duce bine-n
pușcărie,
I-a scris urgent băiatului
aseară:
„Să nu faci, dragul mamei,
vreo prostie,
Ca să te dea, disciplinar,
...afară”.

UNUI PROFESOR

Noi alegeri așteptând,
El continuă să spere
C-o să vină, în curând,
„RADICALII” la „PUTERE”!

REVISTEI VIP

Apar în presă astăzi chipuri
De mari bărbați în rol
de VIP-uri.
Dar observăm că în revistă
Și multe VIP-ere există.

ȚĂRANII ROMÂNI

Ajunși la capătul răbdării
În satul lor se sting cu zile.
Dovadă că la „talpa țării”
E un... „călcâi al lui Ahile”.

**Gheorghe
CONSTANTINESCU**

*Brașov
n. 1941
tehnician*

EXIGENȚĂ

Am admirat și-admir femeia!
Mă fascinează-un bust frumos.
Pretențios, la vârsta-a treia
Nu pot să mă cobor mai jos!

FECUNDITATE

I-admiri pe cei ce guvernează,
Au seva trasă din popor,
Ei sunt virili și „procreează” ...
Copiii străzii sunt ai lor!

MODĂ IMPUSĂ

Cei puternici au mult șarm,
Chiar și-n vorbă ne dau tonul:
Iar se poartă bleu-jandarm
Și croiala cu... bastonul!

REGIM DIETETIC

De carne nu m-am mai atins
Și mă declar, cu înfocare,
Un vegetarian convins...
De cei aflați la guvernare.

**LAMENTAREA FEMEILOR
DIN BLOCURILE
CU RISC SEISMIC**

Soarta e cu noi haină,
Fug de sex, acum, bărbații,
Că e blocul cu bulină...
Nu rezistă la vibrații!

**ELEGANȚA UNUI
DONJUAN**

O cămașă asortată,
Cu cravata și butonii,
Haina-i vine ca turnată
Și-i cad bine pantalonii!

Mihai SĂLCUȚAN

*Buzău
n. 1946
jurist avocat*

ETERNA COADĂ

Ani de zile am tot stat
La cozi lungi și-am așteptat,

Iar acuma, ca nerozii,
Ne-nvârtim în jurul cozii.

GUVERNANȚI ȘI PROLETARI

Cei ce-s „sus”, c-un mic efort,
Au cireașă toți pe tort...
Noi, săraci și în derivă,
Nici bomboană pe colivă.

FUSTĂ MINI

Dacă e să sari pârleazul,
Cred că nu e dificil:
S-o ridici nu este cazul,
S-o cobori e inutil.

CARTEA

La primar nu mai contează,
Nici măcar să se fâlească,
Că de când el doar semnează,
Nu mai știe să citească.

LINIA DE ORIZONT

Se observă uneori
– Nu o spun ca un afront –
Că toți cei cu capu-n nori
Sunt lipsiți de orizont.

ȚĂRANUL

Bine n-are cum să-i fie
Că-i sărac, nu are stare,
N-are deal și nici câmpie,
Doar... un munte de răbdare.

Vasile PLĂCINTĂ

*Galați
n. 1949
Slobozia Mare
(Cahul, Republica Moldova)
muzicolog*

HOȚUL ȘI BANCHERUL

– Banii, că-mi descarc pistolul!
Strigă hoțul înarmat;
Iar bancherul ușurat:
– Ptiu! Credeam că e
controlul!

DESCOPERIRE

Au trebuit șaiszeci de ani
Să-i așteptăm pe-americi;
Noroc avut-am cu Columb,
Că nu mâncam nici azi
porumb.

PLOAIE REFORMISTĂ

Plouă cu reforme-n țară,
Omul viu se simte mort.
Așteptăm ca să apară
Curcubeul din... import.

SOȚIA DIRECTORULUI

Când batista-i spală seara,
Soața-l ceartă la tot pasul:
– Să ți-o spele secretara,
Că la dânsa-ți curge nasul!

**Rubrică îngrijită
de Gheorghe BĂLICI**

VIAȚA ROMÂNEASCĂ, nr. 8-9/2004 se deschide cu editorialul *Cultura politico-istorică și umanitatea prezentului*, semnat de redactorul-șef Caius Traian Dragomir. Ideea lui esențială este că *Vorbim despre pace*

și trăim sub presiunea unei culturi a războiului. Urmează poemul *Figuranții* de Ion Mircea, un poem „încoronat” de versul *au fost lucruri pe care Einstein nu le-a văzut*. Un interviu cu Mihai Șora în care este evocată, încă o dată, personalitatea contradictorie a profesorului Nae Ionescu. Excepțional poemul lui Constantin Abăluță *Pietrele și norii*, un poem a cărui instanță vorbitoare se identifică – grație unor tehnici compoziționale ingenioase – cu Fernando Pessoa.

Un alt interviu – cu Nicolae Breban (sau cu... N.B.!), din care este greu să nu citezi. Iată ce spune, între altele, „amfitrionul” romanului românesc contemporan: *Noi trăim încă în secolul al XX-lea ca prejudecăți, ca reflexe culturale, psihologice,*

politice. Ele toate sunt într-o continuă dinamică, dar mileniul acesta al dum-neavoastră (adică al treilea – n.n.) încă nu a început. E de citit – cu mare atenție – *Dosarul* de urmărire informa-tivă în anii ceaușismului a prozatorului („obiectivului”!) Augustin Buzura. Veți avea adevărate „revelații”. Un tratat pentru plăcere și râs (*Scriitura practici-lor olfactive*) de Luca Pițu. La dezbate-rea *Literatura română după comunism* participă Marian Victor Buciu (*Litera-tura română după comunism se află într-o mare și mută căutare.*); Marina Cap-Bun (*...marile capodopere care să forțeze intrarea într-o nouă etapă a fenomenului literar zac, poate, sub coji în care nu se întrevede încă fisura cos-mogonică.*); Virgil Diaconu (cu reflecții despre *Generațiile literare la putere și destinul poeziei*); Gellu Dorian (*... noi încă nu am ieșit din marasmul literaturii perdante de tip comunist.*); Horia Gârbea (*...au apărut în acest deceniu și jumătate multe opere foarte interesante.*); Ioan Lăcustă (*Abia fără noi va începe adevărata literatură de după comunism.*) și Constantin Trandafir (cu *Unele însemnări despre unele circumstanțe*). Mai reținem: fragmentul de roman *Poetica femeilor voluminoase* de Dumitru Ungureanu, poemul *Un film cu noi* de Gellu Dorian, eseul lui Mihai Vakulovski despre poezia lui Liviu Antonesei și – firește – *Intermezzo. Premiul Bergamo și Bibica* de Marin Minciu.

CONVORBIRI LITERARE, nr. 8/2004 debutează cu un studiu despre posteritatea critică a lui Titu Maiorescu, semnat de redactorul-șef Cassian Maria Spiridon. Urmează un dialog cu indianistul Liviu Bordaș, o mărturisire referitoare la întâlnirea lui „cu sacral”. Un interviu cu scriitorul Nicolae Busuioc. Extrem de interesantă lucrarea *Junimea, societate secretă* de Mihai Dim. Sturza. Continuarea eseului *Măștile lui Ioan Alexandru* de Constantin Ciopraga. Gheorghe

Grigurcu vine cu o intervenție – nu-anțătoare – în dezbateră organizată de *România literară* pe tema literaturii române în timpul comunismului. Alex. Ștefănescu întreprinde o evocare a personalității și a formației intelectuale a lui Șerban Cioculescu. Reflecții de Adrian Dinu Rachieru relative la

tate de Diana Vrabie; *Onirologie și autobiografie onirică* de Anton Adămuț; „*Timpul cultural*” al basmului de Adrian Alui Gheorghe; *Wittgenstein, romanul și logica* de Andrei Stavilă; *Romanul Eliade* de Simona Modreanu și „*Intelectualul organic*” versus G. Soros de Aurora Mihacea. Paginile de literatură universală ne propun poeme de Fernando Pessoa și proza Rănit de Heinrich Böll.

Antologia de poezie basarabeană îngrijită de Nicolae Leahu (Editura Știința-Arc, Chișinău, 2004). O cronică a lui Vasile Spiridon la romanul **Cartea fabuloasă** (un fel de **Numele Trandafirului** al literurii române) de Gellu Dorian. La rubrica *Ex libris* – articolul *Traduttore, traditore?* de Nelu Zugravu, un articol demn de atenția oricărui traducător (și nu numai!). Câteva considerații despre *consubstanțialitatea românismului luminat cu iudaitatea deosebit de productivă în materia artei literare* (Henri Zalis). Partea finală a eseului *Ivo Andrić. Actualitatea unui laureat al Premiului Nobel* de Emil Iordache. Referințe ale unor autori germani privind luptele din zona Iașului în 1944, comentate de Horst Fassel. Mai reținem: *Sorana Gurian: impudicitatea ca autentici-*

CONTRAFORT, nr. 7-9/2004. În editorialul său cu titlul *Comuniștii, primarii și scriitorii...* Vasile Gârnet reia discuția despre sărbătorirea Zilei Limbii Române în Basarabia. În opinia sa, *când ne vom asuma consecințele la care ne condamnă propria luciditate, Ziua Limbii Române ne va oferi mai multe motive de a fi mândri de noi*. Expertul politic Vitali Catană consideră că *închiderea școlilor cu predare în limba română din Transnistria este o nouă diversiune dirijată de Rusia cu scopul perfid de a pregăti implementarea variantei Belkovski de rezolvare a conflictului transnistrean*. Altfel spus: păzea, UE! Scriitorul Vitalie Ciobanu vine cu sugestii judicioase

în vederea unei dezbateri publice a Legii „românilor de pretutindeni” care urmează a fi adoptată de către parlamentul de la București. (Sperăm să fie auzit.) Cronici literare pertinente de Grigore Chiper și Mircea A. Diaconu, la **Cartea de la Jucu Nobil** de Mircea Petean și, respectiv – la romanul **Împotriva lui Mango** de Constantin Virgil Negoită. Poezie de Carmen Firan, din care nu putem cita, dat fiind că orice poem al ei își pierde sensul dacă nu este reprodus în întregime. La rubrica *Cosmogramme* eseul *Negația ca valoare* de Leo Butnaru. Arcadie Suceveanu lansează imperativul „dezideologizării lui Pușkin”, îndemnându-i pe pușkinologi să *redea istoriei literare (și cititorilor) adevărul întreg despre perioada aflării poetului rus în Basarabia*. Într-un articol reluat din revista *L'Observatoire* din Grenoble, Patrice Leguy și Corina Fușteu pledează pentru păstrarea unui *statut specific al muncii artistului, ca producător al operei, deci promotor al valorii democratice individualizante, autonome, inovatorii, singurul garant al conservării unei logici a lui „a fi” care coexistă și pune mereu în discuție tendințele exclusiviste ale logicii lui „a avea”*. Două poeme (*Reguli pentru actori și Speriatul*) de Peter Handke, necunoscute până acum cititorului de limbă română. Recomandăm și comunicările susținute în cadrul simpozionului „Presa și opinia publică în Europa de Sud-Est”, organizat de *Contrafort* și de Goethe Institut București, la care au participat: Dietrich Schlegel, München, Germania (... *amendamentele aduse Legii Audiovizualului, doar aparent aveau ca scop transformarea postului «Tele-radio-Moldova» în instituție publică, dar de fapt au menirea de a continua controlul impus de guvern și de partidul comunist*.); Igor Boțan, Chișinău (cu referințe privind comportamentul inadmisibil al mass-media de stat

din Republica Moldova în campaniile electorale); Gabriela Adameșteanu, București (...*ascuns sub haina sclipitoare a libertății de informație și opinie, politicul controlează media și – într-un mod mai subtil, dar și de lungă durată – societatea postcomunistă*.); Nicolae Negru, Chișinău (*Când vine vorba despre libertatea presei, comunistul se jură că la noi totul e în regulă la acest capitol, dar nu se jenează să trimită Securitatea prin redacții...*); Valentina Tăzlăuanu, Chișinău (*Impactul public al revistelor de cultură, acțiunea lor modelatoare se va vedea, nu mă îndoiesc, în timp. Deocamdată, contează seriozitatea discursului pe care îl promovează și vizibilitatea lui în spațiul culturii*.); Magdalena Boiangiu, București (cu o intervenție despre revistele culturale ca spațiu necesar al dialogului) și alți reprezentanți ai mass-media.

Un număr ce reafirmă prestigiul și – ceea ce ni se pare esențial – funcționalitatea culturală **reală** a revistei *Contrafort*.

CURIERUL ROMÂNESC, nr. 8/2004 ia în discuție situația școlilor românești din Transnistria. Tudorel Urian subliniază, în context, că *autoritățile de la București trebuie să-și păstreze mintea limpede, să se ferească de disputele cu final incert și să acționeze de la nivelul organizațiilor internaționale din care România face parte (NATO, ONU, OSCE, eventual UE) pentru protejarea intereselor etnicilor români*. Rubrica *Simpozion* supune dezbaterii „imaginea României în mass-media germană și austriacă după 1989”. Relevante comunicările unor profesori din Republica Moldova, Bulgaria, Ucraina, Serbia referitoare la funcționarea limbii române în aceste țări. Două pagini (30-31) dedicate seriei *Literatura din Basarabia (Proza scurtă – 1; Proza scrută – 2; Poezie; Traduceri)*.

Extra-ordinar dialogul *Lumea în care trăim* cu acad. Solomon Marcus, din care ne grăbim să cităm următoarele idei: *O interacțiune mai puternică în domeniul culturii, cu celelalte țări, va fi plătită cu un efort în creștere în învățarea și folosirea unor limbi internaționale și cu abandonarea unor publicații incapabile să intre în atenția unui public internațional. Și: Știința și tehnologia au o dimensiune artistică deloc neglijabilă, o doză considerabilă de omenesc, pe care literatura ar trebui să le valorifice. Fără poezie, omul nu e om. Am în vedere nu numai poezia calificată ca atare, ci și pe aceea ascunsă în orice îndeletnicire omenească. Pentru a mă referi la profesia mea de bază, aceea de matematician, voi atrage atenția asupra faptului că mai toți marii matematicieni afirmă prioritatea factorului artistic în cercetarea matematică. Mărturii similare se regăsesc la fizicieni și la chimiști, la biologi și la informaticieni. Poezia este o paradigmă universală, un numitor comun al tuturor eforturilor*

creatoare ale omului; numai o mică parte a ei prinde (deocamdată?) formă de specie literară repertoriată de teoreticienii literaturii. Citiți și eseul Cearta permanentă dintre știință și putere de Titu I. Băjenescu, Elveția.

A apărut pe piața produselor culturale românești o publicație nouă – *IDEI ÎN DIALOG*, nr. 1/2004 (cu acronimul ID – o reproducere a caracterelor respective desenate de Albrecht Dürer în ultimul an al vieții). *Motto-ul numărului este un citat din Montaigne: Dintre artele liberale, să începem cu arta care ne face liberi.* Noua revista își lansează programul printr-un *Manifest: calmul discuției, seninătatea valorilor*, semnat de directorul H. R. Patapievici, din care cităm: *Urgența de a exista a revistei noastre este blocajul*

de comunicare din cultura română. Rațiunea ei de a fi este speranța că acest blocaj poate fi depășit printr-un efort de construcție, de autodepășire. Este salutabilă și intenția revistei de a-și oferi spațiul pentru o dezbatere de idei care ar răspunde așteptărilor unui public de intelectuali din mai multe

domenii. Semnează – cu seninătate și cu „calmul discuției” – Ovidiu Pecican, comentând volumele **Paradoxuri ale modernizării** de Marius Lazăr, **Retori, similare, imposturi** de Ciprian Șiulea și **Boierii minții** de Sorin Adam Matei; Cătălin Avramescu, abordând tema „fraudelor intelectuale”; Stelian Tănase, relatând despre activitatea cominternistă a lui Henri Barbusse și Panait Istrati și Mircea Mihaieș, publicându-și un fragment din eseu despre *Bătrânețe*. În continuare – un studiu erudit (*Sfântul Anselm între creștinism și neoplatonism*) de Andrei Cornea, *Criza liberalismului european* de Ștefan Vianu, Andrei Țăranu, cu o analiză pertinentă a cărții lui Joshua Muravchik *Raiul pe pământ. Mărirea și decăderea socialismului* și o polemică civilizată a lui Ioan-Aurel Pop cu Lucian Boia și lucrarea acestuia *Istorie și mit în conștiința românească*. Mai citiți: *Vara literară 2004* de Dan C. Mihailescu, *Strategii de a învinge uitarea* de Alex Leo Șerban ș.a. Revista se declară deschisă și acelor care împărtășesc idei diferite de cele ale corpului redacțional, cu condiția să nu se confunde critica de idei cu stigmatizarea publică a autorului. E o revistă ce-și are – pare-se – motivația în pasiunea pentru libertatea absolută a gândirii.

CUVÂNTUL, nr. 9/2004 începe cu reflecțiile lui Mircea Martin despre necesitatea unor noi strategii culturale. Un interviu cu ministrul Răzvan Teodorescu, care susține că *de fapt cultura nu este considerată de către Comunitatea Europeană drept subiect de acquis comunitar*. Andrei Bodiu afirmă că romanul recent *Pupa russa* al lui Gheorghe Crăciun este *una dintre cele mai importante cărți de ficțiune apărute în România după revoluție*. Un articol de Bogdan Ghiu, în care este pusă în cauză artificialitatea *imaginilor contemporane* și dispersa-

rea semiotică a acestora în contextul reprezentărilor umane de azi. La rubrica *Politologie* Matei Martin vine cu un eseu în care menționează – în chip discutabil – că *Românii nu pot fi acuzați de antiamericanism. Sondajele de opinie, titlurile din presă, căldura cu care președintele George W. Bush a fost primit la București acum un an, lipsa de reținere cu care atâția români au plecat – și încă mai pleacă – spre SUA demonstrează sentimente de-a dreptul proamericane. Nu e însă decât o iluzie: priviți de cei mai bătrâni ca niște frați eliberatori (care n-au mai venit niciodată să ne elibereze) și de cei tineri ca un pământ al făgăduinței, americanii nu încetează să fie contemplați cu simpatie, dar și cu... superioritate. În clișeele autohtone, americanii sunt proști, incuți, limitați. E, până la urmă, tot o formă de antiamericanism...* Mai citiți: interviul cu Ion Nicodim (*Puțin îmi pasă dacă neînțelegerile din mine sunt înțelese sau nu de ceilalți*), rubricile *Antropologie*, *Istorie*, *Filozofie* (în special – articolul *Contingente întru libertate*) ș.a.m.d. O revistă pe potrivă sensibilității cititorului de azi.

Gr. C.

AUTORII NOŞTRI

Ana BANTOŞ, critic literar, membru al Consiliului de conducere al Uniunii Scriitorilor din Moldova; cercetător ştiinţific superior, Institutul de Literatură şi Folclor al A.Ş.M.; conf. univ., doctor, Universitatea de Stat din Moldova; membru al colegiului de redacţie al revistei *Limba Română*.

Gheorghe BĂLICI, poet umorist, membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova.

Silviu BEREJAN, lingvist, membru titular al A.Ş.M., cercetător ştiinţific principal la Institutul de Lingvistică al A.Ş.M.; doctor habilitat în filologie, profesor universitar; membru al colegiului de redacţie al revistei *Limba Română*.

Vasile BOTNARCIUC, doctor în filologie, U.C.C.M.

Victoriţa BRAGA, studentă la Universitatea din Bucureşti.

Grigore CANŢĂRU, doctor în filologie, cercetător ştiinţific, Institutul de Literatură şi Folclor al A.Ş.M.

Mihail Gh. CIBOTARU, scriitor şi publicist.

Mihai CIMPOI, critic şi istoric literar, filozof al culturii, doctor habilitat în filologie, membru titular al A.Ş.M., membru de onoare al Academiei Române, preşedinte al Uniunii Scriitorilor din Moldova, membru al Uniunii Scriitorilor din România; membru al colegiului de redacţie al revistei *Limba Română*.

Ion CIOCANU, critic şi istoric literar, membru al Consiliului de conducere al Uniunii Scriitorilor din Moldova, doctor habilitat, cercetător ştiinţific superior, Institutul de Literatură şi Folclor al A.Ş.M.; membru al colegiilor de redacţie ale revistelor *Limba Română* şi *Viaţa Basarabiei*.

Vsevolod CIORNEI, poet şi publicist.

Ion CHIRTOAGĂ, doctor habilitat în istorie, şef de secţie la Institutul de Istorie al A.Ş.M.

Lidia COLESNIC-CODREANCA, scriitoare, doctor în filologie, U.S.M.

Nina CORCINSCHI, doctorandă, Institutul de Literatură şi Folclor al A.Ş.M.

Teodor COTELNIC, doctor hab., prof. univ., U.P.S. „I. Creangă”.

Constanţa GOLOVATIUC, absolventă a Universităţii „Valahia” din Târgovişte.

Steliana GRAMA, poetă.

Galina IONESI, doctorandă, lector la Facultatea de filologie a U.P.S. „Ion Creangă”.

Silvia MAZNIC, doctorandă, lector superior la Facultatea de filologie a U.S.M.

Ion MELNICIUC, lingvist, conferențiar doctor, Facultatea de litere a U.S.M.

Gheorghe MOLDOVANU, conferențiar doctor, șeful Catedrei Limbi Moderne de Afaceri, A.S.E.M.

Dumitru NASTASE, doctor în științe istorice, profesor, Atena.

Valeriu NAZAR, directorul muzeului de literatură „M. Kogălniceanu”, Chișinău.

Nicolae RAEVSCHI, doctor habilitat în filologie, profesor universitar, U.P.S. „Ion Creangă”.

Lucian VASILIU, scriitor, director al revistei *Dacia Literară*, Iași.

Diana VRABIE, lector, U.P.S. „Alec Russo” din Bălți.

Vladimir ZAGAEVSCHI, conferențiar doctor, Catedra Limba Română, Lingvistică Generală și Romanică a U.S.M.

Elena ZGÂRCIBABA, lector superior la Universitatea „B.P. Hasdeu” din Cahul.

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

